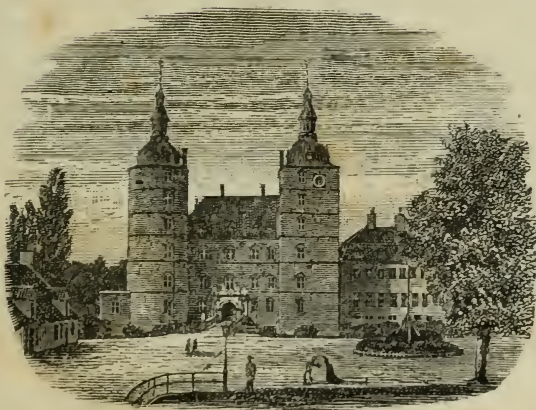

3 1761 07143450 0

Vallø og Omegn.

En historisk Skildring

ved

Anders Petersen,
Lærer i Valløby.

Kjøbenhavn.
I Kommission hos G. E. C. Gad.
Trykt hos Nielsen & Lydiche.
1877.

LIBRARY
JUN 28 1976
UNIVERSITY OF TORONTO

Forord.

Ligefra min Barndom af har jeg altid følt baade Lyst og Trang til at kjende min Fødeegns Historie og de Personer, som have levet der. Da jeg i en modnere Alder kom til at bo nær det gamle bekjendte Vallø og daglig færdedes mellem de historiske, tavse og dog saa talende Minder, forundrede det mig, at denne Borg og øvrige Gaarde i Herredet samt disses Ejere ikke havde været skildrede i et særligt Skrift.

Uagtet jeg ingenlunde var blind for Vanskeligheden ved at tage fat paa en saadan Beskrivelse, og skjønt jeg villig indrømmer, at mine egne Kræfter kun vare ringe, ligesom jeg ikke vilde have let ved at skaffe Midler tilveje til Udgivelsen, vovede jeg dog af Kjærlighed til Sagen at begynde paa Udarbejdelsen af et saadant Værk.

Det Foreliggende er Udbyttet af lang Tids Søgen og Forskning, og har lidt efter lidt formet sig til et, om end ufuldkomment Hele.

Skjønt Henvisningerne løbe betydeligt op, vilde deres Tal dog være bleven langt større, saafremt Kilden hvert Sted skulde have været anført.

I de offentlige Bibliotheker og de Arkiver, hvortil jeg har havt Adgang, særlig „det kongelige Gehejme-Arkiv“ og „det oldnordiske Museums Arkiv“, har jeg mødt den største Forekommenhed. Ogsaa fra forskjellige andre Sider har der været vist mig stor Velvillie ved at meddele mig Oplysninger og yde mig Hjælp ved Arbejdets Gjennemsyn. For alt hvad der i saa Henseende er kommet mig til gode, benytter jeg Lejligheden til her at udtale min forbindtligste Tak og Erkjendtlighed.

I den Tro, at dog enkelte af disse Optegnelser kunde have mere end blot lokal Interesse, har jeg vovet at overgive dette lille Skrift til Offentligheden, og haaber jeg, at det maa finde en velvillig Modtagelse.

Valløby, 22. December 1877.

Forfatteren.

Indhold.

Herredsinddelingen er uden Tvivl den ældste Landsinddeling i Danmark og gaar tilbage til Oldtiden. Navnet Herred udledes af det islandske her (hundrede), hvoraf kom hérad, Herred, og tyder saaledes hen paa en Forening af et vist Antal (100 eller rettere 120, et „Storhundrede") Familier, der sluttede sig sammen til fælles Religionsøvelse, Retssikkerhed og Forsvar. Ethvert Herred indeholdt oprindelig lige mange (120) Boel eller Jordejendomme, som ved den tiltagende Befolkning naturligvis snart deltes i flere; det havde allerede fra Oldtiden af sit eget Rettergangsthing (maaske oprindelig tillige Offersted) og Herredsinddelingen dannede Grundlaget for Fordelingen af Ledingsbyrden, det vil sige Forpligtelsen til at stille Mandskab til Krigstjeneste. — Omfanget af Herredet bestemtes rimeligvis ved naturlige Grænser, og disse have uden Tvivl i det væsentlige vedligeholdt sig til vore Dage. Herredet havde sin særskilte Foged og Skriver og udgjorde en Enhed med Hensyn til Skatteforhold, Veje og Broer.

Indtil den nuværende Amtsinddeling fastsattes ved Reskript af 4. Septbr. 1793, var Bjeverskov Herred en Del af Tryggevælde Amt. Om dette Navn mindedes man indtil den seneste Tid ved Benævnelsen „Tryggevælde Amtstue", hvilken dog ikke var paa Herregaarden Tryggevælde, men i Kjøge. Herfra blev den til ikke liden Ulempe for

Beboerne i Herredet ved Lov af 12. Decbr. 1860 forflyttet til Rønnede og henlagt under Vordingborg Amtstuedistrikt.

Herredet har faaet sit Navn efter Kirkebyen Bjeverskov, der ligger i den nordvestlige Del af det. Navnet er til forskjellige Tider skrevet forskjelligt, saaledes i Kong Valdemars Jordebog omtr. 1250 Byauærscog, Byæuerskow og Biafræscog, ved 1590 Bieffuerskouff og i forrige Aarhundrede almindelig Biefverskov, hvilket endnu findes paa flere Kort. Muligt burde Navnet skrives Bjæverskov eller Bæverskov, da det synes at have sin Oprindelse fra Bæverne, som tidligere fandtes her i Landet.

Herredet er meget skovrigt og kan henregnes til Landets mest skovbevoxede Egne. Af de 37,057 Tønder Land, Herredet indeholder, er 5345 Tønder anført som Fredskov[1]), hvoraf igjen Vallø Stifts Skove udgjøre 5168 Tønder Land[2]). — I Middelalderen — fortælles der — var der endnu langt mere Skov, som paa flere Steder skal have været næsten uigjennemtrængelig. Sandsynligvis er det mere end 2 a 300 Aar, siden de den Gang saa tætte Skove faldt for Oxen.

Herredet grænser mod Nord til Ramsø Herred, hvorfra det er skilt ved Kjøge Aa. Denne løber i østlig Retning fra Humleore Skov forbi Rejnemark, Spanager, Lellinge til Kjøge, hvor den gaar syd for Byen og udmunder i Kjøge Havn. Langs den modsatte Side af Aaløbet gaar et ejendommeligt Bakkestrøg, den saakaldte „Aas", der strækker sig fra Gammel-Kjøgegaard forbi Gammel-Lellinge hen imod Ringsted. De mærkeligste Højdepunkter ere „Glentehøj" ved Lellingegaard og „Vittenbergbakken" ved Spanager, hvorfra haves en vid Udsigt. Man kan saaledes se Korset paa Frue Kirke og Spiret paa Frelsers Taarn i Kjøbenhavn.

Sagnet beretter, at man i gamle Dage kunde fra Fjorden ved Kjøge igjennem Aaer og Søer sejle lige op til Egnen ved Ringsted[3]).

Mod Øst danner Østersøen eller Kjøge Bugt Grænsen paa en Strækning af over en halv Mil, omtrent til Prambroen — 1540 kaldet „Prambroff" — og derfra indtil Tryggevælde er Slukefteraa, Pramaa, Stevnsaa eller Tryggevældeaa Grænseskjellet. — Mod Syd og Vest er der ingen naturlige Grænser, kun Sogneskjel; mod Syd støder det op til Faxe Herred, mod Vest til Ringsted Herred.

Efter et gammelt Sagn skal Tryggevælde Aa, der mærkelig nok har alle de foran anførte Navne, tidligere have været et betydeligt Vandløb. Den var den Gang mellem Kjøge og Præstø Bugter sejlbar for fladbundede Skibe, og man behøvede ikke, saaledes som nu, at gaa udenom Stevns Klint. Hvor langt dette ligger tilbage i Tiden, vides ikke, men indtil Begyndelsen af det attende Aarhundrede skal Forbindelsen dog have bestaaet som et sammenhængende, om end lille Løb. Ved den Tid blev den imidlertid overskaaren, omtrent ved Smerup, saa at der blev et mindre sydligt og et større nordligt Aaløb[4]. (Enhver, der var Øjenvidne til Stormfloden og Højvandet den 13. November 1872, kunde faa Syn for Sagn for Sandsynligheden af, at Aaløbet imod Nord for Aarhundreder siden kan have været en sejlbar Strøm for mindre Skibe; saalangt Øjet kunde naa, var der nemlig Vand paa omtrent en halv Fjerdingvejs Brede.) — Om Venderne paa deres fladbundede Skibe have benyttet sig af dette Vandløb til at gjøre Indfald i den sydøstlige Del af Sjælland, kan vel ikke bestemt paavises, men Saxe beretter: „at de hærgede de danske Kyster paa en saadan Maade, at det sydlige og østlige Sjælland var ganske udyrket og folketomt"[5]). Derimod er det højst rimeligt, at Vandløbet tidligere, ved vor Tidsregnings Begyndelse, maaske i nogle Aarhundreder baade før og efter, har været benyttet af de sydlige Landes Folkeslag, som paa den Tid maa have staaet i Handelsforbindelse med Danmark.

Dette slutte vi af, at der paa begge Sider af Aaløbet i de sidste fyrgetyve Aar er gjort mærkelige og for Kjendskabet til Oldtiden meget interessante Fund af romerske og halvromerske Oldsager, dels ved Himlingøje og Valløby i Bjeverskov Herred, og dels ved Strøby og Varpelev i Stevns Herred.

Langs med Aaløbet strækker sig endnu paa begge Sider en bred Mose, hvori der flere Steder er Tørveskjær. Denne Mose — tildels Eng — fortælles der, skal for Aarhundreder siden have været bevoxet med et frodigt Krat af Pil og Elle, der nu ere aldeles borthuggede, men hvoraf der dog hist og her er enkelte Spor at finde.

Herredets Fladeindhold udgjør ca. $3^3/_4$ Kvadratmile. Længden fra Øst til Vest er $2^1/_4$ Mil og Breden fra Nord til Syd 2 Mil. Befolkningen er omtrent 2460 Mennesker paa Kvadratmilen. Efter Folketællingen 1. Febr. 1870 fandtes her ialt 9730 Personer; i 1801 derimod kun 6059. Tilvæxten har altsaa i de 69 Aar været 3671, eller ikke saa lidt over en Trediedel af det nuværende Indbyggerantal.

Hartkornet udgjør tilsammen med et rundt Tal 3150 Tdr. Ager og Eng samt 310 Tdr. Skov og Mølleskyld.[6]) Der findes af større og mindre Bøndergaarde, Boelsteder og Parceller 424, samt 527 Huse med og 431 Huse uden Jord; men disses Antal voxer Aar for Aar, efterat den største Del af Gaardene og en ikke ringe Del Huse ere overgaaede fra Livs- til Arvefæste. Ved Begyndelsen af dette Aarhundrede anføres, at der i Herredet var 44 Landsbyer, 359 Bøndergaarde, 29 Boelsteder, 252 Huse samt 5 Herre- eller Hovedgaarde.[7])

For Tiden findes i Herredet selv ogsaa 5 Hovedgaarde, nemlig: Vallø i Valløby Sogn, Billesborg og Gunderup i Herfølge Sogn, Ny-Lellingegaard i Lellinge Sogn — alle henhørende under Vallø Stift — og Juel-

lund i Vollerslev Sogn — under Giesegaards Stamhus —; men desuden kunne, skjønt Bygningerne ere beliggende i Ramsø Herred, baade Gammel-Lellingegaard (under Vallø Stift) og Spanager (under Giesegaards Stamhus) henregnes til dette Herred, da de begge have en stor Del Jorder og Jordegods liggende i det. Den førstnævnte hører til Lellinge Sogn og den sidstnævnte til Eiby Sogn. Af ældre, nu forsvundne Herresæder har der været to i Lidemark Sogn, Lidemarkgaard og Taagerødgaard. I Vollerslev Sogn fandtes de to Gaarde Herlufstrup og Jonstrup, hvoraf Juellund blev dannet. Desuden kunne anføres, i Himlingøje Sogn Grubberholm, i Herfølge Sogn Søllerupgaard, i Sædder Sogn Raaris og i Haarlev Sogn i Lille Linde samt i Bjeverskov Sogn ogsaa hvert Sted en Herregaard; men om disse sidstnævnte 5 Herresæder eller deres Ejere har man ingen videre Efterretninger. — I Herredet findes ialt 13 Kirkesogne foruden Vallø Stifts Sogn, som vel har sin egen Præst og Kirke, men dog i kommunal Henseende henhører under Valloby Sogn.

Saavel ved Hovedlandevejen fra Kjøbenhavn til Vordingborg som ved den sydsjællandske Jernbane er Herredet delt i omtrent to lige Dele, en østlig og en vestlig Del. Kommer den projecterede Jernbane til Storehedinge og Faxe i Stand, vil den østlige Del atter blive delt i omtrent to lige Dele og faa to Stationer, ved Vallø og Haarlev, medens der nu ikke er nogen Jernbanestation i Herredet.

Jorderne ere overalt muldrige, men med afvexlende Blanding af Sand og Leer, dog overalt skikkede til at frembringe al Slags Sæd, og kunne i Almindelighed kaldes gode. Paa faa Undtagelser nær ere de side eller jevnside, og kun henimod Tryggevældeaa hæver Landet sig lidt og bliver noget mere bakket.

Om de i Herredet forekommende Stednavne og deres Oprindelse kunne følgende Bemærkninger ansees tilstrækkelige. Den hyppigst forekommende Endelse er rup, drup eller trup, der betyder en Torp. Oprindelig skal det have været ensbetydende med Talordet Tre, men er senere anvendt om en mindre Landsby, sædvanlig en Samling af Afbyggersteder paa Adelbyens — Hovedbyens — Grund[8]). Dette passer ogsaa her; thi iblandt de 14 Bynavne i Herredet, der har denne Endelse, findes ikke en By, som er Kirkeby. Endelsen lev eller løv forekommer ved fire Kirkebyer. Den kommer formentlig af leve, leifd, Efterladenskab, Arvegods. Andre har villet udlede Endelsen af hlow, der i det angelsachsiske betyder en Høj eller et Stykke Land, som hæver sig jevnt i Vejret. Mark betyder ganske vist et Stykke Jord, men ikke oprindelig som nu et dyrket Stykke Land; enten findes her uforandret det oldnordiske Ord mark, det er Mærke, og saa maa det forklares som et Jordstykke, der er mærket at tilhøre et bestemt Sted eller en bestemt Person, — eller det ligeledes ældgamle Ord mórk, hvorved forstaas en med Skov begroet Strækning. Endelsen inge betyder Enge eller Marker.

I hvert Herred fandtes der i tidligere Tid et Domhus eller Thingsted, som skulde være ved Kirken og ikke ude paa Marken, da det var befalet, at „alle Dommere bør hver Dag høre Messe, førend de sætte dem til at høre Sager.“ For Bjeverskov Herred var Domhuset paa Christian IIs Tid tæt „ved Kirken“ i Bjeverskov By[9]), rimeligvis i den ældgamle Bygning nord for Kirken, der senere er benyttet til Skole, og paa hvilken man har troet at kunne læse Aarstallet 1369(!).

Vallø.

Dette Herresæde — nu et adeligt Frøkenkloster — er en af Landets ældste bekjendte Herregaarde, og var rimeligvis Hovedgaard i det trettende Aarhundrede. Det ligger knap 1 Mil fra Kjøge i sydlig Retning.

Navnets Oprindelse kjendes ikke. I den ældste Tid, hvorfra man har skriftlige Efterretninger derom, det 14de Aarhundrede, skrives det „Waleuæ" og „Wallewæ", senere „Walløf" eller „Valløffue". Forklaringen til dets Fremkomst er forskjellig, idet nogle anføre, at det kommer af Val, liggende i Dalen, medens andre bemærke, at Navnet betyder valhóve, Valhøje, Valens eller de faldnes Høje[10]). Dette sidste turde dog muligt være lidt tvivlsomt, eftersom Vallø virkelig er bygget i en Dal.

Af hvem det ældste Vallø var opført eller hvorledes det saae ud, lader sig ikke afgjøre. Derimod kan det med temmelig stor Sikkerhed antages, at den ældre Gaard har ligget paa samme Sted som nu, og ikke, som mange andre ældgamle Herresæder, er flyttet fra et andet Sted til sit nuværende. Dette fremgaar af de ældgamle Grave, der for en stor Del endnu ere til, samt af de Spor, der paa selve Stedet ere fundne af de ældste Bygninger. Saaledes blev der ved Gravning i Vallø Slotsgaard for 15—16 Aar siden, i Hjørnet tilvenstre tæt indenfor Porten, omtrent en Alen under den nuværende Brolægning, fundet en gammel Kjælderhvælving, 2 a 3 Alen høj, med faste Mure af røde Munkesten og kjendeligt Gulv. Denne Hvælving fortsattes ind under Slottets Vestside, og lignende fandtes over hele Gaarden ved en Brøndboring og Brolægning der. Udenfor den nordre Fløj er ogsaa fundet Spor af en ældre Kampestens Hvælving — alt upaatvivlelig Levninger af det ældste Vallø.

At Vallø har været et af de stærkt befæstede Adelsslotte i den sydøstlige Del af Sjælland, maaske anlagt til Forsvar mod Vendernes fjendtlige Skarer, der hærgede Egnen, synes umiskjendeligt[11]). Tæt ved Bygningerne har der været en indre Grav, som endnu findes der, og i en Afstand af 120 a 130 Alen træffer man endnu Dele og Spor af en ydre Grav, der tildels er afbrudt ved Dæmninger og Opfyldninger mod Vest og Nord. Hvorvidt der mellem disse Grave har været Volde, enkelte eller dobbelte, maaske ogsaa en Ringmur, er ikke godt at afgjøre, men kan vel nok forudsættes saavel her som andre Steder at have hørt til Fæstningsværkerne. Paa Borgen maa der have været et Taarn[12]).

Efter de forefundne Levninger maa det formodes, at den gamle Borg har været bygget af de ældste røde Mursten, som man allerede byggede med i Valdemar den Stores Tid, med kolossale Kjælderhvælvinger, maaske ligesom flere andre Steder hvilende paa brede Piller. Muligt har der ogsaa over den indre Grav været en Vindebro, skjøndt det ikke kan paavises, eftersom det ikke vides, at der er fundet Levninger deraf, som Grundpæle eller deslige.

Efter Hr. Oluf Rosenkrantz's Død (1545) blev det ældre Vallø tilligemed dets Grunde, Huse og Jorder samt Bygninger og andet tilliggende Gods og Ejendom saaledes skiftet imellem hans tvende ældste Døtre, at Mette til sin Lod fik det Hus og den Grund, der vendte imod Syd, Vest og Nord, hvor Slottet nu staar, og Birgitte den Plads med Grund og Huse, der vendte mod Syd, Øst og Nord, hvor Stiftet nu staar[13]). Den vestre Del af disse ældre Bygninger blev nedreven, da Fru Mette Rosenkrantz i Aarene omtrent fra 1566—1586 af ny opførte „over grønneste Skove højt i Sky med Taarn og rødeste Fløje" det nuværende Vallø Slot, d. e. den Del, der

vender imod Syd, eller begge Taarnene med Fløjen imellem. Derimod blev den østre Del af disse ældre Bygninger staaende til Beboelse for Fru Birgitte Rosenkrantz (forsaavidt hun boede der), hvilket sees deraf, at der under 9 Februar 1568 mellem Peder Oxe og Peder Bille blev indgaaet en Kontrakt, hvori de vedtog, „at det Skillerum over Gaarden og ind i Huset skal bygges og opmures af Grunden paa begge deres Bekostning, efterdi det er dem begge til Gavn og Gode“[14]. Disse gamle Bygninger til Øster-Vallø forbleve rimeligvis uforandrede endnu et hundrede Aar efter Slottets Opførelse til Beboelse for dets Ejere, og ere vel først blevne nedrevne, da Skelerne bleve Ejere af det samlede Vallø, men noget bestemt derom vides ikke. Samme Aar som Fru Mette Rosenkrantz døde (1588), kom det til en Trætte imellem hendes Søn, Oluf Rosensparre, og hendes Søster, Birgitte, angaaende den ny Bygning og det firkantede Taarns Højde, der var hende til stor Trængsel og Skade med Hensyn til hendes smaa Bygninger. Fru Birgitte udvirkede en kongelig Befaling til sex gode Mænd, Peder Munk til Estvadgaard, Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm, Hak Ulfstand til Hække-bjerg, Arild Hvitfeld til Oddersbjerg, Oluf Daa til Ravnstrup og Erik Lange til Engelsholm, at de efter forudgaaet lovlig Stævning skulde indfinde sig paa Vallø den 22. August 1588 for at høre deres — Fru Birgittes og Oluf Rosensparres — Besværinger over hinanden og dømme dem imellem. Striden drejede sig fornemlig om, at de store ny Bygninger, særlig Galleri og Mantelmur, som maa have staaet midt i Slotsgaarden, hindrede Solen, Luften og Dagen „at komme til Fru Birgittes Hus og Bygninger“. Klagemaalene gik ud paa, at den ny Bygning tilligemed det „ene høje Taarn var Skyld i, at fem af hendes — Fru Birgittes — bedste Kamre hjemsøgtes af Røg, eftersom Skorstenene ikke kunde trække. Muren og Galleriet holdt desuden Solen ude fra

hendes Gaard den halve Dag, da Muren var meget højere, end salig Peder Oxe og Peder Bille for tyve Aar siden havde aftalt, at den skulde være. Skillerummet var bygget paa deres fælles Bekostning. Siden Galleriet og Vindeltrappen vare paabegyndte, havde Muren revnet." — Fru Birgitte udtalte, at efterdi det var et Søskendeskifte, maatte den ene Søster ikke bygge til den andens Skade. Dertil svarede Oluf Rosensparre, „at denne Mur havde været bygget, inden Gud kaldte hans salig Moder; alle Ejendomme vare jo skiftede, og dette Taarn var bygget paa den Grund, der havde tilfaldet hans Moder, hvisaarsag han tænkte, at det ikke kunde forbydes hende at bygge paa sine Enemærker, saa højt som hun vilde bekoste. Ligeledes var Galleriet bygget paa hans Moders Grund op til Mantelmuren imellem begge Gaarde, for at der under dette Galleri kunde haves Indgang fra det ene Hus til det andet. Muren under Galleriet maatte kunne styrke den fælles Mantelmur og kunde hverken være sidstnævnte Mur eller Fru Birgittes Hus til Skade i nogen Maade".

„Ved Forliget afgjordes det, at Fru Birgitte ikke skulde anke over det store Taarn, men dersom hun fandt sligt uundværligt, var hendes Søstersøn villig til at lade hende faa et Muranker igjennem hans Mur, om hun derved kunde forbedre sine Skorstene; dog maatte dette gjøres uden Skade for hans Gavl og Mur. — Galleriet lovede han ikke ydermere at forhøje med Mur eller Tag; men hvad der endnu stod tilbage at gjøre, kunde han fuldføre. Den Skade, Fru Birgitte mulig havde lidt paa Hus og Mur, skulde Oluf Rosensparre paa sin Bekostning lade istandsætte. Hvis hans Moster derved fik nogen ny Skade paa sin Mur og Bygning, skulde fire af deres fælles Venner afgjøre denne Sag. Vindeltrappen skulde han ikke lade gjøre saa høj, at den kunde hindre hendes Skorstene i at trække. — Til Minde om

denne Trætte lod Oluf Rosensparre[15]) indsætte en Sten i Muren, hvori hans og hans Frues Vaaben vare udhuggede og derimellem de Ord: „Forlad Unaade og overgiv Hastighed, fortørn dig ikke, saa at du gjør ilde. Ps. 37, 8."

Vallø Slots smukke og anselige Bygning er bekjendt fra flere forskjellige Billedværker baade fra ældre og nyere Tid.

Over den indre Grav til Slottet er en kostbar Bro, 40 Alen lang, hvilende paa fem brede Hvælvinger. Paa Fodstykkerne derimellem staar paa hver Side 3 store i Sten udhugne Løver, hver med sit Skjold i Kloerne. Det første Par tilhøjre og venstre for den udenfra kommende har Rosenkrantzernes og Langernes — Munkernes —, det andet Par Juellernes og Thotternes, og det tredie Par med dobbelte Skjolde Juellernes-Hakkernes, Gyldenstjerners-Presenters Vaabener.

Af de to imponerende sex Etager høje Taarne er det vestre Taarn rundt, det østre firkantet. De have en Højde fra Grunden til Murkronen af 47 Alen, Spirene ere 30 og Fløjene 8 Alen, tilsammen 85 Alen eller 170 Fod. Det runde Taarn, der er forsynet med Skydehuller i øverste Etage, holder 18 Alen, det firkantede derimod 30 Alen i Gjennemsnit. I den mellemliggende 3 Etagers Bygning findes en særdeles smuk Indkjørselsport, der er rigt forsynet med Sandstensprydelser. Ovenover findes Rosenkrantzernes Vaaben mellem Rosensparrernes og Oxernes (Fru Mette Rosenkrantz's og hendes to Mænds) og derunder: AÑO 1581*).

---

*) Naar man ret med Eftertanke betragter Mette Rosenkrantz's anselige og kostbare Bygningsværk, som tilvisse har gjort og vil gjøre hendes Navn og Minde berømmeligt i Fortid, Nutid og Fremtid, paatrænger den Tanke sig af sig selv, at hendes Bygning dog i symmetrisk Henseende er ufuldført. Den vilde først have været fuldstændig, naar Søsteren, Fru Birgitte, som Ejer af Øster-Vallø havde opført en tilsvarende Fløj med Indkjørselsport tilhøjre for det firkantede Taarn, samt et tilsvarende

Paa den modsatte Side af Porten ind mod Slotsgaarden findes, ligeledes mellem Sandstensforsiringer, en sort Marmortavle med en smuk udhugget Indskrift med forgyldte Bogstaver. Der er ialt tyve Linier af følgende Indhold:

ICKE OS HERRE * ICKE OS * MEN GIF DIT NAFN ÆRE *
FOR * DIN * NADE * OC * SANDHED * PSAL. CXV.
UDI * NAFN GVD * FADERS * SØNS * OC * TEND
HELLIG AANDT * HAFFVIR * IEG * METTE ROSE-
NKRANDTZ TIL WALLØE * SALIG * HER OLVF ROSE-
NKRANDTZIS' * DAATIR * TIL * WALØE
ANNO * 15 . . BEGØNDT * ATT * BØGE *
TETTE * STORE * HVSS * MED * THISSE *
TOW * STORE * TORNE * HER * PAA * WAL-
LØE * OC * HAFFVIR * IEG * AFF GVDTZ NA-
DE * GVD * WERE * THERFOR * LOEFVIT * Y * EVI-
GHED * FANGITT * THED * WNDER * SPER *
OCH * TAG * 1586 * GVD * ALLERME-
CTIGSTE * GIFFVE * NV * NAADELIGNN
SIN * AAND * OCH * NAADE TIL * AT TET MAA *
WERE * FAST OCH * BESTANDIGT * OPSAT *
OCH BØGIT * TEND HELLIG TREFOLDI-
GHEDT * TILL * LOFF * PRYS * ÆRE * OCH * TACK-
SYGELSE * MEG * MYN * BØRN OCH * WORIS * EFFTERKOMEN-
DIS * ARFFVINGER * TIL * GAFFVEN OG GODE * AMEN.

Thura siger i „danske Vitruvius“ II., hvor han meddeler denne Indskrift: „Aarstallet, naar Slottet er begyndt at bygges, er af Ælde udslidt og ukjendeligt, men efter Skjønsomhed skal det være 1575.“ — Der har imidlertid aldrig været anbragt noget Aarstal, saa det er ikke rigtigt, at

---

rundt Taarn mod Øst. At det muligt ogsaa kan have været Planen, at begge Søstre som Ejere af Herresædet skulde have opført lignende Hovedbygning for hver sin Del — kan vel nu ikke godt afgjøres; men en eller anden ukjendt Aarsag kan let have forhindret, at Fru Birgitte kunde eller vilde bygge paa Vallø, hvorimod hun byggede til Valløby Kirke.

det er udslidt. Pladsen til de to sidste Tal er ophøjet, ligesom de udhugne Bogstaver. Mesteren har altsaa ikke vidst, naar Bygningen blev begyndt. Rimeligvis er den allerede paabegyndt omtrent 1566 i Mette Rosenkrantz's første Enkestand.

Oluf Rosensparre fuldførte Moderens Bygning, som ikke var ganske færdig ved hendes Død. Det vestre Fløj — 60 Alen lang — med de saakaldte kongelige Værelser skyldes derimod Skelerne, upaatvivlelig Christen Skeel den ældre og Otto Skeel. Jaltfald have de udført større Byggearbejder paa Vallø, saa det maa sikkert være Sidefløjen mod Vest, de opførte.

Efterat Kong Frederik IV var bleven Ejer — eller muligt først efter at have skjænket Vallø til Anna Sophie Reventlov — blev den nordre Fløj med Riddersalen og Kirken opført. Ligesom Bygningens Ydre bærer umiskjendelige Spor af at være yngre end den sydlige og den vestlige Fløj, saaledes bekræftes dette ogsaa af Valløby Sogns ældre Kirkebog, hvor det hedder om Kirkens Indvielse Septuagesima Søndag 1723, at den er indrettet „i den ny opbygte nordre Længde paa Vallø." — At der i Anna Sophies Besiddelsestid er foretaget større Byggearbejder paa Vallø, fremgaar af et Dokument i Gehejmearkivet, hvorefter der til Bygninger, sikkert paa Vallø, fra 1721—23 er betalt imellem 11 a 12000 Rd.[16]), — men dette er formentlig kun en Del af de Summer, Kongen forbrugte til Bygninger dersteds.

I den ældste Fløjs nederste Etage ere Værelserne hvælvede og under alle Fløjene findes hvælvede Kjældere.

Kort Tid efter at Dronning Sophie Magdalene var kommen i Besiddelse af Vallø, blev den østre Fløj, den saakaldte Stiftsbygning opført ved Generalbygmester Laurids de Thura (født 1706, død 1759), der ogsaa byggede Hørsholm Slot og Eremitagen. Oprindelig var denne Bygning

paa een Etage med en ottekantet Pavillonbygning i Midten[17]), men der er senere føjet en Etage til. Bygningen er ret smuk, men da den er opført i en fra de andre Bygninger afvigende Stil, er den dog ikke til Pryd for sine Omgivelser. Ind mod Gaarden sees i Midten Dronning Sophie Magdalenes Brystbillede med Krone paa Hovedet og derunder Aarstallet 1733, formentlig det Aar, Bygningen opførtes. Paa hver Side af Billedet findes to Medailloner med lignende Fremstillinger og Indskrifter som de i Anledning af Stiftets Oprettelse prægede Medailler. Tidligere fandtes desuden to siddende Figurer, paa højre Side en Engel med en opslaaet Bog og til venstre en Figur med et Overflødighedshorn[18]).

Slotsgaarden er en rummelig firkantet Plads paa 50 Alens Længde og 45 Alens Brede.

I Slutningen af forrige Aarhundrede nedblæste Spiret paa det runde Taarn. For Nemheds Skyld ombyttede man det med et spidst Kobbertag, der endte i en Sandstens Skorsten, hvilket vansirede Taarnets Udseende. Dette Tag, saavelsom det oprindelige Spir paa det firkantede Taarn, bleve paa Grund af Tømmerværkets daarlige Beskaffenhed i Aarene 1863—66 ombyttede med tvende ensartede, kobbertækte Spir, hver med Kuppel forneden, hvorved Taarnene igjen fik deres oprindelige Udseende. — Hovedbygningen, opført af røde Munkesten, var vel ogsaa i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede bleven overkalket ligesaavel som Stiftsbygningen, men ved den af Stiftsbygmesteren, Hr. Kammerraad Johan Theodor Zeltner, i de fornævnte Aar ledede Restauration ere saavel de røde Sten paa den ældre Bygning som de gule Sten paa Stiftsbygningen atter blevne bragte frem for Dagens Lys. Dette har bidraget til at fremhæve Bygningsstilens ejendommelige Præg betydeligt. Den ældste Del af Bygningerne er desuden udvendig overalt besat med

Sandstens Forsiringer (Portræter), som kun mangle ud imod Haven paa den sidstopførte nordre Fløj. — I den nævnte Fløj, ovenover Kirken, findes den smukke Riddersal, noget over 30 Alen lang og 19 Alen bred. Det vestlige Fløj indeholder de saakaldte „kongelige Værelser". Saavel i Riddersalen som i Værelserne findes særdeles smukke, med Prospekter samt Navnetræk i Gibs prydede Lofter. Desuden findes i Riddersalen, i de kongelige Værelser samt i en Gang ved Siden af dem i det hele 57 Malerier, tildels Portræter af de oldenborgske Konger fra Christian IV til Frederik VI og deres Dronninger (dog ikke Christian VII og Dronning), af andre fyrstelige Personer, af Stiftets Abbedisser, nogle af de første Dekanesser og Stiftsdamer med flere, deriblandt Peder Oxe. Enkelte af disse Malerier ere af Kunstneren Jens Juel (født 1745, død 1802).

Vest og Nord for Slottet findes en smuk og velvedligeholdt Have af omtrent 30 Tønder Lands Størrelse, anlagt tildels i gammel fransk Stil med stive Alleer. Træerne i disse ere vel mindst et Par hundrede Aar gamle og maaske skriver Anlæggelsen sig fra Peder Oxes Tid. Udfor den vestre Fløj findes et smukt engelsk Anlæg og i Baggrunden er i den senere Tid opført en net Pavillon. Omtrent i Midten af denne Have findes en opkastet Høj, hvorpaa den sidstafdøde Kurators Mindesmærke, bekostet af Stiftets Embedsmænd og Godsets Beboere, vil blive opstillet. — Nord for denne Have findes en fortræffelig Dyrehave.

I sydvestlig Retning for Slottet ligger en smuk Blomster- og Kjøkkenhave paa omtrent 10 Tdr. Land, hvilken er gjennemskaaren af flere Kanaler og i de senere Aar udvidet en Del. Her findes et rigt forsynet Blomsterhus med flere Tusinde Planter og Blomster, en Vin- og en Ferskenkasse samt forskjellige Drivbænke.

Øst for Vallø ligger to Søer eller Damme med Fersk-

vandsfisk, ved Navn „store og lille Billesøer". Efter hvem disse Damme har faaet Navn, kan ikke angives, men de hørte rimeligvis til Øster=Vallø, som Billerne først kom i Besiddelse af efter Delingen. Man vilde ellers let, da det er bekjendt, at Peder Oxe forbedrede Ferskvandsfiskeriet ikke alene ved Gisselfeld, men ogsaa ved Vallø, fristes til at antage, at Dammene skyldte ham og ikke Billerne deres Tilblivelse.

Yderst for Enden af den forreste Bro[19]) stod i mere end halvandet hundrede Aar et nationalt Minde fra Oldtiden, den saakaldte „Vallø eller Tryggevælde=Runesten", hvis Historie vi har troet at kunne medtage paa dette Sted. Denne Granit= eller Graasten, et af vore mærkeligste Runemindesmærker, skriver sig rimeligvis fra 9. eller 10. Aarhundrede. Den er 9¾ Fod høj, 4 Fod bred og omtrent 1 Fod tyk[20]). Oprindelig skal den have staaet paa eller ved en Høj paa lille Taarnby Mark kaldet „Kieshøj" eller „Kejsehøj"[21]), men det er ogsaa antaget, at den først stod paa Højen paa Haarlev Kirkegaard[22]). Formentlig som en Følge af dens Mærkelighed lod Wobislav Wobitser, der var Lensmand paa Tryggevælde fra 1547 til 1558[23]), Stenen flytte ind til Herregaarden og opstille midt i Borggaarden; dog angives dette at være skeet i 1566, men Aarstallet er næppe rigtigt. Her stod Stenen i et hundred Aar og tildrog sig stor Opmærksomhed af de Lærde; blandt andre skal den engelske Gesandt, Daniel Roger, have beseet den her og efter en Afbildning deraf, som han bragte til England, betragtedes den som en stor Sjældenhed. Ejeren af Vallø, Christen Skeel, der var Lensmand paa Tryggevælde fra 1650 til sin Død 1659, lod Stenen flytte til det anførte Sted paa Vallø. Her stod den til 1810, da den med megen Besvær førtes til Kjøbenhavn. Først opstilledes den ved Opgangen til „runde Taarn" og senere paa den søndre Side af Trinitatis Kirkegaard, men i 1867 henførtes den til sit

nuværende Sted i Prinsens Palais, hvor den tilligemed flere Runestene har Plads i Forhallen i det „oldnordiske Museum".

Den første, som vides offentlig at have omtalt dette Mindesmærke, er Historieskriveren, Provst og Sognepræst i Herfølge, Claus Christoffersen Lyskander, der i sit Værk „de danske Kongers Slægtebog", trykt 1622, henledede Opmærksomheden derpaa. Dette bevirkede mulig, at Oldgranskeren Ole Worm to Aar efter, 7. Septbr. 1624, kom til Tryggevælde og i Overværelse af Lensmanden, Frederik Reedtz, foretog en Undersøgelse af Runeindskriften[24]). Medens Stenen stod paa Vallø, blev den omtrent 1760 af Abbedissen, Prinsesse Lovise Sophie Frederikke, „der satte Pris paa dette ældgamle Fodspor af Fædrene, illumineret med rød Farve i alle dens Runer til Behag for hendes Durchlauchtighed"[25]). — Det sidste Aar, den stod der, var den Gjenstand for en fornyet Undersøgelse af Oldgranskeren, Professor Rasmus Nyerup, som 25. Maj 1809 fra Kl. 4 til 8 Morgen i klart Vejr tydede Stenens Indskrift.

Hvorledes man for halvtredie hundrede Aar siden har læst Stenens Indskrift, sees af Provst Lyskanders nævnte Bog, hvor den (pag. 145) meddeles at være saaledes:

„Jeg skød dysse disse, Jeg kende hion disse Rige, At holdet sa sum i maalsteffne settis, For dem ey kund ture vel sine Kri fylle, J er bleffuen verie offuer eders nytte, Huer lere trette at skille, den i Ey fordriste vdi et querd Rige."

Professor Nyerup siger ogsaa om denne meningsløse Fortolkning, at Folk „maa have gjort store Ojne" ved at læse dette. Senere har Runerne været læste, tydede og anførte paa flere Maader, men den egentlige Indskrift er[26]):

(Forreste Side):

„Ragnhild, Ulvs Søster, satte denne Sten og denne Stensætning og gjorde denne Høj efter Gunulv sin Ægtemand, den veltalende Mand, Nærves Søn.

Faa fødes nu (vorde nu fødte) bedre end han."

(Bageste Side):

„(Forbandet eller fredløs?) vorde den, som vælter (beskadiger) denne Sten eller drager den herfra."

Runerne ere omtrent 10 Tommer høje, og paa Stenen findes fem Huller, om hvilke Lyskander og Andre har berettet, at de vare indhugne til at binde Heste i. Dette er saavel af Professor Nyerup som af Sproggranskeren Rasmus Christian Rask modsagt, idet de formene, at Hullerne — hvis Hugning er foregaaet efter Runernes Anbringelse, da nogle ere overskaarne derved — aabenbart ere anbragte og benyttede til at fastgjøre Tov i, for at Heste eller Oxer desbedre kunde trække Stenen ved dens Transport fra Stedet. — Den paa Bagsiden udtalte Forbandelse har ikke forhindret, at dette Minde, saavel for Interessens som for Forskningens Skyld, flere Gange er flyttet, og altsaa ikke længere staar paa den oprindelige Plads til Minde om den iøvrigt ubekjendte Gunulv, der dog sikkert maa have været en mægtig og anseet Mand her i Egnen.

Hvem der var den første Ejer af Vallø, kan ikke med Bestemthed afgjøres. I Almindelighed anføres Oluf Jensen Glug som den, der først er bekjendt at have ejet Gaarden og solgt den i Aaret 1351[27]), men et gammelt Dokument i Gehejmearkivet, kaldet „Valløbogen" eller „Register over Brevene i Taarnet paa Vallø", forfattet 1541, giver Formodning om, at Hr. Eskild Krage først har ejet

Gaarden; thi Kong Christoffer (maa være Christoffer II) har givet ham Stadfæstelsesbrev derpaa. Vi føres derved tilbage i Tiden før 1332. Om denne Eskild Krage har været Svigerfader til Oluf Glug og Fader til Hr. Bo Falk, vides ikke, men det kan være meget sandsynligt. Muligt har Familien, efterhaanden som den kom til større Anseelse, ikke længere følt sig tilfreds med at føre en Krage til sit Mærke og har derfor kaldt den en Falk, hvorved Navnet er gaaet over fra „Krage“ til „Falk“. Antages dette — hvad vel hverken kan bevises eller modbevises — saa er Gaarden efter Hr. Eskild Krages Død delt imellem hans Arvinger, hvorved baade Hr. Bo Falk og Hr. Oluf Glug, denne vel paa sin Hustrues Vegne, har faaet hver sin Del af Vallø Gaard; thi blandt de nævnte Breve findes ogsaa omtalt et Skiftebrev paa Vallø, som Kong Valdemar (det maa være Atterdag) overværede. Herved kan det desuden forklares, at Bo Falk forinden 1351 har været Ejer af en Del af Vallø og skrev sig til Vallø, hvilket han allerede har gjort, blandt andet i et Dokument, udstedt i „Hyrningsholm 22. Juli 1346“[28]), hvori han nævnes „Boetii Falck de Walleuæ“. Dokumentet er et Gavebrev, hvori „Nicolaus Eriksen (af Slægten Saltensee) de Lyndæ“ (vistnok Lille Linde i Haarlev Sogn) skjænker en Del Jordegods i Sjælland, deriblandt et Boel i Strøby, til sin Svigersøn Niels Knudsen (af Slægten Eversten) af Svanholm. — Bo Falk kan derefter have afkjøbt Oluf Glug hans Part af Gaarden og faaet denne Del tilskjødet 1351, ligesom det ogsaa er bekjendt, at han senere 1365 afkjøbte Adzer Bendixen Himlingøjegaard (vel Grubberholm?)[29]).

Familien Falk, der uddøde i det 16de Aarhundrede, førte et Vaaben, der ved et Gaffelsnit var delt af Sølv, Guld og Blaat; paa Hjelmen fandtes en graa Falk med udslagne Vinger[30]). — Paa den Tid

blev Ejer af Vallø, var han allerede bekjendt i Historien som en anseet Mand. Det første Aar, han nævnes, er 1325[31]), hvor han 26. August var tilstede ved Marskens Ludvig Albertsens Overgivelse af Hammershus Fæstning. I de følgende meget bevægede Aar i Danmark under Christoffer II og i den efter hans Død paafølgende kongeløse Tid nævnes Bo Falk ved forskjellige Lejligheder. Saaledes var han 1332 nærværende ved et Forlig mellem Christoffer og Grev Johan[32]); den 29. Juni 1334 som Vidne mellem Prins Otto og Grev Johan[33]), samt 22. Febr. 1337 ved et Forlig mellem Adel og Gejstlighed paa den ene Side og Grev Gert paa den anden Side, fra hvilket han dog udeluktes i Deltagelse som en af de „fornemste Hovedmænd"[34]). Samme Aar forbeholdt Bisp Tyge af Børglum sig i et Forlig Ret til at tiltale Bo Falk og Eske Brok, der havde foranlediget hans Fængsling. — I Aaret 1343 hærgede Holstenerne Sjælland, de afbrændte Kjøge By og mange Landsbyer[35]). Adelen og Sjællands Almue rejste sig til Modværge, og 26. Septbr. kom det til et Slag ved Fladsaa[36]) (Mogenstrup Sogn ved Nestved), hvor de Danske tabte. Her blev Bo Falk tilligemed flere fangen. Han maa dog snart efter være kommen paa fri Fod, da han Aaret efter var tilstede ved det Forlig, der afsluttedes i Sønderborg mellem Kong Valdemar Atterdag og de holstenske Grever, Jern-Henrik og Claus[37]).

Omtrent ved Valdemar Atterdags Regjeringstiltrædelse (1340) maa Bo Falk være slagen til Ridder[38]). Vel nævnes han ikke som saadan, da han 1345 overlod Kongen Fiskerhoved (nu Strandegaard i Roholte Sogn) med Fiskeri, Sø og Skov og al anden rette Tilliggelse, som han havde i Pant for 200 lødige Mark[39]), skjønt det er rimeligt, han var det. Derimod nævnes han som Ridder i 1350[40]), i hvilket Aar han ledsagede Kong Valdemar paa Rejsen til

Tyskland og var en af de kongelige Raader, der kort efter Hjemkomsten, 23. Oktober s. A., sluttede Forbundet paa Taarnborg, hvorved det bestemtes, at Kong Valdemars ældre Datter, Margrethe, som døde kort efter, skulde ægte Hertugen af Meklenborgs Søn, Henrik[41]).

Under Kong Valdemar Atterdags fornyede Rejse til Tyskland, to Aar efter, indsattes Hr. Bo Falk tilligemed Roskilde Bisp, Henrik Gertsen, og tre andre kongelige Raader til Rigets Styrere i Kongens Fraværelse[42]). At han den Gang indtog en af de højeste Stillinger i Riget, sluttes deraf, at Hr. Bo nævnes som første Adelsmand, næst efter Bispen. — Nogle Aar efter synes Hr. Bo Falk at have havt Anførselen over Armeen; thi det hedder[43]), at Kong Valdemars Folk fra Sjælland skulde møde i Ribe, 10. Januar 1356, under Anførsel af Hr. Bo Falk; men samme Aar sendtes han til Skibs til Sverrig, for paa Kong Valdemars Vegne at afgjøre nogle Sager med den svenske Konge Magnus Smæk[44]). Her blev han imidlertid tagen til Fange af dennes Søn, den unge Kong Erik, som laa i Fejde med Faderen. Endog 3 Aar efter fremførte Kong Valdemar Besværing over Kong Erik, at han havde fanget „den danske Ridder Bo Falk“[45]), men da Kong Erik kort efter pludselig døde (30. Maj 1359), er Sagen dermed vel faldet hen. — Det sidste Aar, Hr. Bo Falk nævnes i offentlige Anliggender, var som tilstedeværende ved det mærkelige Danehof (Forsamling af de to højere Stænder, Adel og Gejstlighed), der holdtes i Kallundborg fra 24. til 31. Maj 1360, ved hvilket Kong Valdemar til sine Undersaatter gav Løfte om at føre en god Regering[46]). — Samme Aar (1360) udstedte Niels Hak til Hækkeberg (i Skaane) et Brev om at være Hr. Bo Falk 320 lødige Mark skyldig[47]), ligesom Hr. Bo endnu i dette Aar mageskiftede med Bisp Henrik i Roskilde alt sit Gods i „Værløselille“ (Faxe Sogn) for noget Gods i

„Hymlingøffue"[48]). Det anføres tillige, at han af Jens Juel kjøbte forskjelligt Gods i „Herreføgle, Clemensterop, Søllerop, Aasøwe og gamle Kjøge", samt af Bwoyle (Bodil?) Assersdatter Gods i „Hastorp, Swansberig og gamle Kjøge". Desuden vise andre Breve, at Hr. Bo Falk „haver pantet og kjøbt Børsted, Olstrop, Endisløff, Porop, Kongsted, Waldebo, Barnerop, Sigersløff, Menstrop, Jenstrop, Herstede, Glostrop, Brisløøss, Skowerlund, Awedøør, Wallandsbæck m. m."[49]).

Skjøndt Hr. Bo Falk saaledes var en for sin Tid højt betroet, anseet og formuende Mand, har man dog ingen Efterretninger om hans Dødsaar, men dette maa formentlig være indtruffet mellem 1365 og 1370; thi at han skulde være den samme, der andre Steder ved Aar 1381 nævnes til Gisselfeld[50]), er lidet troligt. Hvem han var gift med, kan ikke bestemt afgjøres, men der er dog Rimelighed for, at det var ham og ikke den yngre Bo Falk, som var gift med Cecilie, Datter af Rigens Raad og Marsk Hr. Erik Nielssen Gyldenstjerne, der nævnes fra 1344—55, og Cecilie Pedersdatter Vendelbo[51]). — Efter Hr. Bo Falks Død kom Vallø til Sønnen

Eskild Falk,

der i 1376 tilsagde og pantsatte sin Husfrue og hendes Arvinger alt sit Gods i Falster og paa Møen for 600 Mark lybsk, om hun ham overlever og de af Ægteskabet ikke faar Afkom („fanger foster")[52]). — Det er rimeligt, at han den Gang allerede i flere Aar kan have været Ejer af Vallø.

I Aaret 1380 giver Fru Pernille Pedersdatter, Johan Raabuks Efterleverske af Borringholm (Bornholm), Hr. Eske Falk af Vallø Fuldmagt til at indløse hendes Gods i Sjælland, hvor det findes, og beholde det i Pant for ti Mark purt Sølv[53]).

Eskild Falk var ligesom Faderen Ridder og skal ogsaa som denne have forøget sin Gaards Herlighed ved efter gamle Skjøders Lydelse at tilkjøbe mere nærliggende Gods[54]). Desuden pantsatte Anders Pedersen Eversten til Svanholm til ham Bjeregaard i Karlslunde med hvis anden Rettighed han havde i Byen. Denne Gaard afkjøbte han senere Anders Mortensen Pæp tilligemed 3 Gaarde i Strøby, ligesom ogsaa Fikke Moltke af Kyse pantsatte ham Egebjerg i Fyen for 600 Mark lybsk og Eskild Nielsen pantsatte ham sin Rettighed paa Hindsholm, en Gaard i Torp og en i Mesinge for 80 Mark lybsk[55]).

1383 levede Hr. Eskild Falk endnu og skrev sig til Vallø i et Vidne fra Sjællands Landsthing, men var afgaaet ved Døden 1387; thi den 31. August s. A. skrev Biskop Nicolaus af Linkøping til Erkedegn i Roskilde, Peder Lykke, og bød ham under Bands Straf at lade kalde for sig Arvingerne efter den ædle Mand Eskild Falk, betræffende noget Gods, den svenske Konge Erik Læspes Dronning Cathrine havde foræret til Gudhjem Kloster i Skaane, hvilket Gods, „beliggende i Sjælland, den afdøde Eskild Falk havde bemægtiget sig, og nu, som der sagdes, hans Arvinger sad inde med". Klosteret skulde tildømmes, „hvad det med Rette tilkom og Besidderne inden 6 Uger tilbagegive Godset"[56]).

Eskild Falk nævnes 1377 som Væbner, hvor han tilligemed Bo og Peder Falk i Nyborg forseglede Kong Olufs Haandfæstning, men var i 1380 Ridder[57]). Han var gift med Fru Kirstine Moltke[58]), Datter af Hr. Evert Moltke (til Torbenfeld?) og Fru Ellen Lunge til Bjernede, og nævnes som en af Nestved Klosters Velgjørere[59]). Fru Kirstine overlevede Hr. Eskild Falk, da Ridder Anders Jacobsen af Skaftorp pantsatte Brorup og Aggerup i Flakkebjerg Herred til hende som Enke[60]).

Den næste Ejer af Vallø var Hr. Eskilds Søn

Jens eller Johannes Falk,

der i 1395 nævnes til Vallø[61]); thi den 1. August s. A. oplader Johan Absalonsen Lunge ham for 100 lødige Mark Egebjerg og Ledstrup i Odsherred. Godset beholdt Jens Falk kun i fem Aar, da han Aar 1400 oplader til „evindelig Eje" Dronning Margrete og Kongedømmet „thet Godz Eghæbiergh," for hvilket han har oppebaaret fuldt Vederlag („fwlt opp at haffuæ booret effther sin nøwæ").

Jens Falk forøgede ogsaa Vallø Gaards Tilliggende[62]). Han kjøbte saaledes Gods af Evert Moltke af Vigsø i „Herreføgle, Svansberig, Ringsberig og i Ugerløs", desuden pantsatte Peder Lauridsen ham en Del af Raaris Gaard[62]); men han afhændede ogsaa Gods fra Vallø; thi „Johan Gyrstinge, Landsdommer i Sjælland, Johan Moltke, Ridder, af Bavelse og fem Væbnere bevidnede, at den 24. Juni 1399 paa Sjællands Landsthing havde den ædle Mand Hennikin Gyncelinssen, Væbner, personligen ladet læse et Brev af Ridder Johan Falk af Valløf, hvorved han havde solgt og skjødet ham sit Gods i Særkløse, nemlig Hovedgaarden og hele Byen Jonstorp i Valburg Herred; og havde han selv, Hr. Johan Moltke, Ridder, Evert Moltke, Brødre, Evert Grubbe og Awo Stegh hængt Segl for Landsthingsbeviset. Hennikin gav dette Gods til St. Cathrine Alter i Roskilde"[63]).

Den her nævnte Awo eller Aage Stegh, der i Aaret 1400 var Høvedsmand paa Søborg og formentlig døde 1404, var en af den Tids ansete Mænd her paa Egnen. Ved Aar 1384 skrev han sig til „Bøghæ" (Bøgede i Gjørslev Sogn) og 1399 af „Olsyemagle", hvor han den Gang boede[64]).

I Kong Erik af Pommerns Bekræftelsesbrev paa Dron-

ning Margretes Gaver til Kirker og Klostre 1401 nævnes „Jonis Falk" som Ridder[65]), men naar han blev det, vides ikke. Ejheller er det bekjendt, naar han afgik ved Døden. Det maa være skeet mellem 1406, da han til Vitterlighed forseglede et Brev med Hr. Erik Krummedige[66]), og 1409, da der afsluttedes Forlig mellem Hans von Podebusk og Hr. Abraham Brodersen om den Søsterdel, som dennes Datterbørn, Hr. Jens Falks Børn skulde have havt i Skjerne[67]). Som heraf sees, var Hr. Jens Falk gift med en Datter af den bekjendte Abraham Brodersen, Dronning Margretes Yndling, som Erik af Pommern lod henrette 1410. Hun hed Brita og ægtede efter Jens Falks Død Hr. Thure Stensen Bjelke, men kom 1415 af Dage ved at indebrænde i en Kornlade.

Hr. Jens Falk efterlod 2 Døtre: Kirstine og Karine, der bleve gifte med ansete Adelsmænd. Vallø Gaard og Gods blev derved første Gang delt i et Vester- og Øster-Vallø.

Den ene Del kom til Hr. Henning Podebusk af Skjerne, som blev gift med Datteren Kirstine. Han var en Søn af den fornævnte Hans Podebusk, som nævnes i Aarene mellem 1390 og 1400 som Ridder og Danmarks Riges Raad, og Sønnesøn af Hr. Henning Podebusk den ældre, der døde ved Aar 1394, bekjendt som Danmarks Riges Forstander under Kong Valdemar Atterdag. Hr. Henning den yngre forekommer i Aarene 1419 til 1440 og havde betydeligt Gods i Vrads og Tyrsting Herreder i Jylland. Han døde omtrent 1445, da Fru Kirstine Falk i dette Aar som Enke har udstedt et Pantebrev paa et Bol i Granslev i Houlbjerg Herred[68]).

Den anden Del kom til Hr. Oluf Axelsen, der blev gift med Datteren Karine. — Om Delingen meldes følgende efter gamle Pergamentsbreve i Gehejmearkivet:

Aar 1417 den 2. Februar overlod Anders Jepsen Lunge(?) til Hr. Axel Pedersen af Herlevgaard i Skaane al den Rettighed, der var tilfalden ham ved Arv i det Gods, som Hr. Jens Eskildsen Falk af Vallø ejede og Faderen havde ejet før ham. To Aar efter, den 29. Oktober 1419, udstedte Hr. Henning Podebusk af Skjerne i Odense et Vidnesbyrd om, at han skyldte bemeldte Hr. Axel Pedersen, Rigens Marsk og hans Svende (Sønner?) 800 gamle engelske Nobler for deres Penge og Gods, som han havde faaet paa Vallø, hvisaarsag han pantsatte til ham og hans Arvinger den Halvdel af Vallø, der tilkom ham paa hans Hustrues Vegne. — Under 13. Novbr. 1421 tilstod Henning Podebusk og hans Hustru „Christine Jensdatter", at de have skiftet med Hr. Axel Pedersen paa hans Søn Oluf Axelsens Vegne, Vallø Gaard i to Dele ligesom ogsaa Forborgen, Ladegaarden og Abildgaarden, og skal fornævnte Hr. Henning og hans Husfrue dele Skove, Marker, Fiskevand, Vandmøller i to Dele, og alt andet Gods, som Jens Falk ejede i Sjælland, Møen og Falster, og Bistorpgaard i to Dele med alt det Gods, som han annammede med Bistorp i Fyen og i Jylland, og det skal han gjøre et halvt Aar, førend han betaler de 800 engelske Nobler, som han havde pantsat ham Vallø for. — Hr. Axel Pedersen havde taget den østre Del af Gaard og Gods, hvorimod den vestre tilfaldt Hr. Henning og Hustru, der ydermere skulde yde Hr. Oluf Axelsen eller hans Arvinger 25 lødige Mark (1 Mark = 16 Lod Sølv) og derfor give det halve af det Hus, der stod paa deres Del, takt med Tegl[69]).

Det anførte Pantegods for de 800 engelske Nobler var foruden Halvdelen i „Walløø Gaard og Gordzens Tilliggelse tillige Halvdelen i alt dette efternævnte Gods: Kaxtorp, Brorop, Tiærby, Tørsløff, Ortwed, Slimminge, Kylerop, Gommismarck, Barnerop, Børsthed, Bøghe, Herreføygle,

Hastorp, Egowe, Olstorp, Gwnnerop, Ringsberig, Clemestorp, Wedskjølle, Wrobŋ, Endisløff, Aggerop, Helningowe, Wallobŋ, Tornbŋ, Hoffbŋ, Madeskowg, Strandhoffwed, Elmoø, Borop, Wallebo, Orop, Hŋllede, Roolte, Juderop, Ronnede, Tŋgsterop." — Ved et saakaldet Bekjendelsesbrev skjænkede Hr. Axel Pedersen dette sit Pant til sin Søn Hr. Oluf Axelsen, som allerede paa sin Hustrues Vegne var Ejer af den ene Del af Vallø[70]).

Oluf Axelsen Thott

hørte til den mægtige og ansete Adelsfamilie af dette Navn, der i Middelalderen var vidt udbredt i Danmark og Sverrig og skal være en af de ældste Familier i de nordiske Riger. Den uddøde i Danmark med Grev Otto Thott til Gavnø, 10. Septbr. 1785, men lever endnu i Sverrig. Dens Vaaben var et firedelt Skjold, hvis første og fjerde Felt var Guld, andet og tredie Rødt. Paa Hjelmen fandtes to af Guld og Rødt vexelvis delte Vesselhorn[71]).

Oluf Axelsen var en Søn af den fornævnte rige skaanske Ridder Axel Pedersen til Herlevgaard, hvilken Gaard Hr. Axel prægtig ombyggede og gav Navnet Lillø. Efter de fleste Stamtavler var Hr. Axel gift tre Gange og havde flere Børn af de første Ægteskaber, deriblandt otte Sønner, men af det tredie var kun Hr. Oluf Axelsen. Dennes Moder skal have været af Slægten Hase, men hendes Navn vides ikke.

Om Oluf Axelsens Ungdom haves ingen Efterretninger. Imidlertid maa han allerede i Kong Erik af Pommerns Regjeringstid have været en myndig og vel ogsaa en anseet Mand. Den haanlige Behandling, han turde vove at vise mod Kong Eriks Frille, Cecilie, er et Bevis herpaa. Tildragelsen berettes saaledes:[72])

„Da Kong Erik af Pommern havde taget Cecilie, Dron-

ning Filippas Pige, til sin Medhustru, og hun engang i en grøn Karm mødte Hr. Oluf Axelsen til Hest, tog han Hatten af for hende, men da hans Svende lo ham ud, og han fik at vide, hvem hun var, lod han hende indhente og Vognen vælte. Selv gav han hende med sit Sværd tre Smæk — Ris(!) — sigende: Sig til din Herre, at din — et drøjt Haansord(!) — en Gang skal skille ham ved Danmark."

Stedet, hvor Oluf Axelsen udførte denne haarde Spot mod en Kvindesperson, der stod Kongen saa nær, angives forskjelligt. Der siges baade, at det skete mellem Haarlev og Taarnby, altsaa vel paa en af Oluf Axelsens Toure mellem Vallø og Vemmetofte, og paa Højbro i Kjøbenhavn, som hun kom gaaende fra Kirke. Hvilket Sted det end var, og hvorledes Gjerningen end er udført, tør den vel nok betragtes som en uridderlig Handling, Adelsmanden Oluf Axelsen tillod sig. Begivenheden kan henlægges til omtrent 1430.

I Kong Eriks Regjeringstid var Oluf Axelsen kun Væbner og har som saadan 2. Juli 1438, ottende Dag efter Vor Frue Dag, beseglet den i Kalmar udstedte fornyede Forening mellem Rigerne[73]). Imidlertid tør det antages, at han har havt ikke saa lidt Skyld i, at Kong Erik nedlagde Regeringen i Danmark. Kongen havde paa Sjællands Landsthing nævnte Aar faaet Bønderne til at kaare Hertug Bugislav til Rigsforstander, men samme Efteraar forlod han tilligemed Cecilie Danmark og drog til Gulland. Rigets Stænder havde imidlertid forinden Foreningen i Kalmar bestemt sig for Christoffer af Bajern, der ved et Brev, udstedt i Korsør 28. Oktober samme Aar[74]), indkaldtes hertil for at overtage den ledige Trone. Det følgende Aar samledes en stor Del af Rigets Adel tilligemed Rigets Raad i Lybæk, hvorfra de den 23. Juni 1439 udfærdigede et formeligt Opsigelsesbrev til Kong Erik. Begge Breve ere beseglede af

Oluf Axelsen som Væbner[75]), og han bliver ogsaa særlig omtalt i Kong Eriks Forsvarsskrift af 14. Septbr. 1442[76]). Oluf Axelsen er formentlig bleven Ridder i Begyndelsen af Kong Christoffer af Bajerns Regjeringstid[77]). Nogle Aar derefter forlenedes han med Aalholm Slot paa Laaland, som han havde fra 1446 til 1449[78]).

Kort Tid efter, at Kong Christian I var kommen paa Tronen, blev Hr. Oluf Axelsen Rigets Admiral. Efter at Carl Knudsen havde vundet Sverrigs Trone, tænkte han paa at erobre Gulland for Sverrig. I den Anledning sendte han i Juli Maaned 1448 en Flaade med 2000 Mand ombord under Anførsel af Ridderne Mogens Green og Borge Trolle til Gulland. Den uventede Fjendes Komme forstyrrede vel den fordrevne danske Konge Erik af Pommern i hans Ro paa Visborg Slot, men han var for gammel Sørøver til at lade sig overraske og forsvarede sig derfor tappert og haardnakket. Imidlertid faldt Visborg hen imod Aarets Slutning i Svenskernes Hænder, hvorimod de hidtil ej havde kunnet indtage Borgen. Længe vilde den dog næppe have holdt sig, hvis der ikke var kommet Undsætning fra Danmark. Derfra ankom allerede i Januar 1449 tre Skibe og ved Paasketid landede yderligere en Skibsafdeling under Hr. Oluf Axelsens Anførsel. Skjønt han var Kong Eriks gamle Fjende, blev han dog, som det antages, med Mandskab og Levnetsmidler gjennem en Løngang, som han ubemærket havde ladet grave under Slottets Mur imod Søen, ført ind paa Borgen. Hvad enten nu Kong Erik var kjed af Opholdet der, eller vel muligt fordi han blev tvungen af Omstændighederne, saa overgav han Gulland til Hr. Oluf Axelsen. Med sine Skatte gik den tidligere Konge ombord paa de danske Skibe, sejlede bort dermed, men forlod Flaaden under Bornholm, og vendte derefter tilbage til sit Fædreland Pommern.

Da Kong Christian I, der efter Christoffer af Bajerns Død var bleven Konge i Danmark, hen paa Sommeren kom til Gulland, satte han Hr. Oluf Axelsen til Hovedsmand paa Øen. I denne Stilling vedblev han fra Visborg at være Carl Knudsen en haard Modstander og Kong Christian en tro Mand til sin Død[79]).

Ved hans Færd ved Overgivelsen af Gulland er der tillagt Hr. Oluf Axelsen stor Snedighed, særlig for den Maade, hvorpaa han skal have drevet Underhandlingerne med den svenske Anfører, Mogens Green, der ogsaa nogle Aar efter gik over til de danske. Ligeledes tillægges der Oluf Axelsen stor Myndighed med Hensyn til Bestyrelsen af Gulland. Han skal saaledes have ladet nedrive de Skanser, Dronning Margrete havde opført der, gjort stort Bytte paa Kysterne af Sverrig og Finland, samt iøvrigt mere have teet sig som Konge over denne „Østersøens Perle" end som Hoveds- eller Lensmand.

Hr. Oluf Axelsen opholdt sig imidlertid ikke stadig paa Gulland, men benyttedes i forskjellige Hverv andetsteds. Saaledes anførte han 1452 den danske Flaade mod Stokholm og var i 1457 atter i Sverrigs Hovedstad, hvor han den 22. Juni tilligemed flere i Kongens Følge har beseglet Kong Christians Forsikringsbrev til de svenske Stænder at ville holde over deres gamle Privilegier og Friheder[80]).

Efter sin første Frues, Fru Karine Falks Død, ægtede Hr. Oluf Axelsen den rige Johanne Nielsdatter, maaske af Slægten Brok. — Ved dette Ægteskab kom han i Besiddelse af Vemmetofte[81]). Han var allerede gift med Fru Johanne i Aaret 1430; thi da gav Hr. Oluf Axelsen med sin Husfrue Johanne til St. Bendts Kapel i Nestved Kloster nogle Gaarde i „Aræby", en Mark Korn (formodentlig 1 Læst) og to lødige Mark for hver Dags Messe, men

forsømtes Messen, da skulde Godset tages igjen af Arvingerne[82].

Fru Johanne Nielsdatter (muligt Datter af Væbner Niels Jensen af Clausholm) døde hen i Aaret 1461 uden Livsarvinger, efter at hun samme Aar havde opladt til Hr. Oluf Axelsen halvt sin Boeslod i Jordegods, Pantegods og Bopendinge. Hr. Henrik Knudsen Gyldenstjerne mageskiftede derefter paa hendes Arvingers Vegne hendes Part i Vallø Gaard og Gods med Oluf Axelsens Part i Vemmetofte, der tilkom dem gjensidigen paa Grund af Ægteskabet. Der blev iøvrigt først holdt Skifte efter hende i 1472, hvor Arvingerne vare Hr. Axel Lavesen Brok til Clausholm (død 26. April 1498) og Hr. Lave Eskesen Brok til Estrup og Vemmetofte (død 1503)[83].

Aaret førend Fru Johannes Død havde Oluf Axelsen enten afkjøbt sin Datter af første Ægteskab, Fru Birgitte, hendes Mødrene-Arv i Halvparten af Vallø eller ogsaa var han mod Mageskifte med Gods i Sverrig kommet i Besiddelse deraf. Det hedder i de gamle Breve, „at Hr. Oluf Axelsen gjorde Skifte med Hr. Erengisl Nielsen for Fru Birgittes Mødrene-Arv i Vallø og paa 1200 Rhingylden, han kjender sig at være hende skyldig, fordi hun ikke fik Fyldest i Jordegods", samt at „Hr. Erengisl Nielsen og hans Hustru Fru Birgitte skjødte og mageskiftede Hr. Oluf Axelsen og hans Arvinger al den Arv og Rettighed i Vallø Hovedgaard og alt det Gods, derunder ligger, Pantegods og Kjøbegods, som fornævnte Fru Birgitte tilfaldt efter hendes Moders Fru Karines Død, og Hr. Erengisl derimod skulde have Glii og hvis Gods, der tilligger i Sverrig og det i Halland;" endvidere „Skjødebrev, hvorved Hr. Erengisl til Sjællandsfars Landsthing skjødede Hr. Oluf Axelsen Vallø og al den Rettighed, han havde i Vallø Gaard og Gods paa hans Hustru, Fru Birgittes Vegne"[84].

Hr. Oluf Axelsen indførtes derefter som Eneejer med alle dertil hørende Ceremonier i Vallø paa St. Gregori Dag 1461. Indførselsbrevet, der haves endnu, er saalydende[85]):

„Alle Mænd dette Brev se eller høre læse, hilse vi, „Peder Hvid, Herredsfoged i Bjeverskov Herred, Torben „Jepsen af Holme, Erik Aagesen af Stege, Ridder, Ove „Grib og Lydike Grib af Rislev, Væbnere, evindelig med „Gud gjøre vi vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1461, „St. Gregori Dag, indførde vi hæderlige og velbyrdige „Mand, Hr. Oluf Axelsen, ind i Vallø Hovedgaard, „og satte ham paa Gildebænk, og antvordede hannem „Nøgler, Laas og Gaard med Valløby, og alle de andre „Gods, som dertil liggendes ere i Danmark, ihvor og „helst de ligge, eftersom vi lovlig tiltagne og tilkrævede „ere paa Landsthinget."

Efter Fru Johannes Død giftede Hr. Oluf Axelsen sig tredie Gang med Anne Jensdatter Present, Datter af Jens Pedersen Present til Vollerup (i Flakkebjerg Herred)[86]. Han levede dog ikke længe efter, men afgik ved Døden paa Gulland 16. Septbr. 1464[87]). Fru Anne Present levede rimeligvis i flere Aar som Enke og besad Vallø til sin Død. Hun skal være begravet i Roskilde Domkirkes Chor[88]). — I sin Enkestand afkjøbte hun Henning Podebusks Børn „al den Rettighed, som dem kunde tilfalde i Vallø Gaard og Gods efter deres Moder Fru Kirstine paa Skjerne, Hr. Jens Falks Datter af Vallø"[89]).

Om Hr. Oluf Axelsen findes nogle Vers i Hofmans „danske Adelsmænd", som rimeligvis ere uddragne af Provst Lyskanders Rimværk: „De Bilders, Jenses Sønners, 16 Aner"[90]), hvoraf her meddeles følgende:

Her Oluf var saa mægtig en Mand,
I Danmark mange stod efter hans Haand,
I Sverrig og samme lede;
Han sad med tre Konger i Rigens Raad
Og hjalp at give de visefte Raad,
Som de fornødne vare.
Den gamle Kongeæt afgangen var
De nærmest i Byrd man kaaret da har
Til Riget at kunne forsvare. —
Ham faldt i Haande baade Sølv og Guld
Samt Borrig, han fæste en Frue huld,
Som var hel dydelig Kvinde
Eskil Falkes Datter af Vallø Gaard
Han arved med hende, som Rygtet staar,
Det Sæde med alle sine Eje.
De afled vel Børn, men af Kvindekjøn,
Dem fødes dog ej en eneste Søn
Dem Stamme at bringe tilveje;
Men Døtre tvende, man undrer derpaa,
At begge hed Birte, de kaldes saa,
God Lykke dem fulgte saalænge."

At heri dog forekommer flere Urigtigheder, behøver man vist ikke at gjøre nærmere opmærksom paa.

Hr. Oluf Axelsen havde Stevns og Bjeverskov Herreder i Pant af Kronen for 6000 Mark. Dette Pantegods blev ved et Arvestiftebrev eller en Deling for Kong Hans og Rigens Raad tildømt Arvingerne hver efter hans Arveret i Aaret 1485. Af Dokumentet[91]) fremgaar det, at hans Enke, Fru Anne Present, endnu den Gang var i Live ligesom ogsaa tre Døtre, den ældre og yngre Birgitte samt Cecilie, gift med Ridder Bjørn Johansen af Voldby, hvorimod to Sønner og to Døtre vare døde omtrent samtidig med Faderen.

Datteren af første Ægteskab, Birgitte Olufsdatter Thott, der almindelig gaar under Navnet „Fru Birgitte af Hamarstad“ eller „svenske Birgitte,“ gjorde ikke den anselige Herkomst Ære[92]). Hendes Fødselsaar er ubekjendt, men hun blev før 1460 gift med Hr. Erengisl Nielsen af Slægten „Natt och Dag“, en af de ypperste svenske Riddere paa den Tid. — Hun omtales som en Kvinde af stor Fornuft, Veltalenhed og udvortes artige Væsen, hvilket gav hende den Fordel, at hun til sin Tid passerede for en af de klogeste og højest agtede Fruer i disse Lande. Dog tilføjes, at hun i alt dette udviste et Gemyt, som ikke var af det bedste Slags; thi hun misbrugte sin Klogskab til Daarlighed og utilladelige Foretagender, idet hun, for at tilvende sig stort Gods og megen Rigdom, skred til de Yderligheder, som intet ærligt Menneske skulde falde paa, uden at lide det allerstørste Skaar i sit gode Navn og Rygte.

Første Gang, Fru Birgitte af Hamarstad forekommer at være straffet, var i Aaret 1452, da hun paa Rigsdagen i Stokholm blev dømt til levende at brændes. Grunden dertil var, at hun skulde have givet sin Fader og Kong Christian i Danmark Underretning om de Planer, de svenske Oprørere havde mod Danmark, nemlig at overrumple de Danske. Dommen blev imidlertid paa Grund af hendes fornemme Byrd og Slægtskab formildet til Fængsel paa Livstid i Kalmar Kloster, hvorfra hun kort efter slap løs igjen.

For den Andel i Vallø Gaard og Gods, der tilkom hende efter Moderen, fik hun 1200 rhinske Gylden og 700 lybske Mark. For dette Beløb udlagde hendes Ægtefælle hende en Gaard med tilhørende Gods i Hamarstad under Strengnæs Bispedømme. Skjønt der blev udstedt lovformeligt Brev med flere Vidners Segl om hendes Afstaaelse af Vallø, pønsede hun dog paa Svig. Hun skrev — forment-

lig egenhændig — et falsk Brev, hvorefter hun skulde „arve lige med bedste Barn i Vallø og alt det Gods, som Faderen havde." — Dette Brev, dateret Fredag næst efter St. Philipi og Jacobi Dag 1461 (medens det egentlige Brev var dateret 1460) og bekræftet med de samme Mænds Segl som Hoveddokumentet, nemlig Peder Oluffsen i Odense, Farbrødrene Aage, Iver og Erik Axelsen Thott, foreviste hun for Kong Christian I. Ved hendes snilde Veltalenhed fik hun Kongen til at tro, at der var skeet hende stor Uret og Fornærmelse med den hende tilkommende Arvedel i Vallø. Han undersøgte ikke, hvorvidt de vedhængende Segl vare ægte eller forfalskede, men afkjøbte hende i 1467 den formentlige Arvepart i Vallø og lod gjøre Indførsel i Gaarden til sin Dronning Dorotheas Tjeneste.

Fru Birgitte lod det ikke blive ved dette falske Dokument, men gav sig senere meget af med at forfalske andre Papirer og efterstikke Signeter. Det var hende ligegyldigt, om disse tilhørte Levende eller Døde; thi Seglet traadte istedetfor Underskriften som tilstrækkeligt Bevis. At Bedragerierne for hendes Vedkommende ikke har været i det Smaa, fremgaar deraf, at en af hendes Skrivere i sin Dødsstund skal have bekjendt, at han havde været hende behjælpelig med mange saadanne Breve, samt at han havde kastet saamange falske Signeter, som han kunde holde samlede i begge Hænder, i Aaen ved Hamarstad. Alt dette bevirkede endelig, at der blev indledet retslig Undersøgelse mod hende, hvorefter tolv „gode Mænd" afslørede Bedrageriet om Vallø. Ved Dommen, som afsagdes i Jønkøping i 1479, blev der frakjendt hende al Andel i Vallø Gaard og Gods, og hun blev af egne og nærmeste Venner dømt som Bedragerske, saavel herfor som for Falskhed i flere andre Sager. Efter den Tid haves ingen Efterretninger om Fru Birgittes Forhold; men det tør vel antages, at hun i Alderdommen har bedret sig. I

1484 var hun Enke efter Hr. Erengisl Nielsen, da hun i dette Aar laante af „Marie Magdalene“ og „Agathe“ Altere i Roskilde Domkirke 40 lybske Mark til Hjælp for sin Frænde Evert Eriksen Thott, for hvilke hun pantsatte en Gaard i Jersie, Tune Herred. Hun skal derefter være bleven gift med sit Søskendebarn, Jørgen Aagesen, Søn af Hr. Aage Axelsen Thott, og levede endnu i Oktober 1492[93]), men efter den Tid nævnes hun ikke.

Skjønt det ved fornævnte Dom i Jonkøping var godtgjort, at svenske Fru Birgitte ikke havde lovlig Ret til at afhænde Vallø, men at Stedmoderen, Fru Anne Present, og hendes Datter, Jomfru Birgitte, vare de retmæssige Ejere af Gaard og Gods, saa beholdt Kong Christian I dem dog alligevel og gav det Hele til sin

Dronning Dorothea,

der besad Gaarden, saalænge hun levede.

Dronningen var en Datter af Markgrev Johan af Brandenborg, født 1431, ægtede 29. Aug. 1445 i Kjøbenhavn Kong Christoffer af Bajern, blev Enke i sit 17de Aar 6. Januar 1448, gift anden Gang med Kong Christian I 28. Oktbr. 1449 og samme Dag tillige kronet som Dronning, atter Enke 22. Maj 1481, døde paa sin Gaard i Roskilde 15. Novbr. 1495[94]), og blev begravet i Domkirken.

Det bestemtes vel i den af Kong Hans i Halmstad 1. Febr. 1483 underskrevne og vedtagne Haandfæstning, „at Konge, Dronning eller deres Afføde (Børn) maatte ej kjøbe Gods af Ridderskabet“ og derefter tilføjes: „da skal Jomfru Beritte Olufsdatter nu, strax, fri og kvit uden al Hinder og Hjælperede have, nyde og beholde Vallø og alle de Gaarde og Gods, Pantegods, Møller og Landbo, hvadsomhelst det er, som hendis Fader og Moder det nogen Tid aldrefriest i Værge havde, med sine Tilliggelser som forskrevet staar,

og deslige det Brev lydendes paa Kjøb, Pant eller Indførsel skulde aldrig komme fornævnte Beritte eller hendes Arvinger til Skade eller Forfang i nogen Maade, og Fru Beritte i Hamarstad vederlægge vor kjære Fru Moder (Dronningen) igjen Værd eller Penninge i alle Maader . . .". — En omtrentlig ligelydende Tilforsel findes ogsaa i Kong Christian IIs Haandfæstning, udstedt i Kjøbenhavn 22. Juli 1513, hvorefter det altsaa tør sluttes, at Vallø endnu henved 20 Aar efter Dronning Dorotheas Død er forblevet under Kronen og det endog stik imod alle Bestemmelser[95]).

Efter afdøde Professor Allens Fremstilling af denne Sag[96]) overholdt Kong Hans i hele sin lange, tredivеaarige Regjeringstid ikke sin indgaaede Forpligtelse. Han tog efter Moderens Død Vallø Gaard og Gods til sig selv og det gjorde ingen Forandring, at den retmæssige Arving, Birgitte Thott, blev gift med en mægtig og anseet Adelsmand, der baade hørte til Landets største og fornemste Slægter og i det Hele stod sig godt hos Kongehuset; Vallø forblev ved Kronen. Niels Eriksen Rosenkrantz skal derved have lidt et Tab i Jordegods, der beløb sig til otte Læster Korn i aarlig Indtægt. Kong Christian II skal strax efter sin Haandfæstnings Vedtagelse have tilbagegivet Niels Rosenkrantz det omstridte Gods, men saasnart denne var død, forandrede Kongen sine Tanker, tog Gaard og Gods igjen fra Enken og føjede dertil den Haardhed, at han tvang Enken til at afstaa ham to Gaarde i Kjøbenhavn, der vurderedes til over 6000 Mark. Først efter at Kong Frederik I var kommen paa Tronen, tilføjer nævnte Historiker, „blev det omtvistede Gods tilbagegivet Niels Rosenkrantzes Enke og Arvinger", og herved afgjordes endelig en Sag, som havde trukket sig igjennem fire Kongers Tid. — De omhandlede to Gaarde i Kjøbenhavn, den ene paa Fisketorvet tvers over for den

gamle Apotheker og den anden liggende paa Hjørnet af Østergade, skjødede „Fru Bergete Olufsdatter aff Walløszis“ til Kong Christian II 1521[97]). Det skal især have været en Mand, Hans Tolder, i Aalborg, der truede Fru Birgitte med, „at hun ikke vilde komme levende ud af Kjøbenhavn, hvis hun ikke afstod til Kongen de nævnte Gaarde“[98]).

Det Forhold, hvori Vallø var stillet i disse Tider og hvem der egentlig ejede og besad Gaard og Gods, lader sig vel vanskeligt opklare. Imidlertid maa det efter forskjellige andre Beretninger fra den Tid være Tvivl underkastet, om Kongerne eller Kronen virkelig udelukkende besad Gaarden. I en Herredagsdom af 16de April 1490 nævnes Niels Eriksen af Vallø[99]) og i et Dokument af 1493[100]) anføres, at Laurits Olsen, Guardian i Fransiskaner- eller Graabrødre-Klostret i Kjøge, havde bedet „hæderlig og velbyrdig Mand Niels Eriksen af Vallø og hans Hustru, Fru Birgitte, at maatte bygge en Agebro paa deres Grund imellem Kjøge og Prambroen over det Vand, som løber af Søen og i Stranden, menige Almuesfolk til Bedste,“ ligesom ogsaa et Sognevidne[101]), optaget ved Faxe Sognestevne anden Torsdag efter Pintse 1499 om noget Gods i Faxe Herred, nævner Jes Mortensen, som „hæderlig og velbyrdig Mand Hr. Niels Eriksen Rosenkrantz's Tjener paa Vallø“. — Aaret efter nævnes Niels Eriksen ogsaa til Vallø ved Udstedelsen af et Gjældsbrev paa 1500 rhinske Gylden til Poul Laxmand[102]).

Herefter kan det vist med fuld Føje antages, at Niels Eriksen Rosenkrantz de nævnte Aar besad Gaarden. Dog kan det gjerne være muligt, at det kun var en Del deraf; thi det staar jo uafgjort, hvor meget af Vallø der af Fru Birgitte af Hamarstad var solgt til Kronen.

Niels Eriksen Rosenkrantz

var en Søn af Hr. Erik Ottesen til Bjørnholm og Boller, Rigsraad, Marsk og Hovmester (død 7. Januar 1503 i Mariager Kloster) og Fru Sophie Henriksdatter Gyldenstjerne (død 1487). Han blev allerede i Aaret 1487—88 Hovmester for Prins Christian (II) og blev Danmarks Riges Hovmester, efter at Prinsen var bleven Konge. Ligesom Faderen blev ogsaa han Rigsraad og Ridder og i 1487 erholdt han Koldinghus Slot og Len i Pant, hvilket han beholdt til sin Død. I 1495 var han en af de Raader, som Kong Hans gav Fuldmagt til at møde i Kalmar fra 16. til 24. Juni for at forhandle med de svenske Rigsraader om Kalmar Recessens Fornyelse. Han arvede efter Faderen forskjellige Gaarde og Godser, som Bjørnholm, nu Høgholm i Aarhus Stift, Boller ved Horsens med flere. Han døde 2. Novbr. 1516 og blev begravet i Graabrødre Kloster i Randers[103]).

Birgitte Olufsdatter Thott

maa være født 1463—64. Naar hun indtraadte i Ægteskab med Hr. Niels Eriksen, veed man vel ikke, men at det maa være skeet efter 1483, fremgaar af efterfølgende Brev, hvori hun, altsaa i en Alder af omtrent tyve Aar, den 16. Oktober nævnte Aar kvitterer Kong Hans for alt, hvad der kunde tilfalde hende af det Pant, som hendes Fader havde i Bjeverskov og Stevns Herreder.

Brevet lyder med lidt Forandring i Retskrivningen saaledes[104]): „Jeg Beritte Olufsdatter kundgjør og bekjendtgjør for alle med dette mit aabne Brev, at jeg haver til god Nøje annammet og oppebaaret fuld og god Betaling af Højbaarne Fyrste, Konning Hans, min kjære naadige Herre, for al den Del og Rettighed, som mig tilfalden er udi det Pant i Stevns og Bjeverskov Herreder, som min kjære Fader, Hr. Oluf Axelsen, i Pant havde, saa at mig aldeles

og fuldkommelig dermed vil at nøjes, og takker (jeg) hans værdige Naade for god Betaling. Thi lader jeg hans Naade og hans Naades Arvinger og Efterkommere, Konger i Danmark, fri, kvit og „orsage" for nogen ydermere Tiltale eller Krav af mig eller mine Arvinger og alle andre paa mine Vegne for fornævnte Del og Rettighed udi forskrevne Pant i nogen Maade tilfalde kan, og kjendes mig eller mine Arvinger ingen Del eller nogen Rettighed udi fornævnte Herreder at have efter denne Dag paa fornævnte Pants Vegne i nogen Maade. Til ydermere Vidnesbyrd og bedre Forvaring her, haver jeg vitterligen ladet hænge mit Segl for dette Brev og bedet værdige Fader med Gud, Biskop Oluf i Roskilde, Hr. Johan Oxe, Hr. Henrik Mejnstrup og Hr. Poul Laxmand, Riddere, Evert Grubbe, Rigens Kantsler og Erik Jensen, Høvedsmand paa Haraldsborg, om deres Segl at lade hænge hos mit for dette Brev, som givet er udi Kjøbenhavn Torsdagen næst efter St. Calixti Dag „anno domini millesimo quadringentesimo LXXX. tercio" (16. Oktbr. 1483)."

Da Vallø slet ikke omtales i dette Brev, saa kan der ikke være Tale om, at hun har frasagt sig sin Arveret enten til det hele eller nogen Del deraf, men alene sin Ret til hendes Faders Pant af Kronen.

I Aaret 1520 udstedte Bisp Niels Clausen Skade en Forskrivning til „sin Frænke" Fru Birgitte til Vallø paa Nygaard By og Mølle ved Roskilde, som skulde tilfalde hende ved Bispens Død, men dette Gods fik hun sikkert ikke, eftersom Bispen først døde 1531[105]).

I Juli Maaned 1523 havde hun Sønderlyng og Middelsom Herreder i Pant og boede rimeligvis den Gang paa Skjerne[106]). I 1528 mageskiftede hun Gods med Maribo Kloster og fik Klosterets Gods i Stevns og i Faxe Herred[107]). Kort efter er hun formentlig død, men det er ikke bekjendt,

hverken naar eller hvor hun døde. Skulde hun være død paa Vallø, hviler hun maaske tilligemed flere af Slægten i Valløby Kirkes Kapel.

Hofman har i „danske Adelsmænd“ ogsaa nogle Vers om Fru Birgitte Thott, der nok, ligesom de foran om Faderen anførte, ere et Brudstykke af Provst Lyskanders Rimværk. Hun indføres der talende saaledes:

„Desmellem bad om mig en Riddersmand,
Hr. Niels Eriksen saa kaldes hand,
En Rosenkrands ædel og ægte,
Jeg bragte ham til Walloe Gods og Gaard,
Som da havde fulgt mangfoldige Aar
De Falker, min Mødrene Slægte.
Gud gav os Børn, vi havde i vold
Tre Sønner og trende Døtre saa bold,
Som komme til myndige Aare.
Gud derfor til Ære, os selv til Gavn,
Da lod vi bygge forinden vor Stavn
Paa Vallø en kostelig Kirke.
Langvejs fra Riget vi siden henskrev
Og fik fra Rom baade Bulle og Brev
Tilbage med Klerkernes Minde,
At bygge selv op paa vort Arvegods,
I Valløe en By, som ligger derhos,
Capellet man der monne finde.
Forbedred den siden saa mangelund
Og stiftede der et Christen-Samfund
Med en Præst og en anden slig sage.
Min Søn, Hr. Oluf, han elsked' det Sted,
Han vilde der hvile, hans Frue med,
De sparede ingen Umage.
De murede en Grav derunder af Steen
Og lagde der Deres dødelig Been

Med andre af denne Slægt flere.
Deres Datter Birte ædel og fiin
Som Kirken tilfaldt efter Fader sin
Hun gjorde derved endnu mere.
Forlængte og øgte den Kirke og Gaard
Og Graven, som findes der inden for,
Som den i Dag monne stande,
Og hviler derunder med Fader og Søn
Med Hosbond og Afkom en Skare skjøn
Frie for baade Sorrig og Vaande."

Efter et aabent Brev, som Fru Birgitte Olufsdatter Thott udstedte paa Vallø Lørdagen næst efter Marie Virginie Dag 1525, hvori hun bekjender, „at myn kiere Søn Oluf Nielsen haffuer nu fornøyet og gjort megh Fylleste af myn Federne gard og goctz o. s. v.[108]), blev Sønnen

Oluf Nielsen Rosenkrantz

Ejer af Vallø. Han var den første af Familien, der antog Tilnavnet eller Stamnavnet Rosenkrantz og i 1527 har han i tre Breve, der kjendes, underskrevet sig „Oluf Rosenkrantz". Dette hidrørte muligt fra, at Kong Frederik I Aaret tilforn var kommen overens med Rigets Raad om Hensigtsmæssigheden af, at Adelen antog faste Familie-Navne, hvilket før den Tid var sjeldent[109]). Vaabenet bestaar af et firdelt Skjold med et Vaabenmærke i hvert Felt, hvorhos de fire Felters Farver ere delte mellem rødt og blaat, i første og fjerde Felt paa begge Sider af en sort og hvid skaktavlet fra højre gaaende Skraabjelke. I andet og tredie Felt findes to kronede Sølv-Løver. Paa Hjelmen er fem Roser, hver anden rød og hver anden blaa samt to Vessel-Horn, skaktavlede med sort og hvidt og paa hver Side tre grønne Paafugle-Fjere og en stor Paafuglefjer lige op imellem Hornene[110]).

Allerede i Kong Christian IIs Regjeringstid stod Oluf Rosenkrantz i stor Anseelse. Han havde saaledes efter Faderens Død faaet Koldinghus Pantelen for 2195 Mark[111]), hvilket Len han beholdt i den Tid, Kong Christian sad paa Tronen. 1513 blev han Lensmand paa Vordingborg efter Hr. Torben Bille[112]). — Hvorvidt han egentlig stod i Forbindelse med de Sammensvorne blandt den jydske Adel, som stilte Kong Christian ved Tronen, er ikke ganske klart. I den Plan, som 21. Decbr. 1522 lagdes i Viborg mod Kong Christian, nævnes han som sidste og attende Mand i det udstedte Aktstykke[113]). Det synes imidlertid, at de Sammensvorne i det paagjældende Dokument har optaget Navne uden disses Ejermænds Vidende og Samtykke, og man kan altsaa kun med Vished henregne til de Sammensvorne dem, som have beseglet Dokumentet. Oluf Rosenkrantz har ikke hængt sit Segl under og rimeligvis altsaa ikke været nærværende, men han har muligt ogsaa længere end de fleste af sine Standsfæller holdt fast ved Kong Christian II. I Brevet fremførtes mange Klager, deriblandt, at „her i Norden er ingen Erkebisp for den hellige christne Tro", at „Tyranner, Skalke, Troldkvinder og andre Udædings Folk indsættes og tilskikkes over alle Adelige og Verdslige. Told og Sise paalægges uden Rigsraadets Samtykke o. s. v."

Fra Koldinghus sendte Oluf Rosenkrantz imidlertid under 17. Marts 1523 Kong Christian et ret karakteristisk Brev[114]), i hvilket han siger: „— Dog haver jeg vel spurgt, at Sigbrit aldrig var Eders Naade vældigere eller mægtigere end hun er nu; thi tor jeg ingenlunde give mig over til Eders Naade; thi jeg sporger, at hun haver mange unyttige Ord baade om mig og andre, som hun ingen Skjel kan sige eller bevise udi Sandingen. Og haver hun været en god Hjælperske til, at Eders Naade tog vældelig uden al Dom og Ret 8 Læster Korn og de to Gaarde i Kjøbenhavn fra min Moder, mig

og mine Sødskende. Men denne fordærvelige og vældige Skade var jeg end tilfreds med, dersom jeg var vis paa at maatte være min Hals fri, det kjende Gud og Eders Naade ved det bedste, at jeg ingen Skyld veed mig nogen mit Livs Tid mod Eders Naade."

De Sammensvorne, som havde underskrevet eller beseglet Opsigelsesbrevet, affattet i Viborg 20. Januar 1523, vare ialt ni, deriblandt Oluf Rosenkrantz's senere Svigerfader, Landsdommeren Mogens Munk til Volstrup, dennes Broder, Iver Munk, Biskop i Ribe, samt Bisperne, Jørgen Friis i Viborg, Niels Stygge og Medhjælper Stygge Krumpen i Børglum, desuden 4 jydske Riddere. — Mogens Munk blev, som bekjendt, udseet til at overrække Kongen Brevet i Vejle, og han skal ved en Samtale med Kongen — siger Hvitfeld — have efterladt det i sine „Vanter", saa at det først fandtes Dagen efter. Hvorvidt dette er rigtigt, kan ikke afgjøres; thi Kong Christian II skal have benegtet nogensinde at have modtaget et saadant Brev[115]).

Der menes, at Kongen ligefuldt kan have modtaget Brevet, eftersom det maatte være gunstigere for hans Sag at fremstille sig som overrumplet uden Varsel[116]).

Ved de førte Underhandlinger imellem Kongen og de oprørske Bisper blev Oluf Rosenkrantz i Februar Maaned 1523 af Kongen sendt til Horsens for paa dennes Vegne at faa et Forlig i Stand. Han var desuden mellem de Gidsler, Kong Christian vilde stille Bisperne, indtil Overenskomsten var fuldbyrdet[117]). Efterat Opsigelsen havde fundet Sted, raadførte Kongen sig ogsaa med ham, Hr. Mogens Bille og Øversten Hedenstrup om, hvorvidt Krigsfolket i Fyen var tilstrækkeligt til at holde Stand mod Jyderne[118]). Kong Christian II forlod i April 1523[119]) med sin Familie Danmarks Rige og begav sig til Nederlandene.

Saasnart Kong Frederik I var landet i Korsør 1. Juni

samme Aar, erklærede Oluf Rosenkrantz sig for ham og blev hans Mand. Som Løn herfor fik han samme Dag ikke alene Forsikring paa sit Pantelen Koldinghus, men han lod sig endvidere for den samme tilgodehavende Sum pantsætte for Livstid Abrahamstrup (nu Jægerspris) Gods og Len[120]. Den følgende Maaned blev han dernæst tilligemed 26 andre Adelsmænd optagen i Rigsraadet og snart efter, vistnok ved Kongens Kroning 7. August, blev han Ridder. Sidst paa Aaret blev han sendt fra Lejren til Kjøbenhavn for at handle med Hr. Henrik Gøje om Stadens Overgivelse, hvilken By denne i Christian IIs Navn havde i Besiddelse. Hr. Oluf Rosenkrantz forestillede Hr. Henrik Gøje Umuligheden af længere at udholde Belejringen, hvor usikre Løfterne om tilstrækkelig Undsætning vare, samt at Kong Christians Hær i Tydskland som Følge af Pengemangel var adspredt. Underhandlingerne førtes i Magister Knud Valkendorfs Gaard i Kjøbenhavn med saa stor Fremgang, at Befalingsmanden overleverede Staden til Kong Frederik I. Ved Freden, der sluttedes Torsdagen før Jul, 24. Decbr. 1523, blev der lovet Kong Christians Tilhængere Befrielse for al Straf. Herfra undtoges alene den gamle Sigbrit og den forrige malmøske Borgmester Hans Mikkelsen[121].

I Aaret 1523 blev Oluf Rosenkrantz ogsaa forlenet med Nyborg Slot og Ladegaard, der med Inventarier overleveredes ham af Hr. Peder Lykke til Kjærbygaard den 26. Juli[122]. I denne Stilling forblev han, saalænge Kong Frederik levede, og Kongen havde saa stor Tillid til ham, at han efter sit Raads Ønske udnævnte Hr. Oluf til Hovmester for sin anden Søn, den unge Hertug Hans, som ved Faderens Død — 10. April 1533 — var i sit tolvte Aar. Da den ulykkelige Borger- og Arvefølgekrig efter Kong Frederiks Død udbrød i Danmark, sad Oluf Rosenkrantz rolig paa Nyborg Slot, men han skulde snart — som Landets øvrige Adelsmænd —

føle Krigens Virkninger. Han maatte som flere andre af de højtstaaende Mænd i Riget snart slutte sig til det ene og snart til det andet Parti, endskjønt det vel tør forudsættes, at han nærede gammel Hengivenhed for den ulykkelige Christian II, der siden Juli 1532 holdtes i et haardt Fængsel paa Sønderborg Slot.

Grev Christoffer af Oldenborg (født 1504, død 4. Aug. 1566), der af Lybekkerne var valgt til Anfører i Mai 1534 og efter hvem Krigen fik Navnet „Grevens Fejde", landede den 22. Juni ved Nattetide mellem Skovshoved og Hvidøre. Den følgende Dag rykkede han med sine Tropper ind i Roskilde, og Dagen efter, St. Hansdag, holdt han sit Indtog i Kjøge. Saavel i Roskilde som i Kjøge modtoges Greven og hans Folk under uendelig Jubel[123]). I Kjøge lod Grev Christoffer de af Kong Christian II opførte[124]), men siden atter forfaldne Fæstningsværker istandsætte. Han agtede nemlig at gjøre denne By til sin Hovedpost, indtil Kjøbenhavn havde overgivet sig. Greven arbejdede her paa at drage Egnens Almue til sig. Han holdt to Dage efter sit Indtog et Møde med en stor Del Bønder paa en Eng Ulvemosen, ved Haudrup nuværende Station. Her talede han til dem ved en Tolk, men hvorvidt han gav dem bestemte Løfter, er ikke bekjendt. Intet var dog Bønder og Borgere kjærere, end at de nu igjen skulde have „den gamle Ørn" — Christian II —, der kunde holde „Høgene" (Adelen) i Ave, til Konge[125]). Man huskede paa, at det var denne Konge, der forbød den „ukristelige Skik at sælge de stakkels Bønder og kristne Mennesker som andre ufornuftige Kreaturer".

Begivenhederne udviklede sig hurtigt; Søholm i Stevns overgav Hr. Anders Bille efter en kort Belejring 5. Juli og Hr. Anders blev Grevens Mand og Raad. Kjøbenhavn aabnede sine Porte efter Borgmester Ambrosius Bogbinders Tilskyndelse den 18de s. M.[126]), og saaledes gik det Slag i

Slag, saa at inden kort Tid Sjælland med Øerne og Skaane var i Grevens Magt, der baade i Ringsted og ved Lund i Skaane lod sig hylde paa den fangne Kong Christians Vegne.

Saasnart Hr. Oluf Rosenkrantz i Nyborg erfarede, at Kjøbenhavn var falden i Lybekkernes Hænder, forklædte han den unge Hertug, sig selv og nogle Betjente som Bønder, gik saaledes ud af Byen og naaede lykkelig over til Als, hvor han afleverede sin Myndling til Ditlev Brokdorf, Slotsherre paa Sønderborg, Peder Svave og andre Kongehusets tro Mænd, og vendte derpaa tilbage til Nyborg, som han stræbte at sætte i god Forsvarsstand[127]); men da det lykkedes Grevens Tropper ved Forræderi af Borgmesteren Rasmus Rostokker og flere at komme i Besiddelse af Nyborg Fæstning, drog Oluf Rosenkrantz sig tilbage til det velbefæstede Slot. Skjønt han forsvarede det tappert, indsaa han dog, at det i Længden ikke kunde holdes. Han maatte derfor, da Fjenden afskar Vandet fra Slottet og der tillige opstod Mytteri mellem hans Folk paa Grund af et Udfald mod Byen, hvor baade Kirken og en stor Del af Borgernes Huse bleve et Rov for Luerne, imod frit Lejde opgive Slottet, som af Grev Christoffer blev givet i Forlening til Otto Stigsen[128]).

Oluf Rosenkrantz antages derefter at være rejst til Vallø, hvor han overilet af Begivenhederne er bleven nødt eller overtalt til at hylde Grev Christoffer[129]). Det er imidlertid vanskeligt at følge Hr. Oluf Rosenkrantz efter de foreliggende Beretninger i dette Tidsrum; thi det angives ogsaa, at han midt i August Maaned var i Kjøbenhavn som Grevens Mand, og maaske var han allerede i Begyndelsen af Maaneden paa Vallø i god Forstaaelse med Grevens Tilhængere, „eftersom han 13. August har forsynet Grev Christoffers Tilhængere i Kjøge med Skyts“. — Vist er det, at Hr. Oluf Rosenkrantz

de sidste Dage af 1534 opholdt sig paa Vallø, og i et Brev herfra af 21. Decbr. til Eske Billes Frue, Sophie Krummedige, kalder han Greven „myn Herre“[130]. Desuagtet undgik hverken han at blive fangen eller hans Herresæde at blive plyndret. Ved den store Adelsjagt i Sjælland i Dagene efter den 20. Januar 1535 blev han taget til Fange — om paa Vallø eller andetsteds vides ikke — og indsat i Blaataarn paa Kjøbenhavns Slot. Vallø blev kort efter plyndret af Bastian eller Sebastian Jessen, almindelig kaldet „Betzel van Gessel“, som var en uægte Søn af Kurfyrst Frederik den Vise af Saxen, og senere, kort før Slaget ved Øxnebjerg, blev ihjelstukken af sin egen Tjener i Svendborg[131]).

Det synes, som om man med Trusler vilde formaa den fangne Oluf Rosenkrantz til at lade aabne Adgangen til Vallø for Fjenden, da man forinden Plyndringen sendte tre Mænd, nemlig Otto Andersen Ulfeld, Stig Stigsen og Hjeronimus Svingel, til ham for at sige, at hvis han ikke opgav sin Gaard Vallø inden anden Dagen Kl. 12, vilde Greven den følgende Dag lade hugge Hovedet af ham. Herved blev Hr. Oluf nødt til fra Fængslet at skrive til Vallø, at hans Tjenere skulde overgive Gaarden i Grevens Hænder. — Betzel van Gessel skal i Mellemtiden ved Magt have søgt at faa Gaarden til at overgive sig. Først skal han have bedet og paabudt Borgmester og Raad i Kjøge at følge sig til Vallø, men Hr. Olufs Tjenere vilde ikke overgive ham Gaarden strax. Han truede dem da med, at hvis det ikke skete hurtig, vilde han lade hente Hr. Oluf fra Kjøbenhavn og føre ham hen foran Broen (paa Vallø?) og der lade hans Hoved afhugge, — men de overgav alligevel ikke Gaarden. — Imidlertid drog Gessel til Roskilde efter Knegte og yderligere Hjælp til Gaardens Indtagelse, men medens dette gik for sig, kom Hr. Olufs Bud og egenhændige Brev

fra Kjøbenhavn, at Vallø af hans Tjenere maatte oplades og overgives van Gessel.

Da denne kom til Vallø, tog han al den samlede Styrke med sig op paa Gaarden. Porten eller Gaardslaagen aabnedes og van Gessel modtog Nøglerne til Dørene; men skjønt det synes anderledes aftalt, lod han Fru Ide Munk ved to Riddersmænd sige: „at hvis hun dulgte eller gjemte saameget som en Pending af det fremmede Gods, der var indført der, da skulde det koste Hr. Olufs Hals og hendes Anpart". — Det samme foreholdt ogsaa van Gessel Hr. Olufs Foged, Svende og Folk. Derpaa udtog han alle de forseglede Kister og Skrin med andet mere, som var indført der til Forvaring, uden Hensyn til, hvor det var fra eller hvem det tilhørte, hvilket deres Vaaben og Navne udviste. Han lod det ikke være nok med at rane det fremmede Gods, men borttog tillige alt Hr. Olufs eget Skyts, Krudt og otte hundrede Lod Sølv, og førte strax det hele til Kjøge, hvor han brød en stor Del af Kisterne og Skrinene op, „plustred" og udtog hvad han syntes om, hvorpaa han førte det tiloversblevne til Kjøbenhavn.

Blandt dem, der havde Gods til Forvaring paa Vallø, var Fru Anne Ronnov, Hr. Johan Urnes Efterleverske. Hun sagsøgte senere Hr. Oluf Rosenkrands for Godset, men paa Kongens Retterthing blev der i Ystad den 22. Septbr. 1537 afsagt den Dom: at hendes Fordring skulde være død og magtesløs, da Hr. Oluf selv havde mistet sit Gods ved, at hans Gaard var overfaldet af Grev Christoffer og andre Voldsmænd[132]).

Ligeledes havde Eske Bille til Svanholm, da han i Slutningen af 1534 førtes som Fange til Lybek, indsat Gods til Forvaring paa Vallø. Herom skriver han 30. April 1535 til Greven, at han havde ladet tage „tre Skrin med mine Breve, nogle Klenodier, Guld, Sølv, Pendinge m. v.

hvilke jeg lod indsætte hos ærlige og velbyrdige Mænd, det ene paa Krogen hos (sin Morbrodersøn) Knud Pedersen (Gyldenstjerne) og de andre to hos Oluf Nielsen paa Vallø mig til bedste, og troer hand at skulle forvares etc. Nu haver jeg formærket og forfaret, at Eders Naade haver ladet optage og til sig annammet samme mine Skrin med Breve, Klenodier, Guld, Sølv, Pendinge og alt hvad der udi var". — Han beder om at faa det hele tilbage, erindrer om det ærlige, kristelige „Leigde" som Greven har givet ham om ikke at berøve ham hans Gods[133]). Hvorledes det gik med Godset, er ubekjendt, men Brevene kom i Otto Andersen Ulfelds Besiddelse, der efter Kjøbenhavns Overgivelse, den 29. Juli 1536, drog ud af Landet med Grev Christoffer og siden levede i Lybek, hvor han døde i Efteraaret 1543[134]).

Hvorvidt Egnens Bønder eller Borgerne fra Kjøge vare med at plyndre Vallø, kan ikke bestemt paavises. Derimod er det afgjort, at disse sidste vare med at plyndre Svenstrup i Ramsø Herred og Højstrup i Stevns[135]). Hr. Jørgen Podebusk, der siden 1525 havde havt Svenstrup til Len, var blandt de Adelsmænd, som Greven førte over til Malmø, og efter at være kommen tilbage afgik han ved Døden under Grevefejden i Kjøbenhavn. Hans Enke, Fru Ermegaard Bille, lod senere Kjøge Borgere indstævne, fordi de havde plyndret Gaarden[136]).

I Kampen mellem den katolske og lutherske Lære stod Oluf Rosenkrantz tilligemed flere af hans Slægt, deriblandt hans Broder Hr. Henrik Nielsen til Bjørnholm, i forreste Række blandt Forsvarerne for den gamle nedarvede Lære[137]). Dette har vel ogsaa været Grunden til, at han som en af de verdslige Raader blev antaget til Hovmester for Hertug Hans. Hvorvidt han nogensinde i sit Hjerte — skjønt han den 8de Septbr. 1536 fængslede Bispen Ove Bille af Aarhus — egentlig fornegtede den katolske Lære efter Re-

formationens Indførelse, skal lades uafgjort, men det siges om ham, „at han var den katolske Tro hengiven". Den i sin Tid berømte Skribent Poul Eliesen (Vendekaabe) tilegnede Oluf Rosenkrands sin Bearbejdelse af Luthers Bedebog[138]).

Under de Rustninger, der fandt Sted 1531 og 32 for at sikre Landet mod Kong Christian II, bevilgede Rigsraadet, 18. Decbr. 1531, for at tilvejebringe Pengemidler, at saameget som muligt af det Kirkerne i Sjælland og Skaane tilhørende Sølvtøj, Monstrantser, Kalke og Klenodier skulde afgives til Mynten og bruges til Rigets Nytte. Til at modtage Sølvet fra de sjællandske Kirker beskikkedes Oluf Rosenkrantz i Forening med Bispen Joachim Rønnov og to andre. Bispen paalagde Provsterne i hvert Herred at følge med den kongelige Lensmands Foged til Kirkerne for, uden Forsømmelse, at udtage det, da en tidligere Befaling ikke havde nyttet[139]). — Samme Aar var han ogsaa beskikket til at hjælpe hver Mand i Sjælland til Lov og Ret samt til at paase, at Enhver holdt den Rustning, der tilkom ham at holde[140]).

Under 3. Juli 1526 havde Oluf Rosenkrantz faaet Pantebrev paa Holmegaard og Holmslen for 700 Mark i danske Hvider og dobbelte Skilling, 120 rhinske Gylden i Guld og 157 Lod Sølv, som han laante Kong Frederik I 1523 og 100 Gylden og 100 Mark Penge, som han laante Kongen det følgende Aar. Otte Dage før Kongens Død fik han et nyt Brev paa samme Gods samt paa Abrahamstrup, dateret Gottorp 2. April 1533. I dette Brev hedder det: „at vi af vor synderlige Gunst og Naade, saa og for Troskab og villig Tjeneste, som os elskelige Hr. Oluf Rosenkrantz, Ridder, vor Mand, tro Raad og højbaarne Fyrstes, Hertug Hans's, vor kjære Søns Hovmester gjort haver — skal have, nyde, bruge og beholde Abrahamstrup Gaard og Len, Holme Gaard, Holme Mølle og al Valore By og fem Gaarde i

Assendrup og to Gaarde i Aashøj, som han af os og Kronen i Pant haver o. s. v." — Den 15. Juli 1528 fik han af Kongen Skjøde paa Kronens Part i Raaris, i hvilken Gaard han selv havde Part og havde tilkjøbt sig den Part, en Bonde havde deri[141]).

I 1530 paa St. Petri Dag blev paa Vallø foretaget et Mageskifte imellem Oluf Rosenkrantz og St. Laurenti Alter i Kjøge Bykirke. Han gav en Gaard i Olstrup i Faxe Herred og en i Salbytorp til Kirken og modtog derfor en Gaard i Tolstrup, Sædder Sogn. Bisp Joachim Rønnov bevidner, at hans Kantsler, Mester Laurits Olsen tilligemed Sigvard Grubbe til Lystrup, Mikkel Hansen, Sognepræst, Sigvard Laurentsen, Borgmester, Jesper Skinkel og Hans Jensen, Raadmænd og Kirkeværger i Kjøge, have overværet Mageskiftet. Disse bevidne, at de have seet Gaardene, og at de „forfaret haver i Sanningen at fornævnte Hr. Oluf dermed haver gjort Kirken og Alteret Skjel og Fyldest"[142]). — Efter et paa Kjøbenhavns Slot, Søndagen Cantate 1541, udstedt Forloverbrev fik Oluf Rosenkrantz tilligemed otte andre Adelsmænd Kronens Slot og Len Vordingborg med al dets rette Tilliggelse som et frit og brugeligt Pant for ni Tusinde Mark lybsk Hovedstol og 540 Mark lybsk aarlig Rente, som Kongen havde laant til vort og Rigens Behov af Christoffer Hansen Lindenov til Fobislet og de atter havde betalt til Christoffer Hansen. Pantet skulde de beholde indtil Pengene vare betalte[143]).

Hr. Oluf Rosenkrantz vidste at bevare sin Anseelse og Indflydelse som Medlem af Rigsraadet, saalænge han levede. Han nød ogsaa hyppigt kongelige Gunstbevisninger. Som Exempel derpaa kan anføres: at Kong Christian III den 29. Juli 1537 gav ham Livsbrev paa en Kannikegaard i Kjøbenhavn; at Kongen 24. Febr. 1539 forærede ham en halv Slange og tre Falkonetter Skyts som Erstatning for

det, han i næstforleden Fejde havde mistet, og at han 10. Juli 1542 fik kongelig Konfirmation paa et Brev af gamle Kong Christian I, at maatte nyde Vrag nedenfor Østmark paa Møen, ligesom Jens Falk af Vallø havde havt, med Ret som de kongelige Lensmænd[144]).

I Oluf Rosenkrantz's sidste Leveaar forefaldt en Historie, hvis Udspring formentlig skriver sig fra Vallø. En Borger i Kjøge, Niels Skriver, der sandsynligvis har været Foged eller lignende i Hr. Olufs Tjeneste paa Vallø, beskyldtes for at have forfalsket et Kongebrev for Hr. Oluf Rosenkrantz samt tillige at have — øvet Trolddóm. Han underkastedes et pinligt Forhør for at bringes til Bekjendelse. Det derom udstedte Brev, „givet og skrevet i Kjøge Lørdagen næst for Letare (Midfaste) Søndag 1545", giver os et klart Indblik i den Tids Tortur. Med lidt Forandring i Retskrivningen lyder det saaledes[145]):

„Anno 1545, Fredagen for Midfaste Søndag, vare vi Eske Bille, Ridder, og Mogens Godsche efter Kongl. Majestæts Befaling udi Kjøge, og udi erlige og fornumstige Mænds — Mester Jesper Brochmands, Erkedegn udi Aarhus, Sieur Lauritsen, Borgmester udi Kjøge, Simon Persen, Kongl. Majests. Tolder paa Falsterbo, og Hans Tygesen, Byfoged i Kjøge — Overværelse, hvilke vi dertil bedet havde, lode vi komme for os Niels Skriver, som sad greben og fangen for nogen Trolddoms Sag, som 24 af hans egne Medborgere havde svoret ham at være skyldig udi. Da lode vi Skarpretteren binde ham til en „Stie" og give ham tilkjende, at erlig, velbyrdig Mand og streng Ridder, Hr. Oluf Rosenkrantz til Vallo haver ladet give Kongl. Majest. vor allerkjæreste, naadigste Herre tilkjende og beklaget, at samme Niels Skriver haver forfalsket ham et kongeligt Brev og udskrabet de Ord og Bogstaver, som tilforn i Brevet stod, og siden med hans Haandskrift indskrevet igjen i samme

Brev og under samme kongelige Beſegling andre Ord lydendes om Vrag og Aareſildt (d. e. en Afgift af Fiſkerbaaden til Forſtrandens Ejer). Og adſpurgte vi ſamme Niels Skriver, om han tilſtod at have forfalſket ſamme Brev og om det var hans Haandſkrift; da ſvarede han nej, og ſvor han, at det ikke var hans Haandſkrift og ej vidſte deraf at ſige. Saa ſtødte Skarpretteren ham af „Stien“, ſaa han hængte med Armene; da begjerede han, at man vilde lade ham (komme) op igjen, ſaa vilde han bekjende Sandhed. Saa løftede de ham op igjen; da bekjendte han at have ſkrevet og forfalſket ſamme Brev. Og adſpurgte vi ham, hvorfor han det havde gjort og af hvilken Aarſag, og om han var derom tilbeden af Hr. Oluf eller nogen anden. Da ſvarede han dertil, at han gjorde Hr. Oluf tilgode og Villie, og ej Hr. Oluf deraf vidſte, og aldrig ſkete med hans Raad, Villie, Befaling eller Samtykke. — Siden han dette havde beſtaaet, kom Hr. Oluf ſelv tilſtede og adſpurgte ham, hvorfor han ſaaledes havde forfalſket det kongelige Brev uden hans Villie og ham aldeles uvitterligt; da ſvarede fornævnte Niels Skriver, at efterdi han tjente ham, da mente han at have villet gjøre ham det tilgode og Tjeneſte. Saa bad Hr. Oluf ham, at han aabenbart vilde tilſtaa, om han havde givet ham nogen Aarſag eller Befaling til at gjøre ſaadan en Gjerning. Da ſvarede Niels Skriver nej, men han tog det af ſig ſelv og gjorde Hr. Oluf til Villie, ſom forſkrevet ſtaar. — Siden adſpurgte vi ham om den Trolddoms Sag, ſom han var greben og fangen for, og ſom de 24 Mænd havde ſvoret ham til. Da ſvarede han dertil, ſvor haardt og ſagde aldeles nej, og ſagde ved ſin Himmeriges Lod og Part ikke at være mere ſkyldig i den Sag end een af os, og aldrig havde han brugt eller lært nogen Trolddom udi alle ſine Dage. Der han ikke vilde tilſtaa ſine Gjerninger, lode vi Skarpretteren ſtrække ham noget haarde-

ligen tre Gange; da raabte han stedse i Pinen: nej, nej, jeg er uskyldig. Saa lode vi ham betemme (fri?) den Dag. I Dag aarle Kl. 6 gik vi til ham igjen, og i forskrevne ærlige Mænds Overværelse tog vi med os Sagvolderen, og lod løse ham af de Jern, som han var fængslet udi, og paany adspurgte ham, om han vilde tilstaa sine Gjerninger, som han havde brugt med den Trolddom. Da svarede han ligesom tilforn og svor han sig at være uskyldig og aldrig vidste at bruge nogen Trolddom i hans Dage. Da, efterdi han ikke vilde tilstaa sine Gjerninger, bagbandt Skarpretteren ham og vilde havt ham til „Stien" igjen. Der han det fornam, bad han, at man ikke skulde pine ham, han vilde tilstaa Sandheden: Og sagde, at han var med en Søndag Morgen hos Christen Holts her i Kjøge, tilligemed de to Kvinder, som bleve brændte, at forgjøre Frands Madsøn med Trolddom, og for den Sags Skyld, at han ikke vilde have hans Broderdatter til Ægte, og brugte dertil saadant Instrument, som de samme to Kvinder tilforn havde bekjendt, og nogle Ord og Læsning paa Latin, som han havde i en Bog, hvilken Bog han svor at have brændt i en Ild. Og tilspurgte vi ham, om Nilauses Hustru af Gjørslev eller nogle flere vare med ham i den Handel at forgjøre Frands Madsøn, da svarede han nej, og svor haardt derpaa, at der var ikke flere med ham at forgjøre Frands Madsøn end de to Kvinder, som bleve brændte. — Til Vidnesbyrd, at dette saa i Sandhed er gaaet saaledes til, vidne vi med vore hostrykte Signeter under dette vort aabne Brev".

Denne Sag blev afgjort med følgende Brev til Byfogden i Kjøge[146]: „At efterdi Niels Skriver haver tilstaaet og bekjendt at have gjort falske Breve og deslige at være udi Handel, at have gjort Trolddom og for sin Misgjerning forskyldt at afløses (aflives), haver Kongl. Majestæt undt og tilladt, at han maa rettes med et Sværd. Samme-

ledes haver Hans Majestæt undt og givet hans Hustru hves hans Gods som Kongen tilkommer. Dat. Odense Onsdagen næst efter Søndagen Jubilate 1545."

Efter et daadrigt Liv døde Hr. Oluf Rosenkrantz paa Vallø den 8de November 1545 og begravedes to Dage efter i Valløby Kirke[147]), hvor hans Kiste med Indskrift endnu henstaar i Kapellet. Der findes baade Epitafium og Ligsten over ham og Hustru i Kirken.

At han har været en almindelig agtet og afholdt Mand og „streng Ridder", tør formentlig fremgaa deraf, at endnu 24 Aar efter hans Død mindedes den lærde Theolog, Dr. Niels Hemmingsen i et Skrift, som er tilegnet Svigersønnen, Peder Oxe, Hr. Oluf Rosenkrantz's Fromhed, Retfærdighed, Gavmildhed, Humanitet og øvrige Dyder[148]).

Den 7. Februar 1529[149]) havde han ægtet Ide Munk, Datter af fornævnte Landsdommer Mogens Munk til Volstrup (født 1478, død 3. Decbr. 1558) og Karen Ludvigsdatter Rosenkrantz til Palsgaard (død omtr. 1535). Hendes Familie førte de gamle Langers Vaaben, tre røde Roser i Sølvfelt og paa Hjelmen 13 vexelvis røde og Sølv-Faner[150]). Derfor benævnes hun undertiden Ide Lange, saaledes paa Epitafiet i Valløby Kirke.

Af Ejendomme besad hun Nygaard i Jylland, og desuden Totterupholm, nu Rosendal i Faxe Sogn, som hun angives at have arvet efter sin Fader[151]). Paa Totterupholm skal de have boet endel Aar før Mandens Død, og kjækt forsvaret Gaard og Gods[152]). Hun valgte rimeligvis denne Gaard til Enkesæde efterat have afgivet Vallø til Døtrene og boede der, idetmindste ved 1560[153]). Abrahamstrup Len afgav hun et halvt Aar efter Oluf Rosenkrantz's Død, idet hun Mandagen i Paaske 1546 ved Jens Rosengaard til Hagerup og Iver Lunge leverede det til Kongens eget Behov[154]).

Fru Ide Munk overlevede sin Hosbond i henved 41 Aar og døde i en høj Alder, rimeligvis over 80 Aar gl., i Malmø 22. August 1586. Hendes Lig førtes til Valloby, hvor hun den 29. Septbr. s. A. fandt Hvilested ved Siden af sin Mand i Gravkapellet[155]).

Skjønt der paa Mindestenen i Valløby Kirke findes afbildet to Drengebørn, kjender man dog kun af deres Ægteskab tre Pigebørn, nemlig foruden Birgitte og Mette, der hver fik sin halve Del af Vallø, en Datter Karine Rosenkrantz, som formentlig efter foreliggende Breve[156]) var bestemt til Brud for Hr. Eske Billes Søn, Henrik Bille, men afgik ved Døden paa Vallø 16. Oktbr. 1553, og ligeledes fandt Hvilested i Valløby Kirke, hvor der oprejstes et Epitafium over hende.

I henved et hundrede Aar var Vallø for anden Gang tvende særskilte Ejendomme. Naar Delingen er foregaaet, kan ikke bestemt paavises, men flere Omstændigheder tale for, at den først har fundet Sted ved Aar 1550 eller maaske nogle Aar senere ved fornævnte Karine Rosenkrands's Død.

Øster-Vallø

kom til den ældste Datter og hendes Ægtefælle

Peder Bille og Birgitte Rosenkrantz.

Naar de indtraadte i Ægteskab veed man ikke, men i et Brev fra Oluf Rosenkrantz til Eske Bille, skrevet paa Vallø Torsdagen efter Mariæ Nativitatis 1543 fremgaar, at de allerede den Gang vare indtraadte i Ægteskab, da Oluf Rosenkrantz heri kalder Peder Bille „begges vores Søn"[157]). En anden Meddelelse anfører, at Peder Billes Bryllupskost beløb sig til 572½ Dl. 1 Ort 7 Lod Sølv, 1½ Læst 8 Tdr. Rug og Mel, 3 Læster 1½ Pund 7 Skpr. Malt,

4½ Læst 1½ Pund 7 Skpr. Havre, 60 Sider Flæsk, 12 Svin, 1 Tønde Svedsker, 3 Tdr. Lyneborger Salt[158]). — Dette giver os et lille Begreb om Forbruget ved et adeligt Bryllup for 300 Aar siden.

Peder Bille var en Søn af Rigets Hovmester Eske Bille til Svanholm (død i Kjøbhvn 11. Febr. 1552) og Fru Sophie Krummedige. Han arvede efter Faderen — der kaldtes „den Rige", fordi han besad en Mængde Herresæder — Svanholm og nævnes almindelig derefter. I 1556 blev han Rigsraad og i Syvaarskrigen med Sverrig var han kongelig Kommissær. Som saadan deltog han i Slaget paa Axtorna Hede 20de Oktbr. 1565. Herom har han i et Brev til Statholderen paa Kjøbenhavns Slot, Hr. Mogens Gyldenstjerne, fra Halmstad 24. Oktbr. givet en Beretning, i hvilken han blandt Andet skriver[159]): „atth nu wdj leffuerdags Som wor thenn XX octobris, daa wor wortt folck, och thj Suenske tijll Sammel . . . och haffuer thi mødtt y marckenn, och hollitt Enn frij slacthinnge, tijll Sammells, . . . Sthenn Rossenspar bleff ther strax paa walstedenn, och mannge flyerre guode Mennd." (undertegnet Peder Byllde).

Ved den foreløbige Fred i Roskilde 18. Novbr. 1568 var han tilstede og underskrev tilligemed de svenske Affendinge de 30 Punkter, som Fredsartiklerne indeholdt. De Svenske stode imidlertid ikke ved deres Ord og Underhandlingerne maatte derfor optages paa ny. I denne Anledning var Peder Bille ogsaa i Stettin[160]), hvor han underskrev den der sluttede Fred 13. Decbr. 1570.

Ved Dronning Sophies Kroning i Frue Kirke 21. Juli 1572 bar han Kronen ind i Kirken for Dronningen[161]). I 1576 var han kongelig Kommissarius i Sagen mellem Kong Frederik II og Hertug Hans, hvilken Sag blev bilagt paa Herredagen i Kolding. Aaret efter var han nærværende ved Prins Christians (senere Christian IV's) Daab og stod

han hos Dronningen som hendes Hovmester og modtog Faddergaverne[162]).

Peder Bille var aflagt med meget store Forleninger. I Aaret 1547 havde han Helsingborg[163]); 1549 Aarhusgaard, som han muligen har havt tidligere[164]); 14de April 1554 fik han Holbæk Slot, som han igjen aftraadte næste Aar[165]); fra 1556 til sin Død Tureby[166]), men har muligt faaet et nyt Forleningsbrev 17de Maj 1565[167]); 1557 til 59 Næsbyhoveds Len i Fyen[168]); 1561 Roskildegaard og Biſtrup[169]); 1565 til 76 Kallundborg, hvor han 21. Oktbr. 1576 underskrev Frederik II's kallundborgske Reces[170]); samt fra 1571 til sin Død Sæbygaards Len. Desuden var han fra 1554 til 58 Stiftsbefalingsmand i Ribe[171]).

Medens Peder Bille var Lensmand paa Roskildegaard, fik han i 1561 kongelig Befaling at have Tilsyn med og navnlig vaage over, at Borgmestre, Raadmænd og Byfogder i Roskilde og Ringsted bære sig tilbørlig ad ved Borgerne og andre, som søge Ret i de to Byer, og ligeledes Borgerne imod Byraadet, saa at der kan være Enighed og hver Mand times Ret og Skjel[172]).

Ved det langvarige Skifte efter Peder Oxe sees Peder Bille næsten ved alle Skiftesamlinger at være mødt for Mette Rosenkrantz[173]).

Peder Bille døde i Kjøbenhavn 17. Marts 1580[174]). Hans Lig førtes den 28. s. M. til Valløby Kirke og bisattes der i Kapellet[175]). Han berømmes som den, der i Rettergangssager var forstandig og veløvet og brugtes til at udrette Rigets Ærinder udenlands[176]).

Fru Birgitte Rosenkrantz levede derefter som Enke i 12 Aar og havde formentlig Bopæl i den Tid paa Øster-Vallø. Hun efterlader sig intet Minde som Søsteren ved Bygninger der paa Stedet. Derimod foretog hun en Tilbygning til Valløby Kirke, som den Gang var Kirke for

Herregaarden. Hun døde formentlig paa Vallø i Marts eller April 1592; thi den 23. April begravedes hun ved Siden af sin Mand i det af hende selv indrettede Kapel under Kirkens Chor[177]).

Aaret efter Peder Billes Død havde Fru Birgitte en ubehagelig Sag i Anledning af et Præstevalg. Tilligemed sine Tjenere, de menige Sognemænd i Lellinge, havde hun nemlig kaldet til Præst i Sognet en Mand ved Navn Jørgen Lauridsen, som derpaa af Lensmanden Ejler Grubbe til Lystrup og Superintendenten var udnævnt til Sognepræst, saaledes som det Kaldsbrev lød, hvilket hun og Sognemændene havde udstedt. Derefter havde Præsten nogle Gange holdt Gudstjeneste. Men Sognemændene i Ølsemagle Sogn havde antaget Søren Jespersen til Præst og denne var derefter bleven Menigheden paatvungen. I et Brev af 5. Juni 1581 paaminder Kongen Lave Beck, Embedsmand paa Roskildegaard, og Bispkoppen Dr. Poul Madsen om sin tidligere Befaling, at Sognemændene i Lellinge skulde annamme den til Præst, som var kaldet til Ølsemagle. Oluf Bille beklagede sig nu paa sin Moders og hendes Tjeneres Vegne over, at der var handlet imod Resessen og mente, at hendes Tjenere ligesaavel som Ølsemagle Sognemænd burde kalde den fælles Sjælesørger. Desaarsag gav Kong Frederik den Befaling, at tilkalde de Højlærde i Kjøbenhavn og med det første for dem indstævne begge Præster med deres Breve samt derefter undersøge, hvem Sognekaldet efter Kirkeordinantsen maatte tilkomme, med mindre de selv vilde stande til Rette[178]). Lellingerne synes imidlertid at have beholdt deres Præst; thi Hr. Jørgen Lauridsen var Præst der i 1589[179]).

Ved en Dom, afsagt paa Sjællandsfars Landsthing 1585, blev Fru Birgitte tilkjendt Sagefald for en Mandsperson, som havde udøvet Vold mod sin Hosbond paa hendes Gods, skjønt han senere havde givet sig i Hosbondhold

under Kronens Gods Tryggevælde. Sagen var den, at en Karl Peder Hemmingsen ved Nattetide i Mørke og Mulm havde overfaldet sin egen Hosbond, Fru Birgittes Bonde, Hans Galskytt i Endersleu, og tilføjet ham saadanne Saar, at Manden næsten laa død paa Stedet. Dette var skriftlig bevidnet af Præsten, Hr. Anders Pedersen i Roholte, ligesom ogsaa Oluf Christoffersen i Almissevænge havde afgivet Vidnesbyrd i Sagen. Herredsfogden i Bjeverskov Herred, Tyge Martensen, havde under 8. Oktbr. 1584 afsagt den Dom, at Sagefaldet tilkom Lensmanden paa Tryggevælde, Ejler Grubbe, fordi denne ved sin Foged, Peder Fynbo, havde fremlagt Regnskab for, at Karlen stod i fast Hosbondhold til ham. Da Fru Birgitte ved sin Foged paa Vallø, Peder Jensen, lod Sagen indstævne for Landsthinget, blev Herredsfogdens Dom kjendt død og magtesløs at være[180]).

Paa Kongens Retterthing blev der paa Koldinghus Slot den 1ste Aug. 1590 afsagt en Dom mellem Fru Birgitte Rosenkrantz og Kjøge By angaaende Byens formentlige Ret til Græsning og Fædrift paa Vallø Grund og Ejendom syd for Aaen. Sagen var i og for sig af meget gammel Oprindelse og kunde føres henved halvandet hundrede Aar tilbage i Tiden. Forskjellige ældre Dokumenter fremlagdes i den og et Par Pergamentsbreve fra Aar 1461 synes at antyde, at Hr. Oluf Axelsen ikke heller den Gang har villet erkjende Kjøge Byes Ret, hverken til „Ager eller Eng, Skov eller Mark eller nogen Fægang"; thi 16 Dannemænd havde „gaaet Markeskjel," og dette befandtes at være midt i Kjøge Aa imellem „Eghoffe, Hastrup og Vallø paa den ene Side og Kjøge By paa den anden Side." Saavel Borgmesteren i 1461 Mads Bentsen, som de tilstedeværende Raadmænd og Borgere bekjendte fjorten Dage efter Oldingegangen ligeledes paa Herredsthinget, at Kjøge By ingen Ret havde til Fægang, da Markeskjellet var midt i Aaen. —

Nu (1590) beklagede Oluf Bille, at Kjøge By i „mange Aar havde brugt hans Skov, Mark og Fægang imod hans Villie" og formente, at dette kun kan ske med deres Villie og Minde, som Vallø Gaard besidder. Den daværende Borgmester i Kjøge, Rasmus Skriver, tilligemed Raadmændene Claus Bager og Thomas Holst samt Borgerne Peder Pedersen og Niels Bentsen gjorde derimod gjældende, at Kjøge By fra Arilds Tid havde Ret til Græsgang syd for Aaen, at denne Ret havde været siden Byen blev stiftet og funderet, at samme Græsning var undt og givet Byens Indbyggere til Ejendom ved flere Kongers Breve m. v. De paaberaabte sig flere ældre Brevskaber, deriblandt Kongernes Stadfæstelser paa Byens Privilegier fra forskjellige Aar ligefra 1293 til 1486, men navnlig Kong Christoffer af Bajerns Brev af 1441, „at Kjøge Borgere maa have og nyde Græsgang til deres Fæ paa begge Sider af Aaen til deres By." — Sagen endte efter Oluf Billes og Jacob Sefelds Paastand med, at hverken Hævd af Alderstid, ej heller gamle Kongebreve ansaas tilstrækkelige til at hjemle Kjøge Kjøbstad den omtvistede Græsningsret paa Vallø Gods, da dettes Grænser ved „Markeskjel" vare bestemte, „fordi det ikke er billigt, at nogen skal have Brug paa en andens Grund og Ejendomme." — Dommen lød, at Borgmester, Raad og menige Almue i Kjøge ikke kan tilkomme nogen Græsgang syd for Aaen paa Vallø Grund, med mindre de kunde have det med Vallø Ejeres Minde[181]).

Peder Bille og Birgitte Rosenkrantz havde i deres Ægteskab elleve Børn, hvoraf over Halvdelen døde i en yngre Alder. Ikke mindre end fem Born angives at være døde i Aaret 1565. Datteren Mette døde paa Svanholm, 17 Aar gammel. Sønnen Eske døde paa Tureby 25. Juli, og Datteren Anne den 4. Septbr., alle tre begravne i Krogstrup Kirke[182]); endvidere døde Karine den 16. og Hilleborg den

18. Oktbr. paa Roskildegaard, begravne i Roskilde Domkirke[183]). Det maa altsaa have været et meget tungt og smerteligt Aar for Fru Birgitte, saameget mere som Peder Bille den Tid var som Kommissær ved Armeen i Skaane.

Af de øvrige Børn, som opnaaede en modnere Alder, blev den ældste Datter Sophie, født 8de Decbr. 1546[184]) paa Aarhusgaard, i 1573 gift med Jacob Sefeld til Visborggaard i Jylland. Han blev efter Kantsler Niels Kaas's Død en af de fire Regeringsraader i Christian IV's Mindreaarighed og døde paa Gaunø 15. Novbr. 1599[185]). Hun døde 31. Marts 1608 og blev begraven i Visborg Kirke[186]). Døtrene Birgitte og Anne bleve paa samme Dag, 11. Maj 1589, i Kjøge ægteviede[187]), den første med Ove Iversen Lunge til Tirsbæk (født 21. Juni 1548[188]), død 1609) og den anden med Johan Barnekov til Nielstrup (død 1603[189]). Af Sønnerne arvede Oluf Øster-Vallø og Eske Svanholm. Denne var gift med Elisabeth Skram, Datter af Niels Skram til Urup (død 26. Juni 1601[190]) og Fru Kirstine Rosenkrantz (død ved et Fald „gjennem Loftet" 23. Juli 1597[191]). I Medgift med hende fik han fem Herregaarde i Nørrejylland og en i Halland, men han var en meget maadelig Husholder, der ikke alene i 1604 maatte laane af Kongen 5000 Rdlr., men ved sin Død i Juni 1608 efterlod sin Enke i saa trange Kaar, at hun kort efter maatte sælge alle Herregaardene og selv nyde Naadsens Brød af Verner Parsberg, der var gift med hendes Stedmoder[193]).

Ved Fru Birgitte Rosenkrantz's Død kom Øster-Vallø til Sønnen

Oluf Bille,

der først havde arvet Svanholm, hvilken Gaard han nu, 1592, afgav til Broderen Eske Bille[193]).

Han maa være født omtrent 1550; thi allerede i Aaret

1580 blev han Lensmand paa Tureby[194]), hvilket Len han 1ste Maj 1588 afgav til Jørgen Ernst Worm, en Adelsmand af tysk Herkomst. Samtidig blev han Lensmand paa Abrahamstrup, og efter at han den 21de samme Maaned havde deltaget i det anselige Følge af Rigets Store og Lensmænd, der ledsagede Kong Frederik II's Lig fra Antvorskov eller Slagelse til Roskilde, erholdt han under 3die Juli s. A. det af Formynder-Regeringen i den unge Konges Navn udstedte formelige Forleningsbrev, der var meget gunstigt for ham. Abrahamstrup blev nemlig givet ham som et Len paa Afgift, og skulde han deraf aarlig til Rentekammeret udrede 300 Daler samt stille to Gerustheste og vedligeholde Hovedgaarden m. v. Han oppebar saavel Hovedgaardens som al Bøndergodsets hele visse og uvisse Indtægt, saa og Kronens Andel af Tiendekorn og hele den gejstlige Rente. At han erholdt saa gunstige Betingelser hidrørte formentlig fra det nære Slægtskabsforhold, han som Jørgen Rosenkrantz's Svigersøn stod i til Formynder-Regeringen[195]). Lenet afgav han i 1596, da Kong Christian IV selv havde overtaget Rigets Styrelse. Som Lensmand opførte han den søndre Fløj af Bygningerne paa det nuværende Jægerspris[196]).

I Begyndelsen af Aaret 1593 fik han Brev paa at maatte nyde Herligheden af to Gaarde i Store Taarnby, som hans Fader og Moder før havde havt[197]).

Oluf Bille døde i en Alder af omtr. 50 Aar i Efteraaret 1602 og blev Fredagen den 15de Oktbr. s. A. begravet i Valløby Kirke[198]).

Den 23. Oktbr. 1586 havde han i Aarhus ægtet Margrete Rosenkrantz, Datter af Rigsraad og Statholder Jørgen Rosenkrantz til Rosenholm (f. 1523, død Langfredag, 9. April 1596) og Dorte Gundesdatter Lange til Skabygaard (født paa Tryggevælde 1541, død 9. Marts 1613[199]).

Hun døde omtrent 1615 og har rimeligvis besiddet Gaarden i sin Enkestand, skjønt det er antaget, at Sønnen Peder Bille, der døde ugift i en yngre Alder 24. Febr. 1612[200]), skulde have arvet den efter Faderens Død. Hvor Fru Margrete Rosenkrantz er begravet, vides ikke, men det er muligt, at hun ogsaa har sit Hvilested i Valløby Kirke.

Efter Fru Margrete Rosenkrantz's Død kom derpaa Øster-Vallø ved Arv til Broderen

Holger Rosenkrantz,

født 14. Decbr. 1574 paa Kalø Slot, hvor Faderen den Gang var Lensmand. Han er især bekjendt for sine store Kundskaber og sin theologiske Lærdom, hvorfor han almindelig kaldes „den Lærde."

I sit 12te Aar kom han i Aarhus Skole, hvor han gjorde stor Fremgang. Fire Aar efter sendtes han ligesom andre unge Adelsmænd udenlands, opholdt sig først ved Universitetet i Rostok, studerede derefter i Wittenberg, og gjorde overalt en saadan Fremgang, at næsten ingen af hans Alder kunde maale sig med ham. Efter Faderens Ønske vendte han tilbage og ansattes 1596 i Kancelliet, hvor han dog kun forblev et Aarstid. Derefter levede han for Videnskaberne, men blev i Aaret 1617 Rigsraad og tillige Lensmand først paa Roskildegaard og derefter paa St. Hans' Kloster i Odense, hvilke Stillinger han dog efter sit indstændige Ønske fik Lov til at fratræde 1627.

Som en af den Tids lærdeste Theologer skal Holger Rosenkrantz i videre Kredse have søgt at virke for den religiøse Opvækkelse, navnlig ved en Mængde smaa Afhandlinger og en Forklaring af Katekismen. I disse Smaaskrifter fordrede han ikke blot streng Kirkegang og Husandagt, men ogsaa bestemte Almisser og Fastedage, ligesom han ogsaa mente, der maatte tilkomme Gjerningerne og ikke alene Troen en

Andel i Retfærdiggjørelsen. Særligt er det blevet tillagt ham, skjønt det dog skal mangle historisk Hjemmel[201], — at han efter den sjællandske Biskop Hans Poulsen Resens Død (14. Septbr. 1638) skal have fattet den Plan at blive Erkebisp, og derved bevirke, at den erkebiskoppelige Værdighed her i Landet skulde være forbeholdt Adelen, og det med verdslig Magt og Myndighed, ligesom i England. Var dette skeet, vilde Aristokratiet have faaet en mægtig Støtte i Kirken, og dette kunde muligt have forhindret Statsforandringen i 1660.

Holger Rosenkrantz skal fuldkommen have delt hin Tids Gejstliges Anskuelser, at Adelen ligesaavel som alle andre burde give Tiender af deres Jorder og at det var en Formastelse imod Gud og Skriften at negte det. Ved Enevældens Indførelse ansaa ivrige Gejstlige den hidtil saa mægtige Adels Undergang ligefrem for en Straf for denne Vægring, som Lovgivningen ogsaa misbilliger, uden dog at kunne forbyde den. Holger Rosenkrantz udlagde derfor 15. Januar 1632 til hver af sine Sognepræster i Hornslet og Hvilsager en Bondegaard, hvis Landgilde skulde træde istedet for den Tiende, hans Hovedgaard Rosenholm burde svare[202].

Paa sit Herresæde i Randers Amt oprettede han en Højskole for 25 unge Adelsmænd og andre, som viste sig værdige til Optagelse der. De nøde en omhyggelig og lærd Opdragelse under hans eget Tilsyn og Vejledning, og flere bekjendte Mænd ere udgaaede derfra, deriblandt den djærve og aabne Ole Wind, den veltalende Biskop Jacob Madsen i Aarhus m. fl. Her samlede han tillige et berømt Bibliothek samt stiftede og udsatte betydelige Legater til Rejseunderstøttelser og til bedste for lærde Skoler.

I den korte Tid, han var Ejer deraf, strakte Holger Rosenkrantz's Gavmildhed sig ogsaa til Vallø, idet han „til

Husarme ved Vallø gav Renten af 1500 Rdlr., som aarlig skulde uddeles [203])."

I Efteraaret 1642 blev han paa en Reise til Nykjøbing paa Falster for at overvære et Bryllup syg mellem Kjøbenhavn og Kjøge. Han saae sig nødsaget til at vende om til Kjøbenhavn, hvor han efter nogle Dages Sygdom afgik ved Døden 28. Oktober 1642. Den 19. Novbr. blev hans Lig bisat i Frue Kirke, hvor den fornævnte Hofprædikant, Provst og Mag. Ole Wind, holdt Ligtalen, der blev trykt næste Aar. I denne gives en smuk Skildring af Holger Rosenkrantz's sidste Øjeblikke. Efter at have modtaget Sakramentet af Mag. Wind i sine Kjæres Kreds og taget Afsked med dem alle, døde han med det Suk: „Kom Jesus, kom i Naade og Barmhjertighed!" En anden Forfatter siger [204]): „Han døde, som han levede, hel opbyggeligen." Med Hensyn til hans theologiske Retning giver Mag. Wind ham det Vidnesbyrd: „Han havde altid den største Vederstyggelighed for al kjættersk Lærdom, med hvad Navn den nævnes kan, og havde aldrig bekjendt sig til anden end den augsborgske Konfession, i hvad og en Part Lærde for nogen kort Tid siden ham for Meninger, som han aldrig vedkjendte sig, har uforskyldt og vrangelig villet tilskrive og tillægge." — Hans Lig blev derefter ført til Hornslet Kirke og nedsat der i Familiebegravelsen [205]). Hans Portræt i Knæstykke, malet 1607, findes i de danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg [206]). — Den 13. Aug. 1598 ægtede han i Malmø Rigsraad Axel Brahes og Fru Mette Gøjes Datter, Sophie Brahe, født paa Elved 11. Maj 1578; hun døde i Kjøbenhavn 21. Decbr. 1640.

De havde ialt tretten Børn, 6 Sønner og 7 Døtre, hvoraf 3 Sønner og 3 Døtre døde i en yngre Alder. Af de andre bleve Sønnerne, som traadte i Faderens Fodspor, meget bekjendte. Gunde Rosenkrantz (født 2. Decbr. 1604,

død 2. Decbr. 1675) ejede blandt flere Gaarde, Valdbygaard i Hellested Sogn. Han var Rigsraad, kæmpede tappert paa Volden under Stormen paa Kjøbenhavn, hvor en af hans Sønner faldt ved hans Side og en anden ligeledes faldt i Krigen. Senere faldt han i Unaade og maatte 1664 forlade Fædrelandet; han gik til Sverrig og døde i Helsingborg. — Jørgen Rosenkrantz (født 1607, død 1675) var Hovmester paa Sorø Akademi. — Erik Rosenkrantz (født 1612, død 1681) arvede Rosenholm, blev Geheimeraad, Lensmand paa Halsted Kloster og tilsidst Stiftslensmand over Aarhus Stift. Han brugtes i forskjellige Sendelser til Udlandet og var 1640 med Hannibal Sehested i Spanien og 1652 med Peder Reedtz i England. Her var det, at Oliver Cromvell, den Gang Storbritaniens Regent, i en overmodig Tone spurgte ham, om der i Danmark var mange saa tidlig modne Hoveder, som, førend de havde Skjæg paa Hagen, vare i Stand til at forhandle vanskelige Statssager. Erik Rosenkrantz veg ej tilbage for denne Spot, men svarede: „Skjønt mit Skjæg endnu kun er ungt, er det dog ældre end Eders Republik[207]." — Døtrene bleve alle gifte med Adelsmænd, Mette med Kantsler Christen Thomesen Sehested, Beate med Henrik Thott, Dorte med Otto Thott og Sophie med Sten Brahe.

Holger Rosenkrantz var kun i en kortere Tid Ejer af Øster-Vallø. Ved Skjøde af 4. Maj 1616[208]) sælger, skjøder og afhænder han fra sig og Arvinger til erlig og velbyrdig „Fru Ellene Marszwin" til Lundegaard „Walløegaardt Och Egøffue gaardt med alle dis Tilliggende, Enemærke Egendomb wdi Agger Och Eng" o. s. v. samt jus patronatus til „Walløe Kircke sambt all anden bemelte Gaardis rette Tilliggelser Och Herlighed som der nu tilligger", hvoriblandt nævnes Byerne: „Valløby, Tornby, Egøffue, Herfølge, Endesløff og Gammelkjøge." — Skjødet er udstedt

paa Ryumgaard, underskrevet egenhændig af Holger Rosenkrantz Jorgensen og til Vitterlighed beseglet af Jørgen Skeel og Gude Galde. — Hvormeget Holger Rosenkrantz fik i Kjøbesum, anføres ikke. Det hedder blot: „Men haffuer annammit fuld fyldist Och goed Betalling Derfaar effter egen Willie Och nøye.“ — Kjøberen var altsaa Datidens rigeste Adelsfrue, Kong Christian IV's Svigermoder

Ellen Marsvin.

Hun var født 1. Febr. 1572 paa Landskrona Slot, Datter af Jørgen Marsvin til Dybek i Skaane, Danmarks Riges Raad og Befalingsmand over Stjernholm (død 2. Septbr. 1581 paa Dybek) og Fru Karen Gyldenstjerne (begravet i Kjøbenhavn 20. Novbr. 1589 [209]). — Den 29. Juni 1589 havde hun i Kjøbenhavn Bryllup med Ludvig Munk til Nørlund og Lundegaard, Lensmand over Tronhjems Stift, hvor han for sin Udsugelse blev almindelig forhadt af Beboerne, hvilket havde til Følge, at Formynder-Regeringen afsatte ham, 5te Juni 1593, fra hans Embede. — Han opførte Borg- og Ladegaarden paa Nørlund i Jylland midt i en Sump paa en yderst besværlig Byggegrund. Anledningen dertil skal efter Sagnet være [210]), at Ellen Marsvin, da han friede til hende, gjorde sit Ja — da hun var meget ung og han temmelig tilaars — afhængig af, at han byggede hende en Borg paa det Sted, hvor hun kastede sin Handske, med et Taarn saa højt, at hun derfra kunde se Budolfi Kirkespir i Aalborg. Bygherren sparede hverken Møje eller Penge paa Bygningernes Opførelse samt disses pragtfulde Udstyrelse. Der blev paa forskjellige Steder baade i Gaarden og Værelserne anbragt Billedhuggerarbejder saavel i Sandsten som Egetræ med Ludvig Munks og Ellen Marsvins Vaabener, og der skal have været Kobberporte for Gaarden, der vare saa svære, at deres Lukning kunde høres i de nær-

meste Byer. Ogsaa Lundegaard i Fyen ombyggede han samme Aar, han døde. Her endte han ogsaa sine Dage 8de April 1602, 65 Aar gl., og blev Torsdagen før Pintse, 20. Maj, begravet i Graabrødre Kirke i Odense[211]).

I henved fem Aar var Ellen Marsvin nu Enke, men den 11. Januar 1607 indtraadte hun paa ny i Ægteskab med Knud Rud til Sandholt, Fuglsang og Rudbjerggaard. Han var født 11/3 1556, men døde allerede efter fire Aars Ægteskab paa St. Hans Kloster i Odense 22. Juli 1611[212]).

Fra den Tid levede Fru Ellen Marsvin i Enkestand, tilkjøbte sig og samlede saa betydelige og vidtløftige Besiddelser overalt i Danmark, saavel paa Øerne som i Jylland, at det ikke er bekjendt, at nogen Adelsdame her i Landet har havt dem større. I Sjælland ejede hun foruden Vallø ogsaa Lellingegaard; i Fyen kjøbte hun, ogsaa 1616, af Rigets Kantsler, Jakob Ulfeld, Herresædet Ulfeldsholm, det gamle Kogsbølle, for 100,000 Slettedaler og lod forkynde paa Thinge, at hun gav Gaarden Navnet Ellensborg[213]); dette blev senere forandret til Nygaard og atter til Holkenhavn. Endvidere ejede hun Hovedgaarden Vejlegaard, ligeledes i Fyen, hvilken hun 1625 kjøbte af Claus Brokkenhus[214]), samt Øen Thorseng og desuden i Jylland Boller og Rosenvold. Disse to Gaarde befalede Christian IV hende i et Brev af 12. Marts 1630 at afgive til Datteren, Fru Kirsten Munk og dennes Børn[215]).

Næsten alle de anførte Ejendomme bære endnu mere eller mindre kjendelige Spor af hendes Byggelyst. Særlig ombyggede hun Ellensborg, hvor hun tillige indrettede et Kapel, rigt udstyret med Billedskjærerarbejde. Paa Ellensborg lod hun, ligesom paa flere andre Gaarde, indsætte sit Navn med Aarstal, for at minde Efterverdenen om, at hun havde bygget der. — Mærkeligt er det imidlertid, at denne Kvinde, der foretog saa store Byggearbejder andre Steder,

ikke paa Vallø har efterladt sig noget Minde i saa Henseende. Dette kunde synes saa meget mere paafaldende, som netop den Del af Vallø, hun ejede, den Gang maa have havt aldeles uanselige Bygninger i Sammenligning med den anden Del, men Hovedgrunden dertil maa vel søges i, at Fru Ellen Marsvin ikke har havt Ophold her.

Hvorledes Fru Ellen Marsvin erholdt Pengene til Gaardenes med Godsers Indkjøb samt sine Byggeforetagender, er vanskeligt at forstaa. Da hun, som anført, var Kongens Svigermoder, tør det muligt antages, at Kong Christian forstrakte hende med de store Summer. I Dagbøgerne fra 1618 anfører Kongen, at han modtog Summer, hun skyldte ham, ligesom ogsaa, at han forstrakte hende med andre Beløb, men noget Bestemt derom kjendes dog ikke[216]).

Fru Ellen Marsvin døde paa Ellensborg henved 78 Aar gl. den 11te Novbr. 1649 og blev begravet den følgende 3. Decbr. Hun hviler tilligemed sine tvende Mænd i en nu tilmuret Gravhvælving under Choret i Nørrebroby Kirke. Kisten var overtrukken med Læder og forsynet med Vaabener samt en længere Gravskrift[217].) Paa Rosenborg findes hendes Portræt i Sørgedragt for Kong Christian IV, malet 1648[218]).

I „Danske Herregaarde" (Rudbjerggaard) omtales Fru Ellen som en myndig Kvinde, hvem Mændene maatte rette sig efter, og da „den gode Frue var meget begjærlig efter Penge og Jordegods, laa hun i evige Processer og Stridigheder med sin Broder og Svoger om deres Gods." — Med Corfits Rud havde hun saaledes en langvarig Proces om Betalingen af 2000 Rdlr., muligt en idømt Bøde for de paa Sandholt nedtagne 50 Fløje, som han kun vilde modtage i Specier, medens hun vilde betale i anden Mynt[219]).

Naar eller paa hvilken Maade Øster-Vallø kom fra Fru Ellen Marsvin til hendes Datter eller Datterbørn, vide

vi ikke. Muligt kan det være skeet paa samme Maade som Rosenvold og Boller — hvilke hun kun højst ugjerne afstod og først efter gjentagne Paamindelser, overleverede til Datteren, efterat hun havde bortført saameget som muligt af Løsøret og Husene ved Gaardene[220]) — ved et Magtbud fra Kongen. Hvem der først fik Øster-Vallø, kan heller ikke afgjøres, men det turde muligt være Fru Kirsten Munk, da hun den 15. Oktober 1629 ved Skilsmissen paa Frederiksborg efter Kongens egen Bemærkning i hans Skrivkalender rejser „hen til Vallø[221]),“ som hun desuden jo kan have havt i Sameje med Moderen. Dog anføres det ogsaa andetsteds om Fru Kirsten, at „hun efter egen Begjering forlod Hoffet og rejste til sin Moder[222]),“ men om denne var paa Vallø, maa vi lade uafgjort. — Ved Aar 1641 tilhørte Øster-Vallø Kong Christian IV's og Fru Kirsten Munks Søn, Grev Valdemar Christian, hvorom haves Vished ved et i Gehejmearkivet værende Mageskiftebrev paa Pergament, i hvilket det hedder: „Jeg Christen Schiel til Walløe Kiendes och giør for alle witterligt: At eftersom Ehrlig och „Welbiurdig Mand Siguort Wrne till Raarup, Kongl. „Mayst. Befallingsmand paa Thrygeluelde, Som effter „Hans Kongl. Mayst. min allernaadigste Herre och Konges „befalling, Øster Waløe Gaard, och Goedtz paa Denn „Edle och Welbaarne Greff Waldemar Christian, Greffue „till Slesuig och Holsteen, hans och hans Syschendis „Weigne forestaae, Nu for Magelaug och Ewig Eyendomb „haffuer wdlagdt till Mig och mine Arffuinge efftersch:ne „Øster Walløe Gaarde, Grund og Eyendomb, nemlig: først „Øster Waløe part af denn liden Kouhauge, saa och een „anden liden hafue Støder paa for:ne Kouhauge, och et lidet „Stoche Jord. Item Tuinde Øster Walløe Gaarde, liggindis i Herfølge Sougenn, Suandtz bierg Bye, Denn første „Oluff Jennßen paaboer, schylder Ørschyld som der tilligger,

„och schylder han Aarlig II pund II schiepr. Biug, II Tøn„der Haffre, II Boregalt, IIJ Mrk. IV Sk. Landgilde, „IIJ Mrk. IV Sk. Giesteri. Denne anden Jenns Olufffsenn „paaboer schylder aarligen II Fierding Smør, II tønder „Haffre, IIIJ Mrk. landgilde, IIIJ giesteri och i Endislapff „en Gaard Anders Nielssenn paaboer, som schylder aarlig „o. s. v." I Vederlag derfor nævnes Gaarde i Fyen paa „Thosing i Nyby" samt „Item et Stoche Agger Jord aff „en aff mine trey Vestre Waloe Marcher, som ligger nærd „Wallebye, Kaldis Grønnegade, och moder mod Præstens „Jord nærd denn Westre Knæe och ligger østenn for lande„ueigenn (Dog haffuer ieg mig Engene forbeholdenn) Noch „en min Gaard och gods liggendis i Siellandt, Thune Herred, „Reersloff sougenn, Thorslunde lille Bye som Oluff Niel„ssenn paaboer o. s. v." Dokumentet har tre vedhængende Segl og er underskrevet „Christen Skiel" samt til Vitterlighed „Iffuer Wind egen Hand till Norholmb" og „Kield Kragh til Trudholmb."

Grev Valdemar Christian

var født paa Frederiksborg Slot den 26. Juli 1622 [223]). Han blev tilligemed to af sine Søstre opdraget i Holland indtil sit ottende Aar hos Grev Ernst af Nassau, men besøgte derefter i sex Aar Sorø lærde Skole, hvor han gjorde udmærket Fremgang. Senere foretog han en Udenlandsrejse til Frankrig, England, Tyskland og Italien. Da Faderen elskede ham for hans Forstand, gjorde han ham flere Gange til sin Gesandt hos fremmede Fyrster, ligesom han ogsaa gav ham Øen Thorseng, hvor Kong Christian lod nedbryde det gamle Kjærstrup og byggede Valdemars Slot til ham, hvilket han dog ikke kom til at bebo paa Grund af hans mærkelige Giftermaalshistorie.

Efter at Grev Valdemar Christian tilligemed Gregers

Krabbe i 1641 havde været i Rusland for at foreslaa den russiske Kejser Michael Feodorovitz Romanow et nærmere Forbund mellem Danmark og Rusland, sendte Kejseren det følgende Aar et Gesandtskab paa henved 100 Personer til Kjøbenhavn, for — som det hed — at aftale denne Sag videre. Gesandtskabets Hovedforretning var imidlertid den, at slutte en alt forberedt Forbindelse mellem Grev Valdemar og Kejserens eneste Datter, Prinsesse Irene. Saasnart Gesandtskabet var afrejst tilbage til Rusland, blev der derfor ogsaa gjort Forberedelser til, at Greven atter kunde afrejse til Moskov. Til hans Følge beskikkedes Hr. Oluf Parsberg, Rigens Raad, Sten Bille, Befalingsmand paa Rugaard, og Sigvard Urne, samt Peder Reedtz som Legations Sekretær[224]). Mange unge Adelspersoner toge med, saa det hele Følge bestod af 120 Personer med 80 Heste. Rejsen gik til Søes med fire Orlogsskibe, som i Slutningen af 1643 ankom til Lifland. I Rusland blev han og hans Følge overalt modtaget med de største Æresbevisninger. Paa Kejserens Foranstaltning modtoges saaledes Greven Dagen før Juledag paa aaben Mark af et Kompagni russiske Adelsmænd, to Kompagnier Strelitzer og et Kompagni Kosakker. Man forærede ham en tillukt Slæde, udvendig betrukken med rødt Skarlagen, forspændt med sex hvide Heste, og hver af Gesandterne en lignende Slæde. Saaledes holdt de Indtog i Byen Pleskov, hvor de forbleve i Juledagene og trakteredes paa det prægtigste. Da de en Maaned efter kom til Hovedstaden, modtoges de en Mil udenfor Byen af de største Herrer og et meget stort Antal Ryttere, der førte dem ind i Moskov. Den ubeskrivelige Pragt, som foregik ved dette Indtog, vakte Alles Forundring. Czaren kom selv til Greven i Besøg nogle Dage efter om Aftenen, gav ham Titel af Prins til Jaroslav og Susdal, omfavnede ham mange Gange, og sagde, at efter at hans ældste Søn nu var død,

vilde han antage Grev Valdemar Christian i sin Søns Sted. Dagen efter, 26. Januar 1644, blev den ny Fyrste af Jaroslav tilligemed de danske Gesandter med stor Pragt afhentet til Audients hos Kejseren.

Ved denne Lejlighed blev Grev Valdemar modtaget af Czarens 14-aarige Søn, Prins Alexej, der fem Trin udenfor Døren bød ham sin højre Haand og førte ham lige ind til Kejseren, som rejste sig op fra sin Guldtrone, hilste paa Greven med et Nik og ved at bevæge sit Scepter, hvorpaa han med begge Hænder tog imod Grev Valdemar. Derpaa kyssede Gesandterne Kejserens Hænder og Greven tog Plads i en med Guldblik overdraget Stol ved Czarens højre Side, medens den russiske Prins tog Plads ved venstre Side. Kejseren selv var iført en prægtig Klædning, besat med de kostbareste Ædelstene, havde et Scepter i Haanden og Krone paa Hovedet. Senere bleve de ansagte til Taffels og Keiseren forærede dem værdifulde Diamanter, Kjæder, Guld- og Sølvpokaler m. m. Det angives, at Keiseren selv forærede Grev Valdemar en Guldskaal med Diamanter til 10,000 Rdlr.s Værdi, samt Zobel, Guld- og Sølvstykker for et lignende Beløb. Desuden havde Kejseren tiltænkt Greven en Morgengave paa 12 Tønder Guld tilligemed et Fyrstendømme i Nærheden af Novgorod.

Mere prægtig Modtagelse og flere glimrende Æresbevisninger har vel næppe nogen dansk Prins modtaget ved et fremmed Hof! — Dog de lyse Forhaabninger skulde snart tage en anden Vending for Grev Valdemar Christian!

Det russiske Hof fordrede nemlig, for Ægteskabet fuldbyrdedes, at Grev Valdemar 1) skulde antage den græsk-katolske Lære og lade sig døbe i denne Tro, 2) underskrive alle denne Religions Artikler, at han erkjendte disse for sande og rette, og 3) at alle Børnene i Ægteskabet med Prinsesse

Irene skulde døbes og oplæres i denne Tro, samt at de aldrig maatte rejse ud af Landet.

Over disse Fordringer blev Grev Valdemar meget forskrækket, afslog dem strax og erklærede, at saadanne Vilkaar vare ham ikke forud bekjendte. Czaren brugte alle optænkelige Midler til at overtale ham, sendte Overhovedet for Gejstligheden til Grev Valdemar for at formaa ham til at svigte sin Tro, men alt forgjæves. Patriarken erklærede da Greven for en halsstarrig Kjetter og Gudsbespotter. Tilsidst indvilligede dog Gejstligheden i, at det første Punkt bortfaldt, men vilde ikke tillade nogen Forandring med de tvende andre. Herover tog Grev Valdemar den Beslutning at reise tilbage til Danmark. Dette vilde Kejseren ikke tillade, men formanede ham til at blive der endnu nogen Tid. — Skjønt Grev Valdemar Christian under alt dette blev fyrstelig behandlet, saa lod Czaren ham dog samtidig bevogte af en stærk Garde paa Slottet. Noget lignende fandt Sted med de Danske i Byen, og de turde ikke uden Tilladelse tale med hverandre. Vel forsøgte Grev Valdemar at slippe fri for sit Fængsel, men han gjenkjendtes og førtes tilbage og behandledes endog strængere, saa han nær var faldet i Fortvivlelse. Det Hele vedvarede næsten i to Aar, og da det hed, at Prinsessen meget godt kunde lide Valdemar Christian, der var en smuk Mand, samt at hun havde ytret, at hun vilde dræbe sig selv, hvis hun ikke fik ham til Gemal, saa blev Grev Valdemars Stilling Dag for Dag vanskeligere. Denne Vanskelighed forøgedes endog derved, at hans Folk en Dag havde gjort et Udfald, hvorved tre Russere vare blevne dræbte. Stillingen blev endog saaledes, at Kejseren lod sig forlyde med, at hvis Grev Valdemar ikke vilde ægte Prinsessen, skulde han enten lade sig tvinge til at døbes eller ogsaa sendes i Landflygtighed 150 Mile bag Strelitz, men hans Tjenere maatte begive sig hvorhen de vilde.

Til Lykke for Valdemar Christian døde Kejseren 12. Juni 1645. Hans Søn og Efterfølger, den 15 aarige Alexej Michajlowitz, satte Grev Valdemar paa fri Fod, forærede ham nogle skjønne persiske Heste, 30,000 Rdlr. i Penge, Pelsværk og andre Gjenstande for over 20,000 Rdlr.s Værdi, samt tillod ham, mod en skriftlig Forsikring om, at han intet fjendtlig vilde foretage sig mod Rusland, at rejse hjem til Danmark. Prinsesse Irene saavelsom Moderen siges at være døde kort efter.

Grev Valdemar Christian forlod kort derefter Moskov, rejste først til Polen, hvor Kongen modtog ham med store Æresbevisninger, derefter til Preussen og kom endelig tilbage til Danmark. I Kjøbenhavn opholdt han sig kun kort Tid, men gik, efter at Freden i Brømsebro var sluttet, i kejserlig Tjeneste, ledsaget af Oberst Adam Henrik Pentz, der blev ham tilforordnet som Hovmester[225].

Paa Valg-Rigsdagen efter Kong Christian IV's Død i Foraaret 1648 nævnes Grev Valdemar Christian mellem de øvrige Prinser som Valgkandidat til Danmarks Trone[226]. — Da Corfits Ulfeld senere faldt i Unaade og stod i hemmelig Forstaaelse med Landets Fjender, sluttede Grev Valdemar sig til ham, hvorover han nødsagedes til for stedse at forlade Danmark. Han opholdt sig nogle Aar i Tyskland, hvor han fra Køln i April 1652 hos Kongen og det danske Rigsraad anholdt om 10,000 Rdlr. aarlig og et Land, der med Rette kunde tilkomme ham, men Rigsraadet afgav det Svar, at han ikke kunde tilegne sig nogen Rettighed, ej heller i Naade af Kongen skulde betænkes[227]. Han var i 1654 i Frankfurt ved Kejservalget, men gik det næste Aar i svensk Tjeneste, hvor han blev skudt ved Lublin i Marts eller April 1656, idet det Regiment, han tjente ved, blev aldeles oprevet af den polske General Czarnetzsky[228]. Hans Portræt findes paa Rosenborg[229].

Forholdet mellem ham og Moderen skal i hans sidste Leveaar have været meget spændt, da han idelig afpressede hende Penge og vilde tvinge hende til at give ham en af sine Gaarde. Hendes Breve vise, at Sønnen ikke sjeldent betjente sig af de skammeligste Midler for at faa sin Villie sat igjennem ligeoverfor Moderen. Fru Kirsten ytrer saaledes blandt andet i et Brev af 16. Septbr. 1654 om ham: „Den jeg haver fød til Verden, skal staa efter ganske at fordærve mig." — „Jeg veed, han faar sin Løn, Gud lade det ske snart, for jeg kan umulig længe holde det ud, for jeg kan ikke vide mig en Time sikker;" — og i et andet Brev af 21. Maj 1655: „Gud fri mig for ham, Gud for sin blodige Sveds Skyld lade mig aldrig faa ham at se her i Verden[230])."

Endnu i 1646 besad Grev Valdemar Christian Øster-Vallø; thi da nævnes han i et latinsk Skrift, trykt i Sorø, som er tilegnet ham: „Det hellige Romerske Riges Greve i Slesvig og Holsten, Herre til Tosing, Walløe etc.[231])," men det er muligt, at han allerede næste Aar har afgivet Gaarden til Moderen, Fru Kirsten Munk. Dette slutte vi af et Dokument i Gehejmearkivet af 28. Juni 1647, hvorefter Velbyrdige Ebbe Ulfeld ved sin Fuldmægtig lader henlægge Vallø Gaards Jordebog, som beløber 970 Tdr. 4 Skpr. 2½ Fkr. Hartkorn, sammen med Lellingegaards Jordebog, der udgjør 640 Tdr. 2½ Skpr. Hartkorn; thi denne sidste Gaard ejedes sikkert den Gang af Moderen.

Kirsten Munk,

Datter af fornævnte Ludvig Munk og Ellen Marsvin, født paa Nørlund 6te Juli 1598, beskrives som ung at have været en særdeles smuk Adelsfrøken, hvilket ogsaa er den rimelige Grund til, at Kong Christian IV blev forelsket i hende. Hans Dronning Anna Cathrine var død i sit 37 Aar paa

Kjøbenhavns Slot 29. Marts 1612, og tre Aar efter begjerede Kongen Frøken Kirsten af Moderen Fru Ellen Marsvin. Trolovelsen fandt Sted i Jellinge Kirke 23. April; 23. August blev hun ved et kongeligt Patent erklæret for Kongens ægte Gemalinde, men Vielsen (til venstre Haand) fandt først Sted i Frederiksborg Slotskirke 31. December 1615[232]). — Som Kongens Ægtefælle boede Fru Kirsten Munk paa Frederiksborg Slot, men fulgte ogsaa hyppig med Kongen paa hans mange Rejser. Saaledes var hun med i Tyskland under Kong Christians Deltagelse i Trediveaarskrigen, hvilket sees af Kongens Dagbøger.

Forbindelsen mellem Kong Christian og Fru Kirsten var i de første 13—14 Aar lykkelig, men fra den Tid brød et Uvejr løs over hendes Hoved, hvad enten hun nu selv var Skyld deri eller ikke. Efter nogle Beretninger blev hun forvist fra Hoffet, efter andre rejste hun frivillig, og Vallø var det Sted, hun først søgte til. Kongen „drog fra Frederiksborg til Kjøbenhavn"[233]) uden at tage Afsked med hende, og de saae ikke senere hinanden. Aaret efter, i Marts 1630, forvistes hun til Boller ved Horsens.

Anledningen til den ægteskabelige Uenighed og Skilsmisse skal have været en tysk Greve, Otto Ludvig af Solms, der almindelig gik under Navnet „Rhingreven". Denne Mand var under Kong Christians Deltagelse i Trediveaarskrigen kommen herind i Landet; først gjorde han Tjeneste som Anfører for et hvervet Rytter-Regiment, og blev tilsidst Kongens Hofmarskalk. I ham skal Fru Kirsten have forelsket sig, saa Kong Christian ikke alene fattede Mistanke, men endog ikke vilde erkjende det sidst (1ste Septbr. 1629) fødte Barn for sit. Hen imod Slutningen af Kong Christians Levetid agtede Fru Kirsten sig til Kjøbenhavn, men kom ikke længere end til Moderen paa Ellensborg i Fyen, hvor hun erfarede sin Ægtefælles Død, 28. Februar 1648.

Ved Efterretningen derom brast hun i Graad og sagde: „Hvem skulde have troet, at jeg kunde have udgydt Taarer for Kong Christian." Paa Dødslejet vedkjendte Kongen sig Fuldgyldigheden af deres Ægteskab.

Formentlig af Hensyn til de den Gang mægtige Slægtninge af Fru Kirsten forholdt Kong Frederik III sig taus ligeoverfor hende. Af Kong Christian havde hun kort før Misforstaaelsen mellem dem modtaget Titlen „Grevinde til Slesvig-Holsten", hvilken hun i 27 Aar havde beholdt, eftersom hun henlevede ubemærket paa Boller. Nytaarsdag 1657 kom imidlertid to af Kong Frederiks Udsendte, Rigsraaderne Tyge Below og Otto Krag, til hende paa Boller og spurgte, med hvad Ret hun førte den. Fru Kirsten fremviste Kong Christian IV's egenhændige Breve derfor, saavel før som efter at hun var falden i Unaade, men Kong Frederik III befalede fjorten Dage efter ved et aabent Brev, at denne Titel ikke maatte tildeles hverken Fru Kirsten eller hendes Børn, eftersom „Ingen af Adelstanden egner eller tilkommer" saadan Titel.

Kun lidt over et Aar overlevede Fru Kirsten Munk denne Ydmygelse. Hun endte sine Dage paa Boller den 19. April 1658. Hendes Lig førtes til Odense, hvor det med al Pragt i Børns og Børnebørns Nærværelse blev begravet i St. Knuds Kirke den 23. Juni eller Juli samme Aar[234]). Det var paatænkt, at Bispen i Odense, Dr. Laurits Jacobsen, skulde have holdt Ligtalen over hende[235]), men da han undskyldte sig, holdt Sognepræsten for Boller, Mag. Christian Sommer, Ligprædikenen og desuden holdt den svenske General-Admiral Wrangels Hofprædikant en tysk Tale ved hendes Kiste.[236]). — Den Kiste i Walkendorfs Kapel med Grevekrone samt Bogstaverne C. M. skal efter de nyeste Undersøgelser ikke gjemme hendes Lig, hvorimod det antages, at hendes Kiste findes i Kjælderen.

Fru Kirsten Munk er bleven forskjellig bedømt. Om hendes sidste Dage, som hun tilbragte paa Boller, ytres[237]): „Hun udmærkede disse ved Menneskekjærlighed og Velgjørenhed, viste sig gavmild mod offentlige Stiftelser i Odense og Horsens, anlagde Hospitaler og Skoler paa tre af sine Godser: Thorseng, Boller og Lundegaard." Andetsteds siges derimod[238]): „Hendes Karakter var lav og slet, ganske som man kunde vente sig af den fordums Majtresse, og en af de største Bebrejdelser mod Christian IV bliver uden Tvivl, at han af denne Sirene lod sig hilde i Garn, der standsede hans hele Virksomhed og bragte ham i et spændt, ja næsten fjendtligt Forhold til den fornemme Adel; thi Damerne vilde ikke gjøre denne Person deres Opvartning og Kongen tabte saare meget i sine Undersaatters Øjne. Fru Kirstens Indflydelse paa Danmarks Skjæbne i det 17de Aarhundrede er langt større, end man i Almindelighed lægger Mærke til, men desværre bar den kun slette Frugter."

Fru Kirsten Munk var Moder til 10 Børn, 2 Sønner og 8 Døtre. 5 af Børnene ere fødte paa Frederiksborg, 1 paa Kjøbenhavns, 1 paa Kronborg, 1 paa Skanderborg, og 2 paa Haderslevhus Slotte. Af Døtrene bleve fem gifte med Adelsmænd af de berømteste Familier, nemlig: Sophie Elisabeth med Rigsgreve Christian Pentz; Leonora Christina med Rigshovmester Corfits Ulfeld; Elisabeth Augusta med Rigsraad Hans Lindenov; Christiane med Statholderen i Norge Hannibal Sehested og Hedvig med Ebbe Ulfeld, senere svensk Generalløjtnant. Den ældste Datter Anna Cathrine var forlovet med Rigshovmesteren Frants Rantzau, der kom ulykkelig af Dage ved i Mørke at drukne i Rosenborg Slotsgrav, hvorover hun tog sin Død det næste Aar 1633, og den yngste Datter Dorothea Elisabeth, som Kongen kaldte den „kasserte Frøken", kom 1645 i et Kloster i Cøln[239]).

Allerede som ung Pige ejede Kirsten Munk Norlund,

Rudbjerggaard og Lundegaard, foruden mere Gods, saa at hun, da hun indtraadte i Ægteskab med Kong Christian IV, var Landets rigeste Arving. Det synes imidlertid, som om hun og Moderen har siddet i et Slags Fællesskab om deres Ejendomme, „saa at den dristige Ellen Marsvin benyttede begges Formue til at erhverve sig betydelige Godser, hvorimod andre afhændedes.“[240]) Om Øster-Vallø kan have været en saadan Fællesejendom for Moder og Datter, kjende vi ikke, men Fru Kirsten Munk afhændede ved Skjøde af 1ste Maj 1651 Vallø ɔ: Øster-Vallø og Egøffue-Gaard med tilhørende Gods til Hr. Christen Skeel til Fusinge, Danmarks Riges Raad, Befalingsmand paa Tryggevælde, og hans Børn, nemlig Otto Skeel, Jomfru Birgitte Skeel og Jomfru Birte Skeel. Dokumentet er udstedt i Kjøbenhavn, underskrevet af Fru Kirsten Munk og til Vitterlighed af Axel Urup, Befalingsmand paa Kjøbenhavns Slot og Oluf Brokkenhus til Hjulebjerg, det er paa Pergament og existerer endnu. Derved bleve de to adskilte Ejendomme igjen forenede. — Vi ville, forinden vi behandle Christen Skeels Historie, gaa tilbage til Ejerne af

Vester-Vallø,

som ved Delingen efter Hr. Oluf Rosenkrantz's Død kom til

Sten Rosensparre,

født 7. Septbr. 1523, der blev gift med Mette Rosenkrantz, og var en Søn af Danmarks Riges Raad Jens Torbensen Rosensparre til Skarholt (død 1530) og Fru Birgitte Bille (død 21de Juni 1553, Datter af Hr. Sten Bille Basse til Søholm).

Familien Rosensparres Vaaben er et blaat Skjold, hvori en Sølv-Sparre, belagt med 3 røde Roser, og paa Hjelmen 3 grønne Grene, hver med en rød Rosenknop.

Giftermaalet fandt Sted 1551 eller 1552[241]), ved hvilken

Tid han alt besad sin Fædreneejendom, som han 10 Aar efter ombyggede med en anselig Hovedbygning og et stort rundt Taarn. Samtidig (1552) blev han tillige Hovedsmand paa Kallundborg Slot, der den Gang benyttedes til Statsfængsel. Blandt de mærkelige Fanger dersteds paa den Tid maa især nævnes Kong Christian II, hvis Ophold paa Kallundborg efter nyere Beretninger næppe kan kaldes Fangenskab; thi den forhenværende Konge nød Indtægterne af Kallundborg og Sæbygaards Amter. Hans daglige Liv var indrettet paa fyrstelig Vis, da en halv Snes Adelsmænd udgjorde hans Hof og Omgangskreds, ligesom Kongen ogsaa havde Lov til at ride, tage paa Jagt og i det Hele nød megen Frihed, indtil Døden gjorde Ende paa hans Liv 25. Januar 1559. — Sten Rosensparre fik desuden i 1559 Bosjø Kloster i Skaane i Forlening mod at forsørge de derværende Klosterjomfruer. Da den nordiske Syvaarskrig udbrød, maatte Sten Rosensparre fra Kallundborg Slot forsyne Armeen med en Del Levnetsmidler, men det følgende Aar kom han selv til at gjøre Tjeneste i Felten. Den 10de Juli 1564 fik han tilligemed tre andre Adelsmænd, deriblandt hans Svoger, Peder Bille, „Kongens aabne Brev at skulle være Kommissarier udi Krigen." De skulde i Kongens Sted følge Feltoversten „den ædle og velbyrdige Hr. Gynther, Greve til Schwartzburg", hjælpe og raade ham og deltage i Opsynet over Krigsfolket, samt endelig sørge for Hærens Forsyning med Proviant og andre Krigsfornødenheder. Efter Grev Gynthers Afgang fulgte Sten Rosensparre som tilforordnet Rigsraad den gamle 92 aarige Rigsmarsk Otto Krumpen, saalænge denne havde Overanførselen, men vedblev derefter at beklæde Posten som „Overste-Kommissarius i Kongens Sted." I denne Stilling var han den 20. Oktober 1565, da han fandt Heltedøden i det store Slag paa Axtorna- eller Falkenberg Hede ved Svarteraa i Halland. Her vandt som be-

kjendt Daniel Rantzau en glimrende Sejr over de Svenske, idet der berettes, at 4 a 5000 Svenskere bleve paa Valpladsen. Dog var Sejren dyrt kjøbt for de Danske. Blandt de mange Adelsmænd, der udgjød deres Blod for Fædrelandet, var baade Vallø's og Vemmetofte's Ejere. Denne sidste, Lauge Brok (gift med Ejeren af Øster-Vallø Peder Billes Søster, Margrete Bille, død 4. Maj 1595) døde af sine Saar den 4. Novbr. 1565 i Halmstad.

Ved at forfølge Fjenden fandt Sten Rosensparre Døden paa selve Valpladsen. Det berettes rigtignok, at han blev dræbt af en Svensker ved Navn Peder Skriver, som laa skjult bag en Sten og efter hans Død berøvede ham hans Klæder og Guldkjæde samt besteg hans Hest, og man har endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede paavist Stenen, hvor den svenske Jæger laa. — Hans Lig førtes til Skarholt og blev begravet i den tæt ved Gaarden værende Kirke. Sognepræsten ved Nicolaj Kirke i Kjøbenhavn, Mag. Jacob Nielsen, holdt Ligprædikenen over ham, men dette paadrog Præsten senere en skarp Irettesættelse, ligesom det ogsaa blev forbudt Præsterne at gjøre Tjeneste udenfor deres eget Sognekald.

Over Sten Rosensparres Grav i Nærheden af Alteret i Skarholt Kirke blev lagt en Sten af graaagtigt Marmor, 9½ Fod lang og 5½ Fod bred. Paa denne sees til højre en Mand i fuld Rustning, støttende sig til sit Sværd, til venstre en Kvinde med korslagte Arme og sid Dragt. Der findes tillige flere Slægtvaabener og paa Fodstykket en med danske Bogstaver indhugget Indskrift, som fortæller, naar og hvor han døde, at han levede paa 14de Aar i Ægteskab, var 42 Aar 43 Dage gammel samt efterlod sig to Børn, og ender med følgende Linier:

„For sit Fæderne land erligen at dø oc bliffue
er lofligere end skendeligen at ladhe seg driffue."

I Nærheden af det Sted, hvor han faldt, ved Landsbyen Køinge, rejste Sønnen Oluf Rosensparre et Stenmonument, hvorpaa var udhugget en Løve og Rosensparrernes Vaaben samt en Indskrift paa Latin og Tysk. Dette Monument blev 1728 ødelagt med Undtagelse af Grundstenen, som paa den svenske Bisp Benzelius's Opfordring 1731 blev transporteret til Falkenberg, hvor den formentlig er bleven brugt til Mur i en Kjælder. I 1866 vedtog imidlertid den hallandske „Fornminneforening" at oprette en ny Mindesten for Sten Rosensparre.

Efter i omtrent to Aar at have været Enke, blev Mette Rosenkrantz den 14. Septbr. 1567 paa Vallø gift med den berømte Statsmand

Peder Oxe til Gisselfeld,

der ved et Morgengavebrev af 11. samme Maaned gav Fru Mette Rosenkrantz 10,000 Rdlr. og Brugen for Levetid af Løgismose Gaard og Gods i Fyen[242]). Ved dette Giftermaal kom Vester-Vallø og Gisselfeld under samme Ejere.

Oxerne førte et Vaaben med en rød gaaende Oxe i Sølvfelt i Skjoldet og paa Hjelmen en halv rød Oxe. Familien uddøde 1577 med Albert Oxe til Nielstrup[243]).

Peder Oxe var født 7. Januar 1520 paa Nielstrup, Vaabensted Sogn paa Laaland. Han var en Søn af Ridder og Rigsraad Johan Oxe til Nielstrup (død 24. Decbr 1534) og Fru Mette Gøje til Krenkerup (død efter 1537, Datter af Danmarks Riges Hovmester Mogens Gøje).

Som Barn tildrog han sig allerede manges Opmærksomhed ved sine fortrinlige Evner. I en Alder af lidt over tretten Aar rejste han udenlands under Opsigt af Professor Morsing, besøgte de berømteste Universiteter i Tyskland, besaa tillige Holland, Frankrig Italien og Schweitz. Medens han var borte, mistede han Faderen, da hans Fædrenegaard

i Grevens Fejde blev belejret af laalandske Borgere og Bønder. Faderen lemlæstedes af en Kanon, der sprang, og døde kort efter. — Da Peder Oxe var kommen hjem, fik han Tjeneste som Hofsinde (Livkarl) hos Kong Christian III, af hvem han inden kort Tids Forløb blev yndet og hos hvem han i lang Tid stod i stor Anseelse. Af sine Søskendes Midler fik han flere ihænde, hvorfor han oftere saae sig istand til at laane Kongen Penge. Herfor fik han 1540 Ravnsborg Len i Pant. I sit 32te Aar fik han Sæde i Rigets Raad, og Kongen, der satte stor Pris paa ham for hans udmærkede Forstand, store Skarpsindighed og grundige Kundskaber, gav ham det ene Len efter det andet. Disse kongelige Gunstbevisninger skaffede ham mange Misundere og skjulte Fjender, som begyndte at bagvaske ham hos Kongen. Der udspredtes det Rygte, at han stod i hemmelig Brevvexling med den franske Konge, Henrik II, ligesom at han ikke paa lovlig Maade var kommen i Besiddelse af sin store Rigdom, men skulde have besveget Staten og Kongen. Man lagde ham dernæst til Last, at han altid havde noget at udsætte paa de kongelige Forordninger, hvilket røbede Ringeagt for Hans Majestæt Kongen. Hans Avindsmænd havde vundet Dronning Dorothea[244]), hvorved det endmere lykkedes disse at nedsætte ham i Kong Christians Yndest og Naade.

Saasnart Peder Oxe mærkede det Uvejr, der paa højere Steder trak op over hans Hoved, holdt han sig først i nogen Tid borte fra Rigsraadet. Derefter udbad han sig Tilladelse til at maatte begive sig ud paa sin Gaard, Gisselfeld, for der at leve i Rolighed, hvilket blev ham bevilget, imod at han den 18. Febr. 1558 udstedte et aabent Brev, tillige undertegnet af Hans Barnekov, Corfits Ulfeld (den ældre) og Johan Oxe. I Brevet, der er dateret Kjøbenhavn, hedder det[245]): „Da lover og tilsiger jeg fornævnte Peder Oxe paa min adelige Tro, Ære og Love, at ville være høgmelte Kongl.

Majestæt og Kongl. Majestæts Søn høgbornne Fyrste Hertug Frederik... huld og tro, og ramme og vide Deres Majestæters Gavn og Bedste... som en tro, ærlig og oprigtig Undersaat og Riddersmands Mand bør at gjøre imod hans Herre og Konning og egne Fædrenerige". — Dernæst bleve alle de kongelige Forleninger paa Laaland, Peder Oxe havde havt, fem Dage efter ved et kongeligt Brev overleverede til Claus Hvitfeld, Landsdommer over Laaland og Falster. Dermed var det dog ikke til Ende; thi de første Dage i Juni blev Peder Oxe stævnet til at møde paa Herredagen i Nyborg, 11te Juni 1558, for at forsvare Mangler i sit Regnskab, samt for ikke at have holdt sine Pante- og Forleningsbreve efterrettelige.

Under alt dette dristede Peder Oxe sig ikke til at møde i egen Person for Herredagen, hvilket ogsaa hans Venner fraraadede ham, idet de gav ham det Raad at rejse ud af Riget. Han gav derfor sin Broder, Eskild Oxe, og sine Svogre, Otto Rud til Møgelkjær, Frands Banner til Kokkedal, Hans Barnekov til Birkholm og Jørgen Brahe til Tostrup, Fuldmagt til at forsvare Sagen i hans Sted, men Fuldmagten kjendtes ugyldig. Dommen afsagdes den 15. Juni og lød paa[246]): At siden Peder Oxe hverken mødte selv ej heller nogen med hans Fuldmagt, bør han have tabt sin Sag, indtil han selv vil møde for Retten." Søhelten Herluf Trolle fik desuden den 21. s. M. Fuldmagt til at forfølge Peder Oxe ved Lands Lov og Ret.

Inden den anførte Dom var afsagt, havde imidlertid Peder Oxe den 12. Juni indgivet et Bønskrift til Kongen, i hvilket han bad om, at man vilde holde sig til hans Fogeder, eftersom hans mange Forretninger havde været Skyld i, at han ikke altid havde kunnet holde disse under den fornødne Opsigt, hvorfor det, der lagdes ham til Last, maatte falde paa Fogederne. Med Hensyn til Lenenes Misbrug beder

han om, at Naade maa gaa for Ret[247]. Han opholdt sig endnu paa Gisselfeld, men saasnart han erfarede Herredagens Beslutning, forlod han Danmark og begav sig til Hertugen af Lyneborg, hvor han atter fra Daneberg under 5. Juli tilsendte Kongen et nyt Bønskrift[248], dog uden Nytte. Landsthingets Dom afsagdes ved Henrik Nielsen Arnfeld til Gundetved den 14. Septbr. s. A. og efter den stadfæstedes den tidligere Dom[249].

Medens Rigets Kantslers Dom i Decbr. s. A. gik i samme Retning som de foregaaende Domme og Kong Frederik II, der havde besteget Tronen efter Faderens Død, den 1. Januar 1559, dels havde frataget Peder Oxe Lenene og dels gjort Indførsel i hans private Jordegodser og Ejendomme samt ladet Sagen om Lenene nærmere undersøge, forblev Peder Oxe i Landflygtighed, mest opholdende sig ved det lothringske Hof. Denne Landflygtighed varede — uagtet han selv skriftlig samt hans formaaende Slægtninge og Velyndere her hjemme søgte at stemme Kongen gunstig for ham — i noget over syv Aar. Den 20. Septbr. 1565 blev der imidlertid fra Helsingborg givet Tilladelse til, at Peder Oxe maatte vende tilbage, men først efter fire Maaneders Forløb, den 24. Januar 1566, udgik Befalingen til ham som et kongeligt aabent Brev paa Tysk[250]. Han skyndte sig hjem til Fædrelandet og „i April Maaned 1566 red Peder Oxe atter efter 8 Aars Forløb ad de vante Veje gjennem Sjælland til Kjøbenhavn. Paa Slottet modtoges han af sin Herre og Konge“[251]; men Danmark trængte ogsaa til hans Bistand.

Den nordiske Syvaarskrig havde da varet i tre Aar. Landet var udmattet baade paa den ene og anden Maade. Peder Oxe traadte strax ind i Rigsraadet, blev Rigets Hovmester den 17. Aug. s. A. og overtog Styrelsen baade af Sø-Krigs- og Finantsvæsenet. Hans Opgave — siger en

nyere Forfatter[252]) — var en tredobbelt: „at skaffe Penge til Krigens Fortsættelse, saa at der kunde bygges en ny Flaade og Hæren holdes sammen, at afværge Sømagternes Angreb uden at opgive Øresundstolden, og at holde Kampen med Sverrig gaaende." — Alle maatte nu betale Skat „ikke blot Adelen, Gejstligheden, Borgere og Bønder, men Kongen og begge Enkedronninger tillige. Hvor Kongen ikke gik fri, sømmede det sig ikke for Adelen at knurre." — „Enkedronning Dorothea, der i Peder Oxe saae en løsladt Forbryder, som paa denne Maade søgte Hævn over hende, satte Himmel og Jord i Bevægelse for at blive fri for Skatten, men det hjalp ikke; thi Peder Oxe lod sig hverken narre eller kyse." — Paa denne Maade blev det muligt for Danmark endnu i fire Aar at udholde Krigen med Kraft, og det uden at trykke Folket eller udtømme Skatkammeret, saa at Landet ved Krigens Ophør var i en bedre Forfatning end ved dens Begyndelse, hvilket for en stor Del tilskrives Peder Oxes Statsklogskab.

Efter at Krigen var endt ved Freden i Stettin 13. Decbr. 1570, beskjæftigede Peder Oxe sig ikke alene med Finantsvæsenet, men var tillige en ivrig Beskytter og Befordrer af Videnskaberne. Det var ham, der efter Anders Sørensen Vedels egen Udtalelse opmuntrede denne til at oversætte Saxos berømte Danmarkshistorie fra Latin. Dernæst tilraadede han Tyge Brahe at udgive et videnskabeligt Værk, og ytrede til denne: „at det ingen Skam var for en Adelsmand at lade noget Smukt til Videnskabernes Oplysning komme ud fra sin Haand" [253]). Da Kong Frederik II — muligt med Urette, eftersom det ikke er eller vel nogensinde vil blive opklaret, hvorvidt de fremførte Beskyldninger mod Peder Oxe ere sande — i Begyndelsen af sin Regeringstid ansaa ham for en Forræder, som opholdt sig hos Christian II's Slægt og stod i Ledtog med Rigets Fjender, havde han den 21. Marts 1559 overdraget Gisselfeld som Len paa Regnskab til Jørgen

Rud til Vedby og Otterslevgaard. To Aar efter, den 22. Juli 1561, blev Gaard og Gods overdraget til Kongens Hofmarskal, Borggreve Frederik von Dohna, som et Len, der kunde gaa over til hans Livsarvinger; dog forbeholdtes der Peder Oxe Indløsningsret til Ejendommen imod at betale 60,000 Joachimsdaler, for hvilken Sum Kongen havde faaet Indførsel i Godset. Da Frederik v. Dohna i Juni 1564 var omkommet ved et Skibbrud i Nærheden af Malmø og han ingen Børn efterlod sig, blev Gisselfeld den 22. April 1565 overdraget i Forlening til Hak Ulfstand, senere Lensmand paa Kallundborg, dog kun som et almindeligt Len[254]). Under 28. April 1566 gav Kong Frederik II Peder Oxe Følgebrev paa hans Jordegodser, selvfølgelig ogsaa paa Gisselfeld. Til Vederlag for tidligere Len, som han ikke fik tilbage, erholdt han under 4. Oktbr. s. A. et Livsbrev paa Vordingborg Slot og Len, hvortil senere føjedes som Belønning for Troskab og Iver, Jungshoved Slot og Len samt Paddeborg (det nuværende Sparresholm)[255]).

Peder Oxes Byggelyst gav sig tilkjende kort efter at han var bleven Ejer af Gisselfeld, idet han lod den gamle Gaard nedrive, flytte til en bedre beliggende Plads og opføre efterhaanden, saaledes som den i det væsentlige endnu findes. En over Porten i Taarnet indmuret Sten med Indskrift forkynder, at det er skeet 1547[256]). Paa hans andre Ejendomme, Tølløse i Sjælland og Løgismose i Fyen, byggede han Hovedbygningerne i sine sidste Leveaar. Begge Steder minder Indskrifterne om: „at Peder Oxe til Gisselfeld og Mette Rosenkrantz til Vallø (1575) lod bygge dette Hus“[257]).

Af et Mageskiftebrev fra Kong Frederik II, udstedt paa Krogen (Kronborg) 10. Novbr. 1573, sees det[258]), at Peder Oxe har faaet en Del nærmere liggende Gaarde og Gods baade til Vallø og Gisselfeld, mod at afgive andet Gods, som var langt fraliggende, til Kronen. Peder Oxe afgav

„udi vort Land Sjælland i Slemminge 6 Gaarde, i Ersløffbye 6 Gaarde, i Skippinge Herred i Veyleby 1 Gaard og i Fellitzloff 2 Gaarde, i Odsherred i Ydreby 1 Gaard, i Tudseherred i Marckesløff 1 Gaard, i Artsherred i Kierby 1 Gaard og i Versløff 1 Gaard", for hvilke han fik i Vederlag „i Aasoffue 10 Gaarde, i Suanszberg 2 Gaarde, i stor Tornebý 8 Gaarde, i Himlingøffue 5 Gaarde, i Zedder 3 Gaarde, i Ringsberg 2 Gaarde, (hvoraf dog 14 Gaarde var „Jordeigne Bondegoetz" eller Selvejere), i Haszle 17 Gaarde, i Faxe 1 Gaard og i Lille Elmoue 1 Gaard".

Ligesom ved Gisselfeld, saaledes anlagde Peder Oxe ogsaa Fiskedamme og Fiskeparke ved Vallø, og en nu næsten tilgroet Dam noget syd for Gaarden i en af Markerne bærer endnu Navnet „Peder Oxes Sø". Desuden forsynede han Haverne ved begge disse Gaarde med sjeldne Frugttræer, som han indførte fra Lothringen.

I Sommeren 1575 begyndte Peder Oxe at føle sig svagelig. Sygdommen gik over til Vattersot, saa at han maatte holde Sengen og ikke længere kunde bestride Statsforretningerne. Han vedblev imidlertid at bo paa „Hyllerødsholm" og her endte han sit daadrige, paa Omskiftelser rige Liv Mandagen den 24. Oktbr. 1575, næppe 56 Aar gammel. Hans Lig blev begravet i Frue Kirke i Kjøbenhavn, hvor der paa den nordre Væg i Choret ophængtes et Minde af Træ med Indskrift: „Her ligger begraffvet Erlig og Velbiurdig Mand Peder Oxse til Giszlefeld, K. Ms. og Danmarkis Rigens Hoffmester, som var Her Johan Oxsis Son til Nielstrup oc kallede Gud hannem paa Frederichsborg then Mandag nest for Simonis oc Judæ Dag, som var den 24. Octobris, Formiddag der Klochen var imellum 11 og 12. Gud unde hannem med alle fromme Christne ehn hæderlig og ærefuld Opstandelse. Anno Domini MDLXXV" [259]).

Over hans Begravelse laa en Ligsten med omtrent samme

Indskrift, rimeligvis lagt af Fru Mette Rosenkrantz, der maa have tænkt paa ogsaa samme Sted at finde sit Hvilested; thi der var tilføjet: „—hos hannem hvilis hans kiere Huusfrue, Velb. oc Gudfrychtig Frue Mette Rosenkrandtz aff Walløe, som hensoff i Herren den — — Aar MD — —"

Aaret efter Peder Oxes Død vilde hans Arvinger rejse ham et Stenmonument i Frue Kirke. Dette forbød Kongen under 3. April 1576, fordi saadanne over Jorden ophøjede Begravelser tilhøre Herrer og Fyrster og ikke have været i Brug her i Riget uden en stakket Tid tilforn. Desuden vilde Gravmindet borttage Plads for fyrstelige Personer, som ved kongelige Kroninger og lignende Ceremonier havde deres Stade i Frue Kirke[260]). Familien førte da dette Minde til Braaby Kirke ved Gisselfeld og lod det opsætte paa den nordre Side i Choret. Paa dette Epitaphium findes baade han og Hustru udhugne i fuld Legemsstørrelse samt følgende Indskrift: „Her lygger Peder Oxe til Gisselfeldt begrafven som af nye lodt bygge thenne Kircke och Gaardt och flitte paa thesse Sthede the nu staa, som døde an. do. 1575 then 4. Dag November."

Denne Indskrift er meget vildledende, da Peder Oxe hverken er begravet i eller har bygget denne Kirke[261]), ligesom han heller ikke døde 4. Novbr., men 24. Oktbr. 1575[262]).

Peder Oxe betænkte det daværende Helligaands Hospital i Kjøbenhavn med en større Gave ved Fundats af 17. Juni 1575, hvilken nu tilfalder Vartov Hospital[263]).

Han var en i høj Grad myndig Mand, der gjorde Fordring paa, at alt skulde bøje sig for hans Villie. Hvorvidt han — som det ellers berettes — stod i stor Yndest hos Kong Frederik II, er ikke let at afgjøre, da Kongen kort efter hans Død sendte Rigsraad Hans Skovgaard i et hemmeligt Ærende til Churfyrsten af Sachsen for at faa Oplysninger om hans tidligere Færd, men skjønt man der havde Affkrifter

af graverende Breve, fandtes Originalerne aldrig, saa Peder Oxe forblev sejrende „en Gaade efter sin Død, som han havde været det i Live“ [264]). Derimod tør man nok med Vished antage, at det kun er og bliver en Fabel, naar der fortælles, at han ikke er død en naturlig Død; thi de Ord, der anføres at skulle være sagte til ham: „Peder! groer dine Horn nu ud igjen, vil du stanges? Du er en Oxe og skal dø som en Oxe“ — ere i og for sig en aldeles urimelig Tradition, og kan kun finde Tiltro hos uvidende Mennesker [265]).

Mette Rosenkrantz

var nu anden Gang bleven Enke. Efter et Livsbrev fra Peder Oxe af 29. Juni 1569 beholdt hun Gisselfeld og Logismose, ligesom hun ogsaa ansøgte Kongen om at maatte beholde Vordingborg Len og Jungshoved, men herpaa fik hun den 30. November 1575 fuldstændigt Afslag. I Brevet, der er dateret Vordingborg Slot, betydes det hende: at Forleningerne udstrakte sig kun til hendes Husbonds Levetid; at Kongen selv nu en Tid lang vilde holde Hus paa Vordingborg Slot, hvorfor han kunde til sit Kvæg og Heste selv have det Foder behov, som der fandtes. Hun skulde strax lade sit Kvæg drive bort fra Vordingborg, hvilket i Skrivelsen udtrykkes saaledes [266]): „I wille therfore nu strax lade anamme huis Femoen I her haffue standendis, och bestillitt att wii thett inden faa Dage kunde bliffe quitt, saa framptt wii icke skulle foraarsagis (thett wii wgierne giorde) att lade driffuitt til Giszlefeldt eller Valløe till ether.“ Derimod erholdt hun Tilladelse til, at hendes Kvæg maatte forblive paa Jungshoved indtil 1. Maj 1576. — To Aar efter solgte hun et Stenhus, kaldet Hans Hoffmans Gaard i Helsingør, til Kronen; det indrettedes til Toldbod („toldegaardt“) [267]).

Fru Mette Rosenkrantz fik mange Bryderier efter Peder Oxes Død angaaende Delingen af hans Bo. Da Sagen

ikke i Mindelighed fandt Afgjørelse, ansøgte hun om, at der maatte beskikkes Skiftekommissarier til at behandle Boet, hvilket under 30. April 1576 bevilgedes, men Skiftet vedvarede mindst 25 Aar og sluttedes først længe efter hendes Død[268]).

Hvad der var Gjenstand for en saadan Arvedeling mellem den højere Adel i hine Dage og hvilket Slags Løsøre og Boskab der fandtes paa Herregaardene, faar man et lille Begreb om ved dette Skifte efter Peder Oxe. Forfatteren af hans Levnetsbeskrivelse, Sognepræst Nicolaj Ryge i Lidemark siger ogsaa 1765 derom, ved at anføre et Dokument fra Skiftet af 29. Aug. 1578: „Da der nu i Affaldet meldes om alle de rede Penge, som fandtes efter Peder Oxe, hvoraf en Del blev udbetalt til Kongen, og de øvrige tilligemed Guld og Sølv, Perler, Ædelstene, Ringe og andre Kostbarheder delt imellem Arvingerne, vil jeg her indføre det mærkværdigste deraf, som kan fornøje Læserne, som foruden den anseelige Mængde af allehaande Møbler og Gods, Linned og Uldent, Silke og andre Tapetzerier, kan og deraf faa at vide, hvorledes Moden har været i de Tider for Adelsmænd at møblere deres Værelser, og at det paa den Tid har været Brug at have Himler over Borde, lægge Hovedpuder bag paa Stolene til Gjæsternes Magelighed, naar de sad til Bords, at bruge Lagen af Skind eller Læder paa Senge osv." — I Dokumentet nævnes „Fløjels Ridetøj med Sølvbeslag, Sadel og Sadeltøj og andet Ridetøj og Vogntøj med Sølvbeslag, desligeste Sølvbeslagne Vogne... Fløjels Tæpper og Kapper med Sølvpossement forbremedt... en rød Atlaskes Hoveddyne, stukket med Sølv og Guld og med 16 Ahner paa Fædrene- og Mødrene-Siden" med meget andet[269]). — Af Peder Oxes Kjøbstadsgods fik Mette Rosenkrantz blandt andet to Gaarde og en halv Bolig i Kjøge, nemlig den Gaard paa Torvet, hvor „Knud Bøsseskiøtter" boede, en i Borrestræde,

hvor „Christen Bodtzmand“ boede og i Brostræde Halvparten af „Mogens Skomagers“ Bolig.

I Aaret 1586 arvede hun efter Moderens Død Totterupholm [270]), men Vallø var dog rimeligvis det Sted, hvor hun boede eller idetmindste agtede at bo, hvorfor hun ombyggede det.

Efter tolv Aars Enkestand døde Fru Mette Rosenkrantz den 2. eller 3. April 1588 [271]) og blev den 14. Maj, Tirsdagen før Christi Himmelfartsdag, begravet hos sin første Mand i Skarholt Kirke [272]). — Hun døde rimeligvis paa Skarholt, da hun noget før sin Død havde ladet fange en Kvinde i Lund, af hvem hun mente at være bleven „forgjort ved Troldoms Kunst.“ Denne Kvinde var af sin egen Søn „røbet og udlagt at skulle været med i Raad og Gjerning med ham“ [273]).

Den af hende i Herfølge ansatte Præst og Provst Claus Christoffersen Lyskander skriver i det tidligere omtalte Rimværk om hende:

„Selv var hun en Frue mægtig og god
Og holdt sig som en Ridder anstod
I Adfærd, Miner og Lader.
Hun havde og under det Kvindebryst
En Ridders Hjerte og største Lyst
I Dyder at følge sin Fader.
Hun bygde slet Vallø hen op af ny
Over grønneste Skove, højt op i Sky,
Med Taarn og rødeste Tinde;
Med Sale og Galleri, Port og Bro
Som bliver til Gavn for dem, der skal bo
Og hende til evigt Afminde.“

I andet Ægteskab havde Fru Mette Rosenkrantz ingen Børn, men Peder Oxe sørgede med største Kjærlighed og Omhu for de to Børn af hendes første Ægteskab, som om

de havde været hans egne. Sønnen Oluf Rosensparre arvede efter Faderens Død Skarholt og efter Moderens Vestervallø. Datteren Birgitte blev 28. Aug. 1580 gift med Preben Gyldenstjerne til Vosborg (død 13. Juli 1616), men døde paa Aastrup i Vendsyssel den 2. April 1583 efterladende sig to Døtre, hvoraf den ene, Jytte, arvede Totterupholm efter Bedstemoderen. Preben Gyldenstjerne ægtede senere Mette Hardenberg, Datter af Erik Hardenberg til Mattrup og Fru Anne Rønnov. Fra Aar 1597 knytter sig en Besættelseshistorie til denne Dame; den anføres her, da den ogsaa berører Vallø [274]).

Fru Mette Hardenberg led af Sindssvaghed, som hun havde arvet Spiren til fra sin Moder; hun troede sig besat af Djævelen. Under et Ophold paa Totterupholm kom det hende en Nat for, at hun skulde staa op, og gaa til Vallø, og gaa der udi et Kammer, som kaldes Taarnkammer; der skulde hun blive frelst. Dagen efter gik hun den tre Mil lange Vej fra Totterupholm til Vallø. Den onde Aand fulgte hende ved Siden, saa hun kunde se den hoppe over Gjærder og Bække, men ogsaa en Engel fulgte med paa Vejen. Da hun kom ind i Kammeret, disputerede hun „mundeligen" med Aanden, saa de mange Folk, der stode udenfor, højligen forundredes derover. Den Kjæp, hun havde i Haanden paa Vandringen, lod hun ligge i Kammeret paa Vallø Slot, og anden Dagen blev hun sund og vel tilpas. — Ved at meddele denne Tildragelse tilføjer Pastor Brasch i Vemmetoftes Historie: „Det tillægges en guddommelig Indskydelse, at Fru Mette Hardenberg kom paa den Tanke at skulle gaa de tre lange Mil fra Totterupholm til Vallø, og hvor forunderligt end dette Optog maa have været, at se Rigsraaden Preben Gyldenstjernes Frue, en af Landets rigeste og fornemste Damer, som troer sig besat af Djævelen, at gaa hen ad Landevejen med en Kjæp i sin Haand, led-

jaget af en eller maaske flere Vogne med Adelige, saa havde upaatvivleligt intet Middel været bedre for hende end dette, som ogsaa Englen noksom antyder, der paa hendes Gang allerede kommer frem for hende ved Siden af den onde Aand, og Djævelen er nok kommen ud af hendes Kjød, inden hun naaede Taarnkammeret paa Vallø, og der blev istand til kraftig for sig selv ogsaa at jage ham paa Flugt fra sit Sind ved Guds Ord."

Ved et saakaldet Søskendeskifte, der blev afholdt paa Vallo den 8. Juni 1588 efter Fru Mette Rosenkrantz, tilfaldt Vestervallø som Broderlod

Oluf Rosensparre,

der desuden fik „Halvparten af Holme Hovedgaard med Grund, Grave, Hus og Bygning, være sig Abildhaver, Humlehaver, Kaalhaver, Hestehave, Kohave, Enghaver og al anden fornævnte Hovedgaards Tilliggelse med alle de Enge og Skifter paa „Wllemosen", som findes at være afpælet osv." — Til Vestervallø hørte den Gang: Vedskjølle By 16 Gaarde og 4 Gadehuse, Himlingøje 16 Gaarde og 9 Huse, Taarnby 8 Gaarde og 4 Huse, Grubbeholm 2 Huse, Aggerup 2 Gaarde, Poulstrup 2 Gaarde og 1 Hus, Enderslev 6 Gaarde og 4 Huse, Vraaby 8 Gaarde og 4 Huse, Herfølge 4 Kirketjenere og 2 Gadehuse, Lidemark 1 Gaard, Solleruptorp 1 Kirketjener og 1 Hus, Svansbjerg 6 Huse og 3 Præstetjenere, Aashøj 13 Beboere, 1 Præstetjener og 3 Gadehuse, Tessebølle 8 Gaarde og 1 Gadehus, „Offuergaard", Gunderup, Raarise, Tolstrup, Gjørslev og Gummerød hvert Sted 1 Gaard, Sædder 3 Gaarde, Ringsbjerg 1 Gaard og 1 Hus og Kiullerup 9 Gaarde og 1 Gadehus. Desuden enkelte Gaarde i Tybjerg, Faxe, Baarse, Tune og Smørum Herreder samt af Møller: Vraaby, Kiullerup og den ny Vandmølle ved Gunderup, Herfølge og Vallø Vejrmøller.

Skovene, som vare lagte til Vallø Lod, gave tilsammen, „naar fornævnte Skove, som ere Eg og Bøg", bære Olden, 3178 Svins Olden[275]).

Oluf Rosensparre var født 6. Aug. 1559 paa Bosjø Kloster i Skaane, hvor Faderen den Gang var Lensmand. Kun lidt over sex Aar gammel mistede han sin Fader, men Stedfaderen Peder Oxe lod ham nyde Undervisning af den berømte Niels Hemmingsen, som den Gang boede i Roskilde. Derefter kom han fra 1571—76 i Herlufsholms Skole, rejste derpaa udenlands og blev den 16. Oktbr. 1576 indskrevet ved Universitetet i Leipzig. Efter fire Aars Forløb vendte han hjem for at være sin Moder behjælpelig, men var derefter atter i Udlandet nogle Aar. Han var imidlertid hjemme ved Moderens Død, da han i Juni Maaned 1588 var tilstede ved Frederik II's Bisættelse i Roskilde, hvor han var mellem de 32 Adelsmænd, der bare Kongens Lig. Ved Kong Christian IV's Overtagelse af Regeringen blev han Medlem af Rigsraadet og aflagde sin Ed den 10. Juni 1596 sammen med syv andre Rigsraader. Den 17. Aug. s. A. medunderskrev han Kongens Haandfæstning og den 29. s. M. var han med ved Kongens Kroning, hvor han tilligemed Eske Brok og Christian Holk ridende fulgte Enkedronningens Vogn. To Aar efter, 11. Juni 1598, var han med at bære Himlen ved Dronning Anna Cathrines Kroning[276]). Senere deltog han i forskjellige offentlige Hverv, var saaledes med at underskrive Freden i Knærød 26. Januar 1613, og i Begyndelsen af Aaret 1619 Deputeret paa dansk Side sammen med Kantsler Christian Friis og Flere ved et Møde mellem Udsendinge fra Danmark og Sverrig[277]).

Oluf Rosensparre blev 24. Decbr. 1591 forlenet med Landskrona Slot i Skaane, som han beholdt til 1602, da han blev Lensmand paa Mariager Kloster. Den 7. April 1610 fik han Lensbrev paa Dragsholm Slot og Len, hvilket

han beholdt til sin Død. Her opførte han 1614 en større Bygning, kaldet „det store Hus“ [278]).

Ved Mageskiftebrev af 21. Oktbr. 1600, bekjendtgjort ved Kongebrev af 2. April 1601, fik Oluf Rosensparre Patronatsret til Herfølge Kirke. Som Kirkepatron blev han Præstens Foresatte og den Nærmeste til at paatale mulige Mangler ved Præstens Embedsførelse. Dette fandt han sig foranlediget til i 1620, eftersom Provst Lyskander det foregaaende Aar under Pesten af flere Sognebeboere havde faaet en Stud til Foræring, og da Vedkommendes Slægtninge over Graven havde forkyndt, „at de havde gjort det til et Testament“, mente Lyskander — skjønt det ved en ældre Forordning var paa det strengeste forbudt Præsterne at modtage Gaver for Begravelser — at han uden Ansvar kunde modtage hvad der var blevet ham tilbudt. Oluf Rosensparre var imidlertid af en anden Mening, indberettede Sagen til Kongens Kantsler, men det synes, at Lyskander er sluppen for videre Tiltale, ligesom ogsaa Forholdet mellem Oluf Rosensparre og Lyskander senere maa være blevet godt, da denne i Fortalen til „De danske Kongers Slægtebog“ nævner denne Adelsmand som en af sine Beskyttere [279]). — Oluf Rosensparre stod i et fortroligt Forhold til Datidens lærde Mænd, navnlig Astronomen Tyge Brahe, hvem han tilligemed sin Hustru, der var en Søsterdatter af Tyge Brahe, besøgte flere Gange paa Hveen; ligeledes med Professor Jørgen Dybvad, der tilegnede ham et Par af sine Skrifter. Selv med Kong Christian IV plejede han selskabelig Omgang, hvilket fremgaar af Kongens Dagbøger, hvori han ogsaa har antegnet, at han 25. Februar 1618 gav Fru Lisbeth Gyldenstjernes Dreng to Daler i Douceur, fordi han bragte „tre Mønder“ fra hende [280]). Dette Forhold er dog maaske nærmest foranlediget ved Slægtskabsforholdet (Næstsøskendebarn) til Fru Kirsten Munk, hvis Vielse med Kongen

han og hans Hustru antages at have overværet paa Frederiksborg.

Oluf Rosensparre afgik ved Døden paa Dragsholm Slot den 13. Januar 1624[281]). Fjorten Dage senere blev Liget med behørige Ceremonier bisat i Roskilde Domkirke, hvor Sognepræsten ved Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn, Peder Pedersen Hie, holdt Ligprædikenen, der udmærkede sig ved sin store Vidtløftighed. Liget blev derefter ført til Herfølge Kirke og hviler i den nu tilmurede Begravelse.

Efter at være blevet trolovet 1582 havde Oluf Rosensparre den 20. Septbr. 1584 paa Kjøbenhavns Slot Bryllup med Elisabeth Gyldenstjerne, født 28. Oktbr. 1563, Datter af Henrik Gyldenstjerne til Aagaard i Thisted Amt (født 1. Januar 1540, død 2. April 1592) og Elisabeth Brahe (død 30. Oktbr. 1563). Hun var opdraget hos Mormoderen, Fru Beate Bille, i hvis Hus hun kom, da hun kun var nogle Dage gammel, og hvor hun forblev til sit 15de Aar. Derefter kom hun i Dronning Sophies Tjeneste, hendes „Jomfrukammer", hvor hun forblev til hun indtraadte i Ægteskab. — Efter sin Hosbonds Død vedblev hun formentlig at være i Besiddelse af Vestervallø, skjønt det ikke staar klart, om hun var Eneejer deraf. Hun døde paa Aastrup i Hjørring Amt den 20. Februar 1638[282]) og hendes Lig førtes til Herfølge Kirke, hvor hun hviler ved Siden af sin Mand[283]).

Af deres Børn døde et Par Sønner og et Par Døtre unge. To Døtre opnaaede den modnere Alder. Birgitte, født paa Skarholt 24. Januar 1586, blev Nytaarsdag 1604 trolovet og den 20. Maj s. A. ægteviet i Kjøbenhavn med Corfits Rud til Sandholt (født Paaskeaften 1573, død 5. Febr. 1630). Hun døde i Kjøbenhavn 28. April 1645, hvor hendes Lig bisattes i Helliggejstes Kirke 13. Maj s. A. — Elisabeth, født 2. Novbr. 1592 paa Skarholt, blev 1ste Gang gift i

Kjøbenhavn 1. April 1610 med Axel Brahe til Krenkerup (nu Hardenberg paa Laaland), der døde 24. Juli 1613, og 2den Gang 30. Juni 1622 med Hr. Palle Rosenkrantz (født 28. Juni 1587, død 22. Febr. 1642). Hun døde i Vordingborg 31. Decbr. 1627, og efter at Liget var bisat i Byens Kirke, førtes det til Radsted Kirke paa Laaland, hvor hun ligger begravet tilligemed begge sine Mænd[284]. — Sønnen Sten Rosensparre (den yngre)[285], Arving til Vestervallø, blev født paa Skarholt den 10. Oktbr. 1588, nød sin første Undervisning paa Landskrona Slot, senere i Malmø og derefter paa Mariager Kloster. Under Dr. Villum Ravn som Hovmester rejste han i sit sextende Aar udenlands, besøgte Strasborg, Basel, Genf, Lyon, Orleans, Paris og flere Steder, vendte efter tre Aars Forløb hjem, men opholdt sig kun her et Fjerdingaars Tid. Derpaa foretog han under en ny Hovmester, Christen Lauridsen Bording, en Rejse til Holland, England, Frankrig og Italien, hvor han særlig opholdt sig i Rom og Padua. En paatænkt Rejse til Jerusalem blev opsat af Frygt for tyrkiske Sørøvere.

Den unge Sten Rosensparre kom 1610 efter sin Hjemkomst i Kongens Gaard, hvor Christian IV forordnede ham til sin daglige Nærværelse og Opvartning, men da den saakaldte Kalmarkrig udbrød næste Aar, kom han strax til at gjøre Tjeneste i Armeen og lagde stor Tapperhed for Dagen. Den 21. Februar 1612 kom det til en blodig Fægtning paa Kollerydhede eller Skellinge Mark ved Varberg. Efter at have samtalet med sin Svoger Corfits Rud, befalede den fireogtyveaarige Adelsmand sig Gud i Vold og stod rede til at kaste sig i Ilden for at formaa sine Landsmænd til at holde Stand. Da han blev bedet om at være forsigtig og betænke, at han var sidste Mand af Slægten Rosensparre, svarede han: „Du har Ret, det er en smuk Tanke! Et godt Navn gaar for alt, det fik jeg i Arv og det skal jeg bevare."

— Næppe en halv Time derefter faldt han og fandt Hædersdøden omtrent paa samme Sted og paa samme Maade som hans Bedstefader, den ældre Sten Rosensparre, et halvt hundrede Aar forud. Liget var bedækket med talrige Saar, hans Ansigt meget forhugget saavelsom Brystet og den øvrige Del af Kroppen, — et Vidne om, hvor tappert den unge danske Adelsmand havde kæmpet mod Fjenden.

En samtidig Beretning fra en Præst paa Varberg Slot melder, at Sten Rosensparre tilligemed Frands Rantzau, Christian Barnekov og Peder Stygge faldt Fredag Aften Kl. 5, at de „bleve afførte alle deres Klæder, laa saa under aaben Himmel udi Frost og Kulde den Nat over, Lørdagen, Søndagen og saa indtil Mandag Aften, som var den 24. Februar, paa hvilken Tid de bleve førte til Varberg Slot i Kongens Rustvogn, kolde som Jern og stive som Staal og nøgne som de vare fødte af Moders Liv, undtagne Blodet, som var rundet af Saarene“[286]). — Liget blev derfra ført til Kjøbenhavn, hvor det den 1. April bisattes i Helliggejstes Kirke. — Foruden Sognepræsten, Hans Bang, talede ogsaa Sten Brahe „over Graven“; thi det var bleven Skik i Christian IV's Tid, naar man ret vilde hædre den Afdøde, at Præsten fra Prædikestolen først holdt Ligprædiken og derefter en Adelsmand holdt en Tale paa Kirkegulvet[287]). Den 3. April blev Liget ført til Herfølge, fulgt af Faderen, Preben Gyldenstjerne, Corfits Rud, Axel Brahe, Christoffer Greffuel og Eske Brok med deres Fruer; det fandt Hvilested i Begravelsen under Kirkegulvet. — Ligprædikenen udkom samme Aar baade paa Dansk og Tysk. I den roses Sten Rosensparre for sand Gudsfrygt, og „kaldte det at være en meget ulykfalig Dag, paa hvilken han skulde forsømme sin alvorlige Bøn, Morgen og Aften at beslutte med en trøstig og meget glædelig Psalme, den 91. af Davids Psalmer.“ — Fire Maaneder før Sten Rosensparres Død den 20. Oktbr. 1611,

var han bleven trolovet med Eske Broks Datter, Margrete af Vemmetofte, den Gang 15 Aar gammel. Sorgen over hans Død, siges der, nedbrød hendes Helbred og hun døde af Smaakopper den 10. Juli 1615. Hendes Lig førtes ligeledes til Herfølge Kirke og begravedes i Rosensparrernes Gravhvælving [288]).

I Vemmetofte Historie, hvor Hr. Pastor Brasch omtaler det paatænkte Ægteskab, anføres: „Kun faa Forbindelser synes at kunne have været ledsagede af en større Glæde, end denne maa have været for Eske Brok, baade for den unge Rosensparres egne udmærkede Egenskaber, og for det Venskab, der var mellem Eske Brok og hans Fader, og det Slægtskabsforhold, der allerede forbandt disse, og for Nærheden af Vemmetofte og Vallø, og for Udsigten til, at disse Ejendomme atter en Gang som i fordums Tider kunde forenes, og da maaske følge samme Slægt. Men de skjønne Forhaabninger her skulde snart tilintetgjøres!" [289])

Skjønt ingen Umage er sparet for at faa oplyst, naar Vestervallø kom til den følgende Ejer, har det dog ikke været muligt at faa fat i Dokumenter eller andet, der kan oplyse denne Sag. — I „danske Atlas" (VI. 430) anføres: at Corfits Rud til Sandholt arvede Vestervallø 1612, altsaa har faaet Gaarden med sin Hustru, Oluf Rosensparres Datter. Skulde det være Tilfældet, at han fik Gaarden eller Del deri det nævnte Aar, maa det være skeet derved, at Oluf Rosensparre, der levede tolv Aar efter og ikke vides at have besiddet andre Ejendomme, paa Grund af sin eneste Søns Død har skiftet med Døtrene, men derom mangle Oplysninger. Heller ikke vides det, om Corfits Rud ved Svigerfaderens Død 1624 har faaet nogen Del i Gaarden, men sex Aar efter afgik han, som foran meldt, ved Døden. Hans Enke, Birgitte Rosensparre levede endnu i femten Aar, men i „danske Atlas" (III, 135) anføres: at deres Datter, Berette eller

Birgitte Rud, gift med Christen Skeel til Fusinge, arvede Gaarden 1639 efter sin Mormoder Elisabeth Gyldenstjerne. Dersom dette er rigtigt, udelukkes derved baade hendes Fader og Moder som Ejere deraf. Muligt kan Moderen, Birgitte Rosensparre, ved Skiftet efter sin Moder have faaet udlagt Gaard og Gods, men strax efter — da hun stedse var sygelig — have overladt det til Datteren. — Fru Birgitte Rosensparre opholdt sig i Jylland paa Fusinge eller Holbækgaard. Herfra maatte hun i 1644, paa Grund af Svenskernes Indfald, med sine tre Børnebørn, Jomfruerne Birgitte Trolle, Viveke og Mette Krabbe, flygte over til Vallø, men fulgte derfra i Slutningen af Aaret med Datteren og Svigersønnen til Kjøbenhavn [290]), hvor hun, som meddelt, afgik ved Døden det følgende Aar.

Da andre Oplysninger ikke har været at tilvejebringe, maa det ansees for det sandsynligste, at Vestervallø efter Fru Elisabeth Gyldenstjernes Død er gaaet i Arv til hendes Datterdatter Birgitte Rud og hendes Mand Christen Skeel til Fusinge, som altsaa 1639 er bleven Ejer af Gaarden. Han havde saaledes været Ejer af Vestervallø i tolv Aar, da han ved Skjøde af 1. Maj 1651 fra Fru Kirsten Munk fik Østervallø og derved fik Gaard og Gods paany samlet.

Christen Skeel Albertsen

var en Søn af Rigens Raad og Admiral Albert Skeel til Fusinge i Viborg Amt (født 23. Novbr. 1572, død 9. April 1639) og Berte Friis (født 27. Febr. 1583, død 31. Jan. 1652). Han var født 27. Juli 1603 paa Riberhus Slot, hvor Faderen var Lensmand [291]). To Aar gammel kom han til Farmoderen Fru Margrete Brahe, en Søster til Astronomen Tyge Brahe, og opdroges hos hende indtil sit ottende Aar, da han kom hjem og undervistes sammen med sine Brødre Christoffer og Otto. Den 23. Febr. 1619 rejste han

i Fællesskab med Brødrene udenlands og kom først hjem igjen i Marts Maaned 1627. I disse Aar havde han besøgt Nederlandene, Frankrig, Italien og en Del af Tyskland og erhvervet sig mange Kundskaber og stor Lærdom. Da Danmark paa den Tid var indviklet i Trediveaarskrigen, stillede han sig en Maaned efter tillige med sex Heste under den saakaldte Hoffane, ført af Ventzel Rotkirk, hvor han kom til at gjøre Tjeneste i Kongens umiddelbare Omgivelse. Det følgende Aar fulgte han med den kongelige Kantsler Hr. Christian Friis og Rigsraad Tage Thott i en overordentlig Sendelse til den svenske Konge Gustav Adolf; det næste Aar var han med Kantsleren, sin Fader og de øvrige Gesandter i Lybæk for at underhandle om Fred med Kejseren. Han levede derefter en kort Tid som Privatmand, men indtraadte 1632 i Rytteriet som Løjtnant. I denne Stilling var han, da han af Rigsraadet 1638 valgtes til Landkommissær for Nørrejylland, hvilken Post han beklædte, til han i 1645 valgtes i lignende Stilling for Sjælland. Som saadan havde han det Hverv at modtage og bestyre de Pengebidrag, der udskreves i vedkommende Landsdel og nedlagdes i dets Landekiste for at bruges, naar Krig udbrød. Den 4. Juli 1649 blev han Medlem af Rigsraadet og den 1. Maj 1650 blev han tillige Lensmand paa Tryggevælde, hvilket han vedblev at være til sin Død. I 1651 var han i Norge for at dømme i de Sager, der førtes for den norske Herredag. Aaret efter valgtes han tilligemed Hr. Niels Trolle til Generalkommissærer for Danmark og fik derved Overtilsynet med Landekisterne, og 1657 fik han og Rigens Admiral Hr. Ove Gjedde det Hverv at sørge for Hærens Forsyning, saalænge Krigen stod paa.

Fra den Tid, Christen Skeel indtraadte i Rigsraadet, førte han en Dagbog, der først for noget over en Snes Aar siden er bleven bekjendt, idet afdøde Professor Tyge Becker

fandt den mellem en Mængde gamle Papirer, der laa paa Loftet paa Herregaarden Broxø, men nu findes i Gehejmearkivet. Denne Dagbog giver ikke alene et godt Indblik i Christen Skeels Sindelag og Tænkemaade, men ogsaa et tro Billede af Forholdene i Rigsraadet i de ti Aar, han var Medlem deraf. Bogen er aftrykt i „Danske Magazin, 3. Række, IV. Bind."

I de første Aar, Christen Skeel var Medlem af Rigsraadet, trak det Uvejr op, der endte med den svenske Krig 1658—60. Som en af de Patrioter, der ønskede Fædrelandet Fred og Ro, eftersom han frygtede Faren, da han indsaa, at hverken Statens Pengevæsen eller øvrige Omstændigheder vilde være istand til at bære Udgifterne, havde han stedse med Djærvhed modsat sig Krigen. Det var tillige hans Overbevisning, at det danske og svenske Folk burde og kunde leve i Fred og god Forstaaelse med hverandre. Da der 1650 i Rigsraadet var Tale om at slutte Forbund med Holland, foreslog han, at man skulde indbyde den svenske Regering til at tiltræde dette. Desværre for Landet vilde Kong Frederik III ikke følge Christen Skeels Raad; men fulgte derimod de enkelte Rigsraader, der vare for Krig, navnlig Gunde Rosenkrantz og flere. Christen Skeel skal derfor ved en given Lejlighed have ytret: „Saa Gu' Broerlille, vi vil have Fred, vil Kongen føre Krig, maa han selv skaffe Penge"[292]).

Under 29. Decbr. 1656 erklærede Christen Skeel: „Kunde vi nogenledes vinde Fred, da raader jeg fra Krig; dog skal vi sætte os i Defension (Forsvarsstand) for at afværge Krigen. Men begynde vi for Alvor at armere, da frygter jeg, at Kongen af Sverrig fatter en desperat Resolution for at forekomme os; og komme vi til at samle alt vort Folk, og skal det blive liggende i Landet, da fortære vi os selv. Her er ikke Forraad paa nogen Ting, og mindst paa Fourage. Men

begynde vi paa nogen Ting, og have ingen Penge, da er det forloren Værk" [293]).

Efter længere Forhandlinger med Sverrig blev Krigserklæringen udstedt 1. Juni 1657 af Kong Frederik III. Skeels Stilling som Generalkommissær var i høj Grad byrdefuld og ubehagelig, og at dette vilde blive Tilfældet, var ikke tidligere skjult for ham. Allerede i en Skrivelse af 14. Maj, saa tidligt altsaa, at Krigen kunde have været undgaaet om Kongen havde villet, tilkjendegive Christen Skeel og Ove Gjedde, at Bidragene indkom saa sent og med saa utilstrækkeligt Beløb, at de indkomne Penge vare opbrugte og Landekisterne næsten tomme, at de overløbes daglig, alle ville have Penge, Soldaterne ville have Sold, Borgerne Godtgjørelse for Indkvartering, Kjøbmænd og Haandværkere deres Regninger betalte; de havde selv ydet hvad de formaaede af deres eget, havde optaget Laan for dem og Arvinger, alt for at skaffe det fornødne til Landets Forsvar. Men, tilføje de, hvis der ikke skaffes andre Midler tilveje, kunde de intet udrette, og i Fremtiden, naar Landet desaarsag led Skade, kunde det let faa en unaadig Herre og hver Mand i Landet kunde da blive utilfreds med dem og tillægge dem al Skylden; desuden kunde de, der paa deres Ord ydede et og andet til Staten, klage over dem i deres Grav, at de havde overtalt og bedraget deres Medborgere, noget, som vilde være meget tungt for dem, der i dette og alt andet søgte at gjøre sig værdige til af Kongen og det hele Land at holdes for Fædrelandets Venner og tro Mænd. De bede derfor, at Kongen vil udtænke de bedste Midler. — Herpaa indlod Kongen sig destoværre ikke, men lod dem tilkjendegive, at han ikke tvivlede paa, at de to gode Herrer jo som Patrioter vilde gjøre hvad der var dem muligt. — Pengetrangen blev større og større. I Juli og August gjentoges

Klagerne, der var ikke Penge til Sold eller Proviant, til Krudt eller Vaaben, til Skibes Udrustning m. v.[294]).

Klagerne lød hyppigere, jo længere man skred fremad. Generalen Hr. Axel Urop i Skaane indberettede, at der ikke var Proviant og Penge længer til Hæren, hvorfor Soldaterne, for at faa noget at leve af, udplyndrede Bønderne, uden synderlig at blive hindrede deri af Befalingsmændene. Batterierne paa Kjøbenhavns Volde og ved Toldboden vare ubrugelige paa Grund af Mangel paa Krudt og Vaaben. Proviantskriveren havde ikke Brænde til at brygge og bage ved; Bagersvendene løb bort, Møllerne vilde ikke male mere; Hestene, som slæbte til og fra Mølle, vare ødelagte og nogle døde; der var intet at kjøbe Hø for. Admiralen paa Holmen havde lagt Beslag paa Skibe, der skulde hente Korn fra Jylland; men man kunde ikke sende dem derover paa Grund af Pengemangel. De Fartøjer, der skulde krydse mellem Laaland og Pommern, maatte blive liggende saavelsom Skibet, der var ladet med Proviant til Flaaden, fordi der ikke kunde skaffes 220 Rigsdaler tilveje! — Christen Skèel skrev til Hr. Otto Krag og bad ham tale med Rigens Hovmester, at denne kan formaa Kongen til at „udsætte alt det, der gaa kan" for at frelse sine Riger. Han tilføjer, at han den foregaaende Aften, efter at have lagt sig, maatte af sit Skrin give en Mand 50 Rigsdaler, inden denne vilde gaa, og næste Morgen var en af Kongens Lakejer to Gange hos ham, inden han kom i Klæderne, for at han skulde skaffe Gøngerne Sko og Buxer og lade Klæderne sy, foruden Kjolerne, som han tilforn havde skaffet Klæde til[295]).

Christen Skeels sørgelige Anelser om Krigen gik kun altfor snart i Opfyldelse. Det var umuligt for den uøvede og slet udrustede danske Hær at modstaa de øvede, krigsvante og langt bedre udrustede svenske Tropper under deres heltemodige Anfører og Konge, Carl den Tiende Gustav. — Fra

Polen, hvor Carl Gustavs Lykkestjerne var begyndt at dale, var han i største Hurtighed ilet til Jylland. Her havde han i Januar Maaned 1658 samlet hele sin Hær. Et heftigt og vedvarende Snevejr i Forbindelse med en overordentlig stærk Frost i Slutningen af Maaneden begunstigede hans vovelige Foretagende. Paa den knagende og bølgende Is, vovede Kongen sig tilligemed sine Tropper og alt Krigsbehør i de sidste Dage af Januar og de første af Februar over lille Belt, hvis stærke Strøm ellers meget sjeldent fryser til — til Fyen. Efter et Par Dages Forløb havde han Øen i sin Magt. Hans egne plyndrelystne Soldater lagde sig derpaa i god Ro i de fede fynske Kvarterer, som i 130 Aar ikke havde havt Besøg af nogen Fjende.

Paa Nyborg Slot tøvede Kong Carl Gustav derefter et Par Dage, men skjønt det ikke var efter hans højere Generalers Ønske, blev det dog ved et Krigsraad paa Nyborg Slot 5. Februar, efter Forslag af Generalkvartermester Erik Dalberg, besluttet at foretage det store Vovestykke at lade det svenske Kavalleri gaa videre over Isen til Langeland, Laaland og Sjælland. Den 35aarige Konge Carl Gustav (født 8. Novbr. 1622, død 13. Febr. 1660) saae allerede ved denne Beslutning Tilintetgjørelsen af Danmarks Rige. — Lørdagen den 6. Febr. var han alt paa Langeland, den 7de paa Laaland, hvor Nakskov uden Modstand lod sig skræmme af Corfits Ulfeld til at overgive sig paa Naade og Unaade. Om Mandagen gik Marschen videre over Guldborgsund og Falster til Gaabense Færgegaard. Herfra kjørte Carl Gustav om Onsdagen den 10de i en Slæde, ledsaget af 200 finske Ryttere, over Sundet til Vordingborg.

Overgangen over Vandene var i det Hele løbet heldigt af for Svenskerne. Kun i lille Belt havde de havt det Uheld, at to hele Kompagnier brast igjennem Isen og i et Øjeblik bleve Havets Bytte. Men hvad var dette Tab for Carl

Gustav imod den Heltegjerning, han havde udført og hvortil der næppe findes noget Sidestykke i Historien! — Derfor udbrød ogsaa General Wrangel, da han med Forbauselse erfarede Overgangen, som han havde modsat sig: „Saa Kongen er ovre? Da har Vorherre hjulpet ham!"

Tidenden herom vakte den største Forfærdelse i Hovedstaden og særlig hos Kong Frederik III og hans Raadgivere. Imidlertid viste det sig atter, hvor stor Tillid Christen Skeel nød; thi han blev i en Hast tilligemed Rigshovmesteren, Jochum Gersdorf, udseet til det Hverv at underhandle med de Svenske om Fred. De to Rigsraader havde haabet at træffe Kong Carl Gustav i Fyen eller dog paa Langeland; men hvem kan beskrive deres Overraskelse, da de traf ham, agende paa Slæden, i Nærheden af Vordingborg! — Carl Gustav vilde ikke personlig underhandle med dem, hvorimod han henviste dem til paa Vordingborg Slot at underhandle med — Corfits Ulfeld og Svenskeren Sten Bjelke. I Begyndelsen vægrede Christen Skeel og Jochum Gersdorf sig ved at træde i Underhandling med Ulfeld, men Kong Carl tvang dem til at underkaste sig hans Villie. Da de Udsendte derefter søgte at opvække Kongens Højmodighed og bevæge ham til at give de erobrede Provinser tilbage, spottede Ulfeld over disse Bestræbelser. Skeel og Gersdorf tilbøde derfor en Sum Penge samt endelig Skaane, Halland og Bleking til Godtgjørelse derfor, men ogsaa dette Tilbud syntes Corfits Ulfeld alt for ringe. Han fremkom med saa overdrevne Fordringer, at baade Skeel og Gersdorf saavelsom den engelske Gesandt Meadow, der fulgtes med dem, faldt i den største Forbauselse derover. De hævede Underhandlingerne efter at have udbedt sig en Vaabenstilstand paa to Dage. — Den svenske Konge fortsatte sin Marsche fra Vordingborg ad Kjøbenhavn til med omtrent 5000 Mand, hvoraf over de to Trediedele vare Ryttere. Samtidig beordrede han, at General

Stenbock skulde falde ind i Skaane med 6000 Mand, og af disse sende 2000 Mand over til Sjælland.

Allerede den 12. Februar naaede Carl Gustav til Faxe og Endersleв og den næste Dag formentlig over Vallø, Valløby og Herfølge til Kjøge, hvor Svenskerne den følgende Dag, Søndag, holdt Rastdag. Her indtraf Skeel og Gersdorf samme Dag paa Gjennemrejsen til Kjøbenhavn; de henvendte sig til Kong Carl og fornyede Forlangendet om tre Dages Vaabenstilstand, men Carls Svar lød: „Ikke tre Timers!"

Fredsunderhandlingerne fandt Sted den 16. og 17. Febr. i Landsbyen Taastrup, hvor Christen Skeel og Jochum Gersdorf virkede ufortrødent paa Kong Frederiks Vegne, men Freden, der blev undertegnet i Roskilde den 26. Februar, var saa haard og ydmygende, at Jochum Gersdorf, da han skulde undertegne den, udbrød: „Jeg vilde ønske, at jeg ikke kunde skrive!" medens Christen Skeel taug — og skrev.

Efter Fredens Slutning indbød Kong Frederik III Carl Gustav til et Besøg paa Frederiksborg, der fandt Sted den 3. og 4. Marts 1658. Admiral Bjelke og Ove Juul sendtes til Roskilde med kongelige Vogne for at afhente Carl Gustav og hans Følge. Med en Eskorte af 150 Mand gik Rejsen til Frederiksborg, hvor Kong Frederik med hele sit Hof og to Kompagnier af Livgarden modtog Kong Carl en halv Mil udenfor Byen. Begge Konger stode af Vognene, trykkede under Paukers og Trompeters Lyd samt Salver af Kanoner og Musketter — hinandens Hænder. Derpaa kjørte de sammen til Slottet, hvor Carl Gustav aflagde Dronningen et Besøg. Siden holdtes prægtigt Gjæstebud „med Trompeter og skjøn Musik". Kong Frederik viste ham Slottet, forærede ham prægtige Heste, ledsagede ham endelig ved Afrejsen en halv Mil paa Vejen ad Helsingør til, ligesom der ogsaa fra Kronborg gaves stor Salut for Carl Gustav[296]) — alt som om

han var Danmarks bedste Ven! — Dog uagtet alt dette fortrød Svenskerkongen snart, at han ikke havde faaet fuldført Danmarks Erobring.

Hemmelig forberedte Carl Gustav et nyt Krigstogt mod Danmark og landede uventet i Korsør den 8. August samme Aar med 10,000 Mand. Ved Efterretningen om denne Troløshed vaagnede man i Kjøbenhavn til nyt Liv, og Harme over Fredsbruddet traadte i Modløshedens Sted. Atter fik Christen Skeel det Hverv at underhandle med Carl Gustav, denne Gang sammen med Rigsraad Mogens Høeg. De traf Kong Carl i Slagelse den 9. August og fik en Forhandling med ham den følgende Dag paa Ringsted Kloster. De spurgte om Aarsagen til Fredsbruddet, forsikrede, at Kong Frederik havde gjort alt muligt for at holde Freden vedlige, og udtalte Ønsket om at begynde Underhandlinger. Kong Carl opregnede sine forskjellige intetsigende Klagepunkter, idet han paastod, at han kun vilde forekomme det Angreb, de Danske havde paatænkt mod ham. Dertil svaredes der, at løs Mistanke ikke var en tilstrækkelig Anledning til Krig. Kongen gjentog atter sine Klagepunkter og henviste dem iøvrigt til sine Rigsraader. Da de svarede, at de helst vilde underhandle med Kongen personlig, spurgte han dem, om de maaske for deres egne Personer vilde bede om Beskyttelse; Svaret lød: „Nej, vort eget Vel er der ikke Spørgsmaal om." Da de forgjæves havde søgt at stemme Carl Gustav for Fred, udbrøde de, idet de gik: „Velan, i Himlen er der en retfærdig Gud; til hans Dom og i hans Haand anbefale vi os og vort Fædreland!" — Af Rigsraad Gabriel Oxenstjerna og Kongens Yndling Grev Schlippenbach, til hvem de bleve henviste, fik de den aabenhjertige Tilstaaelse, at Svenskerne vilde overtyde Verden om det retfærdige i Angrebet, naar de først havde bemægtiget sig hele Riget. „Danmarks sidste Time og Undergang — hed det — var nu kommen, og det

kunde jo være det samme enten de Danskes Konge hed Carl, Frederik eller Christian!" — Den 11. Aug. kom Christen Skeel og Mogens Høeg tilbage til Hovedstaden og bragte Kong Frederik Besked om det Forefaldne. Svaret bevirkede, at saavel Kongen som de kjøbenhavnske Borgere opmandede sig til Danmarks Frelse, men det var ogsaa nødvendigt; thi den frygtede, sejrvante Carl Gustav fulgte med sin Hær efter de Udsendte ad Kjøbenhavn til og snart stod Fjenden for dens Porte.

Under Hovedstadens derpaa følgende Belejring og Forsvar var Christen Skeel lidende af Brystsyge og Skjørbug. Han var derfor hindret i personlig Medvirkning, men hans Pung var derimod altid aaben til Fædrelandets Tarv. Han skriver saaledes i sin Dagbog den 6. Novbr. 1658 derom[297]): „Jeg fik nogle Penge at laane under denne Belejring, ellers havde jeg ikke havt til at kjøbe Brødet for, og har givet mere end Halvparten ud til Folkets Underhold, og jeg har ikke havt Hjælp af mit Gods for saa meget som en Knappenaals Værd, endog jeg havde ni Herresæder og har nu ikke et Gadehus tilbage." — (De ommeldte ni Herresæder vare: Fusinge, Holbækgaard, Gl. Kjøgegaard, Øster- og Vestervallø, Gunderup, Rudholt, Odden, Stensbæk og Bodumbisgaard).

Harmfuld over, at han og de andre Rigsraader næsten vare udelukkede fra Statsstyrelsen, skrev Christen Skeel den 24. November 1658 til de øvrige Rigsraader og 27. Februar 1659 til Kongen om Stillingen. I det første Brev tager han Afsked fra Raadet, da „han ikke længer vil være en Rigens Raad af Navn og foragtet i Gjerningen; sligt havde han ikke fortjent." I det andet skriver han: „Jeg kan ikke bringe det over mit Sind at gaa her som et Nul; thi jeg haver gjort min høje og dyre Ed for Eders Majestæt paa mine Knæ, at jeg skulde forfremme Eders Majestæts og mit

Fædrelands Gavn;" han tilraader Kongen: „at I holde Eder til Eders egne Danske, som ere Eder tro, og ville Eders Vel[298])."

Efter henved et Aars Sygdom døde Christen Skeel i Kjøbenhavn den 30te Marts 1659. Han blev den 14de Juli begraven i Helliggeistes Kirke, hvor den bekjendte Biskop Hans Svane holdt Ligtalen over ham. Senere blev hans Lig ført til hans Fædrenegaard Fusinge og nedsat i den derværende Sognekirke, hvor hans Billede, udhugget i Sten, blev lagt over Graven.

Christen Skeel var en from og gudfrygtig Mand, behjertet i Modgang og forsigtig i Medgang, alvorlig i hele sit Væsen, tarvelig i sin Levemaade og en Hader af al Ødselhed. Han var i sit Hus som i det offentlige Liv en myndig Mand, en af sin Tids ægte Aristokrater. Naar han befalede Noget og man gjorde Indvendinger derimod, plejede han at sige: „Manden vil saaledes have det." Han var elsket af alle Gode, men frygtet af alle Onde. Han var lærd, talte med Færdighed Latin og flere levende Sprog og var en Ven af Videnskabsmænd. Imod Bondestanden viste han altid et velvilligt Sindelag, talte dens Sag, naar der i Rigsraadet var Tale om Paalæg af nye Skatter. Ved alle Lejligheder raadede han til at tage større Hensyn til Statens almindelige Bedste end til enkelte Mænds Nytte og Fordel. Ligesom mange andre af sine Standsfæller var han altid redebon til betydelige Opoffrelser til Fædrelandets Gavn.[299])

Blandt Christen Skeels mange Gaver og Legater maa her især nævnes: „det skeelske Stipendium" ved Kjøbenhavns Universitet, hvoraf mange uformuende Studenter have nydt Godt. Desuden funderede han 14de Novbr. 1641 et Hospital i Herfølge paa Vallø Gods for otte Lemmer, hvortil han gav 500 Rdlr. Deraf fik oprindelig hvert Lem sex Rdlr. aarlig samt fri Ildebrændsel; endvidere et aarlig Legat af

femten Rdlr. til fattige, sengeliggende Husarme og Inderster paa Godset. Dette er Oprindelsen til det nuværende „Skeels Hospital" i Herfølge, der er betydelig udvidet ved Gaver fra Vallø Stift.

Christen Skeel har endvidere Fortjenesten af at have oprettet en af de ældste Landsbyskoler, man kjender, idet han under fornævnte 14. Novbr. 1641 gav 300 Specier til en Rente af sex af Hundrede til en „dansk Skolemester" i Herfølge.[300])

Christen Skeel var to Gange gift. Den 12te Septbr. 1630 ægtede han i St. Knuds Kirke i Odense Jomfru Birgitte Rud, født 31. August 1612, Datter af fornævnte Corfits Rud og Birgitte Rosensparre. I sit 16de Aar var hun den 27. Oktober 1627 paa Vallø bleven trolovet med ham og i Ægteskabet fødte hun ti Børn, hvoraf de syv døde før Moderen. Hun døde Pintsedags Morgen 25. Maj 1645 i Kjøbenhavn i en højt frugtsommelig Tilstand uden at være forløst og blev begraven i Helliggejstes Kirke; men hendes Lig førtes senere til Aulum Kirke ved Fusinge, hvor hun har sit Hvilested[301]). Ægteskabet var kjærligt og lykkeligt. I Ligprædikenen over hende, der holdtes af Biskop Jesper Brockmand og er betitlet: „Guds Børns Længsel efter de evige Boliger i Himmelen," hedder det: „Hun var ham en Hustru efter hans Hjertens Ønske og Begjering, saa deres Ægteskab og daglige Omgængelse var idelig Leg og Skæmt i et jordisk Paradis; saa aldrig var Sorgen og Nøden saa stor, de jo med Guds Hjælp kunde trøste sig ved hinanden." Ogsaa roses hun for sin store Venlighed og Mildhed imod alle, især mod deres Tjenestefolk og Bønder, og for sin store Godgjørenhed. Med sine Tyende holdt hun hver Dag Morgen og Aftenbøn, saaledes som det i hine Tider sædvanlig var Skik. — Skeel var derefter Enkemand i fire Aar, men 28. Oktober 1649 havde han paa Vallø Bryl-

lup med Margrete Lunge, født paa Elfsborg Slot i Sverrig i Maj Maaned 1616, Datter af Rigets Marsk, Rigsraad og Ridder Jørgen Lunge til Odden (født 11. Oktbr. 1577, død 19. Aug. 1619) og Sophie Brahe til Birkelse (født 16. Aug. 1588, død 1659). Han blev trolovet med hende 16. Maj 1649, og hun var dengang Enke efter Mogens Bille, der efter to Aars Ægteskab med hende var død 25. April 1648. Efter neppe 4 Aars Ægteskab med Christen Skeel døde hun paa Vallø Fredagen den 7. Oktober 1653 og blev den 28de samme Maaned bisat i Kjøge Kirke, hvorfra hendes Lig førtes til Aulum Kirke[302]). Hun blev Moder til to Sønner, hvoraf den ene døde i en spæd Alder. Ogsaa med denne Hustru levede han særdeles lykkelig; hun var from og god og roses i den over hende holdte Ligprædiken som en kjærlig Stedmoder. Med hvilken Omhu hun sørgede for sine Børns Opdragelse, viser den Omstændighed, at hun endnu paa sin Sotteseng hyppigt læste Katekismus med sin lille Søn Mogens. Hendes sidste Sygeleje var langvarigt; men saa ofte hendes Lidelser tillode hende det, lod hun Morgen og Aften sine Folk komme ind i sit Sovekammer, sagde dem, hvilke Psalmer de skulde synge, læste selv en igjennem med dem og holdt Bøn i deres Nærværelse. Hun var desuden gavmild mod de Fattige, opklædte aarlig tolv trængende Skolebørn ved hver af hendes Mands Herregaarde, samt bestemte, at hendes Begravelse skulde være meget tarvelig og de derved sparede Penge uddeles til de Fattige[303]).

Foruden Sønnen Otto, der blev Ejer af Vallø, var der af første Ægteskab to Døttre. Birgitte, født 23. December 1638, arvede Gl. Kjøgegaard. Hun var gift tre Gange: 1) 5. Aug. 1660 med Christian Barnekov, Vicepræsident i Gøtha Hofret, Herre til Vitskøfle, Ørtofte og Lillø i Skaane, død 1666; 2) 29. Septbr. 1668 med Chri-

stoffer Parsberg, først til Jungshoved og senere til Torbenfelt, død 1671, og 3) 2. Juni 1682 med Knud Thott til Knudstrup og Gavnø, der overlevede hende og døde 1702. Den 28. Septbr. 1672 stiftede hun et Legat paa 200 Rdl., hvoraf Fattige paa Gl. Kjøgegaards Gods nyde Renten.

Om Birgitte Skeels Aandsnærværelse og Mod haves følgende Fortælling[304]): Paa en Rejse, hun foretog sig fra Vitskøfle over Helsingør og Roskilde til sin Ejendom Gl. Kjøgegaard, opholdt hun sig om Aftenen i Roskilde Kro. Nogle Røvere, der havde Tilhold i Skoven tæt ved, vare i Kroen paa den Tid og drak hendes Kusk fuld, hvorpaa en Røver iførte sig hans Klæder. Fru Birgitte kunde paa Grund af Mørket ikke se Forandringen, men da Vognen blev kjørt hen imod Skoven, hvor hun vidste, der var Røvere, og hun nærmere havde betragtet Kusken, opdagede hun Sammenhængen. Hun tog da sit Strømpebaand af, slog det bagfra om Kuskens Hals, kvalte ham og kjørte selv Hestene til Gl. Kjøgegaard. — Hun var i 1678 Gjenstand for et Forgiftningsforsøg, rimeligvis anstillet af Regitze Grubbe, Hans Ulrik Gyldenløves Enke. Det udførtes af Jomfru Agnete Sophie Budde, som derfor blev halshugget 6. Septbr. 1678 om Morgenen ganske tidlig paa Slotspladsen i Kjøbenhavn, siddende paa en Stol over et paa Jorden udbredt rødt Klæde. Birgitte Skeel døde i Kjøbenhavn 7. Novbr. 1699 og begravedes med anselig Pomp i Nikolaj Kirke om Aftenen den 3. Marts 1700. — Den anden Datter, Berthe, var født paa Vallø den 26. Marts 1644. Hun var først trolovet med Overste Kjeld Lange, der faldt som Befalingsmand over Studenterne under Kjøbenhavns Belejring, men blev derefter den 30. Januar 1662 gift med Niels Rosenkrantz til Stougaard, der faldt som Generalløjtnant ved Helsingborg den 3. Juli 1676 og blev begra-

vet i Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn den 21. Decbr. s. A., hvor der over ham rejstes et Marmor Epitafium, som i Skjønhed og Kostbarhed overgik alle de andre i Kirken. Hans Begravelse kostede den anselige Sum 13510 Rdlr., deraf 6861 Rdlr. til Omkostninger og 1200 Rdlr. til Trykningen af Ligprædikenen[305]). Efter hans Død levede hun som Enke, og har efterladt sig et smukt Minde for sin Velgjørenhed. Hun stiftede den 19. Marts 1699 i Forening med Søhelten Niels Juels Enke, Margrete Ulfeld, „Roskilde adelige Jomfrukloster.“ Hun døde i Kjøbenhavn den 5te Juli 1720 og begravedes fem Dage efter ved sin Mands Side i Nikolaj Kirke.

Sønnen af andet Ægteskab, Mogens Skeel til Fusinge og Odden, var født paa Tryggevælde den 15de Juli 1650. Allerede i sit ottende Aar var han saa vel uddannet, at han under Faderens Sygdom efter Diktat kunde skrive hans Breve. Da han kom hjem fra sin Udenlandsrejse, blev han Kammerjunker hos Dronningen, men forlod snart Fædrelandet for at kjæmpe med de Franske under Vilhelm af Oranien. Senere blev han Stiftamtmand i Viborg, men benyttedes ved forskjellige Sendelser til fremmede Hoffer. Under en saadan Rejse døde han i Lingen i Westphalen den 5. August 1694. Hans Lig førtes til Danmark, og begravedes med stor Pragt efter gammel adelig Vis den 22. Novbr. s. A. i Aulum Kirke. Han havde den 4. Juni 1679 paa Egholm ægtet Helene Rosenkrantz (født 8. Juni 1658, død 26. Maj 1698), en Datter af Baron Oluf Rosenkrantz, der blev saa haardt straffet, fordi han vovede at forsvare den gamle danske Adel imod uretfærdige Beskyldninger af Enevoldsmagtens Tilhængere.

Christen Skeel var, som foran meldt, Lensmand paa Tryggevælde i sine ni sidste Leveaar. Ved hans Død maa

Vallø, saavelsom Godserne til de øvrige Herregaarde i Amtet have været i en meget maadelig Tilstand. Svenskerne havde hærget og huseret her i Egnen og samtidig med, at Carl Gustav landede i Korsør, lod han en Del svensk Rytteri under Generalløjtnant Klas Thott rykke gjennem Landet mod Kjøge for at besætte Byen og sikkre sig Vordingborg—Kjøge Linien, som han under Kjøbenhavns Belejring gjorde til sit Støttepunkt. Tilstanden i Egnen var efter Svenskernes Bortrejse saaledes, at den efterfølgende Lensmand paa Tryggevælde, Jørgen Reedtz, beretter, „at for Aaret 1660—61 haver man intet Regnskab kunnet gjøre af Aarsag, at der intet er blevet annammet eller oppebaaret af Bønderne eftersom de havde fast intet saaet og bleve udplyndrede og ganske ruinerede af Fjenden, som blev liggende her udi Landet til langt ud paa Sommeren," og endvidere at Ladefogden paa Tryggevælde „det Aar forstrakte Bønderne med Køer og Korn, og selv laante dem Øxne til at pløje baade en ringe Del af Ladegaardens og deres egen Jord med, som de ellers ej kunde have gjort, efterdi Fjenden havde borttaget deres Kvæg og Bæster[306])." Stort anderledes har det neppe været paa Vallø Gods, om man end ikke har bestemte Efterretninger derom.

Af Christen Skeels mange og store Ejendomme og Herregaarde skal Vallø (altsaa Vestervallø) være tilfaldet Sønnen Otto Skeel i Arv efter Moderen 1645 og Gundetrup samt Rudholt være tilfaldet Døtrene. Disse tre Gaarde med Gods omhandles derfor heller ikke i Skiftebrevet efter Christen Skeel af 27. Septbr. 1660[307]), men da Østervallø kjøbtes i 1651, formodes det paa en eller anden Maade, skjøndt det ikke tydeligt kan sees, at være draget ind under Arvedelingen. Gl. Kjøgegaard tilfaldt derimod ved det nævnte Skifte i 1660 Sønnen Otto, som overlod sine Søstre det imod, at de til ham afstod deres Mødrenegods Gunde-

rup og Rudholt. Det samlede Vallø tilligemed disse to Gaarde kom saaledes til

Otto Skeel,

der var født den 8. Januar 1633 paa Holbekgaard i Randers Amt. Indtil sit 16de Aar underviistes han privat i Hjemmet, men kom derefter til Sorø ridderlige Akademi, hvor han tilbragte tre Aar under Hovmester Falk Gøjes Opsigt. Derpaa rejste han udenlands i April 1652 under Michael Vibe som Hovmester og kom først tilbage fem Dage før Faderens Død. Han besøgte de berømteste Stæder og Universiteterne i Holland, Tydskland, Frankrig og Italien. I Rom overværede han Dronning Christines Indtog og i Prag Leopolds Kroning til Konge i Bøhmen, ligesom han ogsaa i Frankfurt a. M. sammen med Kong Frederik III's Sendebud, Grev Rantzau til Brejtenburg, var tilstede ved Leopolds Valg til romersk Kejser. I det hele „holdt han sig oppe i de fornemste Hoffer og til de fornemste Folk, af hvilke han altid kunde høre og lære meget berømmeligt[308])."

Otto Skeel har den 16. Oktbr. 1660 medunderskrevet Kassationen af Frederik III's Haandfæstning og den 10. Januar næste Aar Souverainitetsakten. Da Kurprindsen og Kurfyrstinden af Sachsen i August 1663 med et Følge af 237 Personer drog fra Jylland over Fyen til Kjøbenhavn, var Otto Skeel tilligemed tre andre Adelsmænd beskikket til de fyrstelige Personers Opvartning gjennem Sjælland[309]). Den 10. Maj 1672 blev han „antaget i Justitsraads Bestilling" d. e. Medlem af Justitskollegiet og Højesteret, og den 10. Januar 1677 „benaadet med Etatsraads Titel," hvorefter han blev Deputeret i Generalkrigskommissariatet og fulgte Hæren i den skaanske Krig som Feltkommissær. I 1679 fulgte han Kongen til Hamborg og blev efter Hjemkomsten Geheimeraad. Sammen med Kantsler Ove Juul,

Gehejmeraad Jens Juel og flere reviderede han 1679—80 Christian V's danske Lov. I 1683 ledsagede han Prins Jørgen til England og udnævntes ved sin Hjemkomst den 5. Maj 1684 til Ridder eller Storkors af Dannebroge.

Efter et Par Maaneders Sygdom paa Vallø, fremkaldt ved et Saar paa det højre Ben, døde Otto Skeel sammesteds den 28. Marts 1695 om Eftermiddagen Kl. 2[310]). Den følgende 26. Juni begravedes han i Valloby Kirke, fulgt „af en af alle Stænder høj anselig, meget folkerig Forsamling." Sjællands Biskop, Dr. Henrik Bornemann, holdt Ligprædikenen over ham, og denne blev fire Aar efter trykt. Den har til Overskrift: „Guds hos de Gode I deres Velmagt, signende og ledende: Og I deres Afmagt, styrkende og opholdende Haand." Den indtager ikke mindre end 543 Foliosider. Af de tyve forskjellige Æreminder eller Sørgerim i Bogens Slutning, baade af Adelige, Gejstlige og Andre, hidsættes her det af daværende Degn Anders Hansøn i Herfølge „til Hans Excellences høytfortjente Æreminde ydmygst offereret." Begyndelsen er paa Latin, derefter hedder det:

„Hvor stor, hvor høj, hvor stærk, hvor mægtig og hvor myndig,
Hvor lærd, hvor viis, hvor rig, hvor dydig og hvor yndig,
En Mand kan synes her, dog er han Græs og Hø,
Ja et affaldet Blad, og endelig maa dø!
Her paa Hans Excellence, den gode salig Herre,
Hr. Otto Skeel i Dag mon et Exempel være,
Som Døden fældet har og slaget slet omkuld,
Hvis Lig man før'r i Dag til Grav og sorten Muld:
En Mand, hvis Navn udaf højædel Byrd og Stamme
Og eget Renomee i Verden vidt kan bramme,
Som havde lært sin Bog og lykkelig gik fort
Med Visdom og Forstand igjennem Lykkens Port."

Efter en Skildring af Skeels Troskab mod Kongen, hans

Familieforhold, Sorgen over hans Død og hans Godgjørenhed hedder det til Slutning:

„Hans Kirker, Skole og det hele Clerisi
Ja Borger, Bønder med og alle alle vi
Maa billig klage os, at Døden har nedfældet
Den vi saa tidt i Nød har søgt og os tilheldet.
Men det er dog vor Trøst, om end vor Skeel er død
Hans Sjæl dog hviler trygt i Abrahami Skjød,
Der lever han i Fryd, hvad vil vi for ham græde?
For ganske Verdens Guld han misted ej den Glæde;
Hans Fædre hilser ham og favner ham med Lyst,
Han hviler tryggelig hos Herrens egne Bryst;
Der er han fri for Stød, ja fri for Verdens Fare,
Hans Fod er fri for Fald, hans Øje fri for Taare.
Til Lykke Salig Sjæl med saadan Glæde stor!
Syng Hellig Hellig nu i hellig Engle-Chor!"

Sognepræsten i Valløby har ligeledes skrevet et Mindedigt, hvilket han selv kalder „Væmodigt Sørge-Klage" og siger, at den er holden „efter dybeste Pligt for mange beviste Velgjerninger og forrige Naade af den salig Herres og hans Efterleverske, velbaarne Frues, min højgunstige Patronindes, samt højadelige Børns og ganske Families tjenstforbundne Tjener i Herren" og undertegner sig: Otthe Mogenson Hosum.

Med ubetydelige Forandringer i Bogstaveringen anføres den her; og som det vil sees betegne de fremhævede Begyndelsesbogstaver Skeels Navn.

Hvi følger saadan Sorg paa vores Paaskeglæde?
Skal vi vort Paaskelam med bedske Urter æde?
En Glæde er det os, at Christ stod op af Døde,
Men ak! ved S k e e l e n s Død vil mangt et Hjerte bløde.
Ræk ud al Trøstens Gud, ræk ud Din Læge-Finger!
Trøst det bedrøvet Hus, som Sorgen nu saa tvinger!

O! naar jeg tænker paa den Herres vise Tale,
Da er mit Hjerte ret som det er lagt i Dvale.
Tak, Salig Herre, tak for hver den Brødets Smule,
Jeg nød ved Eders Bord, i Gravens sorte Kule.
Til Takke tag min Tak, dog Evnen er kun ringe,
Men Eders Ære skal sig højt i Luften svinge.
Hans høje Majestæt vil tidt om Eder tale,
Det højtbedrøved Huus med Naadegunst husvale,
Erindre sig den Troe, den Eders megen Møje,
Og vil til Eders Æt sit naadigt Hjerte bøje;
Som Solen med sin Glans al Nattens Mulm forjager,
Og al det Livet har sig der af Varme drager,
Christ Eders bedste Ven, som I saa trolig tjente
Som Eders ædle Sjæl herfra til Himlen hente,
Han skal fra Vallø ej sit Naades Øje vende,
Men af sin Helligdom til Eder Trøsten sende.
Er det ej Christi Ord til hver bedrøvet Enke:
Græd ikke, kjære Barn, lad Sorgen Dig ej krænke,
Er jeg ej selv Din Mand, de Faderløses Fader,
Som aldrig mine Børn i nogen Nød forlader,
Lad mig kun raade selv, som tager og som giver,
Jeg Eders hulde Ven, og alle Eders bliver.

Grav-Skrift:

Her ligger en Statist, en Rigens Mand og Støtte,
Som vort det danske Hof tilbragte megen Nytte,
Af høy Forstand og Stand, sin Gud og Konge tro,
En tapper Riddersmand blandt dem i Riget bo.

I tre og tyve Aar han sad i Højest' Ret,
Sin Sted (Plads) han zirede og klædte altid net;
Hans Øjemærke var at gjøre Ret og Skjel,
Hvorfor hver Tunge og om hannem taler vel.

Han gejstlig' Kald og Brød gav flere end som Otte
I hvis Tal jeg mig selv vel ogsaa regne maatte;
Thi han næst Gud mig gav mit Præstebrød og Kald,
Og hjalp den Fattig op, som ellers stod for Fald.

Du danske Patriot hans Navn maa aldrig glemme,
At han sin Herres Værf (Hverv) saa trolig kunde fremme.
Nu da! din Ære vel beholden er og heel,
Far, salig Herre, vel, sov vel, Herr Otte Skeel.

Ligesom Faderen var Otto Skeel ikke blot en dygtig Embedsmand, men tillige en højst agtværdig og godgjørende Mand. Saaledes tog han mange fattige Børn til sig i sit eget Hus og lod dem opdrage og undervise, indtil de kunde komme i kongelig Tjeneste. Grundtrækket i hans Karakteer var Aabenhjertighed og Oprigtighed, hvorfor han ogsaa hadede al Forstillelse[311]). Han var Forfatter til flere latinske Skrifter og der tillægges ham ogsaa Forfatterskabet til en Satire, gjort som en Komedie, paa Titlers Brug, kaldet „Grevens og Friherrens Komedie." Selv undgik han ejheller Angreb af Pressen; thi i et i 1678—79 udkommet Skandskrift, hvori skildres et Slags Syn, der er seet paa Himlen, forestillende en kalkunsk Hane m. m., siges der bag ved Hanen at staa et Dyr, der havde „otte Skeel-Øjne og bruger dog Glarøjne indlagte i Guld og Sølv." Derved sigtedes upaatvivlelig til Hr. Otto Skeel.

Den 16de Septbr. 1662 holdt han i Viborg Bryllup med Kirsten Bille til Birkelse, født paa Jungetgaard 10. Marts 1637, Datter af Hans Bille til Jungetgaard (død 1672) og Kirsten Lunge, som døde i Barselseng med denne Datter og en Tvillingsøster. Da hun var tre Uger, kom hun i Huset hos sin Mormoder Sophie Brahe paa Odden og efter hendes Død 1659 hos Fru Birgitte Rosenkrantz,

Christen Skeels Enke til Sostrup, der boede i Kjøbenhavn. I 32½ Aar levede hun i Ægteskab „med saadan elskelig og kjærlig Omgjængelse og Hjerternes bestandige Forening," men efter Otto Skeels Død valgte hun Rudholt til sit Enkesæde. Gaarden, der tidligere hed Egøjegaard, var efter Christen Skeels første Hustru kaldet Rudholt eller Rudhøl, men da Fru Kirsten Bille opførte nye Bygninger sammesteds, rimeligvis den nuværende Hovedbygning, gav hun Gaarden Navnet Billesborg. Her levede hun i næsten otte Aar i stille Godgjørenhed, hvilket i Ligprædikenen anføres saaledes: „Overalt brød den salige Frue gjerne sit Brød for den Hungrige, tog sig den Nødlidendes Trang til Hjerte, forfremmede den Fattige, raadførte den Raadsøgende, og i saa Maade efter enhver Stands Sømmelighed, var imod alle veldædig, redebon og tjenstagtig, at hendes Dyder nu af mange savnes og hendes Død af dennem beklages." Hun døde paa Billesborg den 26. Februar 1704 og blev den 4. Juni s. A. begravet ved Siden af sin Mand i Valløby Kirke. Biskop Bornemann holdt ogsaa Ligprædikenen over hende. Den har til Overskrift: „Guds Børns rette Tancke-Ring," er trykt 1708 og ialt 729 Foliosider stor med sexten Æreminder. I et af disse af Præsten Georg Leth i Hetting (Storehedinge) hedder det:

„Saalænge Steen er til i Billesborgis Muure
Og Vallø Bønder kan paa deris Ager fuure,
Saalænge Draabe er i Tryggevælde Søe
Skal Scheels og Billes Nafn af vores Hue ej døe."

I et andet af Præsten Clemens Schmidt i Haarløv:

„Fru Kirsten Billes Navn med Ære skal og mindes
Og dybt-indprentet i hvert ærligt Hjerte findes,
Saalænge Draaber Vand i Valløe Graver gaar
Og ud af Billesborg en Steen tilbage staar."

Men i et treide af L. D. findes disse mærkelige Ord — en Prøve af Datidens Poesi —:

„Jeg af væmodig Graad er bleven hæs og hikker,
Mit Sind omtumler, og mit Hjerte bæver, pikker,
Jeg nyner Jamer Sang, hvergang jeg tænker paa
Den Frues Dyd og Navn, Persone ligesaa."

Af Otto Skeel og Kirsten Billes Børn arvede Sønnen Christen Valløø. To Døttre døde i en ung Alder; Birgitte Kirstine, født 6. Oktbr. 1664 paa Valløø, død sammesteds 2. April 1666, og Sophie, født 1665, død 1678, ere begge begravne i Valløby Kirke. Den tredie Datter Birgitte Skeel, født 7. Januar 1669, blev gift paa Vallø den 16. Aug. 1686 med Otto Krabbe til Holmegaard, Gehejmeetatsraad, Ridder af Elefanten, Stiftbefalingsmand over Sjællands Stift, som døde den 13. Juli 1719. Efter hans Død opholdt hun sig dels paa Egholm, som hun i 1690 havde faaet af Faderen, og dels paa Holmegaard; begge Steder var hun meget gavmild mod Fattige og Skoler, ligesom hun ogsaa efter sin Faster blev Patronesse for Roskilde adelige Jomfrukloster, hvortil hun skjænkede betydelige Gaver. Hun døde 20. Januar 1737 og blev den 15. Marts begraven i sin Mands Kapel i Roskilde Domkirke[312]).

Efter Otto Skeels Død arvede Sønnen Christen Skeel Valløø og Gunderup[313]), hvorimod Moderen formentlig beholdt Billesborg som Enkesæde til sin Død. Det Hele kom saaledes til

Christen Skeel Ottesen,

der var født 1663. Han var først opvartende Kammerjunker hos Dronning Charlotte Amalie, senere Amtmand over Tryggevælde, Etatsraad og Vice-Stiftamtmand i Sjælland, Ridder af Dannebroge. — Kun i faa Aar var Christen Skeel Ejer af Valløø. Ved Skjøde af 28. April 1707 af-

hændede han baade Vallø Gaard og Gods, samt Gunderup og Billesborg til sin daværende Svigerfader Gehejmeraad Plessen. Han betingede sig ved Salget Begravelsessted i Valløby Kirkes Kapel, hvorom der den 27. Aug. 1708 udstedtes en kongelig Bevilling om, at hans Lig efter hans Død maatte nedsættes i Familiebegravelsen[314]. I sin Besiddelsestid stiftede han et Legat til fattige „Gaardmænd og Husmænd" paa sine Godser af 64 Tdr. Rug, Mel eller Byg, nemlig 32 Tdr. til Vallø, 16 til Billesborg og 16 til Gunderup Godser. — Disse 64 Tdr. Sæd bleve senere ogsaa fordelte til Beboerne under Lellingegaards Gods, men dette havde til Følge, at man i Aaret 1773 forlangte en Erklæring af Generalprokureur Henrik Stampe i den Anledning. Han afgav den Erklæring: at Lellinge Gods, saavelsom de øvrige Godser maatte deltage i Gaven, og saaledes blev det ogsaa resolveret for Fremtiden[315].

Christen Skeel døde den 30te April 1709 og begravedes i Valløby Kirkes Kapel. Han var gift to Gange, 1) 9. December 1695 med Magdalene Sybille Holk, født paa Orebygaard paa Lolland den 7. Aug. 1656, Datter af Grev Christian Christoffer Holk (født 1629, faldt som Oberst i Slaget ved Lund 4. Decbr. 1676), og Sophie Ulfeld (født 25. Jan. 1636, død 24de Apr. 1698, Datter af Corfits Ulfelds Broder Flemming). Ægteskabet var kun af kort Varighed, da hun den 19. April 1698 døde i Barselseng paa Vallø og begravedes i Valløby Kirke. 2) 5. Oktbr. 1699 havde han Bryllup i Kjøbenhavn med Charlotte Eleonora Plessen, Datter af den efterfølgende Ejer af Vallø, født den 20. Aug. 1683. Hun overlevede Christen Skeel som Enke i 51 Aar, døde den 20de April 1760 og begravedes 30te s. M. i Valløby Kirke[316]. Paa den første Hustrues Kiste findes følgende „Gravskrift:"

„Af Høywelbaarne Grefv af Holk
  Min Stamme-Qvist jeg bærer;
Een Ulfeld statlig blant sit Folk
  Jeg for min Moder ærer.
Mit Nafn i Liffens Kildeweld
  Blef Magdalen Sybille
Gud salfvede med Naad og Held
  Mig som en Ære-Pille.
Velbaarne Herre Christen Scheel
  Til ægte Himlen skenkte
Vort fælles Lifs og Hierters Deel
  Gud kierlig sammentenkte.
Een yndig, dog en Smerte Søn,
  Benjamin for sin Fader,
Jeg fødde til Guds Arf og Løn
  Mit Lif jeg derfor lader.
Dog det var Guds beslutted Raad
  Mit Lifvis Baand Hand løste
Om skiønt min Scheel sin mødig Graad
  Og Venner Suck udøste
Aar Tusind og Sex Hundrede
  Og Sex og Tredsindstifve,
Den siufvend August hilsede
  Jeg Orbygaard i Lifve.
Aar Sytten Hundrede det blef,
  Dog tvende Aar her fattis,
Den nittende April mand skref,
  Jeg Liig paa Walløe sattis.
Hermed Jeg endlig tacker af,
  Hvi vil mand for mig græde?
Mit Legom hviler i sin Graf
  Min Siæl i Himmel-Glæde."

Den heri omhandlede Søn Christian Frederik Skeel blev opdragen hos Farmoderen Kirsten Bille til hendes Død. Senere blev han Kaptajn eller Ritmester, men døde ung 1724 eller 26, efterat han den 26. Februar 1722 havde ægtet Marie Clausen, Datter af Kammerraad Gregorius Clausen. De havde en Søn Otto Christian, som døde af et Slagtilfælde den 1. Juni 1728, fire Aar gl. Med ham uddøde paa Sværdsiden den Linie af Slægten Skeel, der har ejet Vallø. — Af andet Ægteskab var der tre Børn, nemlig: Charlotte Amalie, født den 20. Aug. 1700, der 19. Febr. 1721 blev gift med Statsminister Iver Rosenkrantz til Rosenholm, Vallø Stifts første Provisor, og afgik ved Døden den 6. Januar 1763; Lovise, født den 9. Oktbr. 1701, død den 6. Maj 1702, begravet i Valløby Kirke, og Sønnen Otto Christian, født den 28. Januar 1703, død som Kammerjunker hos Prins Carl paa Vemmetofte og begravet i Valløby Kirkes Kapel, efter Kirkebogens Udvisende, den 11. Septbr. 1726.

Vallø kom nu for en kort Tid til den sidste private Ejer

Christian Siegfred von Plessen,

der var født i Meklenborg 1646 og var Søn af Landraad Daniel v. Plessen og Dorthe Eleonore v. Blumenthal. I en yngre Alder kom han til Danmark, blev Page, Kammerjunker og 1678 Overkammerherre hos Kong Frederik III's Søn, Prins Jorgen, der den 28de Juli 1783 ægtede Prinsesse Anna af England, senere Dronning af Storbrittanien.

Da Prinsen rejste til England, ledsagede Plessen ham dertil, men vendte snart efter tilbage for at bestyre Prinsens sjællandske Godser, Vordingborg og Jungshoved. Baade hos Prinsen og hans Gemalinde vedblev Plessen at staa i største Anseelse, saa at Prinsen endog skal have foræret ham de Penge, som han skulde have fra Danmark. Hos Kon-

gerne Christian V og Frederik IV stod han ogsaa i stor Naade. Han blev saaledes den 5 Maj 1684 Ridder af Dannebrog, kort efter Gehejmeraad og fra 1692 til 1700 Overdirektør i Rentekammeret. I 1695 var han i Meklenborg-Güstrov for at modtage Frederik IV's Brud, Prinsesse Louise, og ved Formælingen i Kjøbenhavn den 5. December blev han Ridder af Elefanten. Efter forskjellige Sendelser i Statsanliggender baade til Holland og England blev han 1699 til 1708 Amtmand over Møen, i hvilken Stilling han altsaa var, da han kjøbte Vallø. Ved Prins Jørgens Død (8. Novbr. 1708) var han i England, da det hedder, at Prinsen døde i hans Arme. For den Troskab, hvormed han bestyrede Dronning Annas Enkestands Indkomster i Danmark, forærede hun ham sit Portræt, besat med Diamanter, til en Værdi af 40,000 Rdlr., ligesom han ogsaa af Dronningen og hendes Gemal skal have modtaget andre store Gaver, der blev Grunden til hans anselige Formue.

Skjønt Plessen ogsaa var Ejer af Glorup i Fyen, som han ved Testament arvede efter Fru Anna Rumohr, synes han dog ikke at have følt sig tilfreds i Danmark i sine sidste Leveaar. Han opslog sin Bolig i Hamborg og døde der den 23. Januar 1723. Hans Lig førtes til Kjøbenhavn og blev bisat i en prægtig udarbejdet og forgyldt Kobberkiste i St. Petri tyske Kirke. Paa Kisten fandtes kun Navnet, men paa et derved staaende Epitafium var med Sølvbogstaver i en sort Marmortavle indgravet en latinsk Indskrift, forfattet af Iver Rosenkrantz[317]).

Christian Siegfred Plessen var gift tre Gange: 1) Agnes Sophie Lepel, død 1685; 2) Clara Eleonora Bülow, der tilligemed en Datter omkom ved Operahusets Brand paa Amalienborg den 19. April 1689, og 3) Magdalene Hedevig Halberstadt, død den 14. Februar 1702. Af første Ægteskab havde han sex Børn og af hvert

af de andre tre Børn, men tre Sønner og tre Døttre døde i en ung Alder. Blandt de øvrige vare fire Sønner; af dem døde Daniel, født 1674, ugift som Generalmajor i Hamborg 1725; Christian Ludvig, født den 25. Decbr. 1676, til Glorup, Selsø m. m., blev Gehejmeraad, Ridder af Elefanten. Han styrede Finantserne med Dygtighed under Frederik IV og i Begyndelsen af Christian VI's Regering, men tog den 18. Jan. 1734 sin Afsked, da han ikke vilde samtykke i de store Udgifter, som Dronning Sophie Magdalene fordrede for at tilfredsstille sin Byggelyst. Han stiftede flere Legater[318]) og døde den 30. Aug. 1752. Den 14. April 1702 havde han ægtet en Datter af Mogens Skeel til Fusinge, Charlotte Amalie, som døde 28. April 1729. Carl Adolf, født 18. Marts 1678, til Gunderslevholm, Saltø, Forslev m. m., blev ligesom Broderen Gehejmeraad, Ridder af Elefanten m. v. Han var Overkammerherre hos Prinds Carl — Frederik IV's Broder — paa Vemmetofte og efter Prinsens Død, 8. Juli 1729, hos dennes Søster Prinsesse Sophie Hedevig, hos hvem han stod i største Yndest, saa at man endog har tillagt dem, at de levede i et hemmeligt Ægteskab[319]). Han døde ugift den 30. Jan. 1758 og er bekjendt ved sine Stiftelser, sine Gaver til Vemmetofte Kloster og især ved Skolers Oprettelse paa sine mange Godser. — Christian Siegfred, født den 22. Septbr. 1696, til Næsbyholm og Bavelse, blev Kammerherre og døde i Paris 1777. I 1726 giftede han sig med Elisabeth Trolle, der døde den 15. Aug. 1729. — Foruden Datteren, der var gift med Christen Skeel, var der en Datter, Dorte Eleonore, som 1711 blev gift med Generalløjtnant Hans Albert Varner, men hun døde to Aar derefter.

Gehejmeraad Christian Siegfred Plessen beholdt kun i et Aar Vallø, Billesborg og Gunderup; thi ved Kjøbekontrakt af 11. Marts og Skjøde af 27. April 1708 afhændede

han disse Gaarde til Kong Frederik IV, der overlod to af sine Embedsmænd, de Finantsdeputerede J. G. Holstein og J. Worm, at handle paa hans Vegne. Kjøbesummen udgjorde 165,000 Rigsdaler i danske Kroner, hver Rigdaler til 96 Skilling; deraf bleve tre Fjerdedele anviste til Udbetaling i Hamborg med 123,750 Rdlr. og en Fjerdedel i Kjøbenhavn med 41,250 Rdlr. af Kongens Zahlkammer. Pengene skulde udbetales til Gehejmeraad Plessen, som derimod skulde udlevere Adkomstbrevene og Skjødet[320]).

Den omhandlede Kjøbesum maa efter den Tids Priser paa Herregaarde og Gods have været antagelig høj; thi efter en i Gehejmearkivet værende Fortegnelse var Vallø Gaard og Gods i 1707 vurderet til at være 40,000 Rdlr. værd; Vemmetofte var ogsaa vurderet til 40,000, Gisselfeld til 100,000, men Bregentved kun til 30,000 Rdlr.[321]).

Kong Frederik den Fjerde

var saaledes blevet Ejer af Vallø, som blev bestyret af en egen Inspektør Clemen Christensen Tuersted, der tillige var Forpagter eller Forvalter paa Tryggevælde. Han døde omtrent 1712 og stiftede et Legat til Alslev Sogns Fattige paa 200 Rdlr. Samtidig var der ogsaa en Ridefoged paa Vallø, den senere saa bekjendte Knud Ahasverus Becher, som i 1709-10 nævnes „Hs. Kongelige Majestæts Ridefoged". Aaret efter nævnes han som „Forvalter", saa det er rimeligt, at han bestyrede Godserne for Kong Frederik IV, ligesom han ogsaa senere vedblev Bestyrelsen i den Tid, Dronning Anna Sophie ejede Vallø, og kaldtes da Inspektør. Hans Navn er forøvrigt bleven saare vel bekjendt i Historien, hvor han bliver nævnt „en af de sjællandske Bondeplagere[322])." Da han sikkert i noget over 20 Aar havde en meget indflydelsesrig Stilling ved Vallø, ville vi nærmere omtale ham her. Har var født i Hvalpsund Færgegaard

ved Limfjorden den 7. Septbr. 1681, hvor Faderen Ahasverus Becher (død 5. Decbr. 1708, 80 Aar gl.) var Færgemand. Som Dreng kom han i Tjeneste hos Landsthingshører Peter Bering i Viborg og var allerede den Gang „ikke lidet skalkagtig[323])." Senere kom han som anført i Kong Frederiks og Anna Sophies Tjeneste. Her synes han i det hele at have staaet sig godt med Egnens Præster og andre udenfor Bondestanden. Navnlig var dette Tilfældet med Sognepræsterne Lyder Roed (i Valløby fra 1716 til 1723 og senere i Herfølge til sin Død 1759) og Niels Lund, hvis Børn han efter Kirkebøgerne stod Fadder til; ja han holdt endog et af Lyder Roeds Børn over Daaben og en af Præstens Sønner blev opkaldt efter ham Knud Becher (Roed). Desuden sees han at have været Fadder til Degnen Jørgen Winther's Barn i Valløby samt Forlover baade for Degnen i Herfølge Jakob Jobsen Desington den 17. April 1717 og Skovrideren Johan Michaeli den 31. Oktbr. 1718. Begge Gange har han med en god og tydelig Skrift underskrevet sit Navn „K. A. Becher", hvilket her bemærkes, da dette i haandskrevne og trykte Kilder baade skrives Becker og Bekker, som er urigtigt. Derimod har Forholdet til de undergivne Bønder neppe været godt, og det hedder ogsaa derom, at „han ikkun havde et slet Vidnesbyrd, mens han var ved Vallø, at han var alt for haard ved Bønderne." Det eneste, vi kjende i saa Henseende, er, at Valløby Bymænd den 11. Juni 1725 indgav en Klage over ham til Dronning Anna Sophie samt at han ligeledes fremførte forskjellige Klagemaal over dem, hvorpaa Kong Frederik IV under 25. s. M. nedsatte en Kommission for at undersøge Sagen. Bechers Besværing over Bønderne gik ud paa, at de havde, som det hedder, vist „Opsætsighed udinden at reparere deres iboende Gaarde." samt „at sytten Kvinder af fornævnte Bønders Hustruer (der var 17 Gaarde i Valløby) skal den

11. Juni næstefter voldeligen have overfaldet Ladefogden Christen Pedersen sammesteds med Spader og Prygler, og hannem saaledes medhandlet, at hand ikke troes til Livet." Med Klagen fulgte en „Attest om, hvorledes Ladefogden ved hans Saars og Vunders Forbinding er forefunden, samt det Forhør, som angaaende denne Adfærd er holdet af Birkedommeren den 13de Juni." Kommissairerne blev det paalagt „nøje at undersøge og efter foregaaende lovlig Indkaldelse til alle Vedkommende paa en belejlig Tid og Sted Sagen foretages og derudinden efter Loven kjender og dømmer"[324]). Sagen skulde derefter forelægges Kongen, men dens Udfald er ubekjendt.

Medens Becher var i denne Stilling som Forvalter eller Inspektør ved Vallø, erholdt han tillige Titel af Landsdommer. I Foraaret 1718 nævnes han i Kirkebogen „Hr. Forvalter," men den 31te Oktbr. s. A. kaldes han „Velbr. Hr. Landsdommer," hvilket viser, at han alt i nævnte Aar maa have faaet Titlen. Om han derved tillige skulde være blevet Vice-Landsdommer for Laaland-Falsters Stift, hvilket den yngste Landsdommer kaldtes, vides ikke, men i Rhodes Samlinger til Laaland-Falsters Historie ved Friis, 1. Del pag. 64, anføres, at Becher først beklædte denne Stilling som Landsdommer fra 1734 til 1738.

Da Anna Sophie maatte afgive Vallø til Kronen, fratraadte Becher formentlig sin Stilling paa Vallø, hvis det ikke er skeet Aaret før, men først den 24. Decbr. 1734 udnævntes der efter hans Ansøgning „Kommissarier til at gjennemgaa hans til Dronning Anna Sophie indleverede Grevskabet Valløs Administration vedkommende Regnskaber og paadømme, hvad ham hos Enkedronningen kunde komme tilgode[325])."

I Aaret 1729 kom Becher, rimeligvis ved Kjøb, efter Rudolf Skinkel i Besiddelse af Gaarden Bækkeskov i Everdrup Sogn imellem Nestved og Præstø[326]). Her blev han

efter 9 Aars Forløb overfalden og dræbt af Godsets Bønder i Nærheden af Gaarden, da han havde begivet sig ud paa Marken til dem for at befale dem at udføre et Hoveriarbejde, hvilket de nægtede at forrette. Gamle Folk paa Godset vise endnu den Eg, under hvilken denne Gjerning skal være begaaet.

I en Beskrivelse, som Sognepræst Lago Mathias Wedel i 1818 udgav over Everdrup Sogn, kalder han ham den „ulykkelige Landsdommer Becher" og tilføjer, „han var dog en god Herremand; han slog ingen, lod ingen ride Træhest eller sætte i Hullet; han lod ingen arbejde for Restance eller skikke til Slaveriet — kort, han gjorde intet utilbørligt, men han vilde indføre et taaleligt Hoveri, da Godset før var Kongens og Bonden da fri for Hoveri."

I den, i „det store Kongelige Bibliothek" (Mst. gl. kgl. Saml. 3031, Kvart.) opbevarede „Kommissariernes Dom over Landsdommer Bechers Mordere, afsagt den 11. Decbr. 1738," findes en fuldstændig Beretning om Mordet. Af dette Dokument ville vi her levere et lidt forkortet Uddrag.

Kommissarierne vare Ebbe Jacobsen, Vice-Borgmester og Byfoged i Kjøge, samt Birkedommer til Vallø Grevskabs Birk, og Christen Christensen, Raadmand i Holbæk og Birkedommer ved Birkholm Birk.

Mordet paa „forrige Landsdommer over Lolland og Falster" Knud Ahasverus Becher — hedder det — var i længere Tid paatænkt og udførtes med Hotyve, Svøbeskafter og River, da han var kommen ud i sin egen Gaards (Bækkeskovs) Mark for at efterse om hans Bønder og Tjenere tilbørlig udførte deres Hovgjerning, at age Hø ind. Ved Retten havde Delinqventerne anført til deres Undskyldning, at de kunde ikke nære sig for Bechers Haardhed, som om dette kunde berettige dem til at dræbe ham. Men naar de skulde forklare, hvori denne Haardhed havde bestaaet, faldt det ud

til, at han har revset nogle af dem for udviist Ulydighed i deres Hovarbejde, og at naar nogle af de unge Karle forlangte Forstrækning til Forarmede og i Restance værende Bønder, har han ikke altid anseet sig pligtig at yde den. De tilstaa dog, at hans Haardhed aldrig har bevirket, at nogen af Godset er bleven beskadiget paa Lemmer eller Helbred.

Ved Forhøret blev det oplyst, at Ulrik Hermansen og Oluf Christoffersen ofte i Sommerens Løb havde talt til nogle af de andre om at dræbe Becher. Den 11te August sidstleden, som var Dagen før Mordet, har Oluf Christoffersen bedet Ulrik Hermansen tale til sine Bykarle om at slaa Landsdommeren ihjel den næste Dag, og selv vilde han tale med nogle af sine Bykarle. Samme Dags Aften bleve de to nævnte og endnu to andre enige om at slaa ham ihjel den næste Dag.

Om Morgenen den 12. August vare de to nævnte og fem andre samlede i Bækkeskovs Enemærker og bleve her enige om Mordet, skjøndt Becher den foregaaende Dag ikke havde slaaet nogen. De aftalte, hvorledes Mordet skulde udføres, og Aftalen blev fulgt. Da nu de to nævnte og flere af Godsets Bønder og Tjenere vare samlede i Enghaven for at age Hø, kom Landsdommeren ridende ud til dem, og da han saae, at de, der læssede, havde slaget deres Heste løse, begyndte han at skjænde, red saa hen til den Stak, hvor de to nævnte og flere vare samlede, befalede Ulrik Hermansen at optage sine Heste, slog ham med en „Spitzrod" (Spanskrør) og tog til Pistolen. Det var Aftalen, at den, hvem Landsdommeren først angreb, skulde gribe Hesten i Tøjlen og de andre slaa. Efter denne Aftale greb nu Ulrik Hestens Tøjle og de andre sloge Landsdommeren bag til og fra Siden, da han endnu sad paa Hesten, samt da han strax

efter faldt fra Hesten, og i den Tid han endnu levede og laa næsegrus paa Jorden.

Der nævnes nu elleve Personer, som sloge paa Becher, de fleste med Høtyve, andre med River eller Svøbeskafter. Efter at han var død, kom der ti andre Personer til, som ogsaa sloge paa det afsjælede Legeme. De elleve, der egentlig havde begaaet Mordet, forlangte nemlig, at de andre skulde slaa med, for at de alle kunde være lige gode og ingen af dem skulde være istand til at vidne mod de andre. Af de andre ti tilstedeværende Personer sloge imidlertid kun de otte paa Liget. Forend de sloge derpaa, lagde de Hænderne paa det og sagde: I Navn Faders, Sons og Helligaands! Er nogen af os skyldig i din Død', da giv Tegn fra dig, „hvormed de mente Tegn fra den Døde, og skete sligt i den Tanke, at om den Døde gav noget Tegn fra sig, skete det ikke mere, om de bleve fristede at skulle lægge Hænderne paa ham igjen."

Da Forbryderne havde klaget over Landsdommerens i otte Aar udviste Haardhed, bleve ogsaa andre Folk kaldte til for at give Forklaring om Landsdommerens Forhold. Blandt disse vidnede Peter Hansen, Urtegaardsmand paa Bækkeskov, at han paa 9de Aar havde tjent der, og i den Tid seet Landsdommeren vel altid ride med Pistoler, men der var aldrig Krudt eller Bly i dem. Landsdommeren red baade den Morgen, han blev dræbt, og ellers med en „Spids-Roed" i Haanden, men aldrig med Prygl eller Stok. Kusk Oluf Pedersen gav den samme Forklaring. De andre Vidner kunde ikke sige andet, end hvad Forbryderne selv havde tilstaaet. — Liget blev synet af Doktor Hahne og Stads-Chirurgus i Kjøge Jochum Hendrich Karstin, der den 13. August gave en Attest om, at der fandtes adskillige dødelige Saar paa det. Hvem der har slaaet disse, kunde naturligvis ingen vide (og var vel heller ikke det,

hvorpaa det mest kom an), men de to Mænd Oluf Christoffersen og Ulrik Hermansen ansaaes for de egentlige Anstiftere. At sidstnævnte først senere kunde komme til at slaa, da det var ham, der greb Hestens Tøjler, bliver af mindre Betydning.

Alle Forbryderne agtedes ikke lige strafskyldige. De elleve første havde begaaet Mordet; af de ti, som senere nævnes, havde kun de otte lagt Hænderne paa Liget og slaaet.

Lauritz Oluffsen, der om Morgenen havde været med i Raadslagningen, havde været paa Gaarden med et Læs Hø, da Mordet blev begaaet, og kom først tilstede, da baade dette og Haandspaalæggelsen var forbi. Men da han kom, bad han sig faa den „slemme faldende Syge," skulde han ikke være lige med de andre, paa hvilken Ed han blev fri for at slaa paa den Døde, som Gaardens Folk nu kom for at afhente.

Kommissionsdommen gaar ud paa, at de første elleve skulde miste Hovedet; dog skulde nogle af dem først lide anden Straf. Ulrik Hermansen og Oluf Christoffersen skulde nemlig først knibes med glødende Tænger, først paa Gjerningsstedet, dernæst mellem dette og Retterstedet; derefter skulde de miste den højre Haand og derefter Hovedet, lægges paa Stejle og Hovedet og Hænder sættes paa Stager (i Henhold til Forordn. 16. Oktbr. 1697 og Danske Lov 6 Bog, 6 Kap. 1 Art.). To af de andre skulde først miste den højre Haand og derefter Hovedet, men alle elleve skulde henrettes. Lauritz Oluffsen, der som anført ikke havde deltaget i Mordet, men heller ikke forhindret det, da han ikke aabenbarede Raadslagningen, skulde arbejde paa Livstid i Jern paa Bremerholm.

Iblandt de ti, som kom tilstede efter Mordet, var der flere Fruentimmer. Af dem skulde de otte, der som foran nævnt havde slaaet paa Liget og med de anførte Ord lagt

Hænder paa det, alle staa aabenbart Skrifte; desuden skulde Mandfolkene arbejde et Aar paa Bremerholm og Fruentimmerne et Aar i Spindehuset. Cort Larsen, der ikke havde lagt Haand paa Liget, men slaaet paa det, skulde arbejde 6 Maaneder i Jern paa Bremerholm. Thomas Pedersen, der var bleven tvungen til at slaa paa Liget, frikjendtes, hvilket ogsaa var Tilfældet med Bertel Cortsen, der ingen Del havde i noget af Gjerningen.

Forbryderne Fængsel, Underholdning og Afstraffelse bør udredes af de Skyldiges Midler, forsaavidt disse kunne strække til.

Dommens Slutning lyder saaledes:

Hvad angaar Jens Rasmussen i Toxverg, som haver huset Ulrik Hermansen og Oluf Christoffersen, skjønt det var kundbart, at de havde slaget Landsdommer Becher ihjel, paa hvilken Tid de allerede som Mordere vare fredløse, da efterdi Aktor ikke haver gjort Irettesættelse over ham, ihvorvel han til Doms er indstævnet, saa kunde man ej heller udi den Post fælde nogen Kjendelse over ham, men han vises til lovlig Paatale.

Dommen er underskreven af E. Jacobsen og C. Christensen.

Derefter anføres: Ved Højesteret er den 23. Juni 1739 i denne Sag afsagt følgende Dom og Kjendelse.

Delinqventerne Ulrik Hermansen og Oluf Christoffersen bør sig selv til velfortjent Straf og andre ligesindede til Exempel og Afsky knuses og levende lægges paa Stejle. Ligeledes bør Delinqventerne Oluf Pedersen, Christen Soffrensen, Lars Rasmussen, Jørgen Soffrensen, Bertel Ibsen, Lars Christensen, Jens Ibsen, Christen Christensen og Frederik Christensen halshugges og deres Hoveder sættes paa Stager, og samtlige elleve have deres Hovedlodder og Jord forbrudt. Delinqventen Lars Olussen bør arbejde i Jern paa Bremerholm sin Livstid. Delinqventen Hans Hermansen bør

arbejde i Bremerholms Jern et Aar, Delinqventerne Peder Truelsen og Christen Rasmussen bør arbejde sex Maaneder i Jern paa Bremerholm. Delinqventinderne Maren Jens Ottesens, Maren Frederik Christensens, Karen Peder Heboes, Anna Bends Datter og Maren Nielsdatter bør arbejde i Spindehuset, ligeledes i sex Maaneder.

Delinqventen Cort Larsen bør arbejde tre Maaneder i Bremerholms Jern, men Thomas Pedersen og Bertel Cortsen og Jep Rasmussen bør for videre Tiltale fri at være.

Efter denne allernaadigste Dom skete Exekutionen paa disse 11 Delinqventer den næstfølgende 21. Juli, dog bleve de to første ikke lagte levende paa Stejler, men under Exekutionen efter kongelig allernaadigste Befaling qvælte.

Om dette Mord udkom der en trykt Vise, hvoraf der ikke findes noget Exemplar i de offentlige Samlinger. Da det imidlertid er lykkedes at finde et Brudstykke deraf i privat Eje, ville vi for dens Sjeldenheds Skyld, (da det muligt kan lede til, at Visen i sin Helhed kan komme for Lyset), her meddele dette Brudstykke, som lyder saaledes:

Een Ynckelig
Klage-Sang.

Ført af 21 Bønderfolk, der dels ved oplagt Raad og Satans Tilskyndelse, deels ved Trusel og Tvang foretog sig at Ihjelslaa og Myrde deres Herre og Hosbonde Velædle og Velbyrdige Hr. Landsdommer Ahasverus Bekker, Herre til Bekkeskov i Sjælland. Hvilken onde Gierning og de fuldførdte i Gaardens Enemerke, hvor udi han i Augusti Maaned 1738 var udreden for at efter see deres Hov-Arbeyde, da de ynkelig toge ham af dage. Hvor over Eendeel af dem og den 21. Juli 1739 har udstaaet deres Døds-Straf paa Legemerne, de andre paa Bremmerholm og i Børne-huuset henført. Dem selv til velfortiente Straf, at Deres Sjæle

der ved kunde blive Frelste, og andre Lige sindede til avskye og Advarsel.

Sammenskreven
Under den Melodie:
Som Hjorten med tørst befangen.
Trykt Aar 1739.

1.

Kommer hid, Sicællandske Bønder,
Kommer og beskuer dog,
Seer! hvorledes Falskhed Lønner
Hver en doven Ladheds Drog;
Legger Bind paa Flittighed,
Trofasthed og Ærlighed
Saa skal eders Fliid belønnes
Og paa eders Gierning Skiønnes.

2.

Tienere skal Lydig være
Under deres Herrers Haand,
Ey alleene dem som ere
Af en from og mild=riig Aand,
Men og de som barske er,
Bitterhed i munden bær,
Dennem skal de ogsaa føye
Thi deri har GUD og Øye.

3.

Havde vi det før betragtet
Og vor Gjerning passet paa
Saa — — — — — — —
— — — — — — —

Landsdommer Becher fandt Hvilested i Everdrup Kirke, hvor der i det forrige Begravelseskapel, som nu er sat i Forbindelse med Kirken, er indmuret et Epitafium over ham med følgende Indskrift:

Naar
Stenene taler
Er det
Icke for det beste
Thi da

Ere Menniskene
Enten Føles løse eller Døde
Ach
Jeg vidner
At her under hviler de Dødelige levninger
af
Den fordum Velædle og velbyrdige
KNUD AHASVERUS BECHER
Hans Kongel. Mayestetz Høystbetroede Lands Dommer
over
Lolland og Falster
Fød d. 7. September 1681
Død d. 12. August 1738
Kunde bestandig Kierlighed
Som Hand bar til sin udvalde og ægte Frue
Frue Helena Maria Bechers fød af Brumundt
Fri fra døden
Hafde Hand været udødelig
og
Kunde Forstand og Retviished
Frelse fra Graven
Som
De Kand forævige Ihu-Kommelsen
Hafde
Hans Liv bestandig holt ud med
Hans Rygte.

Landsdommer Becher havde, saavidt vides, ingen Børn, saa der ikke lever nogen af hans Slægt. Hans Enke giftede sig med Justits- og Krigsraad, Land- og Krigskommissær Hans Folsach, der solgte Gaard og Gods til Justitsraad Bredo Munthe af Morgenstjerne.

En mangeaarig, nylig afdød Embedsmand ved Stiftet har en Gang fortalt følgende lille Historie om Landsdommer Becher:

Da denne, der en Tid lang boede paa Lellingegaard, en Gang skulde i Landsdommer-Forretning ved Sjællands-

far Landsthing i Ringsted, var en Gaardmand i Øgt tilsagt at kjøre for ham dertil. Vejene vare den Gang næsten ufarbare, og da Manden ikke kunde komme hurtig nok afsted, skjendte og skjældte Becher idelig paa ham derfor, idet han befalede ham at slaa paa Hestene. Endelig kjørte Manden fast i et Uføre, og nu gik det saavidt, at Landsdommeren ikke nøjedes med at skjælde, men endog truede med, at han skulde ske al Landsens Ulykke, hvis han ikke snart kom op ad Hullet paa bedre Vej og snarest til Bestemmelsesstedet. Bonden stod ganske rolig ned fra Sædet, spændte Øgene løse, red hjem og lod sin kjære Landsdommer sidde paa Vognen i Moradset, indtil endelig andre Vejfarende kom til og vare saa skikkelige at hjælpe Becher ud af Forlegenheden. Hvad Straf Manden senere fik for denne Ugjerning imod hans Foresatte, vidste Meddeleren ikke, da han ikke havde hørt det omtale.

I en i Skanderborg den 1. Juli 1712 udstedt Meddelelse til de Deputerede for Finantserne om Gaver, som Kong Frederik den IV havde skjænket Anna Sophie Reventlov ved at ophøje hende til Fyrstinde af Slesvig, hedder det: „Endnu have vi ydermere skjenket og givet fornævnte Høybaarne Frue Anna Sophie Fyrstinde af Slesvig og de Børn, som vi med hende avle, og deres ægte Descendenter Valøe med dets tilliggende Gods og Herligheder, — og det i alle Maader saaledes som det os af vores Geheimeraad Christian Siegfred Plessen er skjødet og afhændet, samt i samme Tilstand det nu befindes og Vi det selv nu ejer og besidder, hvorfore I herpaa Skjødet for hende haver at lade forfærdige og Os til Underskrivelse allerunderdanigst tilstille.“ Ved kongelig Patent udstedt i Fredericia den 21. Januar 1713 blev derefter „Valløe Grefvelig Hoved-Residents Gaard med tilliggende Ager, Jorder, Engbond og Græsning, Mark og Fiske-Vand, foruden de underlagte Sædegaarde Billes-

borg og Gunderup," der tilsammen med „Hoved og Ladegaarders Taxter, Bøndergods, Skove, Møller og Tiender udi gammel Hartkorn udgjør 1765 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1/2 Alb.[327])" som et Grevskab skjænket og givet som Len til

Anna Sophie Reventlov.

Efter nævnte Patent skulde Vallø „herefter nyde og have alle de Friheder, Herligheder og Benaadinger, som noget Grevskab efter de Greverne især forundte Privilegier og Friheder medbenaadet er, eller i Fremtiden medbenaades kunde" og det uagtet „Vallø ej endnu haver sit fulde Hartkorn, som et Grevskab efter de grevelige Privilegiers første Artikel af 25. Maj 1671 bør at have." Anna Sophie tilkjøbte sig derefter af Geheimeraad Schøllers Enke Lellinge og Taagerød Hovedgaarde med tilliggende Bøndergods og Kirker, og fik Skjøde derpaa den 23. Decbr. 1720. Som Følge heraf udstedtes et nyt Patent i Kjøbenhavn den 8. Marts 1721. Herved bleve de af Anna Sophie „for egne Midler" tilkjøbte Hovedgaarde indlemmede i Grevskabet Vallø, hvorved dette blev et komplet Grevskab, der fra 1. Januar 1723 skulde „nyde, have og beholde alle grevelige Privilegier og Friheder, ... Birkerettighed med alle Friheder og Herligheder, aldeles Intet undtagen, som et ret greveligt Len paa Mand og Kvindelinier." Vallø med Grund og Ejendom samt desuden tre hundrede Tønder Hartkorn af tilliggende Bøndergods blev tillige befriet og forskaanet for ordinaire og extraordinaire Skatter, Kontributioner og andet Paalæg[328]).

Anna Sophie Reventlov[329]) var født 16. April 1693. Hun var yngste Datter af Storkantsler Grev Conrad Reventlov til Clausholm (f. 21. Apr. 1644, død 13. Juli 1708) og dennes anden Hustru Sophie Amalie Hahn (f. 1664, død 29. Marts 1722). Om hendes Barndom haves kun sparsomme Efterretninger, dog roses hun for

Skjønhed, Livlighed og Aandrighed. Under Moderens Opsigt var hun bleven opdragen paa Herregaarden Clausholm ved Randers, hvor Moderen havde taget Bopæl som Enke.

Som Følge af Pesten i Kjøbenhavn i Sommeren 1711 drog Hoffet og den kgl. Familie i Juli Maaned til Koldinghus, hvorhen Kong Frederik IV efter Belejringen af Stralsund rejste og tog Ophold fra Februar til Juli 1712. Her afholdtes flere Forlystelser i Vintertiden og det var ved en Maskerade paa Slottet, at Kongen første Gang lærte at kjende den nittenaarige Komtesse. Kongens Lidenskab vaktes strax for hende, og skjønt det berettes, at hun viste Tilbageholdenhed ligeoverfor Kongen, saa turde hun dog ikke andet end svare ham med Mildhed, naar han spurgte hende om noget. Dette skal imidlertid have paadraget den unge Komtesse et drojt Ørefigen af Moderen, der alt for godt kjendte Hoffets Fristelser.

Tildels uventet indfandt Kong Frederik sig St. Hansdag 1712 paa Clausholm, hvor Storkantslerinden modtog ham med tilbørlig Sømmelighed. Datteren mødte ligeledes, men da Kongen nærmede sig for at tale med hende, gav Moderen hende under Paaskud af, at Datteren ikke befandt sig vel, Befaling til at gaa ind i sit Kammer. Kongen spiste derefter til Middag hos Moderen, og lagde, da Maaltidet var endt, en Del Dukater under sin Serviet, uden Tvivl Drikkepenge til Opvarterne, men da Storkantslerinden erfarede dette, befalede hun strax, at Beløbet skulde uddeles til de Fattige. — Mismodig forlod Kongen Clausholm og tog samme Aften til Skanderborg, men da hans Hjerte hængte ved den skjønne Komtesse og der tilmed i længere Tid fra hans Side var indledet hemmelig Underhandling med hende ved Halvsøsteren Christine Sophie og dennes Mand Grev Ulrik Adolf Holstejn til Holstejnborg, indfandt Kongen sig atter to Dage efter paa Clausholm. Heller ikke denne Gang kunde Kongen

faa et Glimt af sin Elskede at se; thi paa Grund af foregivet Ildebefindende var hun efter Moderens Udsagn nødsaget til at blive paa sit Værelse. Da Kongen om Aftenen kjørte bort, saae Anna Sophie imidlertid Lejlighed til ved Hjælp af Hovmesteren, en Lakej og en Pige ubemærket af Moderen, som hun gik og stod, klædt i en rød Stoffes Morgenkjole med sorte Knapper i, at komme til Kongens Vogn, og kjørte sammen med ham til Skanderborg. I det Øjeblik, de stode ud af Vognen, udnævnte Kongen Anna Sophie til „Fyrstinde af Slesvig". Samme Aften, berettes der, blev hun hemmelig viet til Kongens venstre Haand af hendes senere Hofprædikant Thomas Clausen, der den Gang var Konrektor i Flensborg, men to Aar efter blev Doktor i Theologien og 23. April 1724 døde som Generalsuperintendent i Slesvig. — Bortførelsen var skeet saa hurtig, at Anna Sophie ikke en Gang var forsynet med det allernødvendigste til sin Paaklædning, men maatte laane det manglende af Søsteren, der kort forud samme Dags Aften var kommen fra Clausholm til Skanderborg. Et Par Dage forblev de alle samlede her, men rejste derefter til Grev Holstejns Gods Boller, der blev midlertidigt Opholdsted for den unge Fyrstinde, da Kongen i Juli Maaned atter drog til Armeen.

Det følgende Aar forlenede Kongen, som foran meldt, Anna Sophie med Vallø, og det tør antages, at hun i Sommertiden tog Ophold paa Vallø Slot, og kun om Vinteren boede paa sit Palads bag Slottet i Kjøbenhavn. Flere Optegnelser i Kirkebogen tyde paa, at hun alt i 1713 har boet paa Vallø og fremdeles i de følgende Aar, navnlig i 1718, 19 og 20 kan det tydelig sees, da hun i disse Aar har søgt sin Altergang der. Desuden ere tre af hendes Børn begravne i Valløby Kirkes Sakristi, og da de døde spæde, ere de sandsynligvis fødte paa Vallø. Her fik hun ogsaa i 1718 indrettet en egen Kirke, der var i den søndre Længe udenfor

Rundbdelen; Kirken indviedes den 11 Oktbr. af Sognepræsten Lyder Roed.

Anna Sophies Moder kunde imidlertid ikke tilgive Datteren hendes Forseelse, langt mindre billige Forbindelsen med Kongen. Først syv Aar efter Flugten tillod Storkantslerinden, at Kongen og Datteren aflagde hende Besøg paa Clausholm fra 16. til 20. Juni 1719. Moderens Vrede skal dog dermed ikke ganske have tabt sig; thi da Anna Sophie var ophøjet til Dronning og Moderen var tilstede ved Højtidelighederne, skal hun, idet Datteren rakte Haanden til hende som til de øvrige, have trukket sig tilbage og nejende kysset Anna Sophies Kjole, idet hun paa fransk sagde: „Jeg kysser min Dronnings Kjole, men foragter min Datters Haand".

Efter lang Tids Svagelighed døde Frederik IVs Dronning Louise den 15. Marts 1721. Hun havde stedse næret den største Forbitrelse mod Anna Sophie. Aldrig nævnte Dronningen hendes Navn, siger Charlotte Dorthea Biehl [330]), „uden med det nedrigste og foragteligste Navn, en Person af hendes Kjøn kan belægges med". Selv i Dødsstunden skal Dronningen have sagt til sin Søn Kronprinsen: „Christian! nu varer det ikke længe, saa bliver H..... din Moder!" Allerede den 2. April bisattes Dronningens Lig i Roskilde Domkirke i Overværelse af de fornemste kongelige Personer, Ministre, andre høje Herrer og Rangspersoner, men to Dage efter befalede Kongen for „at lette sin Samvittighed" den samme fornævnte Dr. Clausen at omvie ham og Anna Sophie. Vielsen foregik paa Kjøbenhavns Slot i Overværelse af en stor Del af hendes Slægtninge samt af dem, der havde fulgt den afdøde Dronning til Graven. Da disse først samme Dag vare komne tilbage fra Ligfærden, mødte nogle af dem med Sorgekapperne paa ved Vielsen. Kongens Søskende, Prins Carl og Prinsesse Sophie Hedevig, bleve især forbittrede over, at Anna Sophie, som en simpel adelig Dame, blev hævet til

en Plads, der alene var forbeholdt Prinsesser. De toge strax bort fra Kjøbenhavn og bosatte sig paa Vemmetofte.

Den 30. Maj s. A. satte Kong Frederik selv Kronen paa Anna Sophies Hoved paa Frederiksberg Slot i Overværelse af Kronprinsen samt Statsministerene med flere og erklærede hende for Dronning til Danmark og Norge. I Anledning af Formælingen og Kroningen sloges en smuk Medaille, hvilken er indfattet i Laaget paa Hyldingsbægeret, der opbevares paa Rosenborg. Paa dens ene Side findes Kongens og Dronningens mod hinanden vendende Brystbilleder, hendes med Krone paa Hovedet, med Indskrift:

„Gud sette evig fast Kong Fridrichs Arve Throne
Som skenkte sin Gemahl sit Hierte Spiir og Krone
  Til Dronningen Anne Sophie
  Lood Fridrich den Fjerde sig vie d. 4. Aprilis 1721
  Hand satte og paa hendis Hovet
  Guld Kronen af Gud hende loved d. 30. Maj 1721.“ [331])

Fra Frederiksberg Slot holdt dernæst Anna Sophie som Dronning sit Indtog i Hovedstaden med stor Pragt den 16. Juli. Det beskrives af en af den Tids Poeter, Nicolaj Jæger, i et eget lille Skrift kaldet „Poetisk Relation om det prægtige Indtog osv.“,[332]) hvoraf her meddeles: Da Dronning Anna Sophie steg til Vogns, blev hendes Slæb baaret af Storkantslerinde Holstejn. I Processionen kom først de to Hoffourerer og Paukeslagere, derpaa sex Trompetere, saa en Eskadron Garde og andet Kavalleri, fremdeles parvis en Snes Tjenere under Anførsel af Staldmesteren, efter dem en og tyve Par Justitsraader, Oberster, Oberstlieutenanter og Kommandører, med sex Kammerjunkere efter og mange flere foran dem. Nu kom fire og tyve fornemme Herrers Karreter, hver forspændt med sex Heste, og en Tjener foran, samt bagefter en Berider og dernæst Damernes elleve Karreter. I de tre første nogle af Hoffets Damer og i den fjerde Dronningens

Moder og Søster. Damernes fulgtes af Staldmesteren, derefter Statsraadet og Admiralerne. Endelig kom Dronningen fulgt af Prinsessen, hvorpaa Garden sluttede Toget. Staden var overalt festlig smykket, og da Dronningen ankom til Slottet, blev hun med største Pomp og Stads modtaget af Hs. Majestæt Kongen, der med Omhed ledede hende ind i Kongeborgen.

I Foraaret 1724 gjorde Majestæterne sammen med Prinsesse Charlotte Amalie en Rejse til Aachen, hvis Ojemed var, ved Hjælp af de derværende varme Bade og Brønde, at styrke begges Helbred. Næste Aar ved Midsommerstid foretog de ligeledes en Rejse gjennem de danske Provinser og Hertugdømmer. Overalt, hvor de kom frem, modtoges de med Hyldest og Jubel; thi Dronningen vandt ikke mindre end Kongen ved sin Folkelighed alles Hjerter.

Ligesom Kong Frederik IV oftere besøgte Vallø, medens Anna Sophie som Fyrstinde boede der, saaledes besøgte de begge oftere Stedet i Aarene fra 1721 til 1730. I Januar eller Februar 1723 vare de saaledes tilstede der ved Indvielsen af den nyindrettede Kirke i nordre Fløj og bleve begge „gratuleret i Prædiken". Den 19. Juli 1730 foretog Kongen med Anna Sophie en Rejse fra Fredensborg til „Dronningens Yndlingssted" Vallø, hvor Kong Frederik, skjønt meget svag, tilbragte nogle Timer med at tage „det ny opbygte Slot" i Ojesyn. Men da han ved denne Lejlighed gik for meget op og ned ad Trapperne og derefter tog til Villesborg, fornam Kongen Svagheden i den Grad, at han ønskede, han var bleven paa Fredensborg.[333]) Rejsen fortsattes over Antvorskov, Odense, Kolding og Flensborg til Gottorp, men her tog Kongens Sygdom mere og mere til, saa det besluttedes at tage samme Vej tilbage. Kongen og Dronningen naaede imidlertid kun til Odense og her døde Kong Frederik IV

paa Slottet den 12. Oktbr. 1730 om Morgenen Kl. $1^1/_2$, 59 Aar gl.

Ved Dødslejet var Anna Sophie utrøstelig. De to sidste Nætter, Kongen levede, laa hun paa en Dyne udenfor hans Seng, ligesom hun ogsaa om Natten efter Kongens Død skal have gaaet grædende omkring paa Slottets Gange, vridende sine Hænder i den heftigste Fortvivlelse. Dog skal Beretningen om, at hun blev stillet under militær Bevogtning ikke være rigtig. Hun tog samme Dags Eftermiddag, som Kongen var død, til Herregaarden Bramstrup, en Mil fra Odense, og her fandt hun hos Johan Frederik Brokkenhus et roligt Opholdssted, indtil den ny Konge havde bestemt hendes fremtidige Vilkaar. Hun holdt Hof der og havde en Livvagt af 40 Mand.[334]) Kong Frederiks Lig førtes den 12. Decbr. med en prægtig Procession fra Slotskirken i Odense til Roskilde, hvor det den 16. s. M. bisattes i Domkirken.

Da det blev negtet Anna Sophie at tage til Nykjøbing Slot paa Falster, der af hendes afdøde Gemal var bestemt til Enkesæde, men hun tvertimod ved Reskript af 11. Novbr. blev forvist til Clausholm, saa rejste hun 13. Decbr. dertil, og forblev der til sin Død.

Næppe en Maaned var forløbet efter Kong Frederiks Død, før Stormen brød løs over Anna Sophies Hoved. Det ovennævnte Reskript, der var affattet paa tysk til hendes Svoger, Storkantsler Grev Holstejn, Geheimeraaderne Rantzau og Blome, paabød hende at afgive Frederik IVs Testament, afstaa sine Ejendomme, deriblandt Vallø Grevskab, til Kronen, imod at der tillagdes hende 100000 Rdlr. i rede Penge en Gang for alle samt 25000 Rdlr. aarlig af Statskassen. Iblandt det, hun maatte afstaa, fandtes ogsaa Juveler m. v. paa Rosenborg til Værdi 50,966 Rdlr. samt 40,000 Dukater i Guld.[335])

Det var selvfølgelig kun nødtvungent, at Anna Sophie

underkastede sig dette Reskript, men saaledes som Sagerne stode, var hun hjælpeløs overfor Magthaverne. Derfor indgav hun under 28. Novbr. et Andragende paa elleve Punkter til Kong Christan VI, hvori hun navnlig bønfaldt om at maatte oppebære Indtægterne samt Brænde og Vildt fra Grevskabet Vallø det Aar, „da der paa Clausholm hverken er Brænde eller Vildt som i Vallø." Dette bevilgedes hende ved Resolution af 2. Decbr. s. A.

Den Haardhed, som Kong Christian viste mod Stedmoderen, synes næsten at staa i Strid med det, han selv udtaler i nævnte Reskript, hvor det hedder: „Af særdeles Naade lade vi det hengaa upaatalt, at hun, den hidtilværende Dronning Anna Sophie, fremdeles beholder denne Titel" samt „at han i Grunden ikke er tilbojelig til den yderste Strenghed, men med Guds Bistand langt hellere at begynde og fortsætte vor Regering med Naade". En Modsætning i Kongens Tænkemaade som Kronprins og Konge mod Anna Sophie fremtræder i et Par Breve fra ham. Som Kronprins skrev han et Brev fra Vemmetofte 1730 til Faderen, hvori han udtaler sin Glæde over, at den gode Gud lykkeligen harført Faderen til Slesvig samt at det maa lykkes Livlægen at helbrede ham, „paa det Eders Majestæt maa komme til os igjen med al Sundhed og høj Fornøjelse"; derefter anbefaler han sig til Faderens Naade og tilføjer: „Til Hendes Majestæt Dronningens Naade anbefaler jeg mig ogsaa herved underdanig". I et andet Brev fra Frederiksborg af 25. Januar 1735 til Hernhutternes berømte Stifter Grev Nicolaus Ludvig Zinzendorf skriver han som Konge: „Hr. Bluhme (den bekjendte Hofpræst) har nylig villet tiltale mig paa Samvittigheden angaaende min afdøde Hr. Faders Majtresse, den saakaldte Dronning Anna Sophie. Han sagde, man maatte ikke bestandig bevare sin Vrede; hun havde dog været formælet med min Fader ved præstelig Vielse; hun var at anse som min

Stedmoder; det var til sin Tid rigtigt, at jeg havde ladet Retfærdighed gaa for Naade, men nu — mente han — kunde jeg vel lade hende vederfares nogle Tegn paa min Naade, saasom at lade spørge til hende og andet deslige." — Den udholdende Hofpræst sejrede omsider over Kongens Uvillie, idet det ikke alene tillodes Anna Sophie at skrive Kongen til, men denne selv gav hende endog et venligt Svar. I et Brev af 25. August nævnte Aar til Gehejmeraad Schulin kalder han hende „den ulykkelige Dronning Anna Sophie".[336])

Som Dronning var Anna Sophie meget godgjørende, og det tillægges hende, at hun ved den store Ildebrand i Kjøbenhavn fra 20 til 23 Oktbr. 1728 endog gik saa vidt, at hun solgte sine Smykker for at lindre de Husvildes Elendighed. Men det, der især er af Vigtighed paa dette Sted at omtale, er Anna Sophies milde Stiftelse for Vallø Grevskabs Beboere, hvilken Stiftelse endnu bestaar under Navnet: „Højsalig Dronning Anna Sophies Stiftelse for Trængende under Vallø Stift."

Den 1 Januar 1729 skjænkede Dronning Anna Sophie et grundmuret Hus i Herfølge tilligemed Inventarier og en Kapital af 24000 Rdlr. i Kroner til et Hospital for Grevskabet Vallø, hvori 30 Personer, ligemange af hvert Kjøn, skulle nyde Bopæl og Understøttelse. Fundationen, der findes i Hofmans Samlinger (VIII, 348—62), blev konfirmeret af Kong Frederik den IV den 4 Januar s. A. Heri hedder det, at samme „for nærværende og tilkommende Tider ubrødeligen og uryggeligen skal holdes og efterkommes under Guds evige Hevn og Straf for alle dem, som noget herudi Hospitalet til Skade enten ville forandre, forrykke eller formindske". — I henved et hundrede Aar havde Lemmerne Bopæl i Stiftelsen, men efter at Bestyrelsen i 1809 var gaaet over til Vallø Stifts Kurator, er der med Hensyn hertil skeet den Forandring til Bedste for Lemmerne, at disse oppebære

Hjælpen i deres Hjem. Stiftelsens Kapital er tillige senere bleven betydelig forøget; i 1810 var den omtr. 27000, men i 1830 56000 Rdlr.

Paa Forslag af Kuratoren Grev A. V. Moltke bekræftede Kong Frederik VI den 13 Januar 1830 en ny Fundats for Stiftelsen, ifølge hvilken 50 Personer af begge Kjøn, saalænge de dertil ere trængende, nyde hver en aarlig Understøttelse. Stiftelsen er delt i fem Klasser, hvoraf den ene er for ti fader- og moderløse Børn. — Mange Trængende have i de snart forløbne halvandet hundrede Aar nydt Godt af Anna Sophies kjærlige Sindelag mod de Fattige paa Vallø Stifts Godser, og dagligen velsignes her hendes Minde.

Anna Sophies tolvaarige Enkeliv paa Clausholm var efter hendes Sjælesørger, Præsten Niels Schives Udsagn meget rosværdigt. Han berømmer hende for Fromhed, en kjærlig Omhu for alle sine Undergivne samt Velgjørenhed mod Fattige og Trængende. Hun klædte sig tarveligt, havde et maadeligt Taffel og en slet og ret Ekvipage, „thi — plejede hun at sige — hvis jeg skulde føre mig op efter min Stand havde jeg ikke efter Ønske til de Fattige."

Anna Sophie blev i Begyndelsen af Vinteren 1742—43 angreben af Smaakopper. Da Sygdommen forværredes og man sagde hende, at der ikke var Haab om Helbredelse, hørte hun det med Ro og Frimodighed. „Jeg veed — sagde hun — at min Forløser lever og han skal opvække mig fra Støvet til Herligheden." Hun døde paa Clausholm den 7 Januar 1743. Liget førtes derfra paa fyrstelig Vis gjennem Landet til Roskilde Domkirke, hvor det den 5 Marts s. A. bisattes i det saakaldte „Trollernes Kapel". Dette var kjøbt af Kong Christian VI for 500 Rdlr., da man ikke vilde tillade, at Anna Sophies Lig stilledes ved Siden af hendes Ægtefælles Kong Frederiks og Dronning Louises Kister. — Thura angiver rigtignok i „den danske Vitruvius", at Liget ikke kunde

faa Plads hos Kongens. — Hendes Kiste er af sort norsk Marmor. Ovenpaa findes en udslaaet Pergamentsrulle med en latinsk Indskrift og et Krucifix af hvidt Marmor samt paa Kanterne af Kisten flere Englehoveder. I samme Kapel staar ogsaa de tre Børn, hun fødte som Dronning, to Sønner sammen i en Kiste og en Datter i en anden. De opnaaede kun en Alder af 1/4 til 3/4 Aar. Begge Kisterne ere af samme Stenart som Moderens. Indgangen til Kapellet har man ladet beholde det kunstige Tralværk af Træ med Trollernes Vaabenmærker samt Jerngitteret i Døraabningen, hvori samme Mærke er afbildet, nemlig en Trold, holdende sig i Halen og med Sporer paa de nøgne Hæle.[337])

To Dage før sin Død lod Anna Sophie opsætte sit Testament, der under 6 Marts 1743 fik kongelig Bekræftelse. I dette betænkte hun hele sit Tjenerskab med rundelige Summer og desuden bestemte hun 40000 Rdlr. til en Stiftelse for nødlidende, skrøbelige og gamle adelige Enker, hvilken endnu bærer Navnet: „Dronning Anna Sophies Enkestiftelse". Denne Stiftelse ejer ifølge Statshaandbogen for 1877 en rentebærende Kapital af 430,473 Kr. 87 Ø., hvis Renter for Tiden anvendes til Pensioner for Enker af alle Stænder.

Som en Følge af det Forhold, Anna Sophie kom til at staa i til det nye Hof, havde hun under 1 Novbr. 1730 i en Skrivelse til Kong Christian VI underkastet sig hans Villie og Velbehag, ogsaa med Hensyn til de hende tilhørende Godser. I det fornævnte kongelige Reskript af 11 s. M. nævnes vel Vallo ikke særskilt, men da der i dette alene indrømmes Anna Sophie „Godset Clausholm, saaledes som hendes afdøde Fader, Storkantsler Reventlov, har efterladt sig det," saa er det en Selvfølge, da Anna Sophie skulde afgive hele sin Formue til Kronen, at Vallø Grevskab ogsaa er indbefattet derunder. I et Dokument uden Dato, men formentlig underskrevet paa Bramstrup midt i Novbr., efter

at de kongelige Kommissærer vare traadte i Underhandling med Anna Sophie, nævnes: „Grevskabet Vallø bestaaende af Vallø, Billesborg, Gunderup, tilligemed det af hende selv for omtrent ti Aar siden dertil kjøbte Gods Lellinge,“ [338]) dog uden at det paa nogen Maade tilføjes, at hun har afstaaet Grevskabet.

Da Kong Christian VI imidlertid „tog alt hendes Gods, uden at der er mindste Spor til, at det for ham havde nogen Betydning, om det var Jordegods eller ikke, og om hun havde det fra Frederik IV, eller om det var tilfaldet hende paa anden Maade,“ [339]) saa var Christian VI som Enevoldskonge kommen i Besiddelse af Vallø Grevskab med underliggende Gaarde og Gods. Han paalagde derfor under 19 Decbr. 1730 Gehejmeraad Plessen, som Generaldirektør for Finantserne, at modtage Vallø paa hans Vegne, idet Kongen herom siger: „som Dronning Anna Sophie de hende tilhørende Gaarde, Godser og Grunde til os haver afstaaet og fratraadt.“ [340]) Dette overdroges igjen til den nylig ansatte Amtmand paa Tryggevælde Engelche von Bülow, som skulde modtage Vallø ved Afleveringen fra Anna Sophie. Kong Christian synes derefter i nogen Tid at have været i Uvished om hvad der skulde gjøres med Grevskabet, om han skulde sælge eller beholde det. „Først vilde han — siger Hr. Brasch i Vemmetoftes Historie — have givet Søsteren Sophie Hedevig Vallø Grevskab, saaledes som der skrives, at Rygtet gik i Kjøbenhavn, men dette har Prinsessen saa afværget underhaanden, og det er ogsaa begribeligt, at hun ikke vilde modtage Anna Sophies Ejendomme“. Endelig skjænkede Christian VI sin Dronning hele Grevskabet, saaledes som det var modtaget fra Anna Sophie og ved Gavebrev af 24 Marts 1731 overdrog han

og Arvinger „til evindelig Arv og Ejendom, — at gjøre sig samme saa nyttig som de godt synes, og bedst veed og kan. Og saaledes kjende vi for os og vores Kongelig Arve-Successorer udi Regeringen, aldeles ingen mere Lod, Del, Ret eller Rettighed at have til eller udi bemeldte Grevskab med der underliggende Grunde, Ejendomme, Herligheder og Rettigheder; . . . . dog skal de Udgifter, som til Præster, Skoler, Hospitaler og Fattige, som af forrige Ejere ved Grevskabet, Gaardene og Godset efter Fundationer er bleven anordnet ... forblive paa samme Maade, som dermed tilforn og hidindtil forholdet været haver". — Ved dette Gavebrev, der fuldstændig er aftrykt i „Indberetning fra den parlamentariske Kommission", var Dronning Sophie Magdalene altsaa kommen i fuldstændig Ejendomsbesiddelse af Vallø Grevskab og hun gjorde ogsaa denne sin Ret for Fremtiden gjældende ved deraf at oprette et „kongeligt Frøkenkloster".

Sophie Magdalene, Datter af Markgrev Christian Henrik af Brandenborg-Culmbach og Sophie Christiane, Grevinde af Wolfstein, vor født 28. Novbr. 1700. Den 7 Aug. 1721 blev hun paa Slottet Pretsch i Sachsen formælet med daværende Kronprins Christian og den 6. Juni 1731 salvet tilligemed Kongen i Frederiksborg Slotskirke.

Næppe har nogen Dronning i Danmark faaet haardere Medfart af Historikerne end Sophie Magdalene, men som Hr. Kammerherre Worsaae siger i historisk Tidsskrift 1866—67 „tør det vistnok med Rette siges, at hendes Historie ikke endnu foreligger i et tilstrækkeligt klart og upartisk Lys". Da man altfor lidt har betragtet hende i det rette Forhold til hendes Samtid og til de den Gang almindelig gjældende Anskuelser, saa er det muligt, at Eftertiden kan fælde en bli-

dere Dom over hende. — Af de mange historiske Domme ville vi her hidsætte følgende:

„Sophie Magdalenes Indflydelse — siger Hr. Fabricius i Illustreret Danmarkshistorie — var ingenlunde gavnlig; thi hun bortødslede ikke blot betydelige Summer til sine Fornøjelser og Indfald, men haardnakket tysk, som hun af Hjertet var, trak hun sine fattige tyske Landsmænd herind og skaffede dem store Embeder. Aldrig har Tysken trivedes bedre i Danmark; Kongen talte og skrev kun tysk, og Dronningen gik i sit Nag til det danske saa vidt, at hun kaldte sin eneste Søn med Haan: „der dänische Printz“, fordi han yndede det danske Sprog. Ogsaa bidrog hun ved sin Stolthed og Stivhed betydelig til at fjerne den af Naturen tilbageholdne og uselskabelige Konge fra Folket. Ved Hoffet indførte hun en stiv, afmaalt Tone, og alt fik et ufolkeligt, halvt østerlandsk-despotisk Præg. Rundtom Slottet blev der trukket Jernkjæder, for at ingen skulde komme det for nær, og hvem der gik forbi, maatte gaa med Hatten i Haanden over hele Slotspladsen. Naar de Kongelige vare ude at kjøre, vare de stærkt omringede af Lakejer og Gardere, og mødte da nogen dem paa Landevejen, maatte han stige ned af sin Hest eller ud af sin Vogn for at hilse dem i al Ærbødighed.“ — „Millioner bortødsledes paa den skammeligste Maade til Opførelsen af unødvendige Slotte, ofte blot efter et Lune af Dronningen. Skjønt det gamle Slot i Kjøbenhavn var bleven udvidet og forskjønnet af Frederik IV, var det dog ikke pragtfuldt nok for Prinsessen fra det lille Fyrstendømme Culmbach-Bajreuth; det blev nedrevet, og den 21. April 1733 lagde Kongen Grundstenen til det prægtige Residentsslot Christiansborg, hvis Bygning varede syv Aar og kostede 27 Tønder Guld. Ved Synet af den umaadelige Pragt og Ødselhed sagde Kjøbenhavns Borgere med bidende Spot: „Dronningen maa jo

dog bo, som hun er vant til; i Bajreuth se jo alle Husene saaledes ud." —

De fleste af Dronningens pragtfulde Bygninger vare imidlertid kun af kort Varighed, og Christiansborg Slot afbrændte paa Sidebygningerne nær 24 Aar efter hendes Død Natten mellem 26. og 27. Febr. 1794.

En endnu strengere Dom om Dronning Sophie Magdalene er fældet af en af hendes Samtidige, Forfatterinden Charlotte Dorothea Biehl (f. 1731, død 1788) i de bekjendte Breve til Gehejmeraad Johan Bülow til Sanderumgaard, hvilke ere trykte i „Historisk Tidsskrift. 3. Række, IV.", hvor det blandt mere hedder: „Hun var neppe kommen paa Tronen, førend Moder, Brødre, Søster, Fættere og Fætters Fættere, dels indbudne og dels ubudne, indfandt sig, og efter at de vare komne, syntes her saa godt at være, at de byggede sig mere end tre Boliger. De største og bedste Betjeninger bleve dem til Del, men da Gagen var langtfra tilstrækkelig til at betale den Ære, disse Herrer viste saa usselt et Land som Danmark ved at tjene det, saa maatte der udsættes dem et større Gehalt. Markgrevinden levede ved Hoffet og bekom 40000 Rdlr. til Haandpenge om Aaret, den ældste Broder 80000, den yngste 60000, Hertugen af Würtemberg, som kommanderte Garden til Hest, foruden sit Gehalt som General 24000, Prins Georg af Bevern, der havde det nuværende Kronprinske Regiment, 12000 Rdl. og saa videre. Havde disse Penge endda bleven fortærede i Landet, saa havde det endda kunnet være, hvad det var, men de vare her ikke længere, end de havde faaet Pungen vel fyldt, saa gik de til Tydskland og tømte den, hvortil den ældste Markgreve især havde ypperlige Gaver; han var som et bundløst Hav, der opslugte alt, hvad hans Søster kunde skrabe sammen, og naar hans Kammerjunker eller Page kom med Brev til Dronningen, saa kunde man være vis paa, at ingen af dem rejste bort

med mindre end 10000 Rdlr., som Kongen ikke maatte vide. Da disse Herrer ikke nok kunde betales, saa er det ogsaa en Følge, at de ikke noksom kunde æres; i Følge deraf bekom Markgreven Rangen over alle Prinserne af Blodet, hvorved disse saa godt som bleve Hoffet forbudne. En Fremmed, som ikke havde vidst Sammenhængen og var kommen her, skulde aldrig have bildt sig ind, at han var ved et dansk Hof. Kongen og de kongelige Børn undtagen var der ikke en eneste, som kunde tale dansk. Dronningen besatte alle disse Pladser og de fleste Betjeninger med, men forskrev idelig en fra Tyskland, dersom ingen indfandt sig af dem selv, og det lige indtil Kokke, Kammerpiger og Jordemødre."

Efterat Dronning Sophie Magdalene var kommen i Ejendomsbesiddelse af Vallø, fattede hun sikkert kort efter den Plan at oprette dette til et adeligt Frøkenkloster. Roskilde Kloster blev stiftet 1699, Gisselfeld 1702 og Odense 1717, men ingen af disse var udstyret paa den Maade, som hun ønskede Vallø. Det skulde være det første i Rækken. I Mellemtiden kom Vemmetofte og Stovringgaard, begge i 1735. Fundatsen for Vallø udstedtes paa Dronningens 37aarige Fødselsdag den 28. Novbr. 1737 og erholdt Kong Christian VIs Stadfæstelse paa Frederiksborg Slot 14. Maj 1738.

Ifølge denne Fundats, hvor Dronningen kalder sig: „Vi Sophie Magdalene af Guds Naade Dronning til Danmark, Norge, de Venders og Gothers, født Markgrevinde til Brandenborg, Magdeburg m. v., Borggrevinde til Nürnberg, Fyrstinde til Halberstadt, Minden, Camin, Wenden, Schwerin og Ratzeburg, Hertuginde til Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Grevinde til Oldenborg, Delmenhorst, Hohenzollern og Schwerin, Frue til Rostock og Stargard m. m." var det Hensigten med Klosteret eller Stiftelsen „at komme Personer af fyrstelig, grevelig og adelig Byrd til Bistand, men især saadanne, som have været ansatte ved det kongelige

Hof og efter ydet tro Tjeneste ønske et Tilflugtssted, hvor de i Stilhed kunne tjene Gud og finde Forsørgelse." Fundatsen bestaaer af 33 Artikler, skrevet paa tysk med den kongelige Konfirmation paa dansk. Den maa i mange Aar ikke have været bekjendt; thi baade Pontoppidan i „den danske Atlas" og Hofman i „Fundatssamling" beklage, at Vallø Stifts Fundation ikke er publiceret. Nu findes den aftrykt tildels i „Indberetning fra den parlamentariske Kommission".

Stiftelsen eller Klosteret nævnes i den kongelige Konfirmation „Et Kongelig Frøiken Stift". Dets Medlemmer skulde bestaa af en Abbedisse af fyrstelig, en Dekanesse af grevelig og tolv Frøkener af højadelig Æt, der kunde opvise mindst sexten Aner, og af hvilke til enhver Tid de tre havde været kongelige Hofdamer. Af andre personlige Betingelser fordredes navnlig, at de Vedkommende havde fyldt det femtende Aar, og at de bekjendte sig til den evangelisk-lutherske Lære, dog at der til tvende Frøkenpladser ogsaa var aabnet Damer af den reformerte Troesbekjendelse Adgang. I Indskrivningspenge for hver betaltes der 2000 Rdlr., som bleve Klosterets Ejendom, (hvoraf de Paagjældende oppebære Renter). Foruden Bopæl og fuld Forplejning i Stiftsbygningen paa Vallø tilkom der Damerne en aarlig Pengeoppebørsel, der for Abbedissen var bestemt til 1000 Rdlr., for Dekanessen til 600 Rdlr., for de tre forhenværende Hofdamer til 400 og for de øvrige Frøkener til 300 Rdlr.

Efter en skreven Beretning i Gehejmearkivet foregik Indvielsen med alle tilhørende Ceremonier paa det prægtigste i Kongens, Dronningens og Hofetatens Overværelse den 14. Maj 1738. Højtidelighederne tog deres Begyndelse med Klokkeringning ved Slottet og i Valløby. Samtlige Stiftsfrøkener forsamlede sig hos Dekanessen og gik Kl. 9¾ derfra op til Abbedissen. Kl. 10 samledes Hoffet og dets Kavallerer og Damer i den store Sal; Kongen og Dronningen

satte sig under den der øverst i Salen oprettede Fløjels-Himmel paa tvende store forgyldte Lænestole og nedad paa den højre Side sad Kronprinsen, Prinsesserne Lovise og Charlotte, paa venstre Side Prinsessen af Würtemberg som Abbedisse, alle paa forsølvede Lænestole. Kavallererne ordnede sig bagved Kronprinsen og Prinsesserne, Damerne bagved Abbedissen. Da Kongen havde sat sig, spillede Pauker og Trompeter i Slotsgaarden og ni Skud affyredes af de i Haven opplantede Kanoner. — De tre Provisorer, Gehejmeraaderne Iver Rosenkrantz og Holst (vistnok Raben?) samt Oversekretær Schulin begave sig nu op til Abbedissens Gemak; de to Førstnævnte gik hver paa sin Side af hende, da hun gik til den store Sal, og hendes Frøken bar hendes Slæb. Den tredie Provisor førte Dekanessen, derefter fulgte Stiftsfrøkenerne ordnede parvis. Alle vare de iførte Ordensdragten: en hvid Silkeklædning, besat med sorte Kniplinger. Abbedissens Kappe var af fiolet blaat Fløjel med langt Slæb, underforet med Hermelin; Dekanessens og Frøkenernes var af samme Farve Silke, underforet med hvidt Silketaft. Alle bare de et langt hvidt blommet Flor, hængende fra Hovedet ned til Jorden.

Efterat Abbedissen havde sat sig og Stiftsdamerne ordnet sig ved Hoffets Damer holdt Gehejmeraad Rosenkrantz en tysk Tale angaaende Stiftets Oprettelse og spurgte til Slutning Abbedissen, om hun i Henhold til det af hende udstedte skriftlige Revers vilde varetage Stiftets Bedste som sit eget, hvortil hun svarede ja og gav Dronningen Haanden derpaa. Dronningen lod sig derefter af den anden Provisor give Stiftsordenen, som tilligemed Stiftsdiplomet, Abbedisse-Staven, en forgyldt Nøgle og Statuterne (Fundatsen) laa paa en rød Fløjelspude ved Dronningens venstre Side. Hun hængte Ordenen, bestaaende af et rødt Baand med Kors, om Abbedissens Skuldre. De øvrige Ting gav hun ligeledes til Abbedissen,

der gav Diplomet og Nøglen til tredie Provisor, Statuterne til sin Kammerfrøken, men beholdt Abbedisse-Staven i sin Haand. Derefter faldt Trompeterne ind og ni Kanonskud affyredes. Abbedissen kyssede derefter Majestæterne paa Haanden og takkede dem. Derefter leverede anden Provisor Hendes Majestæt de øvrige Statuter og Ordener paa „et forgyldt Credentz Tallerken", og Hendes Majestæt uddelte dem derefter til Dekanessen og Stiftsdamerne, der knælede og takkede. Nu fulgte paany Trompetstød og Kanonsalut. — Derpaa begave de sig alle ned til Kirken, Herskaberne ad den lille Trappe, de Øvrige ad den store Trappe og over den med Sand belagte Gaard gjennem en Allee af Laurbærtræer. Den tyske Præst Hr. Sejdlitz holdt en tysk Prædiken. Før Prædikenen blev afsunget to Psalmer, accompagnerede af Musiken og efter Prædikenen blev sunget Tedeum (Lovsang) „Lobet den Herren, den mächtigen König der Ehren", ledsaget af de udenfor Kirkedøren værende Pauker og Trompeter.

Efter Gudstjenesten holdtes et C Taffel i den store Sal for 20 Personer, hvor alle spiste staaende. Derefter serveredes med Kaffe og The af Dronningens Guld Service. Ved Taflet blev saluteret ni Skud, hver Gang Kongen og Dronningen drak, tre Skud, naar hver af de øvrige Herskaber drak, men naar Kavallererne eller Damerne drak, blev der ikke skudt. Om Aftenen var der fuldt Taffel hos Kronprinsen, men Kongen, Dronningen, Prinsesse Charlotte og Prinsessen af Würtemberg spiste i Kamret.

Til Minde om denne højtidelige Indvielse bleve tvende Medailler slagne og uddelte. Den mindre viser paa den ene Side i et Kors den kongelige Stifterindes Navnetræk med et latinsk Motto, og paa den anden Side ligeledes en latinsk Indskrift med Abbedissens Navn, Aarstal og Dato for Indvielsen. Paa den større Skuepenge sees Dronningens Brystbillede med Navn, Fundatsens Dato og Aarstal.

Overbestyrelsen af Stiftet med alt dertil hørende forbeholdt Sophie Magdalene sig i sin Levetid som „Overdirektrice", hvorhos hun bestemte og ansatte to (tre) af Landets anseligste Mænd, senere udnævnte af Kongen, til Provisorer. For den følgende Tid efter hendes Død anbefalede hun Stiftet til „den regerende Konges særdeles Beskyttelse".

Kong Christian VI døde paa Hørsholm Slot 6. Aug. 1746 og fra den Tid tog Sophie Magdalene sit Sommerophold der. Det er imidlertid sandsynligt, at hun af og til opholdt sig ogsaa paa Vallø. Saaledes besøgte Christian VII i Sommeren 1766 sin Bedstemoder her, hvor han, som det menes, efter hendes Ønske og Tilskyndelse den 16. Juli underskrev en Befaling til den første Greve af Bregentved, Faderens Yndling Adam Gotlob Moltke, om at nedlægge alle sine Embeder og strax uden Pension forlade Hoffet.[341]) Sophie Magdalene anede næppe den Gang, at de følgende Grever Moltke paa Bregentved skulde faa en saa indflydelsesrig og heldbringende Stilling ved hendes Stiftelse.

Sophie Magdalene har som Enkedronning den store Fortjeneste at være den første, der egentlig tænkte paa at forbedre den fortrykte Bondestands Stilling. Paa sit Gods Hørsholm hævede hun Hoveriet 16. Septbr. 1761, ja gik endog saa vidt, at „hun lod Hovmarkerne der bortsælge, og gjorde Fæstebønderne til Selvejere."[342]) „Dronningen overlod til evige Tider for dem og deres Efterkommere deres Gaarde med dertil hørende Jorder og eftergav dem de Afgifter, de vare blevne skyldige, hvorhos der fastsattes en ubetydelig Afgift ved Gaardens Overgang i andre Hænder og Stadfæstelse blev forbeholdt i Tilfælde af Deling. Hoveriet blev næsten ganske ophævet og blev ansat i Penge i Forhold til Gaardens Værdi og denne rettede sig atter efter Arealets Skyldsætning."[343]) Andetsteds anføres, at disse Foranstaltninger, der udførtes efter Grev Stolbergs Raad, „ikke

just var af Kjærlighed til Bønderne, men for med Tiden at skaffe Godskassen en Indtægt." [344]) Alligevel er og bliver det til alle Tider en priselig Handling, ligesom det ogsaa var et følgeværdigt Exempel for Danmarks Godsejere. Eftertiden skattede det ogsaa; thi i 1861 mindedes Sophie Magdalenes Velgjerning mod Bondestanden ved en stor Hundredaarsfest paa Hørsholm Gods. — At hun ikke lod Bønderne paa Vallø Stifts Gods, hvor hun dog maatte have lige saa frie Hænder som paa Hørsholm, nyde det samme Gode, lader sig vel forklare deraf, at Dronningen som Overdirektrice personlig stod udenfor Styrelsens Enkeltheder, medens Stiftets daværende Provisorer, navnlig Victor Christian Plessen, misbilligede disse Begunstigelser mod Bønderne. [345])

Efter henved 24 Aars Enkestand døde Sophie Magdalene paa Christiansborg Slot 27. Maj 1770 og bisattes i Roskilde Domkirke den følgende 14. Juni. Hendes Kiste er af Træ, overtrukken med Fløjel og besat med Guldgalloner, men langfra saa kostbar som Kongens. Paa Laaget er broderet med Guldbrokade S M med Krone over. Ved Hovedenden findes hendes Navn og ved Fodenden staar, naar hun er født og død, ligeledes paa Latin. Kisten staar i Kapellet ligeoverfor Christian VIs paa et Fløjels Tæppe, rigt besat med Guldkroner. [346]) Hun interesserede sig meget for Drejerhaandværket og paa Rosenborg Slot oppebevares endnu hendes Drejelad. [347])

Efter Sophie Magdalenes Død hengik der en Tid af ti Maaneder, inden hendes Plads blev besat. I Mellemtiden døde Provisoren Plessen i Januar 1771 og to Maaneder derefter 23. Marts overdroges Overbestyrelsen for Vallø Stift ved kongeligt Reskript til den regerende Dronning

Caroline Mathilde,

som antog den nu brugelige Benævnelse „Protektrice".

Det skal have været Dronning Caroline Mathildes Hensigt at foretage de samme Foranstaltninger paa Vallo Stifts Godser, som hendes Forgængerske havde ladet udføre paa Hørsholm, ja endog at gaa videre dermed. Bønderne skulde ikke alene have Arvefæsteskjøde paa deres Fæstegaarde, men Hovedgaardene skulde nedlægges og udstykkes i Bøndergaarde. Dette anfører Hr. Brasch i „Vemmetoftes Historie" 3die Del, 185 saaledes: „die Pachthöfe des hohen Stifts zu Walloe niederzulegen, (und) die Ländesreyen in kleinere Erbpachts-Stellen zu vertheilen, oder ohne Hofdienste zu verpachten". (ɔ: Hovedgaardene under det høje Stift Vallø nedlægges, disse Landejendomme udstykkes i mindre Forpagtningssteder og bortforpagtes uden Hoveri.) — En saadan Plan havde Provisoren Grev Ulrik Adolf Holstejn udarbejdet tolv Dage efter sin Embedstiltrædelse, rimeligvis efter Dronningens Tilskyndelse, af hvem den formentlig ogsaa blev vedtagen. Den vilde sandsynligvis være bleven bragt til Udførelse i den nærmeste Tid, dersom ikke Forholdene saa pludselig og uventet havde forhindret det. Ved Dronningens Fængsling efter ti Maaneders Overbestyrelse for Stiftet maatte ogsaa Grev Holstejn nedlægge sin Post, og det følgende Regeringsparti hyldede andre Grundsætninger. Derved blev ikke alene denne Plan for en vidtgaaende Omordning paa Stiftets Godser kuldkastet, men Hovedgaaarde og Bondergods forbleve som hidtil. Først hundrede Aar derefter have Fæsterne ved Kjøb erholdt deres Gaarde til Arvefæste.

Da Johan Frederik Struense og hans Ulykkesfælle Enevold Brandt den 22. Juli 1771 vare ophøjede i Grevestanden, tænkte de rimeligvis paa, som Følge af det Herredømme, de havde over den sindssvage Konge, at blive forsørgede med passende Grevskaber. Et Brev fra Brandt til Struense, hvortil der i „Vemmetoftes Historie" 3die Del, 122 hentydes, synes at vise, at det kan have været Struenses Agt

at erholde Vallø; thi deri hedder det: „Hele Staden (Kjøbenhavn) venter hver Dag, at Kongen vil skjænke Dem Godser. Man finder det besynderligt, at vi ere Grever uden Grevskaber, og hvis Kongen om 3 a 4 Maaneder forærer Dem Vallø og Vemmetofte, der indbringer 21000 Specier aarlig, og mig Grevskabet Rantzau, som kaster 15 a 16000 af sig, saa kunde Ingen forundre sig derover.“ [348]) Om Brevet er ægte, turde maaske være et Spørgsmaal, men der var endnu en Del tilbage, forinden Forslaget blev opfyldt. Hr. Konferentsraad, Gehejmearkivar Casper Frederik Wegener anseer det ogsaa for et uhjemlet Rygte og meddeler den parlamentariske Kommission, at der „ikke i Gehejmearkivet er fundet noget Aktstykke, der enten viser eller endog blot antyder en saadan Hensigt fra Kongens Side.“

Caroline Mathilde var en Datter af Prins Frederik Ludvig af Wales (død 31. Marts 1751, Broder til Kong Frederik Vs Dronning Louise, der døde 19. Decbr. s. A.) og Søster til Kong Georg III af Storbritanien. Hun var født 4 Maaneder efter Faderens Død 22. Juli 1751 og blev lidt over femten Aar gl. den 8. Novbr. 1766 paa Christiansborg Slot ægteviet til sit Søskendebarn Kong Christian VII, og den 1. Maj næste Aar tilligemed Kongen kronet i Christiansborg Slotskirke.

Caroline Mathilde var mild og venlig, ung og smuk, og var hun end livsglad og letsindig, saa rørte der sig dog dybere Følelser i hendes Sjæl. Desværre for hende, saavelsom for Kongen, var hele Kongeborgen Letsindighedens og Udsvævelsernes Hjemstavn, hvorfor det heller ikke varede længe, inden den unge Konge blev saaledes svækket paa Sjæl og Legeme, at han var at betragte som en Olding. Livlægen Johan Frederik Struense blev snart, fra Midten af Septbr. 1770, enevældig Regent; men en Del Sammensvorne, hvoriblandt fornemlig Kongens Stedmoder, Enkedronning Juliane

Marie, fik ham styrtet efter sexten Maaneders Forløb den 17. Januar 1772 ved, at de aftvang den villieløse Konge hans Underskrift paa forskjellige Arrestbefalinger, deriblandt ogsaa paa Dronningens. Hun blev om Natten af en Adelsmand Schach Carl, Greve Rantzau-Ascheberg vækket op af sin trygge Søvn paa Christiansborg Slot, truet til at klæde sig paa i hans Nærværelse samt at træde ind i en Vogn, der førte hende og hendes et halvt Aar gamle Datter Louise Augusta (født 7. Juli 1771, død 13. Januar 1843), vor nulevende Enkedronnings Moder, til Kronborg Slot. Her holdtes hun fangen indtil 30. Maj, i hvilken Tid Ægteskabet med Kongen under 6. April blev hævet, fordi hun beskyldtes for at have staaet i et utilladeligt Forhold til Struense. — Paa et engelsk Krigsskib førtes hun derefter til Hannover, hvor hun først opholdt sig paa Jagtslottet Gøhrde, men fra den 20. Oktbr. paa Slottet i Celle. Her blev hun ved sin Ankomst meget festlig modtaget og Byen var til Ære for hende prægtig illumineret. Hun levede her i tre Aar „under Udøvelse af stille Godgjørenhed mod Fattige og Syge", og døde af Smaakopper den 10. Maj 1775 i sit 24 Aar. Hun blev tre Dage efter i Nattens Stilhed begravet i den fyrstelige Familiebegravelse under Chorgulvet i Byens Kirke, hvor hendes jordiske Levninger hvile i en blank Mahognitræes-Kiste, smykket med Broncéprydelser og paa Laagets Hovedende med en rigt forgyldt Krone af massivt Sølv.

Caroline Mathilde maa staa for Enhver som Danmarks ulykkeligste Dronning; hendes Ungdom og Uerfarenhed, hendes forladte Stilling blandt saamange fjendtlige Omgivelser og hendes Forbindelse med en saavel paa Sjæl som Legeme affældig Ægtefælle — synes ialtfald at kunne tjene til nogen Undskyldning.

Paa Caroline Mathildes hundredaarige Dødsdag fandt en Højtidelighed Sted i Celle Kirke, og fra Danmark sendtes

Kranse til hendes Kiste. Tanken skal ogsaa have været henledet paa at føre hendes Lig til Roskilde Domkirke, men Planen stødte paa Vanskeligheder og blev foreløbig opgivet.

Under 13. Februar 1772 blev Protektoratet overdraget til Kong Frederik Vs Enkedronning

Juliane Marie,

som derefter beholdt denne Stilling til sin Død, i noget over fire og tyve Aar. — Hendes Virksomhed for Stiftet er iøvrigt ubekjendt; thi i hendes Bestyrelsestid forefaldt intet mærkeligt.

Juliane Marie var en Datter af Hertug Ferdinand Albert af Brunsvig-Wolfenbüttel og Antoinette af Blankenburg. Hun var født den 4. Septbr. 1729 og ægtede 8. Juli 1752 i Frederiksborg Slotskirke Kong Frederik V; de bleve begge kronede samme Dag.

Det var uheldigt for denne Dronnings Eftermæle, at hun fulgte efter den af Folket saa elskede Dronning Louise; thi Juliane Marie forstod ikke som denne at gjøre sig yndet. Hun var derfor nær ved at indtage samme Plads i Danmarks nyere Historie som i Middelalderen Dronning Bengjerd efter Dronning Dagmar. Hun tog tilligemed sin Søn, Arveprins Frederik (født 11. Oktbr. 1753, død 7. Decbr. 1805) samt sin Sekretair, senere Minister Ove Høegh-Guldberg, Del i Statsomvæltningen 1772, der endte med, at Dronning Caroline Mathilde forvistes og Greverne Struense og Brandt henrettedes paa Østerfælled den 28. April 1772. Hun blev beskyldt for, medens Hoffet laa paa Frederiksberg, at hun hver Morgen stod for Vinduet og besaa Stejlerne paa Vesterfælled, hvorpaa de Ulykkeliges Legemer henlaa. Som Enkedronning styrede hun i Forening med Guldberg Riget under sin sindssvage Stedsøn Kong Christian VIIs Regering i Aarene fra 1772 til 1784, indtil Kronprins Frederik overtog Styrelsen. Sine sidste Leveaar tilbragte hun paa

Fredensborg Slot, hvor hun døde 10. Oktbr. 1796; hun blev bisat i Roskilde Domkirke 12. Novbr. s. A.

Ved kongelig Resolution af 18. Novbr. 1796 udnævntes til Vallø Stifts Protektrice daværende Kronprins Frederiks Gemalinde

Marie Sophie Frederikke,

som i noget over 55 Aar beklædte denne Stilling til megen Lykke og Velsignelse for Stiftet.

Marie Sophie Frederikke var født 28. Oktbr. 1767, Datter af Landgreve Carl af Hessen og Frederik Vs Datter Louise. Den 31. Juli 1790 ægtede hun paa Gottorp Slot sin Fætter, Kronprins Frederik, der fra 14. April 1784 deltog i Rigets Styrelse, men først fra 13. Marts 1808 besteg Tronen. — Deres højtidelige Indtog holdtes i Kjøbenhavn 14. Septbr. 1790, og hun blev tilligemed Kongen kronet i Frederiksborg Slotskirke paa deres Sølvbryllupsdag. — Hun var i sin Ungdom bekjendt for Skjønhed og Ynde. Ved sin Mildhed og Godgjørenhed som Dronning vandt hun alle for sig og rejste sig et varigt Minde i det danske Folks Hjerter. Efter Kong Frederik VIs Død den 3. Decbr. 1839 levede hun i noget over tolv Aar som Enkedronning bestandig ligesom forhen i stille Godgjørenhed og under Syslen med religiøs Læsning og historiske Studier, da hun baade var aandrig og i Besiddelse af ualmindelige Kundskaber.[349]) — Hun døde paa Amalienborg 21. Marts 1852 og blev den 10. April bisat i Roskilde Domkirke ved Siden af Kong Frederik VI. Kisten er af Egetræ og overtrukken med sort Fløjel.

I Dronning Marie Sophie Frederikkes lange Bestyrelsestid foregik der en ikke ringe Del Forandringer i Stiftets oprindelige Fundats. Blandt andet bortfaldt ved Resolution af 15. Marts 1799 Fordringen om de sexten Aner og det blev tilladt, „at Enhver af Adel, der havde opnaaet Indfødsret, kunde indskrives i Stiftet". Pladserne bleve ogsaa for-

øgede og det Damerne aarlig tillagte Beløb forhøjet samt en Del Summer bestemte i veldædige Øjemed efter kongelig Ordre af 27. Oktober 1828. Efter at det ifølge Ansøgning af Stiftets Kurator af 23. Juli 1808 var paatænkt, at en ny Fundats skulde forfattes, blev der efter kongeligt Kommissorium af 2. August s. A. udnævnt tvende Mænd foruden Stiftets Kurator til at paabegynde dette Arbejde. Da disse imidlertid efter Haanden afgik ved Døden, blev det ved Reskript af 9. Septbr. 1827 overdraget Etatsraaderne Anders Sandøe Ørsted af Cancelliet og Troels Kongslew af Rentekammeret ligeledes i Forening med Stiftets Kurator at fremkomme med Forslag. Kommissionen afgav under 28. April 1838 sin Forestilling, hvorefter Kong Frederik VI den 4. Maj s. A. meddelte Aprobation paa den nye Fundats, der blev benævnt „Vallø Stifts Fundats af 14. Maj 1838“, 100 Aars Dagen for Stiftelsens Indvielse.

I denne Fundats nævnes Vallø for „det adelige Stift“, og efter Kommissionens Udtalelse er „den ulige større Del af den ældre Fundation dels bleven udeladt af Udkastet til den nye Fundation, dels undergaaet væsentlige Forandringer i de fleste Punkter, der vedkomme Stiftets Bestyrelse og hvad dermed staar i Forbindelse.“ Fundatsen indeholder sex og tyve Paragrafer og findes, med Undtagelse af ni Paragrafer, der angaa Stiftets indre Forhold, aftrykt i „Indberetning fra den parlamentariske Kommission“. Efter §§ 24 og 25 skal „Overbestyrelsen af Stiftet stedse føres ved en af Os (ɔ: Kongen) dertil specielt udnævnt Protektrice“ og „den egentlige og nærmeste Bestyrelse af Stiftet skal være overdraget en af Os Selv allerunderdanigst udnævnt Embedsmand, der beklæder Embeder eller er benaadet med Rang i en af de første Klasser af Rangforordningen, under Navn af Stiftets Kurator“. — Han „oppebærer i denne Egenskab intet Honorar i Penge, hvorimod der, saafremt han ønsker

det, skal anvises ham den fornødne Beboelseslejlighed enten paa Stiftet selv eller paa Billesborg".

Siden 31. Marts 1852 er hendes Kongelige Højhed

Arveprinsesse Caroline

Vallø Stifts høje Protektrice. — Arveprinsessen, ældste Datter af Kong Frederik VI, er født 28. Oktober 1793 paa Christiansborg Slot og blev den 1. August 1829 formælet med Arveprins af Danmark Frederik Ferdinand, født 22. Novbr. 1792, død 29. Juni 1863. Arveprinsessen fyldte altsaa 28. Oktbr. f. A. 83 Aar.

Ved forskjellige kongelige Resolutioner siden 1838, men særlig ved det allerhøjeste Reskript af 2. April 1873 og Resolution af 19. Novbr. 1875 er der foretaget væsentlige Udvidelser og Tillæg til Fundatsen for Stiftet. Efter Statshaandbogen for 1877 anføres under Vallø følgende:

„I Stiftet skal paa en og samme Tid ikkun være en Abbedisse eller en Dekanesse, saaledes at aldrig begge Pladser paa en Gang besættes. Abbedissen skal være en Prinsesse af det kongelige eller et med samme beslægtet Hus, Dekanessen Enke efter en Mand, der har beklædt et Embede eller været benaadet med Rang i Rangforordningens 1ste Klasse. De aarlige reglementerede Pengeoppebørseler ere for Abbedissen 7000 Kr., for Dekanessen 4600 Kr., foruden respektive 500 og 400 Kr. til Istandsættelse og Vedligeholdelse af de dem paa Stiftet overladte Værelser. Foruden en Abbedisse eller Dekanesse er saavel Ophold paa Stiftet som en aarlig Pengeoppebørsel 2600 Kr., (foruden 100 Kr. til Værelsernes Vedligeholdelse), tillagt 34 virkelige Stiftsdamer, hvoraf 3 i Hofpladser; en aarlig Pengeoppebørsel alene (1200 Kr.) udbetales 60 overordentlige Stiftsdamer, hvoraf 3 i Hofpladser; dog kunne de overordentlige Stiftsdamer faa Bopæl paa Stiftet, forsaavidt der er Lejligheder ledige, som først have

været tilbudne virkelige Stiftsdamer og som disse have erklæret ikke at ville benytte. Af de øvrige for Betaling indskrevne adelige Jomfruer nyde de 120 først Indskrevne saavelsom de 3 ældste til Hofpladser Indskrevne hver 600 Kr. aarligen, men alle de andre faa af Stiftets Kasse ikkun godtgjort Renterne af Indskrivningssummen, hvilken er fastsat til 4000 Kr. for hver. Kun de, der ere af dansk Adel, kunne indskrives i Stiftet. 40 Enker eller Døtre af Mænd i de to første Rangklasser nyde hver aarlig 1000 Kroner af Stiftet; ligeledes er der normeret 16 Pensioner hver paa 1000 Kr. aarlig til saadanne Stiftsdamer eller til Pladser i Stiftet indskrevne adelige Jomfruer, der, efter at have betalt den anordnede Indskrivningskapital, have indgaaet Ægteskab, men derefter ere blevne Enker og efterladte i trængende Omstændigheder. Naar der ved Vakance i disse sidste Pladser er opsamlet 2000 Kr., kunne disse anvendes til et Brude-Udstyrs-Legat til en af de i Stiftet for Betaling indskrevne adelige Jomfruer, der ved at indgaa Ægteskab udtræder af Stiftet uden at komme til at nyde Oppebørsel deraf. Fremdeles ere 40 Pensionspladser, hver paa 600 Kr. aarlig, oprettede for Døtre af afdøde Mænd, der enten have beklædt Embeder eller været benaadede med Rang i en af de første Rangklasser, samt 24 Pladser a 600 Kr. aarlig for Enker efter militære Embedsmænd, 24 Pladser a 400 Kr. aarlig for ugifte Døtre af afdøde militaire Embedsmænd, 24 Pladser a 600 Kr. aarlig for Enker efter gejstlige Embedsmænd, 24 Pladser a 400 Kr. aarlig for ugifte Døtre af afdøde gejstlige Embedsmænd, 24 Pladser a 600 Kr. for Enker efter andre civile Embedsmænd, hvorunder Enker efter Mænd, som have været i Stiftets Tjeneste, 24 Pladser a 400 Kr. aarlig for ugifte Døtre af andre afdøde civile Embedsmænd, hvorunder ugifte Døtre af afdøde Mænd, som have været i Stiftets Tjeneste. — Hofstiftsdamerne, saavel de virkelige som de overordentlige,

have Rang i anden Klasse Nr. 4; de øvrige baade virkelige og overordentlige Stiftsdamer, saa og de ugifte Døtre af Embedsmænd i de to første Klasser af Rangforordningen, hvilke Oppebørsel af Stiftet er tillagt efter Fundatsen § 17, med anden Klasse Nr. 5."

Efter Fundatsens § 5 faar desuden Dekanessen 40 Favne og hver af de virkelige Stiftsdamer, som bo paa Vallø, 20 Favne Bøgebrænde aarlig; desuden faar Dekanessen 12 Dyr og 12 Harer samt hver af Stiftsdamerne 3 Dyr, forholdsmæssig Andel af Fuglevildtet, saavelsom af Udbyttet af Fiskeriet og Havesager. Endvidere holdes Heste, Kjøretøjer samt Kuske og Staldfolk til Damernes Tjeneste, og Vognen kan benyttes til kortere Rejser, der endes paa en Dag. — Efter § 19 anvendes 800 Kr. til „Præmier for de dueligste og ved personlig Undervisning mest fortjente Skolelærere" samt „Præmier for de Børn, der mest udmærke sig ved Flid og godt Forhold". — Efter § 20 bestemmes 1600 Kr. til „Uddeling blandt Godsets Jordbrugere, dels som Understøttelse til forbedrede Driftsmaader, til Kreaturers Forædling og til Haveanlæg, dels til anden Hjælp for driftige Bønder, dels ogsaa til Præmier, saavel i Penge som i forbedrede Agerdyrknings-Redskaber, m. m." — og efter § 21: „Til Uddeling som Gaver paa 20 indtil 40 Kr. for værdige Trængende paa Stiftets Godser efter Kurators Skjøn kan der hvert Aar af ham disponeres over en Sum af 1600 Kr., der udredes af Stiftets Jordebogskasse. Desuden vedbliver der, som hidtil, af Stiftets Landgildekorn at anvendes 32 Tdr. Rug og 32 Tdr. Byg aarligen til Uddeling blandt de mest Trængende paa Godserne, efter vedkommende Sognepræsters Forslag."

Vallø Stifts Kurator har desuden efter det fornævnte allerhøjeste Reskript til Disposition et Beløb af 4000 Kr. aarlig til Understøttelser i Portioner fra 100 til 400 Kr.

for Sønner og Døtre af de af Stiftet lønnede Embedsmænd og Betjente samt af Gaardmænd, Husmænd og Indsiddere paa Stiftets Gods; indtil 4000 Kr. til Understøttelse af Syge- Understøttelses- og Alderdomsforsørgelses-Foreninger for Husmænd, Inderster og Tjenende paa Stiftets Godser samt til Husflids Fremme og andre lignende Foreninger, der have til Hensigt at fremme den arbejdende Klasses Vel paa Stiftets Gods, og endelig indtil 10,000 Kr. til Bidrag til almennyttige, dels egentlig saakaldte velgjørende, dels andre gavnbringende Øjemed.

Stiftet ejer c. 2710 Tdr. Hartkorn af alle Slags, nemlig 1890 Tdr. Ager og Eng, 294$^1/_2$ Td. Skovskyld og matrikuleret Tiendehartkorn, 100$^5/_8$ Tdr. Kongetiende og 425$^1/_4$ Tdr. Kirketiende. Af Ager og Engs Hartkornet er c. 1268 Tdr. bortarvefæstet og c. 224 Tdr. drives under Hovedgaardene.

Den 31. Marts 1876 udgjorde Stiftets Kapitalformue 8,638,153 Kr. 56 Øre, hvoraf for Tiden ikke rentebærende Obligationer 1,281,953 Kr. Af Indskrivningskapitaler forrentedes til s. T. 464,000 Kr.

I Aaret 1827 udgjorde Kapitalformuen 979,910 Rd. 59$^1/_2$ ß og ved Udgangen af 1837 var den voxet til 1,289,859 Rd. 54 ß, altsaa en Forøgelse af 309,948 Rd. 90$^1/_2$ ß eller i Gjennemsnit hvert Aar c. 30,995 Rdlr. I de forløbne 39 Aar fra 1837—76 er den voxet med 6,058,434 Kr. 44 Øre, der gjennemsnitlig udgjør omtr. 155,344 Kr. 47 Øre aarlig. — I 1843 var der af virkelige og overordentlige Stiftsdamer i Stiftet 29, men efter Statshaandbogen for 1877 udgjør Tallet 94, altsaa en Forøgelse af 65. Af indskrevne Frøkener var der desuden i fornævnte Aar 102, men i Slutningen af 1876 derimod 255, saa at deres Tal altsaa er forøget med 153.

Efter at der i nogle Aar under Finantslovens Behandling i Rigsdagen var stillet Forslag i Folkethinget om at

inddrage Vallø's (tilligemed Vemmetoftes) Midler og øvrige Forhold under Lovgivningsmagtens Styrelse, blev der ved Folkethingets Beslutning den 15. Februar 1871 overensstemmende med Grundlovens § 46 nedsat en „parlamentarisk Kommission". Denne fik det Hverv „at anstille saadanne Undersøgelser angaaende Vallø adelige Stifts (og Vemmetoftes adelige Jomfruklosters) samtlige Forhold, som kunne være af Betydning med Hensyn til Lovgivningsmagtens og navnlig den bevilgende Myndigheds Stilling overfor disse Anstalter". Vedtagelsen skete med 78 Stemmer imod følgende 9: J. Ree, Chr. Rimestad, J. F. Scavenius, Ussing, Bille, Hindenburg og Klein. — Kommissionen valgtes i Thinget den 13. Marts s. A. og kom til at bestaa af følgende Folkethingsmænd:

1) Assurancebestyrer Jens Andersen Hansen,
2) Kriminalretsassessor Carthon Christoffer Valdemar Nyholm,
3) Landsoverretsprokurator Christian Carl Alberti,
4) Etatsraad, Dr. jur. Andreas Lorenz Casse,
5) Premierløjtnant Jacob Marius Eliefer Christian Gad,
6) Dr. phil. Gert Henrik Winther,
7) Redaktør Niels Hansen,
8) Løjtnant Lucianus Hansen Kofod og
9) Landsoverretsassessor Christian Rimestad.

Den 16. s. M. konstituerede Kommissionen sig og valgte Etatsraad Casse til Formand samt Assessor Nyholm til Næstformand. J. A. Hansen havde 4 Stemmer baade til Formand og Næstformand. Den holdt i Løbet af over fjorten Maaneder tre og tredive Møder; det sidste afholdtes 21. Maj 1872. Ved et kalkulatorisk Overslag beregnedes Stiftets samtlige Ejendomme til at have en Kapitalværdi af 7,859,820 Rdlr. 28 ß, herunder indbefattet Kapitalformuen. Ved Voteringen delte Kommissionen sig i et Flertal og to Mindretal.

Flertallet, der bestod af Alberti, J. A. Hansen, N. Hansen, Kofod og Winther, udtalte som Resultatet af Kommissionens Undersøgelse, „at Reglen i Grundlovens § 2, at den lovgivende Magt er hos Kongen og Rigsdagen i Forening, berettiger Rigsdagen til fremtidig at deltage i de Beslutninger, hvorefter Vallø Stifts (og Vemmetofte Klosters) Virksomhed ordnes, og at Bestemmelsen i Grundlovens § 49, at ingen Udgift maa afholdes, som ikke har Hjemmel i Finantsloven eller i en Tillægsbevillingslov, maa medføre, at Stiftelsernes økonomiske Forhold gaar ind under Rigsdagens Bevillingsmyndighed, saa meget mere som Beslutningerne om Stiftelsernes Virksomhed i og for sig forudsætte Benyttelsen af, altsaa ogsaa Beslutningen om Stiftelsernes Formuer, hvorpaa de meddelte Aktstykker indeholde talrige Exempler." — Det ene Mindretal, Casse og Rimestad, kunde ikke tiltræde den i Kommissionens Indberetning fremsatte Opfattelse af Vallø Stifts Stilling overfor Staten og de Betragtninger, som dertil ere knyttede angaaende det Forhold, hvori Stiftet maa antages at staa til den lovgivende Magt, og tilføjer, at der endnu mindre kan være Spørgsmaal om at tillægge „den bevilgende Myndighed nogen Indflydelse paa Vallø Stift og dets Formue, saalænge der ikke paa gyldig Maade er givet denne en anden Anvendelse end den nuværende", hvorimod det andet Mindretal, Gad og Nyholm, tilføjer, „at skjønt der ikke er nogen retlig Nødvendighed derfor tilstede, vil det anse det for i og for sig hensigtsmæssigt og stemmende med vort hele konstitutionelle Statsliv, at fremtidige Fundatsforandringer ikkun iværksættes under Medvirkning af den lovgivende Magt."

Sagen endtes med en Forespørgsel i Folkethinget den 28. Marts 1873 af Kommissionens Medlem J. A. Hansen til Justitsministeren Christian Sophus Klein, som erklærede, at han ikke anerkjendte de Resultater, Flertallet var kommet til

ved Undersøgelsen, hverken for holdbare eller rigtige. Der foresloges derefter af J. A. Hansen en motiveret Dagsorden, for hvilken 55 stemte ja og 18 nej, medens 25 undlod at stemme.

Til Belysning af Spørgsmaalet udkom tvende Smaaskrifter, det ene efter Anmodning af Stiftets Kurator ved Professor juris J. Nellemann, der paaviste, at Stiftets „Optagelse paa Finantsloven" simpelthen vilde være et Grundlovsbrud, og det andet af Sagfører Vilhelm Vallø, der gik i modsat Retning.

Vallø Stifts Gods var indtil 1862 Livsfæste og for en Del Huses Vedkommende overdraget Beboerne i Leje med et halvt Aars Opsigelse. Efter en over samtlige Gaarde foretagen Taxation erholdt Stiftets Bestyrelse i Henhold til Loven af 21. Juni 1854 om Afhændelse af det til Len, offentlige Stiftelser m. v. hørende Bondergods ved Hans Majestæt Kongens Resolution af 3. Maj 1862 Ret til at afhænde de under Vallø Stift hørende Fæstegaarde til Arvefæste med Ret til at sælge og pantsætte, og en lignende Tilladelse er senere given for Husenes Vedkommende. — Kjøbesummen sattes som Minimum til 500 Rdlr. og 4 Tdr. Byg pr. Td. Hartkorn, at betale efter Kapitelstaxten; indtil $^2/_3$ Dele af det, der udredes i Kjøbesum udenfor Arvefæsteafgiften, kan forblive indestaaende i Gaardene rentefrit i Fæsternes og nuhavende Hustrues Levetid mod 1ste Prioritets Panteret for Vallø Stift, samt at en Recognition af 10 Rdlr. pr. Td. Hartkorn erlægges til Stiftet ved Forandring af Arvefæster.

Paa disse Vilkaar, med lidt Forandring senere i Rentefriheden, er der i de forløbne femten Aar bortsolgt enten til Fæsterne, deres Børn eller Svigerbørn ialt 206 Gaarde paa over 1 Td. Hartkorn, saa at der nu kun er 36 Gaarde tilbage. Af Husene er der solgt et Antal af 201, ikke solgt 261.

Der er saaledes Udsigt til, at alt Vallø Stifts Bondergods om faa Aar vil være overgaaet til Arvefæste.

Siden Vallø adelige Frøkenklosters Oprettelse har der været følgende Abbedisser, Dekanesser og Provisorer. Disse sidste bleve ifølge Kgl. Reskript af 17. Juli 1810, hvori det tillige bestemtes, at der kun skulde være en, istedetfor to, kaldte Kuratorer.

Abbedisser: 1) Prinsesse Frederikke (Frederique), Hertuginde af Würtemberg-Neustadt, Grevinde til Mumpelgart, Frue til Hejdenhejm, blev udnævnt 13. Maj 1738, men fratraadte 23. August 1743. Hun var født 17. Juli 1699 og blev rimeligvis indkaldt hertil fra Tydskland for at overtage denne Plads. Efter Hofmans Fundatser „qvitterede hun 1743 formedelst Svaghed og tog til Neustadt", men det er mere rimeligt, at hun ikke har følt sig tilfreds her i vort koldere Klima; thi hun levede endnu 1778.

2) Prinsesse Louise Sophie Frederikke af Slesvig-Holsten-Glyksborg blev indsat 1748 og var Abbedisse til sin Død. Hun var født 18. Febr. 1709 og tilbragte 34 Aar paa Vallø, hvor hun afgik ved Døden 16. Maj 1782 og begravedes i Valløby Kirke. Her hviler hun i en Marmorkiste, i det saakaldte Sakristi, hvori de tre af Frederik IVs og Anna Sophies Børn tidligere henstode, men nu rimeligvis bleve nedgravne under Gulvet.

3) Prinsesse Sophie Magdalene til Slesvig-Holsten-Glüksborg fra 1782 til sin Død. Hun var en Broderdatter af den forrige Abbedisse og født 22. Marts 1746. I noget over 27 Aar beklædte hun denne Stilling og døde paa Vallø 21. Marts 1810; hun begravedes paa Vallø Kirkegaard, og siden hendes Død har ingen Abbedisse været ansat ved Stiftet.

Dekanesser: 1) Enkegrevinde Henriette af Reuss-Plauen, født Baronesse Sölenthal, udnævntes 13. Maj 1738.

Hun var født i Wien 15. Juli 1696, Datter af kejserlig Hofraad Rudolf Casper, Baron von Sölenthal og Hedevig Anna von Gräfen. Faderen afgik ved Døden, da hun var 11 Aar gl., men 29. Juli 1716 blev hun gift med Henrik XXIII, Greve af Reuss-Plauen, der døde 7 Aar efter. I Ægteskab med ham havde hun 5 Børn, hvoraf fire døde unge, og Datteren Beate Antonia Augusta (født 1722, død 1797) blev ved Klosterets Oprettelse Stiftsdame i Vallø, men 28. Novbr. 1749 gift med Kammerherre Villum Berregaard til Borreby ved Skjelskør. Under et Besøg her hos Datteren afgik Dekanessen ved Døden 22. Aug. 1757[350]) og blev den følgende 1. Septbr. begraven i Magleby Kirke i Vester-Flakkebjerg Herred, hvor hun hviler i en Marmorkiste.

2) Gehejmeraadinde Anna Margrete v. Schmettau, født v. Brandt, var født 27. Septbr. 1685, gift med Gehejmeraad Frederik Vilhelm v. Schmettau (f. 1663, død 18. Apr. 1735). Efter i ti Aar at have været Dekanesse døde hun 15. Novbr. 1768 og begravedes i en almindelig Trækiste i Kapellet under Taarnet i Valløby Kirke.

3) Feltmarskalinde Margrete Marie Thomasine v. Numsen, født Ingenhaef, havde været gift med Feltmarschal Michael Numsen (død 1757, begr. i Garnisons Kirke i Kjøbenhavn). Hun blev 21. Septbr. 1773 udnævnt til Dekanesse, men døde under et Besøg paa Løvenborg den 8. Oktbr. 1776.[351])

4) Grevinde Eleonore Louise Caroline Knuth, født Moltke, Datter af Gehejmeraad, Elefantridder Joachim Christoffer Moltke og Fru Sophie Albertine Friherreinde af Wollzogen. Hun var født 18. Maj 1728 og blev 8. Septbr. 1765 gift med Greve Eggert Christoffer Knuth til Knuthenborg (født 20. Okt. 1722, død 26. Februar 1776). Den 8. Novbr. 1776 udnævntes hun til Dekanesse og døde 18. Juni 1785. Hun er begravet under Taarnet i Valløby Kirke, og

til dette Kapels Vedligeholdelse stiftede hun et Legat paa 5000 Rdlr. Paa hendes Kiste, af Marmor, findes en længere Indskrift, hvori det blandt andet hedder: „Nidkjærhed i de hende paaliggende Pligters Udøvelse, Redelighed og Oprigtighed, Godgjørenhed, taknemmelig Skjønsomhed paa Guds Velgjerninger, Taalmodighed i de haardeste Lidelser, en sand Gudsfrygt, ere de Dyder, som gjøre hendes Tab og Minde følelig og dyrebar . . .".

5) Grevinde Frederikke Louise Holck-Winterfeldt, født v. Ahlefeldt, var født 14. Febr. 1736, gift 18. Marts 1763 med Gustav Frederik Greve Holck-Winterfeldt (f. 1733, død 23. Januar 1776), og blev udnævnt til Dekanesse 2. Juli 1785, men havde ikke Ophold paa Stiftet. Hun døde 13. Decbr. 1793.

6) Gehejmeraadinde Marie Elisabeth Moltke, født 24. Marts 1742, Datter af Friherre Verner Rosenkrantz til Villestrup og Else Margrete Sehested, gift 16. April 1764 med Provisoren for Stiftet Anton Hejnrich Moltke. Efter hans Død blev hun 21. Decbr. 1793 udnævnt til Dekanesse, døde 25. Novbr. 1798.

7) Grevinde Charlotte Elisabeth Henriette Holstejn-Ledreborg, født Baronesse Inn og Knyphausen, var født 3. Febr. 1741, blev gift 10. Marts 1768 med Kammerherre, Overhofmarskal, Elefantridder Grev Christian Frederik Holstejn-Ledreborg (f. 10. Maj 1735, død 15. Juni 1799). Hun var i 1772 Overhovmesterinde hos Dronning Caroline Mathilde og blev 9. Juli 1799 udnævnt til Dekanesse; hun døde 18. Maj 1809.[352])

8) Fru Henriette Sophie v. Düring, Datter af hannoveransk General Frederik v. Reden, født 1752, gift med Generalløjtnant, Kammerherre Frederik Ernst Christoph v. Düring (f. 24. Apr. 1738, død 19. Oktbr. 1809). Den 31. Maj

1810 udnævntes hun til Dekanesse, men blev entlediget efter Ansøgning næste Aar og døde 2. August 1819.

9) Gehejmeraadinde Lucie Charlotte Sehested-Juel, født 9. Decbr. 1765, Datter af Grev Christen Scheel, dansk Gesandt i Rusland, blev næppe femten Aar gl. den 13. Oktober 1780 gift med Kammerhere Christian Sehested-Juel til Ravnholt (f. 30. Januar 1741, død 24. Januar 1785). Hun udnævntes 15. Juli 1811 til Dekanesse for Stiftet, men havde ikke Bopæl der, da hun var Overhovmesterinde hos Dronning Marie Sophie Frederikke til sin Død i Kjøbenhavn den 13. Decbr. 1839.[353])

10) Grevinde Margrete Vilhelmine v. Schmettau, født 5. Januar 1780, Datter af Gehejmeraad Christian Ludvig v. Stemann (f. 12. Decbr. 1730, død 11. Novbr. 1813) og Dorothea Eleonore Schmettau (f. 5. Aug. 1750, død 20. Febr. 1818), gift med Generalløjtnant Gotfried Vilhelm Christian v. Schmettau (f. 12. Juni 1752, død 25. Novbr. 1823), der 20. Novbr. 1776 optoges i den danske Adelsstand. Hun udnævntes til Dekanesse den 7. Januar 1840, døde paa Vallø 12. Februar 1865 og begravedes paa Vallø Kirkegaard.

11) Nuværende Dekanesse, udnævnt 19. Febr. 1865, er den forrige Dekanesses Datter, Fru Gehejmekonferentsraadinde Sophie Amalie Bardenfleth, født Comtesse Schmettau, født den 4. Novbr. 1810, gift 3. Oktbr. 1832 med Gehejmekonferentsraad Carl Emil Bardenfleth (f. 9. Maj 1807, død i Interlaken i Schwejtz 3. Septbr. 1857). Han var Hovmester for Kronprins Frederik (VII) og rejste udenlands med Prinsen 1827—28, blev 1832 Byfoged i Frederikssund, 1837 Stiftamtmand over Island og i 1842 i Fyen, fra Marts 1848 til Januar 1852 Minister, senere Domaine-Direktør m. m.

Provisorer og fra 1810 **Kuratorer**. 1) Gehejmeraad Iver Rosenkrantz udnævntes tilligemed de to følgende til Provi-

forer ved Stiftets Oprettelse, men han afgik den 27. April 1740. Han var født 5. Decbr. 1674, blev Gehejmeraad 25. Maj 1717 og Overhovmester for Kronprins Frederik (V) i 1730, men samme Aar udnævntes han ifølge Kong Christian VI's egenhændige Skrivelse ved Kongens Tronbestigelse til Førsteminister. I den korte Tid, han ledede Regeringen, udmærkede han sig som en af de dygtigste Statsmænd, Danmark har havt; navnlig sørgede han som Ven af Videnskaberne for Universitetet og søgte, skjønt forgjæves, at forbedre Bondestandens sørgelige Stilling. — Iver Rosenkrantz afskedigedes pludselig fra alle sine Stillinger den 27. April 1740 og døde som Elefantridder paa sin Gaard Rosenholm den 13. Novbr. 1745.[354])

2) Gehejmeraad Christian Frederik Raben, født 10. September 1693, var først Kammerjunker hos Kronprins Christian (VI), senere Hovmester og Overhovmester hos Dronning Sophie Magdalene, blev tillige 1737 Stiftamtmand over Laaland-Falster, afgik som Provisor for Stiftet den 28. Februar 1769 og døde som Elefantridder den 26. Februar 1773.[355])

3) Gehejmeraad Johan Sigismund Schulin, født i Rostal, hvor hans Fader var Præst, den 8. August 1694, kom til Danmark som Hovmester for Sophie Magdalenes Brødre og steg hurtig fra det ene Ærestrin til det andet. I de sidste elleve Aar af Kong Christian VI's Regering tog han som duelig Minister en saare vigtig Del i Statsstyrelsen, men modsatte sig dog ikke med Fasthed Dronningens Ødselhed. Kongen forærede ham Frederiksdal og han beholdt sin Indflydelse under Frederik V, saa at denne Konge endog ophøjede ham til dansk Lensgreve fjorten Dage før han den 13. April 1750 afgik ved Døden.[356])

4) Kammerherre Victor Christian v. Plessen, født 24. Decbr. 1696, var fra 1738 Overhovmester hos Dron-

ningen, blev 1740 udnævnt til Provisor, døde som Elefantridder pludselig den 24. Januar 1771.[357])

5) Grev Ulrich Adolf v. Holstejn til Holstejnborg, født den 4. Februar 1731, var først Amtmand i Tønder, blev 26. Marts 1771 udnævnt til Provisor ved Stiftet og samtidig, otte Dage efter, til Overpræsident i Kjøbenhavn samt, to Maaneder efter, til Deputeret i Finantskollegiet. Han kaldes den „udmærket duelige og kundskabsrige" Mand,[358]) men fik sin Afsked ved Statsomvæltningen i Januar 1772. Han var gift med Amalie Sophie v. Buchwaldt (f. 9. Maj 1748, død 29. Maj 1823), hvis Plan det var at lade Kong Christian VII bortføre fra Hørsholm til Kjøbenhavn, og der foranledige Kongen til at entledige Struense og Brandt, udbetale til enhver 40,000 Rdlr. og landsforvise dem, men denne Plan strandede paa Grev Adolf Sigfred Ostens Upaalidelighed, der skulde have ledsaget Kongen.[359]) Grev Ulrik Adolf Holstejn døde i Altona den 1. April 1789.

6) Gehejmeraad Anton Hejnrich Moltke, der tilligemed den efterfølgende blev udnævnt til Provisor for Stiftet den 9. Maj 1772, var født 24. Septbr. 1734, Søn af Joachim Christoffer Moltke til Lohma i Sachsen, der var en Broder til den første Greve af Moltke til Bregentved. Han var, da han udnævntes til Provisor, Overhovmester hos Enkedronning Juliane Marie og døde som Elefantridder den 21. April 1792.[360])

7) Baron Jens Krag-Juel-Wind til Stensballegaard, født 1724, Dattersøn af Baron Jens Juel til Juellund, blev tillige i 1784 Kurator for Vemmetofte.[361]) Han døde 30. April 1776 og begravedes i Hellested Kirke.

8) Gehejmeraad Henrik de Stampe, født den 9. eller 29. Januar 1713 i Hammer i Aalborg Stift, hvor hans Fader Provst og Mag. Jens Stampe var Sognepræst. Han lagde sig tidlig efter Retsstudiet og blev en af de mest udmærkede

danske Retskyndige. Efter en treaarig Udenlandsrejse blev han i 1740 Doctor juris, og gik nu fra det ene Embede til det andet, adledes den 4. Maj 1759 og blev efter det guldbergske Ministeriums Fald 1784 Minister. Den fortrykte Bondestand havde i ham en kraftig Talsmand og den har ham at takke for hans Andel i Stavnsbaandets Løsning, Hoveriets Afskaffelse og Selvejendoms Indførelse. Han udnævntes i Juni 1776 til Provisor for Vallø og døde 10. eller 29. Juli 1789.[362])

9) Kammerherre Christian Brandt, født 20. Oktober 1735, Søn af Konferentsraad Carl Brandt til Teichhoff (død 27. Oktbr. 1738) og Broder til den ulykkelige Grev Enevold Brandt. Han var tillige Minister, Direktør for Vajsenhuset, Kurator for Vemmetofte og Patron for Herlufsholm, hvor han døde den 16. Marts 1805 og blev efter egen Bestemmelse begraven uden alle Ceremonier i St. Petri Kirke i Kjøbenhavn.[363])

10) Grev Joachim Godske Moltke til Bregentved, født 27. Juli 1746, Søn af Grev Adam Gotlob Moltke til Bregentved (f. 10. Novbr. 1710, død 25. Septbr. 1792), blev i en Alder af ti Aar Kaptajn, men forlod den militære Løbebane. Efter en femaarig Udenlandsrejse ansattes han som Deputeret i Generaltoldkammeret og 1776 som første Deputeret i Rentekammeret, hvor han udvirkede den vigtige Forordning af 23. April 1781 om Jordfællesskabets Ophævelse. Nogle Dage derefter blev han Statsminister, men ved det guldbergske Ministeriums Fald 1784 blev han entlediget fra alle sine Stillinger og levede derefter i 29 Aar paa sine Godser, indtil han efter Statsbankerotten i 1813 paa Kong Frederik VI's Opfordring antog en Plads som Statsminister og med Kraft og Dygtighed arbejdede paa at gjenoprette Landets Finantser. Ligesom Faderen var han en ivrig Understøtter af Videnskab og Kunst og har tillige vundet et saare

hæderligt Eftermæle ved sin udstrakte Godgjørenhed. Hans Legater i forskjellige Retninger skal have udgjort den paa de Tider enorme Sum af 300,000 Rdlr., saa at indtil da ingen anden dansk Rigmand havde skjænket saa meget til offentlig Brug, som han. — Greve Moltke udnævntes til Provisor for Vallø den 2. Maj 1792, men var efter Brandts Død Ene-Provisor og fra 1810 Kurator. Han var Overkammerherre, Elefantridder m. v. og døde 5. Oktober 1818;[364]) han er begravet i Karise Kirke.

11) Greve Adam Vilhelm Moltke, den Forriges eneste Søn, var født 25. August 1785 paa Ejnsidelsborg i Fyen. Efter at have nydt Undervisning af senere Biskop over Sjælland, Jacob Peter Mynster, kom han til Universitetet 1801, tog fire Aar efter juridisk Embedsexamen, blev 1809 Assessor i Højesteret og Kammerherre, 1812 Deputeret i Rentekammeret og 1816 tillige Medlem af Finantsdeputationen. I 1831 blev Moltke Gehejme- Stats- og Finantsminister, hvilken Post han derpaa beklædte i den følgende Tid af Frederik VI's og hele Christian VIII's Regering, og begge Konger skjænkede ham uindskrænket og fortjent Tillid. Ved Regeringsforandringen i Marts 1848 indtraadte Greve Moltke paa Kong Frederik VII's indstændige Anmodning som Førsteminister og viste derved en opofrende Fædrelandskærlighed, ligesom ogsaa hans i Udlandet vel ansete Navn bidrog sit til at kaste Glans over den nye Regering i Danmark. Han holdt trolig ud paa denne Post i den for Danmark farefulde Tid under Kampen med det mægtige Tyskland, indtil han i Januar 1852 endelig tog sin Afsked. Fra den Tid levede Greve Moltke som Privatmand, skjønt han dog, saalænge hans Kræfter tillode det, vedblev at være Medlem af Rigsdagens Landsthing.

I Faderens mange og store Legater havde Greve Moltke en ikke ringe Del, da han, uagtet Faderens Bestemmelser

derom ikke vare gjorte bindende for ham, samvittighedsfuldt bragte dem i Udførelse. Hans Godsers Beboere rejste ham i Bregentved Have den 6. Septbr. 1859 et smukt Minde, en Broncestatue af Billedhuggeren Herman Vilhelm Bissen.[365]) Grev Moltke var i over 45 Aar Kurator for Stiftet. Han døde som Gehejmekonferentsraad, Overkammerherre, Ordenskantsler, Elefantridder m. m. den 15. Februar 1864 og blev begraven i Karise Kirke.

12) Sønnen Grev Frederik Georg Julius Moltke, født i Kjøbenhavn 27. Febr. 1825, blev efter i nogle Aar at have været adjungeret Faderen den 23. Februar 1864 Kurator for Stiftet, ligesom han ogsaa blev Kurator for Vemmetofte.[366]) Han udnævntes 11. Juni 1875 til Udenrigsminister, men afgik ved Døden paa Bregentved den 1. Oktober samme Aar og blev otte Dage efter begraven i Karise Kirke.

13) Den nuværende Kurator, udnævnt den 15. Oktober 1875, er Hr. Kammerherre Ernst Emil Rosenørn, født paa Ulriksholm i Fyen den 7. November 1810; Forældre: Godsejer Cæcilius Uldericus Andreas Rosenørn (død 1820) og Juliane Marie Schack (død 1834).

Hr. Kammerherre Rosenørn er tillige siden 27. April 1869 Kurator for Vemmetofte, var fra 22. Septbr. 1869 til 28. Maj 1870 Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet, blev 28. Juli 1870 Overpræsident i Kjøbenhavn, er Kommandør af Dannebrog og Dannebrogsmand m. m.; gift den 15. April 1845 med Mariane Magdalene Clausine Brinck-Seidelin, f. 8. Maj 1817, Datter af Konferentsraad Ludvig Christian Brinck-Seidelin og Marie Elisabeth Kragh.[367])

Vallø Stift har efter Resolution af 4. December 1819 følgende Vaaben: Skjoldet er forsynet med et Midterskjold, og i dette er atter anbragt et, med et Navleskjold forsynet, Hjerteskjold. I Navleskjoldet er i Blaat Dronning Sophie

Magdalenes gyldne Navnechifre. Hjerteskjoldet er lodret ligedelt, og i første Felt i Guld Danmarks tre guldkronede, blaa, mod Højre vendte, over hinanden gaaende Leoparder, omgivne af røde Hjerter; i andet Felt i Sølv er en kongelig kronet, rød, flakt Ørn. Midterskjoldet er firdelt; i første og fjerde Felt i Guld er Oldenburgs to røde Bjælker, i andet og tredie Felt i Blaat Delmenhorsts svævende Guldkors. Hovedskjoldet er ligeledes firdelt; i første Felt i Guld er Slesvigs to blaa, mod Højre over hinanden gaaende, Løver med udrakte Tunger og opadvendte Haler, i andet Felt i Rødt Holstens tredelte Sølvneldeblad med tre Sølvnagler i Delingerne, i tredie Felt i Rødt Stormarns mod Højre vendte Sølvsvane med sorte Fødder og Næb, udslagne Vinger og krummet Hals, hvorom en Guldkrone, i fjerde Felt i Rødt Ditmarskens mod Højre vendte Sølvhest med guldharnisket Rytter, som i den opløftede højre Haand svinger et draget Sværd og paa venstre Arm har et Guld-Stridsskjold. Over Skjoldet er der en fyrstelig Krone.[368])

Af danske Kongers Besøg paa Vallø Tid efter anden skal her omtales følgende: Kong Christian I besøgte 23. April 1480 Tryggevælde,[369]) men skjønt det ikke berettes, at han var paa Vallø, er dette dog rimeligt, eftersom hans Dronning samtidig besad Vallø. Den af de følgende Konger, som bestemt vides at have været der, er Christian IV, som besøgte Oluf Rosensparre. Kongen tog fra Kjøbenhavn 24. Juli 1608, overnattede i Karlslunde og kom næste Dag til Vallø, hvorfra han atter den følgende Dag begav sig til Vemmetofte.[370]) Ni Aar efter rejste han fra Frederiksborg den 4. Juli 1617, overnattede i Kjøge og opholdt sig de følgende Dage, Lørdag og Søndag, paa Vallø, hvorfra han om Mandagen afrejste til Vordingborg.

Om de følgende Konger har været der, vides ikke, men Frederik IV besøgte Stedet kort efter at han var bleven Ejer

deraf, idet han den 30. Oktober 1708 og følgende Dage tilligemed sit store Følge opholdt sig paa Vallø. Herfra drog han til Italien, men Dronning Louise vidste ikke andet end, at hendes Gemals Rejse angik Vallø.[371]) Senere, da Kongen havde skjænket Godset til Fyrstinde Anna Sophie, besøgte han, som vi forhen har omtalt, Vallø baade 1715, 1716, 1723 og 1730, saa at ingen dansk Konge oftere har aflagt Vallø sit Besøg. Kong Christian VI var der baade ved Stiftets Indvielse og det følgende Aar 1739 fra 25. til 28. Juni.[372]) Kong Christian VII var, som vi ligeledes foran har seet, her i Juli Maaned 1766 og Frederik VI var paa Vallø tilligemed sin Dronning 1808. De følgende Konger Christian VIII og Frederik VII have ikke aflagt noget Besøg her som Konger, men den førstnævnte kom som Prins i Aarene fra 1830 til 1836 oftere til Vallø[373]) for at besøge forhenværende Statsminister, Gehejmeraad Frederik Moltke, som i disse Aar boede i Kavallerboligen ved Vallø. — Den 31. August 1872 aflagde vor nuværende Konge, Hans Majestæt Kong Christian IX med Hendes Majestæt Dronning Louise, Deres Kongelige Højheder Kronprins Frederik, Prinsesse Alexandra, Storfyrstinde Dagmar, Prinsesse Thyra og Prins Valdemar samt to af Hans Majestæt Kongens Brødre, et Formiddagsbesøg paa Vallø, hvor Alt var indrettet til en festlig Modtagelse med Æreporte og deslige. Efter tre a fire Timers Ophold paa Stedet afrejste Kongefamilien Kl. 2 Eftermiddag til Bregentved.

Lidemarkgaard

skal efter de Oplysninger, man har om den, have været beliggende midt i Byen, syd for Kirken. Dens Bygninger har dog rimeligvis kun været smaa; thi man mener endnu at kunne paavise Levninger deraf i en Bindingsværks Bygning, der hører til Gaarden Matr. 17 a, beboet for Tiden af Møller Jens Larsen, idet saavel Spærværk som Bjælker ere af usædvanlig Tykkelse.

I gamle Dokumenter skrives Gaardens Navn Ligmark eller Liemark og først i senere Tid kaldtes den Lidemarkgaard. I henved to hundrede Aar tilhørte Gaarden den adelige Slægt Godske, som skal have været en sjællandsk Adelsslægt, der brugte et Vaaben med to blaa Bjælker i Sølvfelt og paa Hjælmen to Arme, holdende et Spejl.[1]) Dette Vaabenmærke var fælles for Slægterne Godske, Bjelke og en Familie af Navnet Falster. Da ogsaa fælles Godsbesiddelser forbinde disse tre Slægter, have de utvivlsomt oprindelig samme Herkomst. Godske og Falster ere forlængst uddøde, men Bjelkerne leve endnu. — Den første af Familien, der nævnes som Ejer af Gaarden, var Godske Mogensen, som ejede den ved Aar 1480. Han var Væbner og havde 1491 Hørbygaard som Len af de roskildske Bisper, hvilken han beholdt til sin Død 1608. Han var gift med Fru Ellen

Pedersdatter Ravensberg, der døde 1522. De ere begge begravne i Choret i Hørby Kirke i Tusse Herred, hvor der findes Ligsten over dem.[2])

Fru Ellen eller Elline har formentlig beholdt Lidemarksgaard til sin Død, men derefter kom den til Sønnen

Peder Godske,

der var en i sin Tid anseet Mand. Under Grevens Fejde var han Befalingsmand paa de roskildske Bispers Slot, Hjortholm, ved Fursøen. Slottet belejredes i Foraaret 1535 af Grev Christoffers Folk, men Peder Godske forsvarede det med stor Tapperhed og Udholdenhed. Efter at det fjendtlige Skyts ganske havde ødelagt Taarnet, den ene Side af Slotsmuren og selve Vægtergangen, maatte han den 1. Maj overgive Slottet til Greven.[3]) Saavel Bispen Joachim Rønnov som Kapitlet fandt, at han i enhver Henseende havde opfyldt sin Pligt; thi den 1. Septbr. gave de Peder Godske et aabent Brev, hvori de tilkjendegave ham deres Tak for, at han som en ærlig Mand havde holdt Slottet, saalænge det kunde holdes. Af en Aaret efter affattet Fortegnelse over Roskilde Bispestols Gods sees, at han af Bispestolen havde Livsbrev paa Husum By, hvilken Joachim Rønnow havde forlenet ham med kvit og fri uden Afgift.[4])

Et Par Aar efter blev Peder Godske Befalingsmand paa Kjøbenhavns Slot, hvilken Stilling han beklædte til sin Død.[5]) I 1539 fik han et kgl. aabent Brev, dateret Helsingborg Onsdagen efter St. Bartholomæi Dag, hvorefter alle Kronens Bønder og Tjenere, hvadenten disse vare Stiftets, Klosternes, Præsternes eller Kirkens (Adelens alene undtagne), i sex sjællandske Herreder, hvoriblandt Bjeverskov og Stevns Herreder, skulde møde i Kjøbenhavn i fire fulde Dage paa egen Kost og Tæring eller og leje en færdig Karl i deres Sted for at arbejde paa Kjøbenhavns Volde. Hver

skulde medbringe enten Skovl eller Spade, og de maatte ikke tage hjem, før de havde faaet Tegn paa af den, der forestod Arbejdet, at de rigtig havde været der og fuldført det. [6])

Ved Hr. Oluf Rosenkrantz's Død fik Peder Godske Abrahamstrup Len, som han først halvandet Aar efter synes at have tiltraadt, idet han 17. April 1547 modtog Følgebrevet til Bønderne. Med Lenet fulgte ogsaa Overbestyrelsen af det kgl. Stutteri paa Abrahamstrup og Hesselø. I denne Egenskab nød han en særlig Indtægt; thi Kongen tillagde ham den 20. Oktober 1550 Halvdelen af de Føl, der i de to sidstforløbne Aar vare faldne og fremdeles maatte falde paa begge Steder, saalænge han havde Kjøbenhavns Slot. [7]) 1546 fik han Følgebrev „til Valore og Holme Len og Lejre og Udlejre Gods, som Hr. Oluf Nielsen i Pant havde, at svare til Kjøbenhavns Slot herefter paa Regnskab." [8]) Det følgende Aar blev han forlenet med Rønnebæksholm uden nogen Afgift og Løverdagen efter Jacobi Apostels Dag 1553 fik han Livsbrev paa dette Len og fik dertil lagt forskjelligt Gods. [9]) Samme Aar fik han Følgebrev til nogle Bønder under Kjøbenhavn og Tilladelse til at indløse noget af Kronens Gods hos Iver Lunge paa Selsø og den 9. April 1555 blev han forlenet med Ørekrog (Kronborg). [10])

Af det, denne meget betroede Mand udførte til Rigets Gavn og Bedste, skulle vi anføre, at han 22. Marts 1550 fik Brev om at opføre et Tøjhus for Slottet i Kjøbenhavn. Den Vold, som stod mellem Graven ved Stegerset og Stranden, skulde derfor sløjfes, og forsaavidt som Pladsen var bekvem, skulde Tøihuset opføres her. Desuden virkede han meget med Hensyn til Slotsbygningen, Krigsskibes Bygning, Udrustning m. v. [11])

Biskoppen Peder Plade eller Palladius roser ogsaa Peder Godske, fordi han i 1552—53 afskaffede de katolske Fastelavnsskikke. I et Skrift, Bispen 1556 udgav under Titel:

„En Formaning og Advarsel om den lappede og forkludede Hose-Dievel“ siger han: „Den Fastelavns Dievel inden Kjøbenhavns Porte, som vi haver prædiket mod noget nær disse tyve Aar, indtil nu for tre Aar siden den salige Peder Godske .... han lagde en Haand paa med og beviste sig i Øvrighedsembedet som en from christen Mand ...., hvornæst den Fastelavns-Dievel blev bortjaget, saa at vi have siden havt Fred for hannem, Gud være lovet!“ [12]) Han maa have været en god Ven af Bispen; thi denne tilegnede ham St. Mikkelsdag 1554 en lille Bog om „Christi Forklarelse paa Tabor“ og sendte ham Bogen „til en tacksigelses bekendelse for eders mangfoldige velgjerninger mod mig.“ Den er prydet med Peder Godskes og hans Hustrues Vaabner i Træsnit [13]) (rimeligviis hans Mødrenevaaben, da han næppe var gift).

Medens Peder Godske laa syg af et Benbrud paa Hørsholm, kom en polsk Adelsmand Johan a Lasco (død 8. Januar 1560) til Kjøbenhavn med et Følge af 150 Reformerte, der paa Grund af deres Religion vare udviste af Dronning Marie af England. Da Kong Christian III var hæderlig bekjendt for sin Fromhed, Visdom og Retfærdighed, haabede disse Flygtninge, Oldinger, Mænd, Kvinder og Børn, at finde et Tilflugtssted i Danmark. Paa to Skibe vare de afgaaede fra England, og i Midten af Oktbr. kom det ene Skib til Kjøbenhavn og 29. s. M. ankrede det andet, hvorpaa a Lasco selv befandt sig, ved Helsingør. Saasnart Peder Godske blev bekjendt med disse Fremmedes Ankomst, udstedte han Befaling til Magistraten om, at samme paa det nøjeste skulde examinere Flygtningerne, tage dem i Ed paa, at de vilde forholde sig stille og ikke med Hensyn til Religionen foretage noget mod Landets Love. Uagtet de bønfaldt om at maatte opholde sig her, blev det senere forbudt dem at øve deres Gudsdyrkelse her i Landet, og Kongen gav i et

Brev, dateret Koldinghus Lørdagen efter St. Martini Dag 1553, Peder Godske Befaling til at føje Anstalter til deres ufortøvede Afrejse. Midt i Vintertiden, fra 12. til 16. December, bragtes disse Ulykkelige ombord paa Skibe og bortførtes fra Kjøbenhavn til Rostok og Lybek, og Peder Godske tillod kun tretten gamle og syge Personer, deriblandt nogle frugtsommelige Kvinder, at forblive i Byen Vinteren over, hvilke i alle Maader skulde forholde sig stille. Selvfølgelig bleve de Styrende for denne haarde Behandling underkastede strenge Domme, og a Lasco skrev kort efter sin Afrejse i et Brev til Kongen: at, dersom han og hans Menighed vare komne til Hedninger, vilde de ikke have kunnet faae en haardere og ubarmhjertigere Behandling end den, de havde lidt i Danmark. [14])

Efter et virksomt Liv døde Peder Godske i Kjøbenhavn den 23. Februar 1556 og blev tre Dage efter begraven i Frue Kirke. [15]) Han var i sin Tid bekjendt for stor Troskab mod sin Konge og Aarvaagenhed i sit Embede, hvorfor han ogsaa var elsket af Kongen og agtet af alle.

Efter Peder Godskes Død kom Gaarden til Broderen

Mogens Godske,

der var født paa Hørbygaard den 10. Novbr. 1502. Han maa have været bestemt for den gejstlige Stand; thi i Aarene 1536—38 kaldes han „Mester Mogens Godske af Hørby", [16]) men denne Titel bortfaldt ved hans Giftermaal. Der angives endog, at han i Reformationstiden var Præst i Udby i Tusse Herred i tre Aar, [17]) hvilket dog maa ansees for tvivlsomt. Rimeligvis fik han efter Moderens Død Hørbygaards Len, idetmindste havde han Livsbrev derpaa ved Reformationens Indførelse. I 1538 eller Begyndelsen af næste Aar blev han tillige Lensmand paa Dragsholm og Stiftsbefalingsmand over Sjælland. [18]) I denne Egenskab fik han „et

kongeligt aabent Brev til menige Bønder og Almue over alt Sjællands Stift, at Kongelig Majestæt haver nu tiltroet og befalet ham at være Tilsynsmand over Sjællands Stift, der at have Agt paa, at Bønderne retfærdeligen tiende og siden lade oppebære denne Tiende og gjøre Os (Kongen) Regnskab derpaa, sammeledes at oppebære af hvis Tiende, Gjæsteri og al anden Rente og Rettighed, som os og Kronen paa Stiftets Vegne bør at have, sammeledes at drage omkring og visitere med Superintendenten der udi Stiftet og have Tilsyn (med), at Religionen ved Magt holdes, og høre Kirkens Regnskab". [19])

Et af de følgende Aar blev Mogens Godske tillige Lensmand paa Roskildegaard, hvilket Len han havde 1542. I 1540 fik han Følgebrev til Haraldsborg Len og til Kronens og Stigtens Tjenere, som ligge til Biskopgaarden i Roskilde, som Hr. Claus sidst i Forlening havde, og samme Aar ligeledes Følgebrev til Kronens Bønder, som ligge til Haraldsborg Len. Samtidig havde han ogsaa det Hverv at opkræve Skat og Landhjælp af Skjoldenæs og Holbæk Len. [20]) Da der fra Lund Tirsdagen efter St. Galli Dag 1546 udgik et kongeligt Brev til alle Præster og Kirkeværger over hele Riget, at de til den daglige Tjeneste og Besolding til Krigsfolket, som holdes uden Riget til Undersaatternes Beskjermelse, skulde af Præsterne afgives en fjerde Del og af Kirkevægene Halvdelen af Kirketienden, saa fik Mogens Godske det Hverv at skulle modtage den første Halvdel deraf til Jul og den anden Halvdel til Paaske. [21]) Den 24. August 1553 fik han med Lensmanden Sten Rosensparre og flere Befaling til at sætte Bønderne i Kallundborg Len, der havde klaget over, at de vare for højt ansatte, „for sligt Landgilde, som de taale kunde, samt til Kongen indgive et klart Register over, hvad de bleve satte for." [22])

Foruden at Mogens Godske ligesom Broderen var en

meget betroet og anseet Mand, maa han tillige efter de Tider have været en formuende Mand. Saaledes havde han forstrakt Kronen med 350 Rd. og 150 Guldgylden, hvorfor han af Kong Christian III erholdt Krongods baade i Merløse og Tusse Herreder i Pant. I 1565 laante han ligeledes Kong Frederik II 3000 Joachimsdalere og fik derfor mere Gods i Merløse og Bjeverskov Herreder.

Den 13. Maj 1551 udstedte Jørgen Rud paa Vedbygaard en Obligation, „at han var Mogens Godske halvfjerde hundrede gode Daler skyldig, som han forpligter sig til at betale til Mikkelsdag næstkommende, og dersom Mogens Godske ikke til den Dag fik Pengene, da skulde han strax annamme Gods i Slagelse Herred, Vemmelev Sogn, Ormitslev By, og beholde det for et brugelig Pant, indtil det blev igjenløst.“ [23]) Mogens Godske døde 1578 og blev begraven hos sine Forældre i Hørby Kirke.

I 1539 ægtede han Jomfru Catrine Blome, og Kong Christian III gjorde selv deres Bryllup samt gav hende Livsbrev paa Hørbygaard med alt det Gods, der laa dertil. [24]) Desuden gav Kongen ham 400 rhinske Gylden til Brudeskat, for hvilke Penge Mogens Godske gav Kantsler Johan Friis Kvittering, dateret Kjøbenhavns Slot Aske-Onsdag 1539. [25]) Fru Catrine beholdt rimeligvis Hørbygaards Len til sin Død 1587. Hun ligger ogsaa begraven i Hørby Kirke.

Hvem af Sønnerne der nu kom i Besiddelse af Lidemarkgaard, lader sig vanskeligt afgjøre. Den ene Frederik Godske, der var Kannik i Roskilde, maa rimeligvis i Moderens Levetid have forestaaet Lenet paa Hørbygaard; thi han kaldes 1583 Lensmand der. Da han tillige nævnes til Lidemark, tør det muligt deraf sluttes, at han ved Moderens Død, maaske før, har faaet Gaarden eller en Del deraf og beholdt den til sin Død 1610, skjønt han boede i Roskilde.

Han lod i 1589 opsætte en Mindetavle over Forældrene Hørby Kirke, og blev efter sin Død begraven i Roskilde Domkirke, hvortil han i Forening med Jacob Vind har skjænket den nuværende Malm-Døbefont.[26]). Han var den 6. Decbr. 1584 i Roskilde bleven gift med Birgitte Baad, Datter af Jens Baad til Tidselholt og Karen Akeleje. Hun ægtede siden Admiral Peder Galt (halshugget 1644) og døde 18. Maj 1630.

Med større Vished vides det, at Gaarden tilhørte Broderen Godske Mogensen, der var født paa Roskildegaard den 11. Dcbr. 1545 og døde paa Lidemarkgaard den 14. Aug. 1619,[27]) begraven i Roskilde Domkirke, men forøvrigt ubekjendt. Han var gift med Margrethe Hvitfeld, Datter af Claus Hvitfeld til Krumstrup og Dorte Beck. — Gaarden kom derefter til deres Søn Mogens Godske, der i sin Ungdom tjente i Dronning Sophies Hof i Nykjøbing og i 1602 som Kammerjunker fulgte Frederik II's Søn Prins Hans til Rusland.[28]) 1611 tjente han som Skibshøvedsmand og 1626 boede han i Viborg.[29]) Iøvrigt angives han at have været Kannik i Roskilde og Lund og døde 1656.

Han var gift med Dorte Friis til Villerup i Vendsyssel, hvilken Gaard han den 6. Aug. 1626 solgte til Claus Kaas til Øland. Hun var Datter af Godske Friis og Maren Kruse; Ægteskabet var barnløst.

Rimeligvis beboede Mogens Godske ikke selv Gaarden, men derimod beboedes den af hans fire Søstre. Af disse døde Anna den 8. Juli 1637, Marie den 29. Oktbr. 1648, Karen og Lisbeth i Aaret 1656.[30]) Disse tvende sidstnævnte udstedte paa Lidemarkgaard den 25. Juli 1650 i Overværelse af Iver Vind til Nørholm, deres Værge, og Christen Skeel til Holbekgaard (og Vallø) et Gavebrev, hvorved de „saalænge Verden staar" skjænke en Gaard i Gummerød By til deres Begravelse i Lidemark Kirke. Gave-

brevet blev konfirmeret af Kong Frederik III den 2. Aug. 1650 og omtales i Hofmans Fundatssamling (VIII, 366) som et Legat, hvorefter Sognepræsten i Lidemark aarlig skulde nyde af nævnte Gaard paa 5 Tdr. Hartkorn „billig Vegt og Arbejde, men Landgilden, som var aarlig 1 Fjerding Smør, og Festningen, naar den faldt, at tilhøre Lidemark Kirke, imod at Kirkeværgen under Præstens Forsorg, skulde have Inspektion ved deres grundmurede Begravelse norden for Lidemark Kirke, aarlig at lade reparere og holde vedlige". Der tilføjes, at „dette er for Præsten forsvunden siden 1676. Gaarden nedbrudt og lagt under Herregaarden Taagerød; men Kirkepatronerne har siden forsvarligen vedligeholdt Begravelsen."

Derefter skal Lidemarkgaard have været beboet af Jørgen Christensen, der vel ogsaa ejede Gaarden. Han døde 1691 og efter ham kjøbte Baron Jens Juel den og lagde den under Juellund. Da Gaardens Avling kun bestod af 12 Tdr. Hartkorn, bortfæstede Baronen den til en Bonde. Den blev derefter mageskiftet med to Gaarde i Ødemark til Gehejmeraad Casper Scholler til Lellingegaard og ved Salget til Dronning Anna Sophie kom Gaarden under Vallø Grevskab og har siden den Tid været en almindelig Bondegaard paa Vallø Stifts Gods.

Ved Jens Juels Kjøb af Jonstrup omtales i „danske Herregaarde" som hørende dertil „1 Gaard og 5 Huse, tidligere en Hovedgaard i Lidemark By og Sogn". Dette Gods maa efter al Rimelighed være den gamle Lidemarkgaard, som ved 1694 var udstykket paa den anførte Maade og altsaa den Gang tilhørte den daværende Ejer af Jonstrup, Sekretær Hans Habervald.

Taagerødgaard.

I ældre Dokumenter skrives Gaardens Navn Thaagerødt, Toggerød eller Togerød. Den var beliggende $1/8$ Mil sydøst for Lidemark By paa det Sted, hvor Skovfogedboligen nu ligger i Taagerød Skov. Stedet er en jevn Bakke, der i næsten hele sin Omkreds er begrænset af Indsænkninger, hvilke muligvis har været Grave om Gaarden. I Bakken har man fundet Kampestens-Grundmure, Kjælder, røde Mursten, Fliser m. m., hvilket altsammen tyder paa, at Gaarden har været en Grundmurs-Bygning.

Af hvem eller naar Taagerødgaard er opført, vides ikke. I Christan III's Tid ejedes Gaarden af

Claus eller Nicolaus Rosengaard,

som var en Søn af Teus eller Tetz Jensen Rosengaard, den roskildske Biskops Lensmand paa Farum og Lensmand paa Gjorslev (død omtr. 1519) og Alhed Urne, Søster til Bisp Lave Urne; (hun døde paa Farum den 6. Marts 1544, begraven i Roskilde Domkirke 16. s. M.).

Familien Rosengaard var en gammel dansk Adelsslægt, hvis Vaaben var et af Sølv og Blaat tverdelt Skjold, hvorover en til Højre opspringende halv rød Løve i øverste Felt med en Sølv Fiskehale med røde Finner i nederste Felt. Hjelmtegnet var en til Højre opspringende halv rød Løve.[31])

Claus Rosengaard skal — skjønt det forekommer utroligt — allerede 1516 have været Kannik i Roskilde, dernæst fra 1526—28 Universitetets Rektor.[32] Han døde paa sin Gaard Taagerød 17. April 1570,[33] rimeligvis i en meget høj Alder, hvis det foranførte er rigtigt, og blev begraven i Roskilde Domkirke, hvor hans Ligsten endnu findes i den søndre Sidegang. Stenen er forsynet med adelige Vaabener og paa den findes hans Billede i fuld Rustning. — Efter Reformationen ægtede han Margrete Skave, Datter af Mourids Skave til Eskildstrup (død 28. Maj 1533) og Elline Bille (død 19. Septbr. 1559).[34] Hun overlevede ham som Enke i 23 Aar, døde 3. Febr. 1593 og blev begraven i Lidemark Kirke.[35]

Som den følgende Ejer af Gaarden nævnes

Hartvig Høcken eller Høicken,

der ved Arv med sin Hustru kom i Besiddelse af den. Han var af en gammel slesvigsk Familie, hvis Hovedejendom var Avnbølgaard i Sundeved. Dens Vaaben var i Sølvfelt en halv rød Buk i Skjoldet og ligesaa paa Hjelmen, hvor den var kronet.[36]

Om Hartvig Høckens tidligere Livsforhold haves ingen Efterretninger. Dog maa det antages, at han har været i en Stilling ved Hove, hvorfra hans Navn blandt flere Adelsmænds og Aarstallet 1568 findes paa et stort Glasbæger, der nu opbevares i den kronologiske Samling paa Rosenborg.[37] Muligt har han ogsaa været Officeer i Hæren, som det andet Sted angives.[38] Den 9. Oktbr. 1583 var han nærværende paa Kongens Retterting paa Tryggevælde og nævnes ved denne Lejlighed som „Os elskelige, vor Mand og Tjener".[39] Han døde den 2. April 1595[40] og blev den følgende 14. Maj begraven i sin Sognekirke i Lidemark,[41] hvor der i Gulvet ligger en kostbar Ligsten, hvorpaa baade

hans, hans Hustrus og hendes Moders Billeder staar udhugne i Legemsstørrelse, omgivne af deres Anevaaben. — Han var gift med den forrige Ejers Datter Alhed Rosengaard, der overlevede ham og rimeligvis har bekostet Ligstenen; thi hendes Dodsaar er ikke anført.

Indskriften paa Gravstenen er følgende. Foroven: „Her liger begraffven erlig oc welbyrdig Frue, Fru Margrethe Skafves datter, s. Clavs Rosengaards Efterlefversche, hves Siel Gud haffver, som bode paa Togerødt, oc døde hun thend 3 Dag Februari Ao 1593"

og forneden under deres Fødder:

„Her liger begraffven erlig oc welbyrdig Mand s. Hartvig Høckien hves Siel Gud haffve, som bode paa Togerødt oc døde then 2 Dag Aprilis Anno 1595, oc hans kiere Høstru erlig oc welbyrdig Frue Alhed Rosengard, som bode paa Togerødt".

Hartvig Høcken er bleven meget ufordelagtig bekjendt paa Grund af den Fremfærd, der tillægges ham mod hans Sjælesørger, Sognepræsten i Lidemark. Historien derom berettes i „Hofmans Fundatssamling" (X, 80) af Stedets daværende Præst, Magister Ryge, efter Sogneprotokollen saaledes: „At han Aar 1551 lod ved sin Skytte skyde Præsten i Lidemark, Hr. Jacob Pedersen, ihjel, som han gik hjem om Aftenen fra Taagerød, hvor han var indbudt til Bords paa samme Dag, som H. Høcken havde gaaet til Skrifte og Alters. Aarsagen til dette gruelige Mord skal have været denne: fordi Præsten som en nidkjer og brav Mand havde i Skriftestolen foreholdt H. Høcken sit skiændige og utugtige Levnet med Ægtemænds Koner og Piger i Sognet. Ved Skyttens Undvigelse af Landet blev Sagen intet nærmere undersøgt." — Der tilføjes: „Om dette Mord meldes noget i Pontoppidans Annaler, hvor Præsten kaldes Hr. Niels Rasmussen".

Hvorvidt denne Beretning er overensstemmende med

Virkeligheden, lader sig vel nu vanskeligt opklare, eftersom Sagen, som det hedder, paa Grund af den Skyldiges Undvigelse ikke blev nærmere undersøgt. Imidlertid har Folk her paa Egnen efter tre hundrede Aars Forløb ikke glemt det gruelige Mord, og Stedet, hvor man fandt Præstens Lig, paavises ogsaa i den saakaldte „Sortemose“ nær ved Vejen.

Om Hartvig Hocken, dersom Mordet udførtes 1551, eller efter andre Beretninger 1566, den Gang boede paa Taagerød, lade vi uafgjort; thi det er ikke bekjendt, naar han indtraadte i Ægteskab med Alhed Rosengaard. Muligt kan han efter sit Giftermaal have opholdt sig til Hove eller deltaget i Syvaarskrigen, men Uvisheden om, hvilken Præst der blev dræbt, enten Hr. Jacob Pedersen eller Hr. Niels Rasmussen, lader formode, at Beretningen først i en langt senere Tid er optegnet, maaske efter et gjennem flere Slægtled overleveret Sagn, der mere eller mindre kan have fjærnet sig fra Virkeligheden. At Mordet først skulde være udført 1591, som det senest i Fr. Carlsens Skrift om „Gammelkjøgegaard og Omegn“ ogsaa henføres til,[42]) er ikke rigtigt; thi fra 1584 til 1622 var Hr. Laurits Andersen Præst i Lidemark. Over ham findes Ligsten i Kirken, hvorpaa staar: „Her ligger begrafven hæderlig och gudfryctig Mand H. Lavritz Anderson fordum Sogenprest thil Lidemarck och Biefverchov Sogner udi 38 Aar, som døde den 26 Aprilis Anno 1622 udi sin Alders 67 Aar. —“

Fru Alhed Rosengaard beboede Taagerød i sin Enkestand,[43]) men hendes Dødsaar vides ikke. Gaarden kom derefter til

Jens Bille

til Vrejlevkloster, en Søn af Jens Clausen Bille til Lyngsgaard og Fru Karen Rønnov til Hvidkilde. Han var født

27. Oktober 1567 paa Visborg Slot og ægtede 1595 Jomfru Ellen Juel, med hvem han fik Gjorslev; desuden ejede han Valbygaard i Stevns, hvor han døde 1617 eller 1618. Hans Enke overlevede ham kun et Aarstid.

Før sin Død solgte Jens Bille Taagerød til

Sivert Beck

til Førslev, Søn af Lave Beck (født 1530, død 16. Juni 1600) og Agathe Grubbe (død i Januar 1623, 90 Aar gl.),[44]) der var født 18. Oktbr. 1566 paa Roskilde Bispegaard, hvor hans Fader da var Lensmand.

Tolv Aar gammel rejste han udenlands sammen med sin Morbrodersøn Sivert Grubbe, der senere blev Befalingsmand paa Malmø Slot. Han besøgte forskjellige Universiteter i Tyskland, opholdt sig tre Aar i Wittenberg og kom tilbage efter otte Aars Forløb. Et Aars Tid efter ansattes han i Kancelliet, hvor han var fra 21. Novbr. 1584 til 24. Novbr. 1596. Derefter blev han „for sin Flittighed og Skikkelighed betroet at være Rentemester, hvilken besværlige og mojsommelige Bestilling han haver med synderlig Flid betjent indtil sin Dødsdag, paa 26de Aar".

Efter tolv Dages Sygeleje afgik han ved Døden i Kjøbenhavn den 2. Januar 1623 og blev den 16. s. M. bisat i St. Nicolaj Kirke. Præsten Thomas Wegner holdt Ligprædikenen over ham, hvilken det samme Aar blev trykt.[45]) Liget blev derefter ført til Førslev Kirke og begravet der.

Den 5. Septbr. 1602 holdt han i Kjøbenhavn Bryllup med Elisabeth Bille, født 14. April 1576 paa Herridsvad Kloster, Datter af Sten Bille til Vandaas, Landsdommer i Skaane (død 16. Febr. 1580) og Fru Kirsten Lindenov. Hun beholdt Taagerødgaard i sin Levetid, men det lovformelige Skjøde paa Gaarden, 14 Bøndergaarde, Skov og andet Gods blev dog først udstedt af Vincents Bille til Gjorslev

½ Aar efter Sivert Becks Død. Skjødet er dateret Kjøbenhavn den 25. Juni 1623 og opbevares i Vallø Arkiv.[46]) Fra 1636 haves et Brev fra Elisabeth Bille til Iver Vind, hvori hun beder om kongelig Befaling til gode Mænd om inden førstkommende Herredag at taxere hendes Hovedgaardes Bygninger for hvad de i Søskendeskifte billigen kunne sættes for i Penge. Til at taxere Taagerød, Herlufstrup og Vibygaard udnævntes Vincents Bille og Otto Gøje.[47]) Hun ejede desuden Førslevgaard, Næsbyholm, Vandaas og Frenderup.

I sine sidste Leveaar boede hun paa Taagerød, og her har hun under 7. August 1655 udstedt og underskrevet en Fundats for Førslev Sogns Fattige paa 300 Rdl. Her afgik hun ogsaa ved Døden den 10. eller 11. Februar 1656 næsten 80 Aar gl., og blev den følgende 4. Marts bisat i St. Peders Kirke i Nestved, hvorfra hendes Lig senere førtes til Førslev Kirke.

Sivert Beck og Elisabeth Bille havde otte Børn, fem Sønner og tre Døtre. Af disse sidste beboede Anna og Margrete Gaarden i nogle Aar. Sidstnævnte blev gift med Arild Jørgensen Snob og Anna boede formentlig paa Herlufstrup, som de ejede og som laa ¼ Mil derfra.

Som næste Ejer af Gaarden nævnes

Hans Mortensen,

der ejede den i tyve Aar fra 1669 til 1689.[48]) Han havde først været Ridefoged paa Lellinge, fik derefter Spanager, men boede paa Taagerød 1670, hvor hans Hustrus Moder døde 3. Juledag, næsten 91 Aar gl., og begravedes i Lidemark Kirke.[49]) Han afgik ved Døden omtrent 1689 og blev begraven i en „hvælvet grundmuret Begravelse under den store Chordør i Kjøge Kirke".[50]) Hans Mortensen var først gift med Sara Pontoppidan, født 16. Februar 1612,

Søster til Sognepræsten Magister Erik Pontoppidan i Kjøge. Efter hendes Død ægtede han Abigael Riber, født i Kjøge 1652, der senere blev gift med Sukkerbager Andreas Kellinghusen i Kjøbenhavn, en formuende Mand, som 1717 gav 200 Rd. til St. Petri Kirke, 200 Rd. til Skolen og 200 Rd. til Fattige.[51]) Ved Gavebrev af 14. Oktbr. 1728 skjænkede hun „af særdeles Godhed, fordi hun var født i Byen", 200 Rdlr. til Kjøge Kirke, for at hendes Grav skulde blive urørt. Hun døde den 4. Juni 1740 og begravedes i Kjøge Kirke, hvor der findes et smukt Marmor-Epitafium med Indskrift over hende.[52])

I 1689 kjøbte Gehejmeraad Casper Schøller til Lellinge Gaarden, hvilken han derpaa bortforpagtede. Hans Enke Johanne Thune solgte ved Skjøde af 23. Decbr. 1720 Taagerødgaard med Tilliggende til daværende Fyrstinde Anna Sophie Reventlov, som fik det hele indlemmet i Vallø Grevskab. Samtidig dreves Gaardens Jorder ved en Forpagter, men Dronning Sophie Magdalene lod 1740 Bygningerne nedbryde og Jorderne lægge under Lellinge Hovedgaard. Tre Aar efter blev der igjen opført Bygninger til to Bøndergaarde, som bortfæstedes; de vare fri for Tiende til Sognepræsten, men svarede forøvrigt Tiende og gjorde Hoveri til Vallø ligesom andre Bønder.[53]) Paa Taagerødgaards Jorder byggedes senere Ny-Lellingegaard.

Jonstrup.

Stedet, hvor denne Gaard laa, kan endnu paavises noget sydlig for Juellund i den saakaldte Mellemmark. En høj Bakke, der skraaner jævnt ned til alle Sider og for Tiden benyttes til Grusgav, bærer Navn efter Gaarden Jonstrupbakke, men om dens Bygninger medvidere haves iøvrigt ingen Efterretninger.

Gaarden forekommer allerede meget tidlig; thi i Aaret 1329 ejedes den af Mogens Clemmensen, der tillige var Ejer af Allindelille ved Sorø, som han nævnte Aar solgte til St. Claræ Kloster i Roskilde for 40 Mark sjællandske Penge. Han førte to Horn i sit Vaaben [54]) og hørte formentlig til den sjællandske Familie af dette Vaaben, der senere kaldte sig Basse eller Litle. Der har forøvrigt her paa Egnen været en anden Familie Basse, hvoraf 1418 nævnes Peder og Niels Basse i Haarlev, men deres Vaaben var en sort Stenbuk i et rødt Felt. [55]).

Ved Aar 1389 nævnes Mogens Pedersen til Jonstrup, som tilligemed Henning Pedersen af Frerslev skjødede Gods i „Boszerup" (Bøstrup i Toxværd Sogn) til Peder Pedersen Grubbe af Gjerdrup, hvilket Gods denne igjen solgte til Biskop Niels Jepsen i Roskilde. [56]) Gaarden er rimeligvis forbleven hos Basserne, men vi kjende ikke Navnene paa de følgende Ejere.

Aar 1463 ejedes Gaarden af Jep Mortensen Basse, som skrev sig til Svenstrup. Han førte i Juli Maaned samme Aar Proces med Hustru Inger, Datter af Jon Jes i Vellorp og gift med Anders Jepsen i Qvamløse om Gods i Bjeverskov Herred i „Jonstrup og i Gødersløf" (Gjørslev) og i „Stevns Herred i Lydersløf" [57]), men noget nærmere kjendes ikke om Sagen.

Aar 1495 nævnes „welboren Mand Lars Knuttszen af Jonstrup", der den Onsdag St. Jørgensdag paa Sjællands Landsthing og med Fru Margrete Basse (med et Svinehoved i Vaabnet) Enke efter Christoffer Jensen Basse (med to Horn i Vaabnet), for hvem han var Værge, skjødede Gods til Roskilde Domkirke for Sjælemesser. [58]) Lars Knudsen var vistnok af Slægten Skinkel med de tre Søblade i Vaabnet og formodentlig Broder til Jonstrups næste, kjendte Ejer, Væbner Hans Knudsen, der baade nævnes 1498 at have havt Retstrætte med Knardrup Kloster om en Gaard paa Nørregade i Kjøbenhavn, hvilken tildømtes ham og hvori han lod gjøre Indførsel samt ligeledes nævnes i et Landsthingsvidne af 30. Juni 1509. [59]) Hans Knudsens Datter Bodil blev gift med Sten Pedersen, Søn af Peder Stensen til Havnelev, der ved dette Giftermaal kom i Besiddelse af Gaarden. [60]) Hustru Bodil til Jonstrup ejede den 1535, da hun dette Aar nævnes at have faaet Protektorium paa Gaard og Gods. [61])

Faa Aar efter forekommer Jørgen Nielsen Basse som Ejer af Gaarden, hvilken han rimeligvis har faaet ved Arv. Han var en Søn af Niels Hansen til Qvamløse og Cecilie Knuds Datter (med 3 Søblade i Vaabnet), som sandsynligvis var en Søster til ovennævnte Hans Knudsen.

Jørgen Nielsen døde den 12. Juli 1577 og er begraven i Vollerslev Kirke, hvor der mod Øst i Skibets Gulv findes Ligsten over ham og hans Hustru Fru Karine Daas-

datter, der døde 9 Dage for Fastelavn 1557. Deres eneste Datter Sidsel eller Cecilie blev gift med Claus Jacobsen Mylting, en Søn af Jacob Pedersen til Holmegaard paa Langeland og Karen Hermansdatter, som ved dette Ægteskab formentlig kom i Besiddelse af Gaarden eller en Del deraf. Han havde tidligere været gift med Fru Margrete af Familien Vadsbyrd og levede endnu 1604. Af 1ste Ægteskab havde Claus Jacobsen en Datter Birgitte, der blev gift med

Emmike Sparre,

som ejede Vibygaard og var en Søn af Emmike Ipsen Sparre til Opager og Bente Hjul. Han nævnes allerede 1618 til Jonstrup og maa have besiddet Gaarden en Snes Aar; thi den 7. Febr. 1635 skjødede han paa Jonstrup to Gaarde, en i Olstrup og en i Skoverup, til Frederik Urne paa Bregentved.[62]) Der haves iøvrigt ingen videre Efterretninger om ham; kun vides det, at han, medens han var Ejer af Gaarden, havde en meget langvarig Trætte med Kirkeværgerne ved Vor-Frue Kirke i Kjøbenhavn „om et gammelt Træ og Egestubs Afhug udi en indgrøftet Ejendom kaldet Volderslev Enghave, hvilken Egestub; der er solgt for en ringe Værd — efter hans egen Beretning — som var et Lam, og jeg alligevel for saadan et ringe Træ, som var og er Guds og mit eget, haver paa det strengeste været eftertragtet, saa at Sagen udi nogen Aars Tid fra Aar 1623 haver været procederet til Herredsthing, Landsthing og paa det sidste ved Rebmænds Tog, Oldinggang, Kgl. Kommissariers og Ridemænds Dom endeligen er bleven afskilt og fornævnte Egestub er bleven befunden at stande inde paa min Grund.“ Han klager endvidere over, at de ved deres Rettergang og Forsætter „fast utilborlig og ulidelig haver angrebet min adelige Ære og Lempe, gode Navn og

Reputation (Rygte) alt for nær og til stor Forklenering" med videre. Sagen indankedes sluttelig for Konsistoriet, som ved Dom af 1. December 1627 frikjendte Kirkeværgen Dr. Claus Plum for Emmike Sparres Søgsmaal. [63])

Efter Emmike Sparres Død skal hans Enke have ægtet Christian Schnitter til Schelfos i Norge.

Emmike Sparre havde mindst 4 Sønner og 3 Døtre, af hvilke sidste de to døde ugifte, medens den tredie blev gift med en Ufri. Af Sønnerne gik Claus og Niels i Herlufsholms Skole, den første fra 1630—33 og den anden fra 1635—36; [64]) en tredie var Oberstløjtnant Jacob Sparre til Rostrup, der døde 9. Decbr. 1694. Den fjerde Søn Henning Sparre var født paa Jonstrup omtr. 1619. I sin Ungdom rejste han udenlands, især i Orienten, hvor han indtraadte i Krigstjenesten og synes at have beklædt mere anselige Stillinger. Efter sin Hjemkomst ægtede han i Rønnebæk Kirke den 9. Decbr. 1649 Margrete Paslich, Datter af Frederik Paslich til Rønnebæksholm. [65]) De boede nogle Aar i en Gaard i Sipperup; thi her ere et Par Børn fødte og døde, hvorefter de flyttede til Jylland og der er vel hans Hustru død fra ham. Herefter maatte han paa sine gamle Dage søge Tilflugt hos Broderen paa Rostrup, men efter dennes Død var han nedsunken i den yderste Armod, indtil Bisköp Jens Birkerod forbarmede sig over ham og skaffede ham Almisse fra Aalborg Hospital. Herom skriver Bispen i sin Dagbog: „den 22. August 1696 beneficerede jeg en gammel aflægs og fattig Adelsmand Henning Sparre med to Mark af Aalborg Hospitals Penge, ugentlig at nyde fra denne Tid at regne, og lod hannem (efterdi jeg ej for hans Stands Skyld kunde indlogere ham blandt de andre Hospitalslemmer) lægge ind udi et Kammer i Byen." I dette Kammer levede han til sin Død og Bispen beretter atter derom: „den 15. April 1697,

om Natten Kl. 2, døde i Aalborg en gammel Adelsmand, Henning Sparre, i sin Alders 80 Aar. Han var den sidste Mand her i Riget af de Sparrers ældgamle Stamme". Der tilføjes: „For at skaffe ham en i regard (ↄ: af Hensyn) til hans Stand og Byrd skikkelig Jordefærd," da han selv ikke efterlod det, han kunde komme i Jorden for, skrev Birkerod til en og anden af Adelen om at give hertil et lidet Tilskud. Fru Kirstine Beck paa Vraa sendte hertil 4 Rdlr., Kancelliraad Bernt Due paa Krastrup 6 Rdlr. Birkerod har endvidere antegnet den 28. April, at han lod ham den Dag „hæderlig begrave i Budolphi Kirke, og, skjønt han døde i Armod, fik han dog, ved min Forsorg, saa smuk og skikkelig en Jordefærd, som nogen Adelsmand af fuld gode Midler kunde ønske sig."

Naar Emmike Sparre døde, kan ikke meddeles, men Jonstrup maa formentlig være solgt til

Niels Trolle,

der ved 1646 var Ejer af Gaarden. Han hørte til en gammel adelig Familie, der baade var dansk og svensk og hvis Vaaben var en Trold uden Hoved.

Niels Trolle var født paa Lundenæs den 19. Decbr. 1599 og var eneste Søn af Børge Trolle (død 1610) og Anne Munk (f. 2. Juni 1580, død 27. Novbr. 1641.) Efter Faderens Død blev han antaget som Fostersøn hos Biskop Jesper Brockmand (født i Kjøge 5. Aug. 1585, død 19. Apr. 1652), af hvem han et Aars Tid sattes i Herlufsholms Skole. Derefter rejste han udenlands, hvor han især lagde sig efter Krigshaandværket. Han tog i Frankrig Tjeneste imod de Reformerte, men vendte efter kort Tids Forløb tilbage til Danmark, hvor han blev anseet for en duelig Officeer, eftersom det var en Sjældenhed i det 17de Aarhundrede, at nogen dansk Adelsmand lagde sig efter at

studere Krigskunsten. Kun 30 Aar gammel blev han derfor Oberst over et Rytteriregiment. 1634 blev han Hovedsmand paa Kjøbenhavns Slot og senere Lensmand i Roskilde, 1645 Rigsraad og Rigets Vice-Admiral, ligesom han ogsaa samme Aar var med ved Fredsslutningen i Brømsebro. 1648 blev han Ridder af Elefanten og førte i dette Aar Flaaden til Norge. Imidlertid ansaas han ikke for nogen duelig Sømand, da han var meget uvidende i Navigationen, hvorimod han var bekjendt for Mod og Dygtighed. 1656 blev han efter Gregers Krabbes Død Lensmand paa Aggershus og Statholder i Norge, hvilket medførte, at han var Højstbefalende over den norske Armee fra 1657—60. Her kom han i en meget heftig Strid med sin General-Krigskommissær, Oberst Jens v. Hadersleben Genant von Løvenklau, en urolig og meget myndig Mand, som var adlet af Dronning Christina i Sverrig. Niels Trolle saae sig som Statholder nødt til at afsætte Løvenklau i 1659, men herfor indstævnede denne ham to Aar efter for en kongelig Kommission, siden for Højesteret. Løvenklaus Beskyldninger gik ud paa Uduelighed, Fejghed og slet Embedsførelse under Krigen. Hr. Niels Trolle blev rigtignok frikjendt, hans Modstander mistede sin Ære og sin adelige Stand og forvistes udaf Landet, men hans Sag var næppe meget god, da han strax efter gik af fra sit Embede. Desuden hudflettede Løvenklau ham i et i Holland udgivet Skrift, saa at Niels Trolle just ikke skulde glæde sig meget over sin Sejr, især da Skriftet gjorde temmelig megen Opsigt her hjemme.

Hr. Niels Trolle var en meget rig Mand og ejede flere Herresæder. Ved sine rige Giftermaal, Mageskifter, Kjøb og ved Indførsel hos sine Skyldnere var han foruden Jonstrup kommen i Besiddelse af Snedinge, Rygaard, Gavnø, Sandholt, Skarholt, Skafføgaard, Pallisbjerg og Trolholm, det nuværende

Holstejnborg. Denne sidstnævnte Gaard var dog hans Hovedsæde og her ombyggede han ikke alene Hovedbygningen, men erhvervede i Egnen en stor Del Gods til Gaarden. [66])

Han døde den 20. Septbr. 1667 og blev begraven i det Kapel i Roskilde Domkirke, som senere kjøbtes til Dronning Anna Sophie, og hans Lig blev da tilligemed flere af Familiens flyttet ned i Kjælderen. Rimeligvis blev hans Død foranlediget ved, at han i Juli Maaned, da han kjørte for Kongen, var saa uheldig at vælte i Nærheden af Frederiksborg, hvorved han stødte sig meget slemt.

Hr. Niels Trolle var gift to Gange: 1) 23. Juli 1626 i Odense med Mette Rud, en Søster til Christen Skeels første Hustru; med hende var han bleven trolovet paa Vallø den 1. Aug. 1624. Hun var født paa Mariager Kloster 10. Oktbr. 1606 og døde „med samt sit ufødde Liffsfrugt udi sin Fødselstime paa Skarholt" den 25. Febr. 1632, efterladende sig to Sønner og to Døtre. [67]) 2) 16. Oktbr. 1636 med en Datter af den rige Holger Rosenkrantz til Glimminge, Hille Rosenkrantz, som var født 27. April 1618 og døde 22. Novbr. 1685.

Kort Tid efter at Hr. Niels Trolle var bleven Høvedsmand paa Kjøbenhavns Slot, fik han det Hverv, efter kongelig Befaling af 30. Maj 1634, at rejse Sag mod en daværende Borgmester i Kjøge, Mads Ravn, „anlangende at efter Ry- og Rygte Mads Ravn er mistænkt, tilligemed Hustru, for hans Datters Død, idet Ammen har kjøbt Rottekrudt, og derfor skal han tale paa Sagen med 16 Mænds Opkrævelse, at sværge om samme Barns Ombringelse". Da Sagen i sin Tid vakte stor Opsigt og sikkert har Interesse endnu her i Egnen, ville vi nærmere omtale den her. [68])

Mads Ravn, født i Haderslev, var først kongelig Tolder, derefter Raadmand og senest Borgmester i Kjøge, hvor han boede i et Sted kaldet Ravnsborg; dertil hørte en Have,

som laa udenfor Byen. Han var gift to Gange. Den første Hustru, Anne Hansdatter, var en Datter af en rig Kjøbmand Hans Holst i Kjøbenhavn; med hende fik han en paa de Tider saare betydelig Medgift paa 30,000 Rd. i rede Penge foruden Udstyr. Hun døde i Efteraaret 1629 efterladende sig en Datter Margrete, der den Gang var lidt over ti Aar gl. Det følgende Aar giftede han sig paany med Alhed Clausdatter Bagger, født i Kjøge, til hvem han alt i sin første Hustrues Levetid skal have staaet i et utilladeligt Forhold, maaske endog avlet Børn med hende. I Ægteskabet fødte hun ham en Datter, der fik Navnet Bodil og rimeligvis blev født 1632—33.

Mod begge Hustruerne viste Mads Ravn en brutal Opførsel; med den første gik det endog saa vidt, at hendes Moder fik udstedt et Kongebrev til Slotsherren af 9. Januar 1629 angaaende Vidnesbyrd i Anne Ravns Sag, som baade førtes for Retten i Kjøge og tillige indbragtes for Konsistoriet og rimeligvis vedvarede henved et Aarstid. Mads Ravn fremførte her mange slemme Beskyldninger mod Hustruen, hvem han rimeligvis var kjed af at leve sammen med. Sagen bilagdes dog, som det synes, i Mindelighed, idet Hustruen erklærede, at hun vilde leve med ham som en ærlig og christelig Dannekvinde, naar han vilde tage sine Beskyldninger tilbage og love at leve christelig og kjærlig med hende. Kort efter afgik hun ved Døden og der var Mistanke om, at han havde taget hende af Dage, men Sagen blev ikke undersøgt. Kun maa man slutte, at hendes Moder har kjendt Mads Ravns Ondskab og Slethed, da hun Aaret efter Datterens Død forsøgte at faa Barnet Margrete bort fra Faderen og tilbød at sørge for Datterdatterens Opdragelse og Underhold af sine egne Midler. Dette vilde imidlertid Mads Ravn ikke indlade sig paa; thi derved gik han Glip af Renter med videre af Datterens Mødrenearv. Den

anden Hustru behandlede han ogsaa meget slet; han skal flere Gange efter hendes eget Udsagn have slaaet hende, ja endog gjort det paa deres Bryllupsdag.

I det hele maa Mads Ravn have været en Person, der i den Stilling, han stod i, var fårlig for Samfundet. Han skildres ogsaa som en Mand uden Religion og Samvittighed, der troede sig alting tilladt, hvorved han kunde sætte sine Planer igjennem; han spillede som en rig Mand længe en stor Rolle i den da meget anselige By Kjøge.

I 1633 var Margrete, skjønt meget ung, bleven trolovet med en af Kjøbenhavns fornemste og mest ansete Kjøbmænd, Gjødert Braem, men Faderen ønskede paa Grund af Pengespørgsmaalet ikke Ægteskabet fuldbyrdet. Han søgte derfor under allehaande Udflugter at trække Bryllupet i Langdrag. Under Sagen forklarede et Vidne senere, at Mads Ravn havde sagt, at før Giftermaalet skulde ske de tre første Aar, „da skulde han før klæde ti Stejler“ og et andet Vidne udtalte, at han havde sagt, „han vilde lade sig syde i Svovl og Tjære“, dersom Gjødert Braem inden den Tid skulde faa hans Datter.

Da Datterens Formynder, en Kjøbmand Christoffer Thronner i Kjøbenhavn, tilligemed Brudgommen mærkede Mads Ravns Ulyst til at opfylde deres Ønske, henvendte de sig til Kongen og fik udstedt et Kongebrev, hvorefter Bryllupet skulde holdes inden en bestemt Tid. Desuden fik Mads Ravn Ordre til i den Anledning at møde for den daværende Slotsherre i Kjøbenhavn Jochum Beck.

Søndagen den 19. Januar 1634 rejste Mads Ravn efter først at have været til Froprædiken i Kjøge Kirke til Kjøbenhavn; men den foregaaende Dags Eftermiddag var Datteren Margrete efter at have spist nogen Risengrød, hun selv havde kogt i Mælk, der var malket om Middagen, men skiltes ad, bleven heftig syg af stærk Hovedpine og deslige.

Sygdommen tiltog mere og mere og Brækninger med videre paafulgte, og da hun plagedes meget stærkt af Tørst, gav man hende Vinostvalle at drikke. Lægehjælp søgtes ikke og et Raad, Borgmesteren Enevold Rasmussen Brockmand anviste, anvendtes ikke. Efter at være berettet af Sognepræsten Mag. Oluf Bendtsen i fleres Overværelse døde hun Onsdag Eftermiddag Kl. 4.

Om Mandagen kom Mads Ravn tilbage fra Kjøbenhavn, men her havde han til Familien slet ikke omtalt Datterens Sygdom. Skjønt de hurtig fik Underretning, kom Værgen Christoffer Trønner tiligemed en Doktor Paasche først til Kjøge, efter at Margrete var død, og da de erfarede dette hos Gjæstgiver Augustinus, gik de først næste Dag til Mads Ravns og rejste samme Dag tilbage. Begravelsen foregik i al Hast; thi den 26. Januar jordedes hun under Klokkeringning i Kjøge Kirke.

Forskjellige Rygter, der sattes i Omløb, saavelsom Ytringer af Mads Ravn selv, tydede strax paa, at han, hvor unaturligt det end synes, var Skyld i sit eget moderløse Barns Død, men hans Stilling som Borgmester medførte, at man dog ikke fæstede egentlig Lid dertil, og han undgik i nogen Tid, at der indlededes Undersøgelse mod ham derfor. Tvertimod fik han, da hans første Hustrues Moder Anne Holst var afgaaet ved Døden, ved Kjendelse paa Bythinget i Kjøbenhavn den 15. Maj 1634 tilkjendt sig Datterens Arv efter Mormoderen.

Ved denne Tid var det, at Niels Trolle fik fornævnte Ordre til at lade Sagen undersøge. Ammen blev strax efter hentet til Kjøbenhavn ved tvende saakaldte „Liggere“ paa Kjøbenhavns Slot og sat i Blaataarn, hvor hun efter længere Tids fortsatte Forhør bekjendte, at hun efter sin Madmoders Ordre havde kjøbt Rottekrudt og kommen dette i Margretes Mad. I et Kongebrev af 7. Januar 1635 blev

der tilsagt hende for gode Mænds Forbons Skyld, at hun, naar hun vilde bekjende Sandhed, maatte frit og uhindret bortdrage med sit Gods, dog at hun rommer Sjælland inden 6 Uger efter sin Befrielse, men dette kongelige Tilsagn kom hende ikke tilgode, fordi hun fortiede Sandheden saa længe.

Mads Ravns Hustru blev derpaa afhentet og ligeledes indsat i Forvaring i Blaataarn. Han selv forblev derimod endnu paa fri Fod, eftersom Borgmester Enevold Brockmand og flere gode Mænd gik i Borgen for hans Tilstedeblivelse. Han benyttede Tiden paa bedste Maade, henvendte sig til Frøken Leonora Christine og anholdt om, at hun vilde anmode sin Fader, Kongen, om Stilstand i Sagen, søgte desuden ved Bestikkelser og tilkjøbte falske Vidner at faa det bekræftet, at Datteren var død en naturlig Død af Smaakopper eller lignende, ligesom det ogsaa synes, at han har brugt et overtroisk Middel, en saakaldet „Sejersskjorte", for at kunne gaa fri for Retfærdighedens Straf.

Forhørene fortsattes i Kjøbenhavn og Kong Christian IV var endog nærværende ved disse, ligesom det ogsaa maa antages, at han var meget virksom ved Sagen. Saaledes tilskikkede Kongen fra Koldinghus den 28. Marts 1635 Niels Trolle en Bekjendelse, hvorefter en Pige Mette Sørensdatter, der havde tjent i Mads Ravns Hus fra Mikkelsdag 1633 til Paaskedag 1634, vidnede, at Margrete selv havde kogt den Grød, hun havde spist, men at Ammen ved samme Tid sad paa Fyrstedet, og at der i den „Kousken" (hvori Grøden formentlig havde været), hun skulde gjøre reen samme Aften efter at Margrete var død, var noget grønt Tøj paa Bunden, ligesaa i den Sølvkande, Margrete havde drukket Vinvalle af under sin Sygdom.

Den 19. August 1635 bekjendte Mads Ravns Hustru i Niels Trolles Stue paa Kjøbenhavns Slot i Overværelse af Stadens Borgmestre og Raadmænd, at hun var skyldig

i Steddatterens Død. Selv havde hun ikke givet Margrete Giften, men Ammen havde gjort det i hendes Nærværelse, „og havde Ammen altid sagt, at det ikke var mere Synd at komme det i hende end i en Hund.“ Ni Dage efter aflagde hun den Bekjendelse, at hendes Mand „tidt og ofte havde sagt, at han var tilfreds, han kunde blive af med Margrete enten Vorherre eller Fanden vilde skille ham af med hende, for al den Harm, hun voldte ham“, da hun skulde giftes.

Dog dette benegtede Mads Ravn med sin højeste Ed, da han blev stedet til Gjenmæle saavel med sin Hustru som med Ammen.

Efter at en Mængde Vidner vare afhørte, blev der den 2. September 1635 paa Kjøbenhavns Raadstue affagt følgende „Bloddom“: „Alhed Clausdatter og Maren Andersdatter (Ammen) bør for deres mordiske begangne Gjerning miste deres Liv, deres Hoved (sættes) paa en Stage, og Legemet i Jorden, og deres Boeslod til Kongen forfalden at være“. Denne Dom blev Dagen efter af Kongen ved følgende Reskript til Niels Trolle forandret noget; thi deri hedder det: „Vid, at eftersom Alhed Mads Ravns for sin gruelige Gjernings Skyld er billigen dømt tildøde, og efterdi hun bekjender, sig til saadan Gjerning at fuldbringe af fornævnte hendes Mand at være bragt, da have Vi naadigst bevilget, at, om hun af Hjertet angrer og fortryder sine Synder og af Hjertens Grund forlader sig paa Christi Fortjeneste, at hun maa komme i Kirkegaard baade med Hoved og Krop“.

Henrettelsen fandt Sted paa Slotspladsen den 7. September, hvor Alhed i Dødsstunden udtalte for Præsten ved Nikolaj Kirke Mag. Laurids Mortensen Scavenius, senere Biskop i Sjælland: „Alt det, som jeg haver bekjendt paa min Husbond, det vil jeg nu forsvare for Gud“, ligesom hun ogsaa erklærede, at hun vel led for sin egen Gjerning,

men aldrig havde tænkt, „at jeg dette vilde gjøre, med mindre min Husbond havde kommet mig til at gjøre det". — Ammen udsagde ligeledes for sin Sjælesørger, at Alhed havde sagt til hende: „Gjør du kun som jeg befaler dig; thi jeg haver min Mands Villie derpaa."

Skjønt disse Tilstaaelser af de ulykkelige enfoldige Kvindemennesker, der havde været Redskabet i Mads Ravns Haand, tilligemed flere Omstændigheder bestemt tydede paa, at han var Ophavsmanden og Hovedhjulet i det hele Sørgespil, vedblev han dog at forfægte sin Uskyldighed og slap endnu for den fortjente Straf.

Niels Trolle havde ikke alene holdt Forhørene i denne Sag i Kjøbenhavn, men deltog ogsaa oftere i de Forhør, der af de 16 Nævninger foretoges i Kjøge. Her blev der ved Bythinget den 11. Januar 1636 afsagt følgende Dom, Tog eller Afsigt, som disse 16 Mænds Kjendelse ogsaa kaldes, hvis Slutning lyder saaledes: „Med mange flere Dokumenter i Sagen findes, hvoraf noksom kan eragtes, at hans Datters Død haver været ham befældig, og gjerne seet hende af Verden ved hvad Middel det ske kunde, dog ved saadan forsigtig Praktisering, at han det siden baade for sig selv og de Andre kunde defendere. Kan fordi ej rettere kjende, end Mads Ravn jo saavidt herudi findes skyldig — endog han ingen Haandgjerning gjort haver — at have været en Medvider, Holler og Dølger, og gjerne seet sin Datters Død og Omkommelse, og er fordi skyldig sin Fred at miste."

I Marts Maaned gik denne Dom til Sjællands Landsthing, hvor den af Landsdommeren Jørgen Sefeld den 15. Juni 1636 blev stadfæstet eller kjendt ved Magt at stande.

Skjønt det ikke tydelig fremgaar af Beretningen, synes det dog rimeligt, at Mads Ravn allerede under Sagen har været fængslet i Kjøge. I en fra ham den 7. Decbr. 1635 indgiven Klage over Nævningernes inkvisitoriske Fremgangs-

maade siger han blandt andet, at man har forlangt, at han „derpaa straxen udi Il skulde svare paa hvilke Spørgsmaal jeg fattige, uskyldige og bedrøvede Mand, formedelst Fængsel og Trængsel og meget stor Hjertesorg, Kors, Modgang og Elendighed undertiden anderledes ikke ihu kunde komme..." Han blev derimod ført som Fange til Kjøbenhavn og ligeledes indsat i Blaataarn, hvor han rimeligvis først paa Aaret 1636, som det hedder, „blev kvalt af en Kulild ved Uagtsomhed." 69)

Et Aars Tid efter hans Død den 13. Februar 1637 dømte Byfogden i Kjøge Mads Ravns Lig „til Høj og Hedenjord", der betyder, at det skulde begraves i uchristen Jord, men ved et kongelig aabent Brev af 19. Maj 1639 fik hans anden Hustrues Broder Erik Bagger, der var Formynder for Barnet Bodil, Tilladelse til at lade Mads Ravns Lig begrave i christen Jord, imod paa Datterens Vegne at betale 4000 Rd. Brevets Slutning lyder dog saaledes: „Dersom Nogen sig imod dette vort Forbud herimod med Tiltale fordrister, skal han være forpligtet fornævnte Mads Ravns Lig selv at optage og under Galgen igjen at begrave".

Ved Mads Ravns Død skulde man tro, at hele den afskyelige Mordsag var til Ende, men der begyndte nu en langvarig Proces om, hvem den forgivne Datters Penge tilhørte, idet tre forskjellige Parter gjorde Fordring paa Arven. Efter Loven var den som forbrudt hjemfalden til Kongen; Margretes Mødreneslægt, fra hvem Kapitalen hidrørte, antog sig berettiget til at faa den tilbage, og endelig var der Datteren Bodil, som ogsaa maatte ansees arveberettiget. Paa Kongens Vegne fremsatte Niels Trolle Fordring om Arven, men i Oktober 1636 henviste Christian IV Sagens Afgjørelse til Lands Lov og Ret. Efter at den først havde været foretaget i Kjøbenhavn, førtes den ved Kjøge Bything, og

Landsthinget afsagde endelig den Dom: „ . . . at det befindes, at Bodil Madsdatter haver været saa spæd og liden paa de Tider, da dette Mord paa hendes Søster er beganget, at hun da ej kunde enten vide hvad Arv var, meget mindre samtykke eller tilhjelpe noget i hendes Forældres Misgjerning" — saa tilfaldt Kapitalen hende som den afdøde Søsters Arving.

Uagtet Summen ved den lange Konfiskation, den vidtløftige Proces og ved fremmed Forvaltning var formindsket temmelig meget, angives der dog at have været over 40,000 Rd. i Behold endnu.

Bodil Madsdatter (Ravn) ægtede den 2. Juni 1647 Professor Rasmus Brockmand (født 8. Aug. 1619, død 15. Juni 1662), [70]) Søn af Borgmester Enevold Brockmand i Kjøge. Han holdt nogenlunde Kapitalen sammen, saalænge han levede, men da Enken efter hans Død giftede sig med en Major Blæst, forbrugte denne i 3 à 4 Aar hele Summen, saa han af Trang og Mangel maatte sælge og afhænde Brockmandernes arvelige Begravelse i Kjøge Kirke. [71])

Jonstrup blev formentlig af Niels Trolle solgt til Ejeren af Lystrup Peder Grubbe, Søn af Christian Grubbe (død omtr. 1640) og Fru Jytte Gyldenstjerne til Thotterupholm, der først havde været gift med Peder Juel til Gjorslev. Han var sindssvag, idetmindste i sine sidste Leveaar, og døde 1668. Den 27. Juli 1647 ægtede han Magdalene Friis, født den 8. Decbr. 1621, død den 28. Marts 1677.

I 1663 solgte Peder Grubbe Gaarden til Ejeren af Lellinge Hans Oluffsen, hvis Enke ogsaa ejede den, men derefter kom Jonstrup til Sekretær Hans Habervald, en iøvrigt ubekjendt Person, der den 8. August 1694 i Kjøbenhavn solgte Godset samt Gaarden til Gehejmeraad, Baron Jens Juel for 8500 Rd. Kroner. Jens Juel forbeholdt sig dog otte Dages Betænkningstid for at undersøge,

om han tillige kunde erholde Herlufstrup tilkjøbs, da Handelen ellers ikke skulde gjælde, men Kjøbet deraf afsluttedes allerede to Dage efter.

Til Jonstrup hørte den Gang, foruden Hovedgaarden og en Vejrmølle, 36 Bøndergaarde, 1 Boel og 23 Huse med 43 Tdr. frit og 293½ Td. ufrit Hartkorn. Af Godset var 11 Gaarde i Vollerslev, 1 i Tokkerup, 2 i Fløjterup, 5 i Ringsbjerg, 4 i Hejnerup, 1 i Lidemark, 4 i Gummersmark, 1 i Ammerup, 4 i Kværkeby Sogn i Kongsted, 2 i Førslev By og 1 i Hesselholm, Terslev Sogn. Jonstrup var altsaa en ret anselig Ejendom. Hver Tønde Hartkorn kostede 25¼ Rdlr. [72])

Herlufstrup,

hvis Navn ogsaa skreves Hellestrup, og ikke maa forvexles med en anden Hovedgaard af samme Navn i Alsted Herred ved Sorø, laa noget nordøstlig for Juellund paa en høj Bakke, ligesom Jonstrup, hvor der endnu sees Levninger af en dyb og bred Grav. Stedet, hvor Gaarden har ligget, er endnu opfyldt af Murbrokker, og muligvis har dér i Nærheden, saavelsom ved Jonstrup, været Begravelsesplads, da man paa begge Steder for tredive Aar siden har fundet flere Skeletter.

Gaarden blev, saavidt det kjendes, oprettet til Herresæde af

Christoffer Rosengaard,

i Aaret 1586. Ved 1580 nævnes han til Aastofte, men var, da han oprettede Herlufstrup, Hovedsmand paa Kjøbenhavns Slot, hvilket han allerede var den 13. Oktober 1585. [73]) Ved Underhandling med Kong Frederik II fik han den 16. Juni 1586 Herligheden i 9 Kirkegaarde og et Kirkehus i Bjeverskov og Ringsted Herreder, hvilke Gaarde svarede Landgilde til Sædder, Vollerslev, Gjørslev, Terslev og Ørslev Kirker. Han har da allerede havt til Hensigt at opbygge Hovedgaarden; thi den følgende 4. September nævnes han i et Mageskiftebrev til Herlufstrup. Ved dette

Brev, der er udstedt paa Frederiksborg og til Vitterlighed beseglet af Absalon Juel og Vilhelm Dresselberg, erholdt han tre af Maribo Klosters Gaarde i Gjørslev, beboede af Niels Thorbernsen, Oluf Andersen og Oluf Thuesen, en i Hesselholm, beboet af Anders Nielsen, en i Gummersmark, beboet af Jens Michelsen, Hans Majestæts og Kronens Rettighed og Herlighed i to jordegne Gaarde i Ringsbjerg, beboede af Anders Olsen og Andres Lauritzen, samt Herligheden af en Gaard i Søllerup, beboet af Rasmus Madtzen, og tre Krongaarde sammesteds, beboede af Hans Rasmussen, Lauritz Olufsen og Søfren Olufsen, samt Gods i Terslev Sogn, hvorfor han igjen afgav til Kronen blandt andet en Gaard i Kløvested, en i Skjensvedlille, en i Hellested, nogle Gaarde i Løve og Ods Herreder. [74]) Det følgende Aar fik han Herligheden i det nævnte Kirkegods samt desuden en Gaard i Lidemark og en i Gummerød. — Ved disse forskjellige Mageskifter fik han samlet Jordegods til Herlufstrup, hvoraf Landgilden aarlig udgjorde 106½ Td. Byg. Af Gaardene fandtes 14 i Vollerslev, 4 i Gjørslev, 1 i Gummersmark, 1 i Lidemark, 1 Gummerød, 2 i Ringsbjerg, 3 i Søllerup og 2 i Bjerrede.

Christoffer Rosengaard var en Søn af Jens Rosengaard til Hagerup (død 9. April 1561) og Fru Margrete Nielsdatter Arenfeldt. I sin Ungdom var han Hoffinder (Livkarl), men blev senere Embedsmand paa Kjøbenhavns Slot og fik desuden Ravnsborg Len og Meltofte Birk paa Laaland, som han maatte afstaa, da Enkedronning Sophie efter Kong Frederik II's Død erholdt hele Laaland og Falster til Livgeding. Som Vederlag fik han Gods til Forlening i Ringsted Herred.

I sine sidste Aar levede Christoffer Rosengaard rimeligvis paa Herlufstrup, idetmindste døde han her den 17. Maj 1593 og blev Torsdagen den 28. Juni næstefter begravet i

Roskilde Domkirke, hvor hans Vaabenskjold nedlagdes i Graven, da han var sidste Mand af Slægten. Gravpladen er i de senere Aar optagen og tilligemed hans Sværd anbragt i den søndre Sidegang i Domkirken. Pladen har følgende Indskrift: „Her ligger begraffvidt erlig og welbyrdig Mand Christofer Rosengaard till Herllufftrup Salig Jens Rosengaardtz Søn till Hagerup och er han dend sidste Mand paa Sverdtsidenn af denne Rosengaardtz Stam och Slecht och hensof han udi Herren paa sin Gaardt Herlufftrup den 17. Dag Mai Anno Dommini 1593. Gud allermegtigste unde och forlene hannom med alle thro christene Mennisfe enn gledelig och erefuld Opstandelse paa den yderste Dommedag."

Gaarden kom nu til Søstrene Margrete og Thale Rosengaard, som i Forening beboede den. Hos dem blev Christoffer Stensen til Grimsted opdraget. Margrete døde den 30. Decbr. 1601 og Thale den 30. Maj 1612 og de bleve begge begravede i Domkirken, hvor den sidstes Gravskrift findes ved Siden af Broderens og lyder: „Her ligger begraffven erlig och velbiurdig Jomfru Thale Rosengaard till Herlufftrup, hvis Siæl Gudt haffver, som war salig Jens Rosengaardtzs Datter thil Hagerup och salig Fru Margrette Arentfeldtzs Dater thil Gundithvedt och døde hun paa forneffnde sin Gaard Herlufftrup then 30. Mai Anno 1612. Gud giffve hinde medt alle thro Christne en glædelig Opstandelse."

Herlufstrup kom derefter til deres Søskendebarn

Niels Henriksen Arenfeld,

der var en Søn af Henrik Nielsen til Gundetved (nu Selchausdal i Holbæk Amt) samt dennes 2den Hustru Ellen Grubbe, Datter af Sivert Grubbe til Lystrup. Faderen var i en Række Aar Landsdommer i Sjælland og som saadan

en af Peder Oxes Dommere. Efter Faderen arvede Niels Arenfeld Gundetved, som han ejede 1594, [75]) og nu 1612 Herlufstrup, hvor han tog Bopæl, men hans Levnet synes at være et sørgeligt Bevis for enkelte Adelsmænds Usædelighed i hine Dage, hvorfor Frederik II i Skrivelser af 11. Juni 1580 til Biskopperne gav Gejstligheden Paalæg om uden Persons Anseelse at anvende Kirkens Tugt og Bansættelse mod de Skyldige. [76])

Om Niels Arenfeld berettes dels i „danske Herregaarde" under Selchausdal og dels i „ny kirkehistoriske Samlinger" (VI. 397) følgende.

Ifølge kongeligt Paabud stævnede de to Rigsraader og Riddere, Hr. Oluf Rosensparre til Vallø og Hr. Anders Bille til Rosendal i Skaane, Niels Arenfeld for sig, efterdi han var beskyldt for adskillige grove Forseelser mod det sjette Bud. Han skulde møde for dem i Kjøbenhavn, hvilket skete den 13. Maj 1620. Da indfandt sig først Hr. Mads Pedersen, Sognepræst i Sæby, og stadfæstede sit tidligere Indlæg i Kongens Kancelli af 17. April s. A., nemlig, at Aar 1591, da Præsten kom til Sæby Sogn, havde Niels Arenfeld havt en Frille hos sig ved Navn Maren Andersdatter; med hende avlede han et Barn, men skilte sig saa ved hende. Hun fik imidlertid snart en Efterfølgerske, der hed Maren Frandsdatter, og hende havde han saalænge, at hun fødte ham fem Børn, hvorpaa han, der meget yndede Afvexling, ogsaa kjededes ved hende og lod hende fare. Strax efter fik han en tredie, der hed Kirsten, som han maa have syntes bedre om; med hende avlede han sex Børn, og hun nød hans Yndest indtil sin Død. Han ventede derpaa et helt Aar, inden han udsøgte sig en ny Elskerinde; dennes Navn var Margrete, og hun fik ogsaa et Barn ved ham. I en Tid af 26 Aar havde han saaledes avlet tretten Børn med fire Kvindfolk. Men det var desuden fortalt Præsten,

at Niels Arenfeld for 1590 havde havt to Friller og med dem avlet Børn, af hvilke en Søn, der hed Henrik, var i Norge. Om de to sidstnævnte Kvindfolk havde han ikke hørt, at nogen af dem havde været berygtede, før de kom i Arenfelds Hus.

Den letsindige Herremand havde siden 1591 efter Præstens Udsagn ikke været mere end to Gange til Herrens Bord, og var det over 10 Aar siden. Han havde for nogle Aar siden udbedet sig Syndsforladelse hos Præsten, men denne havde afslaaet hans Bøn, med mindre Arenfeld aabenbart stod Skrifte, hvilket Biskoppen havde paalagt Præsten at gjennemføre.

Dernæst fremtraadte Magister Claus Christoffersen, Sognepræst til Herfølge og Sædder og Provst i Bjeverskov Herred, og fremlagde sit Vidnesbyrd, skrevet den foregaaende Dag. I dette udsagde han, at, da Niels Arenfeld nogle Aar i Forvejen havde arvet Herlufstrup efter salig Jomfru Thale Rosengaard og da først kom til Vollerslev Sogn, fulgte med ham et Kvindfolk, som længe havde levet med ham og var frugtsommelig. Præsten (Hr. Jørgen Christensen) meldte ham dette og vilde vide, hvad han skulde gjøre i slig kilden Sag, hvisaarsag Provsten paalagde ham strax at besøge denne Herremand og paa det venligste advare ham om at afholde sig fra dette Kvindfolk, efterdi Loven forbød et saadant Levnet; hvis hun kom i Barselseng, og Kirken derved led nogen Forargelse, maatte Herremanden ikke fortænke ham i, at han rettede sig efter Kirkeordinansen med Hensyn til Barnets Daab og Kvindfolkets Kirkegang. Han fandt sig i at sende hende bort; men paa Vejen saae hun sig nødt til at tage ind hos en Bonde, i hvis Hus hun kom til at ligge i Barselseng; med Barnets Daab og hendes Kirkegang bar Præsten sig nu ad ligesom med andre Slægfredborns Daab og løsagtige Kvinders Kirkegang. No-

gen Tid efter indfandt sig et andet Kvindfolk, med hvem han tidligere havde avlet Børn, og da dette vilde give Forargelse, advarede Sognepræsten ham paany. Han fandt sig da i at sende hende bort, hvisaarsag hun selv kom til Herfølge og bad Biskoppen, (der altsaa maa have været der paa Visitats), og Provsten om Tilladelse til at bo hos Herremanden. Hun vilde „forholde sig christelig og ærlig"; men da det ingenlunde kunde tilstedes hende, udbad hun sig, at de vilde være hende behjælpelige om en god og venlig Afsked, hvilket Ønske hun opnaaede, idet Bispen (Dr. Hans Poulsen Resen) paalagde Provsten at udvirke hende en saadan Afsked hos Niels Arenfeld, hvem han endvidere skulde formane til at føre sin Sag i Lave hos Kirken og siden leve et bedre Levnet, da Øvrigheden i modsat Tilfælde vilde blande sig i Sagen.

Med Alvor modtog Niels Arenfeld denne Paamindelse, og med „vaade Øjne" bekjendte han, at han af Ungdoms Brøst ikke havde levet, som han burde, men herefter skulde han nok rette saadant, og han bad da Provsten om at tale hans Sag hos Bispen, at denne maatte stemme Kantsleren saaledes, at Kongen vilde lade Naade gaa for Ret. Bod vilde han gjøre, saaledes som han vilde staa til Ansvar for den alvidende Gud. Nadverens Sakramente havde han udbedet sig, men Præsten vilde ej række ham det, førend han havde forsonet sig med Kirken, som han havde forarget. Saa ofte Provsten aflagde Besøg i Kirken, indfandt Niels Arenfeld sig der, naar han var paa Herlufstrup. Af Præsten og hele Menigheden havde han det gode Lov, at han gjerne hørte Herrens Ord og bar sig vel ad mod Menigmand.

Imod disse Vidnesbyrd gjorde Niels Arenfeld ingen Indsigelse; han tilstod sin Brøde: med nogle Kvindfolk havde han levet i Hor og avlet adskillige Børn, hvilke sidste han havde ladet opdrage; disse Kvinder havde han efter sin Paa=

stand ikke taget til sig for at leve usømmelig med dem, men ikkun for at de skulde „forestaa hans Husholdning med Brygning, Bagning, Maltgjøring m. v.; ingen af dem havde han voldtaget, men de havde dertil givet ham menneskelige Aarsager." Med Hensyn til de to første Kvindfolk, Sognepræsten havde beskyldt ham for, vilde han ikke kjende sig skyldig, men vel med Hensyn til de andre. Han tilbyder at rette og forbedre sig baade imod Gud og Kongen. At han i mange Aar har afholdt sig fra Herrens Bord, er af den Aarsag, at han tror sig uværdig til at komme der, og Hr. Mads Pedersen i Sæby skal vist vidne, at han med modige Taarer baade i Kirken og naar han besøgte Præsten, har begjeret Tilgivelse af Gud og tilforn været til Guds Bord baade hos ham og hos salig Hr. Jørgen Christensen i Vollerslev og siden af begge har udbedet sig at maatte komme der igjen, efter at Provsten havde paamindet ham derom, og at han strax havde skilt sig ved den sidste af Kvinderne, Margrete Sørensdatter; men Præsterne havde undskyldt sig med Bispens Forbud.

Til Slutning bønfalder han Rigsraaderne om at tale hans Sag hos Kong Christian IV og bede ham om Naade, i det de vel kunde tage Hensyn til hans Alderdom og andre ringe Vilkaar og store Gjæld samt menneskelige Fejl og Brøst, „der ikke ere begangne af fri Villie eller forhærdelig Forsæt."

Af „sær Naade" skal Kongen — efter Kantsler Christian Friis's Paategning paa Sagen — have tilstaaet Niels Arenfeld Tilgivelse, mod at han skulde udrede en Sum Penge — „en Pendings Udgift" — til et Hospital samt staa hemmelig Skrifte.

Han levede endnu otte Aar derefter og døde 1628, men det tilføjes, at Kongen lod ham begrave paa hans Arvingers Bekostning, vel fordi han selv intet ejede.

Den følgende Ejer af Herlufsstrup var Rentemester Sivert Beck eller dog hans Enke, Elisabeth Bille, der tillige ejede Taagerød. Hun besad den 1634, da hun dette Aar tilbyttede sig af Kronen 4 Gaarde og 1 Hus i Gjørslev, 1 Gaard i Lidemark og 5 Gaarde ved Førslev. Efter hendes Død tilfaldt Gaarden Sønnen, Lave Beck, Landsdommer over Laaland-Falster, født 1614, død 1659, som 9. Maj 1647 blev gift med sit Næstsøskendebarn, Margrete Grubbe, født 3. Juni 1620, der efter hans Død ægtede Gehejmeraad Sten Hondorph og døde 18. April 1696. Lave Beck afstod Gaard og Gods samme Aar, han fik det, 1656 til sin Søster Jomfru, Anna Beck. Da hun modtog Herlufsstrup, var Hovedgaarden taxeret for 8 Pund Hartkorn = 32 Tdr. Byg med Skov til 450 Svins Olden eller omtrent 18½ Td. Hartkorn. Bøndergodset bestod af 17 Gaarde og 16 Huse samt Herligheden i to Kirkegaarde med en aarlig Landgilde af 119¼ Td. Byg samt Skov til Bøndergodset til 704 Svins Olden = 29¼ Td. Hartkorn. Ved Magelæg forøgede hun Bøndergodset saaledes, at det ved hendes Død 1680 bestod af 20 Gaarde, 15 Huse, Herligheden i de to Kirkegaarde med en aarlig Landgilde af 168 Tdr. Byg, 16½ Rdlr. i Huspenge, 3 Tdr. Havre og 9 Sk. for Gjæsteri samt Skov til 690 Svins Olden = 28½ Tdr. Skovskylds Hartkorn.

Anna Becks Arvinger solgte nu Gaard og Gods til Andreas Andersen Bosel, den Gang Forvalter paa Svenstrup. Han var født i Flensborg 1631, kaldtes Proprietarius til Herlufsstrup, døde der efter 11 Aars Besiddelsestid den 25. Juli 1691 og begravedes i Choret i Vollerslev Kirke, hvor der findes en Ligsten af Marmor over ham. I 1668 var han bleven gift med Barbra Jørgensdatter Mule, som efter at have afkjøbt Børnene den Del af Godset, som tilfaldt dem i Arv efter Faderen, giftede sig anden

Gang med Jørgen Svennesen, der for en kort Tid saaledes blev Gaardens Ejer.

Herlufstrup udgjorde den Gang efter den saakaldte ny Matricul af 1688 omtrent 21¼ Tdr. frit Ager og Engs Hartkorn samt 5 Tdr Skovskyld og Bondergodset 123⅜ Td. Ager og Engs Hartkorn samt 3½ Td. Skovskyld.

Bondergodset bestod af 2 Gaarde og en Kirkegaard i Vollerslev, 3 Gaarde, et Hus og en Kirkegaard i Tokkerup, 7 Gaarde og 9 Huse i Gjørslev, 1 Gaard i Hesselholm, 2 Gaarde og et Hus i Gummersmark, og var siden Andreas Bosel kjøbte det, formindsket med 5 Gaarde.

Saavel Hovedgaarden som Bøndergodset solgte Jørgen Svennesen med sin Hustrues Samtykke den 10. August 1694 til Baron Jens Juel for 5400 Rdlr., der var 36⅓ Rd. for hver Td. Hartkorn.

Ifølge kongelig Bevilling af 8. December 1694 sammenlagde nu Baron Jens Juel de to Gaarde Jonstrup og Herlufstrup til en Gaard, som han efter sig kaldte

Juellund.

Hovedbygningen opførtes af Jens Juel til Enkesæde for hans tredie Hustru, Dorothea Krag. Den er en to Etages Bygning i italiensk Stil og havde oprindelig to Pavilloner eller Udbygninger, som for tredive Aar siden ere nedbrudte, hvorved Stilen er bleven en Del forstyrret. Mod Vejen fandtes tidligere en Indgang med en høj Trappe, som gik ind i Bygningen og fyldte det Rum, der nu optages af en Forstue.

Over denne Indgang stod Jens Juels Büste, som nu er opstillet i Forstuen, men hvis gamle Fodstykke endnu har Indskriften:

„Den velborne Herre Her Jens Juel Friherre af Jueling Herre til Juelund Urup Aalstrup og Taastrup Kongl: Mayt: Geheime-Raad Etats og Cancelie-Raad Ridder med sin elskelige kiere Frue Friherinde Dorethea Krag Friherinde til Jueling Frue til Juelund bygde denne Gaard Anno 1695."

Paa den anden Side af Bygningen fandtes en Stentrappe og om hele Bygningen var der Grave, som endnu tildels ere bevarede mod nord, men mod syd opfyldte. Byg-

ningen er nu hvidtet med flad Facade og fremspringende Sidepartier mod Haven. Avlsbygningerne, som ligge paa de opfyldte Graves Plads, ere ny, smukt opførte i 1868, efter at de ældre vare afbrændte 29. Juni 1867.

Jens Juel

var født paa Højris den 15. Juli 1631 og var en Søn af Erik Juel til Hundsbæk (født 1591, død 13. Febr. 1657) og Sophie Sehested (født 14. Juli 1594, død 1658). I ni Aar var han i Soro Skole, hvor han var agtet af Professorerne for sin gode Opførsel, sin Forstand og vedholdende Flid. Derfra rejste han 1651 udenlands under Vejledning af Jacob Birkerod, siden Professor i Odense, traf i Wien Grev Christian Rantzau, i hvis store Følge han var med paa Rigsdagen i Regensburg, gik derefter til Italien, hvor han var i et Aar og rimeligvis erhvervede den Forkjærlighed for den italienske Bygningskunst, som senere fulgte ham gjennem Livet.

Efter sin Hjemkomst ansattes han i det udenlandske Departement og blev senere Kancelliraad, Etatsraad og Assessor i Højesteret. 1662 blev han Resident i Stokholm, hvilken Post han beklædte til Udgangen af 1670. Det følgende Aar blev han hvid Ridder og Aaret efter Gehejmeraad, Vicepræses i Rentekammeret samt Friherre, ved hvilken Lejlighed hans Herregaard i Hellested Sogn i Stevns Herred, Valbygaard, oprettedes til Baroni. [77])

Jens Juel udmærkede sig ikke alene ved diplomatisk Dygtighed, men vandt tillige Berømmelse som Kriger og satte som Admiralitetspræsident Flaaden i en fortræffelig Stand. Hollænderne vare paa den Tid Danmarks Allierede, men de Danske stolede ikke rigtig paa dem, eftersom Admiral Cornelius Tromp ved flere Lejligheder viste Overmod og nogle af de hollandske Skibschefer vare rænkefulde. Jens

Juel skrev derfor 1676 til Kongen: „Jeg er af den Mening og nærer det Haab, at der kan udrettes en hel Del, naar Tromp blot vilde blive borte; men kommer han med sine Hollændere og de begynde paa deres gamle Kabaler, saa forudseer jeg, at hele Felttoget vil blive frugtesløst.“ Den 16de Juli s. A. var han med at erobre Venersborg, men sin Tapperhed viste han egentlig det følgende Aar ved Slaget i Kjøgebugt, Søndagen den 1ste Juli 1677, hvor han bragte Broderen Niels Juel Kongens Tilladelse til at handle efter Omstændighederne, naar disse vare gunstige. Slaget varede fra Kl. 5 om Morgenen til efter Middag og havde et glimrende Udfald for de Danske, i hvilket Jens Juel havde sin Del tilligemed Broderen.*) Det er herom den bekjendte Fortælling lader Kong Christian V fra Kjøge Kirkes Taarn iagttage Slagets Gang, men dette skal efter nyere Undersøgelser ikke være rigtigt, da Kongen tvertimod under selve

---

*) Til Minde om dette berømmelige Søslag afholdt Selskabet „de danske Vaabenbrødre“ paa 200 Aarsdagen, Søndagen den 1. Juli 1877, en særdeles smuk af over 10,000 Mennesker besøgt Mindefest i Billesborg Skov ved Kjøge Bugt. Nærværende Skrifts Forfatter benyttede Lejligheden ved Festmaaltidet til at erindre om Jens Juels Deltagelse i Kampen og at Broderen maatte dele Æren for Sejren med ham. Dette gav Anledning til, at Professor, Dr. phil. C. Paludan-Müller, der ogsaa var nærværende, blandt Andet udtalte: „. . . Saa berømmelig Jens Juels Del i Broderens Sejr end er, saa er hans Navn dog til alle Tider fortrinsvis knyttet til Forsoningsværket efter Krigen. En Hoveddel i denne højtfortjente Mands halvthundredaarige Virksomhed for Danmark har netop bestaaet i at udjevne, forklare, mildne hvad der stillede sig imellem Danmark og Sverrig, og at føre dem sammen til fælles Virksomhed, idet han dog forstod at hævde sit eget Fædrelands Selvstændighed og retfærdige Krav; thi aldrig er det faldet ham ind at ville udviske de Forskjelligheder, Skaberen har sat mellem Folkene. Ham var det, der med en ligesindet svensk Mand (Johan Gyldenstjerne) sluttede ikke alene Fred mellem Folkene, men Forbund mellem Staterne og Familiepagt mellem Kongeslægterne.“

Slaget opholdt sig ved Feltlejren for Malmø og var redet ned til Skanør for at iagttage Slagets Gang.[78])

Jens Juel ansaas for en af sin Tids retsindigste Adelsmænd. Da nemlig en anden Adelig, Baron Oluf Rosenkrantz til Egholm, blev tiltalt for et Forsvarsskrift for den danske Adel, nedsattes der en Ret af sex Gehejmeraader for at dømme ham. Iblandt disse var ogsaa Jens Juel, og skjønt han næppe var upaavirket af Hofluften, var han dog selvstændig nok til tilligemed et Par andre ikke at ville dømme den Anklagede, men Christian V lod ikke destomindre Oluf Rosenkrantz landsforvise. — Han var høj, rank og velskabt, af en sund Konstitution, men i sine sidste Aar meget svær. Han talte kun lidet og meget sagte, men var altid høflig og ansaas af sin Samtid for en usædvanlig dygtig Minister og fin Statsmand, som under en tilsyneladende Enfoldighed skjulte stor Klogskab, og med megen Dygtighed og stort Held ledede de allervanskeligste Sager.[79])

I Begyndelsen af 1699 blev han udnævnt til General-Admiral, en Charge, der endog var højere end den, der var tillagt hans den 8. April 1697 afdøde Broder Niels Juel.

Den 23. Maj 1700 om Formiddagen Kl. 8 døde Jens Juel i Kjøbenhavn, men først efter 8 Maaneders Forløb den 17. Januar 1701 blev hans Lig med stor Procession ført til Hellested, hvor det bisattes i en ved Kirken værende Udbygning mod nord. Nu staar hans Kiste under Taarnet. — Biskop Birkerod, der levede samtidig, har i sine Dagbogsoptegnelser ved Jens Juels Død tilføiet, at han var „en fortræffelig Minister og umistelig Herre for Riget i disse Tider."

Jens Juel var gift tre Gange: 1) 1660 med Vibekke Skeel, Datter af Otto Skeel til Katholm og Fru Ide Lunge, født 1633, død paa Voergaard 23. Januar 1685, begravet i Hellested Kirke; 2) 1686 med Regitze Sophie Vind,

Datter af Holger Vind og Fru Sophie Gjedde, født 1660, død 1692, og 3) den 11. April 1694 med Dorothea Krag, født 26. Oktbr. 1675, Datter af Mogens Krag til Kaas og Hedevig von der Kula. Hun blev i sit 25de Aar Enke, men giftede sig atter den 25. Maj 1701 med Christian Gyldenløve til Gisselfeld, Søn af Kong Christian V og Sophie Amalie Moth, født 28. Februar 1674, død i Odense Natten mellem den 15. og 16. Juni 1703. Efter tolv Aars Enkestand blev hun gift tredie Gang med Kammerherre Hans Adolf v. Ahlefeld. Hun boede paa Gisselfeld i over 50 Aar og døde der 10. Oktbr. 1754.

I de tvende sidste Ægteskaber havde Jens Juel ingen Børn, hvorimod han af første Ægteskab havde 6 Døtre; de to døde unge og de øvrige vare: Hedevig Eleonore, der blev gift med Baron Frederik Krag til Stensballegaard; Ide Sophie, gift med Generalløjtnant Frederik Gersdorff til Brangstrup; Sophie Catrine, gift med Frederik Vind til Harrested, og Birte Christine, gift med Holger Reedtz til Palsgaard.

Af Baron Jens Juel haves tre originale malede Portræter, et mindre, tilhørende den kronologiske Samling paa Rosenborg, der hidtil har været anseet for Niels Juels Portræt, og et større, tilhørende Grev Frijs-Frijsenborg til Stensballegaard. Begge fremstille Jens Juel i fuld Legemsstørrelse, prydet med Elefantordenens Kjæde, hvornæst der i Baggrunden til venstre sees en to Etages Bygning med Kjælder samt tvende Sidebygninger, hvilke Bygninger rimeligvis skulle antyde Juellund. Desuden haves et mindre Portræt af ham, hvilket tilhører Kammerjunker Juel paa Juelsberg.

Ved Oprettelsen af Juellund tillodes det ikke alene Jens Juel at nedbryde de to Gaarde Jonstrup og Herlufstrup, men han fik ogsaa Tilladelse til at nedbryde de otte Smaa-

gaarde og Huse, som udgjorde Tokkerup By, hvis Hartkorn beløb sig til noget over halvtredie Tønde, og lægge Jorderne under Hovedgaarden, hvorfor han betalte til Zahlkammeret ialt 76¼ Rdlr. Aaret efter fik han Bevilling paa at indløse det Bøndergods, som tidligere fra Jonstrup og Herlufstrup var afhændet til andre Ejere, og, naar disse vilde sælge, da at være nærmere dertil end andre. Han forøgede Juellund betydeligt, nemlig 1695 med en næsten øde Gaard (Annexgaarden?) i Bjeverskov By, som tilhorte Roskilde Domkirke, og kostede 30 Rdlr. 5 Sk. pr. Tønde Hartkorn, med 2 Gaarde i Ørslev og Terslev for 40 Rdlr. pr. Td. Hartkorn, samt ved Mageskifte med Kronen med en Gaard i Gjørslev, 1697 med Terslev Kirke og Kirketiende med jus patronatus, en Gaard og syv Huse i Terslev, et Hus i Tjæreby, en Degnebolig paa Aarelose Mark, to Gaarde og et Hus sammesteds, 1698 med Vollerslev Kirke og Kirketiende med jus patronatus og Kirkejord, to Kirkegaarde i Vollerslev, en i Tokkerup, en i Fløjterup og en i Hejnerup, Gjørslev Kirke med Kirketiende og jus patronatus, med en Kirkegaard og en øde Kirkejord i Gjørslev samt Herligheden til Kirkegaardene i Gjørslev og Hejnerup, dertil to Gaarde i Ødemark, 1699 med en Gaard og et Hus i Ulstrup samt en halv øde Præstegaard i Flojterup, en Kirkejord og Herligheden i en Kirkegaard i Gjørslev, samt i Aaret 1700 med en Gaard i Ørslev og en i Kværede, foruden mere.

Juellund var nu en betydelig Ejendom, som udgjorde fri Hovedgaardstaxt Ager og Eng 56¼ Td. og Skovskyld 7½ Td. Hartkorn samt fem Huse og en Vejrmølle paa Gaardens Marker, Vollerslev, Gjørslev og Terslev Sognes Kirker med Kirketiender og jus patronatus, matrikuleret Hartkorn 73 Td. samt Bøndergods: 58 Gaarde, deraf 2 øde, 1 Boel og 29 Huse med 371 Tdr. Hartkorn Ager og Eng og 11½ Td. Skovskyld samt Herligheden i sex Kirkerne tilho-

rende Gaarde og fem Huse med Hartkorn $20^1/_2$ Td.; altsaa 540 Tdr. Hartkorn af alle Slags.

Baronesse Dorothea Krag tiltraadte strax efter Jens Juels Død Juellund, men da hun det følgende Aar indtraadte i Ægteskab med Feltmarskalløjtnant Christian Gyldenløve, afhændede han med hendes Samtykke Gaard og Gods. Fra Feltlejren ved Governolo i Italien, hvor han var General over de danske Hjælpetropper, solgte han i November Maaned 1702 Juellund for 32,000 Rdlr. til Kommerceraad

Hans Benzon,

der tillige var Ejer af Sohngaardsholm, Vester-Ladegaard og Budderupholm i Jylland, en meget rig Mand, der i 1700 anslog sin Formue til 1300 Tdr. Hartkorn samt 20,000 Rdlr.

Hans Benzon var født i Randers den 4. Oktbr. 1657, hvor Faderen Søren Benzon (f. 1618, død 24. Juni 1668) var Sognepræst til St. Mortens Kirke og Provst i Støvring Herred; Moderen hed Elisabeth Aand (f. 28. Maj 1625, død 3. Aug. 1668). I 1681 ansattes han i Rentekammeret, blev 2 Aar efter Renteskriver og 4. Juni 1698 Kommerceraad. — En Del af sin Rigdom brugte han til Gaver til gudeligt Brug. Særlig betænkte han Garnisons eller „den Herre Zebaoths Kirke" i Kjøbenhavn. Saaledes gav han i 1714 Tilsagn om 4000 Rd. til en ny Altertavle ved Kirken, men efter hans Død vare hans Arvinger uvillige til at udrede dette Beløb, hvorfor de ved Dom bleve tilpligtede dertil. Altertavlen, der er af norsk Marmor, sort og mørkeblaat eller grønt med hvide Striber, blev forfærdiget af Stenhugger Geerchen og første Gang taget i Brug Juledag 1725. Ligeledes forærede han en forgyldt Sølv-Vinkande til Kirken, paa hvilken er indgravet: „Denne Kande som i Trey Leed

har været hos de Bendser er af Commerceraad Hans Benzon den 17. April 1714, da hans salige Frue Elisabeth Lasson Døde, foræret til den Herre Zebaoths Altar, under Guds Straf om dend forvendes til anden Bruug."

Han døde den 12. Marts 1715 og fandt sit Hvilested i Garnisons Kirke, som paa Grund af hans Gaver dertil havde udstedt et Skjøde paa et Gravsted under Alteret for hans og hans Hustrues Lig til „evig Tid". Deres Lig hvile i tvende Marmorkister, men Nedgangen til Hvælvingen er i den senere Tid forandret til Fyrsted for Kirkens Varmeapparat. Bag Alteret findes Portræt-Figurer i Marmor baade af ham og Hustru.

Hans Benzon forøgede Juellunds Jordegods med et Boel i Gjørslev, kaldet Slotsgaarden, hvilket i 1698 var blevet forsynet med anselige Bygninger og Have med Lysthus og Fiskeparker af Fru Mette Reedtz, Enke efter Kommerceraad Christian Lindenov til Restrup (død 1690). Hun havde selv beboet Stedet, men kjøbte 1712 af Kronen Lejregaard og blev senere Priorinde i Roskilde Jomfrukloster, hvor hun døde i Novbr. 1733.

Af Hans Benzons ti Børn arvede den ældste Søn Søren eller Severin Benzon, født 18. Septbr. 1691, død 1726, Juellunds Gaard og Gods, men solgte endnu samme Aar 1715 det hele for 43000 Rdlr. i Kroner til Martin Glæde. Gaardens Besætning bestod af 200 Køer og fire Tyre, og blandt Inventariet nævnes Ornamenter i Haven, Rækværk, Pyramider og Postamenter saavelsom Orangeri (Drivhus), saa at Haven har været i en meget god Stand efter hin Tids Skik. Efter fjorten Aars Forløb solgte Martin Glæde i 1729 igjen Gaard og Gods, efter at det var undergaaet store Forandringer og nu kun udgjorde 506 Tdr. Hartkorn af alle Slags, til Etats- og Justitsraad samt Præsident i Underadmiralitetsretten

Niels Foss.

Han var en Søn af Magister Peder Foss (f. 1631, død 1698) og Kirsten From, og er især bleven bekjendt for sin Lærdom og sit udmærkede Bibliothek, og kaldes derfor ogsaa „den bekjendte Bogelsker og lærde Godsbesidder.“ [80]) Bibliotheket bestod af 11,491 Bind, indeholdende den fuldstændigste Samling til dansk Literatur, som indtil den Tid nogen dansk Mand — Udgiveren af Frederik II's Krønike Peder Hansen Resen undtagen — havde besiddet, dels trykte Bøger, dels sjældne Haandskrifter; alle Bøger og Haandskrifter vare yderst elegant indbundne i solide og sirlige Franskbind med det fossiske Vaaben, en siddende Ræv, paa Ryggen, og ere endnu en Prydelse for de private og offentlige Bibliotheker, i hvilke de findes. Af Haandskrifterne skal Holberg have benyttet adskillige, da han skrev sin Danmarks Historie.

Niels Foss døde 1751. Han var gift med Sophie Mathesen, der 1719 var blevet Enke efter Justits- og Admiralitetsraad Peder Worm. Hun døde 9. April 1749 uden Børn.

Saavel Niels Foss's Bogsamling som Jordegods sattes derfor kort efter hans Død til Auktion i hans Gaard i Kjøbenhavn. Bibliotheket blev udbragt til 11,049 Rdlr. og Jordegodset blev solgt for 47,010 Rd. dansk Courant til Enkegrevinde

Anna Sophie Schack

til Giesegaard, hvorved disse Hovedgaarde saaledes fik fælles Ejere.

Indtægterne af Juellunds Gods udgjorde ved denne Tid i Landgilde og Huspenge 359½ Rdlr., 40¼ Td. Rug, 182 Td. Byg, 99½ Td. Havre, 9 Td. Smør, 49½ Lam, 5 Svin, 49½ Stkr. Gjæs, 137 Høns og 71 Snese Æg. Forpagteren af Juellund, som selv havde maattet anskaffe Be-

sætningen, svarede 1060 Rd. Courant og dernæst fem Rdlr. af hver Ko af Besætningen, der udgjorde 107 Koer. Aaret efter kjøbte Enkegrevinden af Dødsboet for 805 Rd. Courant Gjørslev Kro, som 1720 havde faaet Privilegium paa Kroshold og 1730 paa Brændevinsbrænderi og Ølbryggeri.[81])

Enkegrevinde Schack, født Rantzau, var født den 4. September 1689 og blev 1711 gift med Greve Hans Schack til Schackenborg, der døde 1719. I 1727 maatte Viceadmiral Gabel, der særlig bliver omtalt under Spanager, tilskjøde hende Giesegaard, Ottestrup og Spanager for Gjæld. Hertil føjede hun Juellund og bestemte ved Testamente otte Dage før sin Død, som indtraf den 28. Septbr. 1760, at disse Godser tilligemed Gram og Nybøl i det Slesvigske skulde oprettes til et Stamhus for hendes Stedsøn Grev Otto Diderik Schacks yngste Søn Frederik Christian Schack, født 27. Febr. 1736, der ved Patent af 18. Oktober 1749 var optaget i Grevestanden. Han udstedte overensstemmende med Grevindens Testamente den 11. December 1776 et Stamhusbrev, der blev konfirmeret den 18. Juli 1777. — Ved kongelig Bevilling af 19. Maj 1779 nedlagdes en Gaard i Vallersløv, hvis Jorder og Hartkorn fordeltes paa de øvrige tolv Gaarde og paa ti Huse, medens fem Skpr. Hartkorn udlagdes til Skov. — Udskiftningen af Juellund foretoges fra 1794—1802 med store Bekostninger. Landgilden ansattes, efterhaanden som Gaardene bleve fæsteledige, igjen i Byg og Havre istedetfor Penge.

Grev Fr. Christ. Schack afgik ved Døden den 3. Juni 1790. Han var gift to Gange: 1) 16. Marts 1764 med Birgitte Marie von Krogh, født 25. Januar 1740; hun døde i Barselseng den 27. November 1765; og 2) 10. April 1767 med Ida Skeel Bille, født den 15. Septbr. 1741, død 1804.

De efterfølgende Besiddere af Stamhuset ere den Foregaaendes Søn af andet Ægteskab Knud Bille Schack, født 28. Oktbr. 1773, død ugift som Kammerherre den 18.

Novbr. 1821; hans Søstersøn Henrik Adolf Brockenhus, født den 3. Marts 1794, der 18. Maj 1822 for sig og ægte Descendenter blev ophøjet i Grevestanden under Navn af Brockenhus-Schack. Hans Svoger Gehejmekonferentsraad, Kammerherre, Stiftamtmand og senere Justitiarius i Højesteret Frederik v. Lowzow overtog Administrationen og Godserne gjorde under hans Bestyrelse en særdeles god Fremgang til det bedre i alle Retninger.

Grev Henrik Adolf Brockenhus-Schack døde den 10. Juli 1847. Han havde den 5. Septbr. 1822 ægtet Margrete von der Maase, født 23. April 1802, død 1836.

Ved hans Død tilfaldt Stamhuset deres ældste Søn, den nuværende Besidder

Knud Bille Ludvig Anton Greve Brockenhus-Schack,

som i 1848 selv overtog Bestyrelsen af Godserne.

Greven er født den 11. November 1823 og ægtede den 27. September 1850 Helene Sophie Caroline Frederikke Lowzow, født 25. Maj 1832, Datter af ovennævnte Gehejmekonferentsraad Lowzow i hans tredie Ægteskab med Sophie von Blücher.

Hvor højt Hr. Kammerherre Greve Brockenhus-Schack er elsket af sine Godsers Beboere, derom turde den i Hovedgaarden Giesegaards Have den 10. Juli 1872 rejste Mindestøtte være et talende Bevis baade i Nutid og i Fremtid; thi den er rejst som et Tegn paa den Taknemlighed, som Stamhusets Beboere og mange udenfor skylde Hr. Greven og Grevinden for deres utrættelige Virken for Godsets Vel. Paa deres Sølvbryllupsdag stiftedes et Legat paa 20,000 Kroner, hvoraf Renten 800 Kr. aarlig uddeles i fire Portioner for unge Mennesker, som ønske Uddannelse i et eller andet Fag.

Spanager.

Denne Gaard hører til en af dem, der først har været bekjendt som Hovedgaard; derefter blev den nedlagt til Bondeby og senere paany oprettet til Hovedgaard. Hvor den ældste Gaard laa, kan nu ikke bestemt paavises, men det maa antages at have været paa det samme Sted, hvor den nuværende Gaard ligger, omgiven af Kjøge Aa og af Lavninger, medens Byen Spanager derimod har ligget sydøst for Gaarden i den saakaldte Vittenbjergmark, hvor der findes Spor af ældre Bygninger. Ved Gaarden laa der i ældre Tid en Vandmølle, et Tilbehør til gamle Borge og Gaarde, hvor Forholdene paa nogen Maade kunde tilstede en saadan. Af denne Vandmølle er der ved Gravning for en halv Snes Aar siden fundet tydelige Levninger, saasom Møllestene, Stigbord og deslige.

Spanager afbrændte ved Lynild den 17. Juni 1870 og blev derefter smukt og solidt opført med nye Bygninger. — Gaardens ældre Navn var „Sponaghre", saaledes som det endnu til Dels udtales af ældre Folk paa Egnen.

I Biskop Jacob Brogger Daugaards Skrift: „Om de danske Klostre i Middelalderen" pag. 244 omtales, at Abbed Niels Clemmensen i Sorø Kloster Aar 1414 ved Mageskifte afstod til Domkapitlet i Roskilde „Hovedgaarden Sponaghre og al dens Indtægt, det er alt hvad Klostret ejede i Egbye,

Bjefverskov, Stenkestorp, Skulkorp, Lundsgaard, Wærnethorp, Wendegardh og Gedorp" (den sidste By er nu ubekjendt). Der omtales tillige, at Klostret havde havt Ret til „fri Bortførelse af Grus fra Sponaghre Mark til Klostrets Bygninger", hvilket passer meget godt, eftersom der i Nærheden findes Grus i Overflødighed. Gaarden er derefter forbleven hos Roskilde Domkapitel, hvorfor der heller ikke kjendes nogen Ejere deraf. I den tidligere omtalte „Valløbog" i Gehejmearkivet anføres rigtignok, at „Svend Guldsmed af Roskilde pantsatte til Else Andersdatter af Spanager en Gaard i Gjørslev", men Tiden, naar dette skete, anføres ikke. Omtrent ved 1400 var der en „Fru Edel af Spangager", som havde Ejendom i Kjøbenhavn.[82])

Spanager hørte saaledes før Reformationen under Roskilde Bisper og var rimeligvis henlagt under det bispelige Len Tureby, eftersom nogle af Lensmændene der tillige havde Gaarden Spanager med Tilliggende. Den første, der kjendes, var

Mads Eriksen Bølle,

som hørte til en gammel sjællandsk eller laalandsk Familie, der i sit Vaaben førte to hvide Bølger i blaat Felt og paa Hjelmen to hvide Vinger. Af Slægten levede 1470 Erik Madsen til Krøgende, der med sin Frue, Anne Sivertsdatter, af den gamle berømte Slægt Blaa, havde tilgiftet sig Orebygaard paa Laaland. Deres ældste Søn var Mads Eriksen, der ved 1490 var Dronning Dorotheas Lensmand paa Haraldsborg Slot, som laa tæt nord for Roskilde og afbrændtes af de grevelige i Juni Maaned 1534. Han ægtede omtrent 1494 Birgitte Clausdatter Daa, den Gang Enke efter Lensmanden paa Hjortholm, Claus Ræb. Hun var Halvsøster til Bispen Niels Skave, og det er derfor rimeligt, at det egentlig var hende, der havde Hjortholms Len, da det

ogsaa Aaret efter gik over til Mads Eriksen, der sikkert i det hele stod sig godt med Gejstligheden, da hans egen Farbroder, Ejler Madsen, var Bisp i Aarhus.

Aar 1500 var Mads Eriksen Lensmand paa Tureby, men herpaa fik han, hans Frue og deres Søn, Erik Madsen, 1505 Livsbrev, hvilket tillige lød paa „Sponager med Mølle, Egeby, Vendegaard, Skullerup, Vemmedorp og Lundsgaard;“ deraf skulde aarlig svares 6 Tdr. Smør og 16 Mark lodige Penge, desuden fire Nætter Gjæsteri, holdes to Borgelejeheste samt stilles to færdige Karle med Heste og Harnisk, naar tilsiges. Mads Eriksen skulde selv være fritaget for at følge Bispen mod at sende sin Søn. Endelig indeholdt Brevet den Bestemmelse, at om han døde, maatte Enken ikke gifte sig igjen uden Bispens Samtykke. Af den følgende Bisp, Johan Jepsen (Ravensberg), fik han endnu et Par Aar efter et tredie Len, nemlig St. Agnes Kloster i Roskilde, hvilket han synes at have beholdt til 1515. I 1517 var han baade Ridder og Rigsraad, og forekommer derefter i de fleste Rigsraadsforhandlinger. 1524 fik han Pantebrev paa Nagelsti Birk paa Laaland for 2000 Mark i Guld og danske Penge, hvilke han havde forstrakt Riget til at lønne Krigsfolket med, og syv Aar efter fik han et nyt Pantebrev derpaa. Dette indeholdt den ejendommelige Bemærkning, „at Pantet ej skulde fortabes, om han end forbrød sig mod Kongen.“ Han forekommer nu oftere med Navnet Hr. Matz Bøller, Bøllie eller Bølle, medens han tidligere bestandig kun kaldte sig Mads Eriksen, men Kong Frederik I havde som bekjendt anmodet Adelen om at antage faste Familienavne, og Hr. Mads kaldte sig da efter Bølgen i sit Skjold. Det synes imidlertid, som om Familien i Begyndelsen ikke har været paa det rene i saa Henseende; thi 1528 kaldte hans Søn sig Erik Baagen (d. e. Bove), altsaa ligeledes efter Vaabenmærket.

Som de de fleste andre sjællandske Adelsmænd, saae Hr. Mads Bølle sig i Grevens Fejde nødt til at hylde Grev Christoffer, men han maatte trods sin høje Alder finde sig i tilligemed Rigsraaderne Otto Krumpen, Johan Urne og Niels Lunge samt 8 andre Adelsmænd, hvoriblandt hans fornævnte Søn, at blive sendt af Greven som Gidsler til Meklenborg, hvor de holdtes fangne paa Slottet Plaue. Efter Løsladelsen maatte de udstede en Troskabsforsikring til Kong Christian III.

Hr. Mads Bølle døde mod Slutningen af Aaret 1539; hans Frue var allerede død 1522; de ere begge begravne i Tureby Kirke, hvor der findes en Ligsten med Indskrift: „Ano. dm. mdxxij dodæ fruæ Bærythe Daas datthr Ano dm md . . . . welbiurdig ma(n)d hær Mas Bøllæ ryddher." — En Datter Dorte, død 1545, var gift med Ridder og Rigsraad Knud Rud til Vedby, der døde 27. Marts 1554. Sønnen

Erik Madsen Bølle

fik derefter 14. Novbr. 1539 Følgebrev til Tureby Gaard og Len og Spanager Len efter Faderen,[83]) ligesom han ogsaa arvede Tersløse og Orebygaard. Han var født før 1500, da han 1523 var en af de Adelsmænd, som Kong Christian II betroede Kjøbenhavns Forsvar. I 1527 ægtede han sin Søsters Svigerinde, Fru Sophie Rud, der var en Datter af Rigsraad Jørgen Rud til Vedby og Fru Kirsten Rosenkrantz og var Enke efter Hr. Tyge Brahe til Tostrup (død 1523); med hende fik han Elvedgaard i Fyen, og den 11. Novbr. 1531 fik han Brev paa Nagelsti Birk paa Laaland paa lige Vilkaar, som Faderen havde det. 1536 erholdt han af Roskilde Bisp Livsbrev paa Birkingegaard, hvoraf han svarede ½ Læst Rug og ½ Læst Byg, men samme Aar maatte han

dele Skjæbne med Faderen at sendes som Gidsel til Meklenborg. 1541 var han optagen i Rigets Raad.

Hans Hustru, Fru Sophie Rud, døde paa Tureby 1ste Fredag i Fasten 1555 og blev begraven i Tersløse Kirke.[84]) Hun dyrkede, som flere af sine Standsfæller, Personalhistorien og har efterladt sig en Slægtebog, der endnu haves paa det kongelige Bibliothek.

Dette Dødsfald blev et føleligt Tab for Erik Madsen; thi allerede inden Aarets Udgang blev han dømt til at afstaa Elvedgaard til sine Stedsønner, Jørgen og Otto Brahe. 1561, Søndagen næstefter Bartholomæi Dag, havde han Bryllup i Kjøge med Jomfru Margrete Urup, Datter af Rigsraad Hr. Axel Urup til Ugerup og Fru Anne Trolle, men levede kun et Aarstid derefter og døde i Forsommeren 1562; han blev begravet i Tersløse Kirke.

Allerede i Aaret 1556 (se Side 59 foran) fik Peder Bilde Lensbrev paa Tureby, hvormed rimeligvis ogsaa fulgte Spanager, men hvorvidt Hovedgaarden før eller efter denne Tid er nedlagt, er ikke bekjendt; dog synes det rimeligt at være skeet omtrent ved Aar 1600; thi det angives, at Ejler Kraussis Enke, Hilleborg Bille, døde den 5. August 1602 i Spanager By paa Johan Barnekovs Gods.[85])

I Svenskerkrigen fra 1658—60 led denne Egn saavelsom de øvrige Dele af Landet overordentlig meget. Spanager By blev da efter Beretningerne ligesom mange andre Landsbyer afbrændt og ødelagt. Præsten Anders Mathisøn Hjøring siger i „Leyers-Krantz“ fra 1660 om Svenskernes Plyndringer: „Her ere Kirker udi Sjælland, som ikke alleneste ere røvede deres Ornamenter fra, men ganske Kirkens Bygning saa ruineret, at der ikke staar Kirkemur, men alene en Gavl af Kirketaarn, menes det skulde være af Forsæt, efterdi de fra den haver nedrevet al Kirkemuren, paa det den skulde være Vidne og bevise, at Svensken der havde været . . . .

De Døde af Gravene optaget, vælted Liget i Hullet og Kisten borttaget til at begrave deres dræbte og døde Officerer udi. Hvo som vil vide og se Svenskens Mildhed mod de Døde, som end Tyrker plejer at skaane, de rejse til Kjøge, der finder de en Kirkegaard aldeles opgraven, nogle utallige Dødes Ben opkastede, og end de, som nyligen vare begravne, optagne, lagt over Jorden meget skammelig, Laaget af Kisterne borttagne, og en Part tvert overhuggen over friske Liv og Kjød som fornylig var begraven, og ikke vilde gjøre dem igjen den Ære, at som de grove deres Volde, de da vilde kaste dem i Jorden, som kunde have været en ringe Umage; hvilket Kjøbenhavn ikke vilde gjøre mod deres Døde, som søgte vores Ulykke i Stormen (paa Byen), men vi lode dem med Møje og stor Umage udi den haarde Vinterfrost blive skjult udi Jorden." — Videre tilføjes der: „Mange Adelsgaarde (bleve) aldeles skammeligen ruinerede, at der fandtes, det jeg saae, de Huse paa Herregaarde, som de havde ladet staa, ret idel Svenske-Fortræd, at de ganske langs ad Husene tre Rader eller flere Stene havde aftaget og de andre ladet ligge, paa det al Sne og Regn skulde der indfalde og fordærve baade Loft, Tømmer og Mure . . . . Skovene ere afhugne, og af Svensken bortsolgt, men i nogle Hundrede af de bedste og største Ege og Træer i Skovene er sat Ild ved Roden og saa slet brændt igjennem op ud ad Toppen, indtil de ere omfaldne, osv." Der anføres samme Sted mange flere Skildringer af den ulykkelige Tilstand, hvori Landet var ved Krigens Ophør, og siges, at næsten alle Landsbyer omkring ved Kjøbenhavn vare ødelagte.

Det tiloversblevne af Spanager By blev nedbrudt og Hans Mortensen, der senere blev Ejer af Taagerød, fik Spanager for 827 Rdlr. 8 Sk., hvilken Sum han betalte den 4. April 1662. Bygninger maa der den Gang rimeligvis have været paa Stedet; thi en Opgjørelse fra ham den

16. samme Maaned er dateret Spanager. Rimeligvis har Hans Mortensen efter faa Aars Forløb igjen afhændet Spanager til Kgl. Kjøkkenskriver Hans Olufsen paa Lellinge, da denne angives at have opført en Herregaard og lagt betydeligt Gods til Spanager.[86]) Fra den Tid maa Gaarden formentlig have havt fælles Ejer med Lellingegaard, indtil Gehejmeraad Schollers Enke, Johanne Thune, 1720 solgte Gaard og Gods for 26,600 Rdlr. i Kroner til

Christian Carl Gabel,

der Aaret tilforn var kommen i Besiddelse af Giesegaard, som han ved Indførselsforretning havde faaet for 13100 Rd.

Til Spanager hørte den Gang 72¼ Td. frit og 390⅜ Td. ufrit Ager og Engs Hartkorn, 5¾ Td. Skov- og Mølleskyld samt 61¼ Td. matrikuleret Tiendehartkorn, hvorefter det blev 50 Rd. i Kjøbesum for hver Tønde Hartkorn. Det kjøbte Gods udgjorde Spanager Hovedgaard med Besætning af 54 Køer og 1 Tyr, en Mølle, 54 Gaarde og 30 Huse samt Bjeverskov og Dalby Kirker med Kirketienden; deriblandt var en Gaard og en Mølle i Slimminge og en Gaard i Gjørslev, hvilke bleve indlemmede i Giesegaards Gods.[87])

Christian Carl Gabel var født i Kjøbenhavn Mortensaften 1679. Han var en Søn af Frederik Gabel til Bregentved og Sønnesøn af Frederik III's Yndling og Fortrolige Christoffer Gabel, der døde som Statholder i Kjøbenhavn 1673.

I sin Ungdom ofrede Gabel sig for Søvæsenet og forfremmedes hurtig. 1710 var han Kommandørkaptejn, næste Aar blev han Kommandør og den 29. Juni 1714 i sit 35 Aar „Schoutbynacht" eller Kontreadmiral. Som saadan vandt han Aaret efter en berømmelig Sejr paa Kolberghejde ved Femern den 24. April 1715 over den svenske Flaade,

hvis Anfører, Admiral Carl Hans Wachtmejster, blev fangen; hele den svenske Flaade, 6 Skibe med over 300 Kanoner. blev erobret og 1900 Mand Besætning gjort til Fanger For denne Daad udmærkede Kong Frederik IV Gabel ved at udnævne ham til Viceadmiral og Kammerherre, en Titel, som den Gang var saa sjelden, at naar man i Kjøbenhavn sagde, at man skulde op til Kammerherren, vidste Alle, at det var til Gabel.[88]) Desuden blev der slaaet en Medaille til hans Ære med hans Portræt paa den ene og Slaget paa den anden Side, hvortil Kongen endnu føjede sit Billede, besat med Diamanter, en Gave, som Gabel var den første, der modtog af Frederik IV, og som beseglede den Bevaagenhed, Kongen personlig nærede for ham.

Endnu i ti Aar efter denne Sejr indtog Gabel en indflydelsesrig Stilling hos Kongen, var tillige Ridder, Overkrigssekretær, Direktør over Holmen, Flaaden og Tøjhusene samt Præses i Admiralitetet og Søetatens Generalkommissariat; men den 18. Oktober 1725 blev han pludselig afskediget fra alle sine Embeder ved Hoffet og derefter den følgende 26. Novbr. udnævnt til Stiftamtmand i Ribe, hvilken Stilling han beklædte til sin Død den 3. August 1748. Han blev begravet paa Bramminge Kirkegaard. I Kirken sammesteds findes der en meget omstændelig Gravskrift over ham, der ender saaledes: „ . . . Han var gudfrygtig, retsindig, beleven, from, mandig, tro, efterlod sig et udødeligt Navn. Kirker, Skoler, Hospitaler, hele Stiftet raaber: ak, ak! vor Gabel er borte."

Han var to Gange gift 1) med Frederikke Christiane Schult, Datter af Gehejmeraad Diderik Schult og Ermegard Sophie Gabel. Hun blev Moder til otte Børn, der alle døde unge, og hun afgik ved Døden i Ribe 1731; 2) den 28. April 1732 med Anna Benedikte Stensen, Datter af Oberstløjtnant Erik Stensen og Fru Vibeke Urne; hun

var Enke efter Generalløjtnant Christian Rantzau og døde i Ribe 1756.

Kammerherre Gabel er bleven saare haardt bedømt af Historieskriverne, navnlig af Andreas Hojer og Professor Jens Møller. Denne sidste siger om ham[89]): „Det er, Himlen være lovet, et Særsyn i Historien at træffe paa en Mand som denne Gabel, der begyndte sin Løbebane som Tordenskjolds værdige Medbejler, som en rask og modig Søhelt, men siden forvandledes til en foragtelig Hofsnog og endda vedligeholdt sig ved Forstillelse saa mange Aar i en ædel og frisindet Konges Naade." — En nyere Forfatter, Justitsraad Chr. Bruun, siger derimod om Gabel, at han „er en af de Mænd fra Frederik IV's Tid, hvis sande Karakter endnu ikke er oplyst, ligesaalidt som hans Dygtighed i de forskjellige Embedsstillinger, han beklædte. Han betegnes sædvanlig som en intrigant Person og sleben Hofmand, „den ypperste af Hofpaddehattene". Det er dog muligt, at der er gjort ham megen Uret; men det kan endnu ikke oplyses, da der mangler Forarbejder." [90])

I det hele roses Gabel meget for sin Omhu for Kirker, Hospitaler og Skoler. Saaledes funderede han 1. Juli 1723 en Skole i Bjeverskov By under Spanager Gods, foreskrev de nærmere Bestemmelser ved Undervisningen samt bestemte Lønnen for Læreren (Fundationen herfor findes hos Hoffman VIII, 367). Endvidere forbedrede og forskjønnede han flere af sine Herregaarde. Paa Bramminge, et Par Mil fra Ribe, hvor han boede i 16 Aar, forbedrede han Borggaarden og Ladegaarden og lod anlægge en smuk Frugthave. Derfra skal ældre Folk for ikke mange Aar siden have omtalt ham som „en godgjørende og af sine Undergivne meget afholdt Mand." [91])

Tid efter anden var Kammerherre Gabel Ejer af forskjellige Gaarde og Herresæder. Efter Faderen kjøbte han

Bregentved 28. Februar 1709, som han igjen afhændede 1718 til Kongen. Desuden ejede han Ringstedkloster, Gabelseje, Ottestrup samt som foran nævnt Giesegaard og Bramminge.

I 1726 havde Gabel hos den rige Enkegrevinde Schack optaget et Laan paa 50,000 Rd. Courant i Giesegaard, Spanager og Ottestrup; thi Grevinden havde fattet saadan Godhed for Gabel, at hun havde bestemt ham til Arving af hele sin personlige Formue, skjønt hun var ti Aar yngre end han. Dette Venskab slog imidlertid snart om til det bitreste Fjendskab. Hun gjorde Fordring paa en Del Smykker og de tre Hovedgaarde, og Kammerherre Gabel maatte det følgende Aar 1727 afstaa disse samt forpligte sig til at erstatte Grevinden 3000 Rdlr. og udstede en Panteforskrivning for 9000 Rdlr. paa 1ste Prioritet i Bramminge.

Enkegrevinde Schack, der tillige ejede Gram og Nybøl i det Slesvigske, tilkjøbte sig senere, som foran anført, Juellund, hvorved disse Gaarde kom under samme Ejer, og Spanager har senere henhørt under Giesegaards Stamhus.

Da Enkegrevinden 1727 fik Skjøde paa Godserne, udgjorde Spanager Gods omtrent 432 Tdr. Ager og Engs Hartkorn, samt 4 Tdr. Mølleskyld og desuden Bjeverskov Kirke, matrikuleret for 40 Tdr., og Dalby Kirke (i Ramsø Herred) for 21 Tdr. Tiendehartkorn.

I 1721 fik Kammerherre Gabel kongelige Bevilling til at nedlægge de to Gaarde i Skulkerup By og drive Jorden under Spanager Hovedgaard; derved forsvandt denne By. 120 Aar efter i 1841 blev det ligeledes ved kongelig Bevilling tilladt, at en Gaards Jord i Vemmedrup blev underlagt Spanager; derved udgjorde dens Areal i 1852 omtrent 642 Tønder Land med 77 Tdr. Hartkorn, hvoraf de $6^1/_2$ Td. var ufrit. Indtil 1847 forrettedes fuldt Hoveri til Gaarden og da var den bortforpagtet tilligemed Dalby Kirke=

tiende, som ydedes in natura, for 60 Rdlr. og 1200 Tdr. Byg; derefter uden Tiende og Hoveri for 1200 Tdr. Byg og 26 Rdlr. samt $8^1/_8$ Td. Byg i Tiendevederlag.

Spanager Bøndergods udgjorde i 1852 lidt over $327^1/_2$ Td. Hartkorn og indeholdt et Areal af 3160 Tdr. Land fordelt paa 43 Gaarde og 52 Huse. Jordebogsindtægten var = 710 Tdr. Bygs Værdi, i 1774 derimod kun 352 Tdr., men den Gang ydedes Hoveri in natura, som 1852 betaltes med Penge.[92])

Den fornævnte Skole i Bjeverskov By blev oprettet for Spanager Gods og „hæderlige Studiosus Matthias Ravn" blev antaget til at være Skoleholder. Han skulde Vinter og Sommer, alle Søgnedage, holde Skole i det dertil indrettede Skolehus og al Ungdommen over 5 Aar, det være sig Boe-Husmænd eller Indsiddere, Drenge og Pigebørn i Bjeverskov, Kiullerup, Skulkerup, Vemmedrup, Lundsgaarde og Vindegaarde i deres Børnelærdom og Christendom med Læsen og Skriven flittig antage, saavelsom deres Tyende, om de det af hannem begjere. Om Sommeren skulde der holdes Skole fra Kl. 7—11 og fra 2—6 og om Vinteren fra 8—12 og 2—4. Om Lønnen hedder det, at Læreren nyder:

1) til fri Beboelse og Skoleholderiet det i bemeldte Bjeverskov indrettede Skolehus, som jeg paa egen Bekostning lader holde vedlige. 2) til aarlig Løn af mig selv rede Penge 18 Rd. 3) af Bønderne i ovenspecificerede Byer paa mit Gods, rede Penge 12 Rd., Rug $4^1/_2$ Td., Byg $4^1/_2$ Td., Tørv 20 Læs, samt 6 Læs Hø og 10 Læs Halm, hvert paa 30 Lpd, og endvidere Græsgang under Bøndernes Kvæg til 2 Køer og 4 Faar. Husmænd og Indsiddere, som have Børn, der søger Skolen, giver desuden ugentlig for hver Mand 2 β.

Lellingegaard.

Den nuværende Hovedbygning ved Gaarden, beliggende mod Nord, er en grundmuret enetages Bygning, som opførtes i Aaret 1860. Den blev bygget paa Tomten af en nedbrudt ældre Bygning, hvoraf en Del af Kjældermuren benyttedes til den ny Bygning. Ved at udgrave Grunden til Bygningen fandtes der mod Nord ud mod Haven tydelige Spor af en ældgammel, meget solid Bygning, der havde været opført af røde Munkesten, ligesom der ogsaa fandtes Levninger af Kjældere med Gulv af Mursten. Alt dette var rimeligvis Levninger af Lellingegaards ældste Hovedbygning, men af hvem eller til hvilken Tid denne Bygning var opført, kjendes ikke. Det Vaaningshus, som da blev nedrevet, var af Bindingsværk med Egetømmer og laa mod Øst og kunde maaske være et Par hundrede Aar gammelt. I de sidste Aar er der opført tvende ny Udlænger af Grundmur ved Gaarden. saa at dens Bygninger i det hele taget ere ny og hensigtssvarende indrettede.

Gaardens ældgamle Navn var muligt Borrering; thi det Sted, hvor den allerældste befæstede Gaard eller Borg har ligget, kaldes endnu saaledes.[93] Navnet Lellinge fik den saa formentlig efter Byen, men intet bestemt kjendes herom, ligesom der ogsaa savnes Oplysninger om dens ældste Besiddere. Sandsynligvis tilhørte Gaarden i Midten

af det 16de Aarhundrede Ejerne af Vallø, navnlig Peder Bille, hvilket kan sluttes af den foran (Side 60) omtalte Strid angaaende Besættelsen af Præstekaldet i Lellinge. Samtidigt, under 5. Juni 1581, nævnes Anne Bille til Lellingegaard. [94]) Denne maa være Peder Billes Datter, som rimeligvis ved Arv er kommen i Besiddelse af Gaarden. Hun blev senere gift med Johan Barnekov til Nielstrup, der døde 1603. Senere ejede Fru Ellen Marsvin Gaarden, ligesaa Grev Valdemar Christian og Moderen Fru Kirsten Munk. I 1637 har Lensmanden paa Tryggevælde, Tyge Brahe, givet et Bækken til Ejby Kirke „paa Grev Valdemar Christians Vegne", og i 1653 har Fru Kirsten givet en Klokke til samme Kirke, [95]) som hørte under Lellingegaard. Af Beretninger fra Sognepræsterne i 1651 og 1657 om, hvem Gaarde og Gods i Bjeverskov Herred tilhørte, sees det, at Fru Kirsten begge Aarene ejede Lellingegaard, og Sognepræsten Peder Jacobsen (Petrus Jacobi) har i sin Fortegnelse, dateret Lellinge 8. Novbr. 1657, anført: „Lellingegaard tilhører velbyrdige Fru Kirsten Munk"; det samme angives ogsaa om 16 Helgaarde, 6 Boel, 9 Huse og 1 Mølle i Byen, hvornæst der tilføjes: „Derimod haffuer Hans Kongl. Majestæt her i Menigheden en forfaldenn Kirche og en øde Præstegaard." [96])

Fru Kirsten Munk har altsaa beholdt Gaard og Gods til sin Død 1658. Ved Arv efter hende er Lellingegaard gaaet over til Datteren Leonora Christina, der var gift med

Corfits Ulfeld.

Han var født 10. Juli 1606 paa Hagenskov (nuværende Frederiksgave) ved Assens, hvor Faderen, Kantsler Jacob Ulfeld (død 1630), den Gang vár Lensmand; Moderen var Birgitte Brokkenhus (født 9. August 1580, død 24. Decbr. 1656. [97]) De havde ialt 17 Børn (11 Sønner og

6 Døtre), men desuagtet havde Faderen Evne til at foretage flere Udenlandsrejser, endog til Jerusalem.

Corfits Ulfeld nød en fortræffelig Opdragelse og Uddannelse, dels i Hjemmet og dels paa Rejser, hvor han erhvervede sig en Mængde Kundskaber, navnlig i Sprog, der siden kom ham til god Nytte. Tyve Aar gl. ansattes han som Kammerjunker hos Kong Christian IV, og Kongen fattede snart saadan Kjærlighed til ham, at han to Aar efter skjænkede ham sin mest elskede Datters Haand, skjønt hun den Gang kun var et Barn paa syv Aar, hvorfor Bryllupet ogsaa først den 9. Oktober 1636 stod paa Kjøbenhavns Slot. Samme Dag udnævntes Ulfeld til Elefantridder og fik i Brudegave Ibstrup, det nuværende Jægersborg Gods. Aaret efter blev han Rigsraad, Statholder i Kjøbenhavn og Rigets Skatmester samt 1643 Rigets Hovmester, den højeste Statspost, som indbefattede næsten alt hvad der vedkom Statshusholdningen saavel i Fred som i Krig, Indtægter og Udgifter, Øresundstolden, Opsynet ved Hæren og Flaaden og sammes Udrustning.

Det tillægges Ulfeld, der beklædte denne Stilling, at Danmark var aldeles uforberedt paa at modtage en Fjende, da Svenskerne 1643 oversvømmede Halvøen og den gamle Konge pludselig blev vækket ved de fjendtlige Kanoners Torden. Da Freden den 13. August 1645 blev sluttet i Brømsebro paa meget uheldige Betingelser for Danmark, skal Christian IV ærgerlig have underskrevet den og sagt til Corfits Ulfeld: „Se, der har Du det da, saaledes som Du har lavet det sammen!"

Skjønt Ulfeld fra den Tid sank i Svigerfaderens Yndest, vedblev han dog at beholde sin indflydelsesrige Stilling, saalænge Kong Christian levede. Han samlede sig derved Tid efter anden en meget betydelig Formue, hvilken, da han

blev afsat fra sine Embeder, beløb sig til over halvanden Million Rigsdaler i rede Penge og Jordegods.

Efter Kongens Død 1648 stod Ulfeld som Rigshovmester i Spidsen for Regeringen i Danmark i de to Maaneder, indtil den ny Konge blev valgt. Da han væsentlig var Skyld i, at Kong Frederiks Haandfæstning blev saa haard og tyngende, berettes der, at Kongen ved Kroningsgildet skal have ført Ulfeld tilside og sagt til ham: „Corfits! I har i Dag bundet mine Hænder. Hvo veed, hvem der kan binde Eders?“ Fra den Dag blev Forholdet til Magthaverne mere og mere spændt. Der indledebes det følgende Aar Undersøgelse mod ham angaaende hans tidligere Bestyrelse af Finantsvæsenet, men efter at hans Fjender havde faaet et berygtet Fruentimmer, Dina Vinhofer, til at anklage ham for at have villet forgive Kongen, rejste Ulfeld, uagtet Dina blev henrettet, dog hemmelig bort og kom til Sverrig, hvor han som bekjendt opholdt sig i flere Aar og fulgte med Carl Gustav mod Danmark. Omsider mistænktes han ogsaa her for onde Anslag og der indledebes Undersøgelse mod ham, under hvilken Forsvaret, da Ulfeld ved Sygdom var berøvet Mælets Brug, førtes af hans Gemalinde, som i flere med stor Skarphed og Djærvhed skrevne Indlæg forsvarede hans Sag. Ulfeld frikjendtes, rejste til Kjøbenhavn, men førtes i Slutningen af Juli 1660 tilligemed sin Hustru som Fanger til Hammershus, hvor de maatte forblive i henved halvandet Aar i et haardt Fængsel under Generalmajor Adolf Fuchs's Bevogtning.

Ved Underhandlinger med Svogeren, Overstatholder og Premierminister Grev Christian Rantzau, opnaaede Ulfeld sin Frihed, idet han fra Hammershus den 27. Oktober 1661 sendte Frederik III en ydmyg Skrivelse, i hvilken han bønfaldt Kongen om at „tilgive ham hans Forseelser af Naade“, — forpligtede sig til med sin Familie at tage Ophold paa

Fyen og aldrig komme til Sjælland uden speciel Tilladelse, og til at det Navn, Vaaben og den Titel, hans Hustru hidtil havde ført (Grevinde af Slesvig-Holsten), skulde hun afskaffe og aldrig mere bruge. De Mobilier, tilhørende enten ham selv eller Grevinden, som kunde være komne i Kongens Hænder, vilde han afstaa, uden alt Krav paa samme, men forbeholde ny Restitution (Tilbagegivelse) af alle ham tilhørende „Breve, Skrifter, Obligationer og andre Dokumenter“.

Af faste Ejendomme vilde han til Kongen afstaa sine Godser i Sjælland, nemlig Saltø Slot med tilliggende Gods, Bavelse Gaard og Gods (begge ved Nestved) og Lellingegaard (flere Steder nævnes Bellinge, hvilket er en Fejl); og skulde hans Frue tilligemed ham underskrive Afstaaelser og Skjødebreve paa disse Godser. Dette gjorde Ulfeld, som han siger, for „at nyde nogen Naade udi vores store Trængsel og Elendigheds Tilstand, at vi ikke med alle skulle ganske gaa til Grunde.“ [98])

For sin Frihed maatte Ulfeld ikke alene afstaa de ovennævnte Gaarde og Godser i Sjælland, men tillige afgive til den danske Krone alt sit Strøgods i Jylland saavelsom det Jordegods, han ejede i Norge, og endvidere den store Gaard, han havde bygget sig i Kjøbenhavn, beliggende i Løvstrædet ved Graabrødretorv. Desuden maatte han frasige sig al Adkomst til sine Forleninger, Hørsholm og Munkeliv Kloster, og en Obligation paa 63000 Rdlr., Kongen skyldte ham, med videre. Det eneste, han beholdt af al sin Ejendom i Danmark, var den Arv, han paa sin Ægtefælles Vegne havde at fordre efter hendes Moder og Bedstemoder, og de for en Del usikre Gjældsfordringer hos danske Adelsmænd og andre Skyldnere.

Den 21. December 1661 ankom Ulfeld og Leonora Christina fra Bornholm til Kjøbenhavn. Grev Rantzau afhentede dem paa Toldboden og kjørte dem til sin Gaard i

Kannikestræde, hvor de forbleve i sex Dage, i hvilken Tid de fornævnte Forpligtelser og Afstaaelser bleve underskrevne og endelig bekræftede, ligesom Ulfeld ogsaa paany maatte aflægge Troskabsed til Kong Frederik III.

Under 24. Decbr. 1661 har Corfits Greve af Ulfeld udstedt „Følgebrev til alle hans Bønder og Tjenere, som bygge og bo paa hans Strøgods i Sjælland og ikke ere indførte i Jordebøgerne til Salto, Bavelse og Lellinge, at svare herefter Kgl. Majst. eller hvem dertil af ham forordnet vorder, giørendes og givendes, ydendes og leverendes hans Embedsmand og ingen anden al deres Afgift, Herlighed, Landgilde, Ægt, Arbejde, Gjesteri og alt andet, som de pleje at gjøre og give, da han har skjødet fra sig og sin Grevinde Eleonora Christina samt deres Børn til Kongen alle de Gaarde og Gods, som for^ne^ Tjenere paaboe." Dokumentet er dateret Kjøbenhavn, læst paa Stevns, Bjeverskov, Faxe og Ramsø Herreders Thing og opbevares i Gehejmearkivet; men lignende Følgebreve ere sikkert ogsaa udstedte til alle dem, som vare indførte i Jordebøgerne paa de nævnte Godser.

Saavidt var det altsaa kommen med Ulfeld, der en Gang var den første Mand i Riget næst Kongen, men han skulde falde endnu dybere. Ellensborg (Holkenhavn) i Fyen blev anvist ham og Hustru til fremtidigt Opholdssted, men kort efter at de vare ankomne hertil, søgte Ulfeld og fik Tilladelse til for nogen Tid at forlade Landet for sin Helbreds Skyld. Han vilde efter Angivelsen bruge Badene i Aachen, men i Juni 1662 rejste han med Familie til Amsterdam, derfra til Brygge, hvor han opholdt sig, fraregnet en kort Rejse til Paris, hele det Aar og en Del af det følgende. Leonora Christina forlod ham her 24. Maj 1663 og rejste efter hans Ønske til England for at affordre Regeringen en Sum af over tyve Tusinde Daler, som Ulfeld havde forstrakt den tidligere landflygtige Kong Carl II med, og som

han og Familie nu selv trængte til. Efter en Tids Forløb blev hun naadig modtaget af Kong Carl, der, som det lod, vilde opfylde hendes Forlangende, men Tiden trak sig under allehaande Udflugter i Langdrag og Leonora fik ingen Penge. Tvertimod blev hun af den engelske Regering udleveret til Danmark og bragt som Fange til Kjøbenhavn.

Ulfeld blev imidlertid beskyldt for at smedde onde Anslag mod den danske Regering, navnlig at ville omstyrte den i 1660 indførte Regeringsform. Anmeldelsen herom udgik fra Kurfyrsten af Brandenborg, hvem Ulfeld beskyldtes for at have tilbudt den danske Krone. Amtmanden i Flensborg, Ditlev v. Ahlefeldt, sendtes til Kønigsberg for at forskaffe ydderligere Oplysninger, og saasnart disse bleve modtagne, befalede Kong Frederik III, at Ulfelds Proces ufortøvet skulde foretages for Højesteret. Sagen behandledes med en saadan Ilfærdighed, at Dommen allerede Dagen efter, at Sagen var kommen for, blev affagt 24. Juli 1663. Den lød paa, „at Corfits Ulfeld som Højforræder skulde degraderes fra sin Stand og Værdighed, hans Vaaben sønderbrydes af Bøddelen, hans Hoved afhugges og sættes paa en Stage, hans Krop parteres og lægges paa Stejle paa fire af Stadens Bastioner, hans Ejendom konfiskeres (inddrages til Staten), hans Børn for bestandig forvises af Kongens Riger og Lande, hans Gaard raseres (jævnes med Jorden) og en Skamstøtte oprejses paa Tomten. — Skulde man ikke vorde hans Person mægtig, skulde Dommen exeqveres in effigie (fuldbyrdes paa hans Billede)."

Denne Dom affagdes af 26 Dommere, for hvem Grev Rantzau af Breitenborg førte Forsædet, uden at Ulfeld paa nogen Maade blev sat istand til at forsvare sig.

Da den danske Regering, uagtet der blev udsat en Pris af 20,000 Rd. til Belønning for den, der bragte Ulfeld levende, og Halvdelen for den, der ombragte ham, ikke kunde

faa Ulfeld i sin Magt, nøjedes man med at udføre Dommen paa et Træbillede. Herom skriver den nederlandske Gesandt under 27. Novbr. 1663 til sit Hof: [99]) „Sidste Fredag har Kongen hele Dagen igjennem holdt Portene lukkede og ladet Dommen over Ulfeld exeqvere paa følgende Maade: I Kongens Forgemak var et Bord opstillet, ved hvilket mange af Ministrene sade, repræsenterende Rigsdommerne. Den Domfældtes Vaaben blev bragt dem, og derpaa brudt af Skarpretteren for aabne Døre og kastet ud af Vinduet. Derpaa blev en Statue, forestillende Corfits Ulfeld, siddende paa Knæ, paa hvilken Hovedet, Halsen og Hænderne vare af Vox, slæbt ved Hovedet af Skarpretteren og bragt ud paa Pladsen, hvor først den højre Haand og dernæst Hovedet bleve afhuggede, og derefter blev Billedet parteret i fire Dele for at hænges paa de fire Hjørner af Kjøbenhavn."

Medens dette gik for sig, flakkede Ulfeld landflygtig om fra et Sted til et andet og kom til Basel i Svejts. Her opholdt han sig under et opdigtet Navn i nogen Tid, men da han vilde rejse over Rhinfloden, døde han pludselig den 20. Februar 1664 i Baaden. Folkene bemægtigede sig hans Penge, Juveler og Papirer, og bragte hans Lig til Neuburg, hvor Munkene begrov det i Klosterkirken. Da hans Sønner fik Underretning om hans Død, begav de sig ved Nattetid til Staden, hvor de under Republikens Beskyttelse gravede Liget op i største Stilhed, jordede det senere under et Træ paa et ukjendt Sted, for at det ikke skulde falde i Hænderne paa den danske Konge.

Den 13. Juli 1664 fik Generalmajor Henrik Rüse det Hverv at nedbryde Ulfelds Gaard i Løvstræde, hvis Sten og Tømmer han derefter kjøbte af Kongen. Paa Tomten oprejstes en Stenstøtte med Indskrift: „Forræderen Corfits Ulfeld til evig Spot, Skam og Skjændsel", hvilken Støtte ved Ildebranden 1728 næsten blev ødelagt, men Christian

VI lod den igjen istandsætte 1741. Den stod endnu hundrede Aar efter, indtil den borttoges Natten mellem 23. og 24. Maj 1842.

Leonora Christina

var født 8. Juli 1621 paa Frederiksborg Slot og var altsaa lidt over femten Aar gl., da hun ægtede Corfits Ulfeld. Fra den Tid fulgte hun ham som trofast Ægtefælle baade i Glæde og i Sorg, hvilket vi tildels foran har seet Prøver paa, men den haardeste Skjæbne ventede hende endnu.

Den engelske Regering anholdt Leonora i Dover, men vilde ikke aabenlyst udlevere hende; den lagde derimod en Fælde for hende, idet en engelsk Officer, Braten, bildte hende ind, at han paa et Skib vilde føre hende til Flandern. Istedet derfor bragte man hende som Fange til Kjøbenhavn, hvor hun ankom den 8. August 1663, altsaa fjorten Dage efter at den fornævnte haarde Dom var fældet over hendes Ægtefælle. Uden at der var gaaet nogen Dom over hende og uden at hun i det Hele var bleven overbevist om nogen anden Brøde end den ikke at have villet forlade sin Mand i Ulykken, blev hun strax indsat i et mørkt og skummelt Fængsel i „Blaataarn“ paa Kjøbenhavns Slot. I næsten to og tyve Aar maatte hun her døje allehaande Ondt, væsentlig fordi Dronning Sophie Amalie nærede et uforsonligt Had til hende. Sine udstandne Lidelser har hun selv beskrevet i det saakaldte „Jammers-Minde“, der har været opbevaret af hendes Slægt i Østerrig og i 1869 er udgivet paa dansk af Sophus Birket Smith.

Leonora Christina var først indsat i den mørke Kirke i Taarnet, dernæst i et Kammer, som kun var syv Skridt langt og sex bredt, hvori stod to Senge, et Bord og to Stole; Gulvet var af Mursten og Værelset ni Alen højt og øverst oppe et Vindue paa en Alen i Firkant. Der var dobbelte

Jerntraller og to Laase for Døren. Ved Ankomsten til Fængselet blev hun efter Dronningens Befaling affort alle sine Klæder, endog sit Linned, af to Kvindespersoner, og det hjalp ikke, hun bad for sig og sagde: „I handle ukristeligen og utilbørligen med mig.“ Desuden negtedes hende næsten alt til hendes Bekvemmelighed; derom siger hun selv: „Mit Kors var mig saameget destungere i den første Tid, eftersom det hojligen var forbudt ikke at tilstede mig hverken Kniv, Sax, Traad eller noget, jeg kunde fordrive Tiden med.“ Sine Negle skar hun af med en Knappenaal, idet hun ridsede dem saalænge, indtil de faldt af. Neglen paa hojre Haands lille Finger lod hun voxe for at se, hvor lang den kunde blive, men da hun uforvarende stodte den af, gjemte hun den senere som et Minde. Værelset var i højeste Grad urenligt, „der laa alenhøjt Menneske- og Gulv-Skarn paa eet Sted,“ siger hun, og da dette blev fejet sammen, maatte hun „lægge sig i Sengen, slog Klæderne over Hovedet og stoppede Næsen til“, hvilket bevirkede, at hun faldt i en svær Sygdom.

Senere blev der dog indrommet den Ulykkelige Brugen af Blæk og Pen, hvilket gav hende Lejlighed til aandelig Beskjæftigelse, som hun af Naturen havde fortrinlige Evner til.

Det, der i disse lange og smertelige Timer opretholdt Modet hos Leonora Christina, var hendes faste og urokkelige Tro paa og Tillid til det altstyrende Forsyn, at der ikke paalægges os Mennesker tungere Byrder, end vi kunne bære. Guds Godhed, Miskundhed og faderlige Forelse kunde hun kjende og føle i sin Fornedrelse bedre end den avindsyge Kvinde, der holdt hende i Lænker. Hun holdt Bønner og digtede Sange indenfor Fængselets Mure, og i en af disse forekommer følgende Linier:

„Nøgen ieg til Werden kom,
Nøgen fra, ded er min Dom.

Herren gaff, oc Herren tog,
Herren lægte, da hand slog;
Loffwet wære Herrens Naffn,
Som alt føyer til mit Gaffn!
Hannem falder ieg i Faffn."

I sit fire og tredsindstyvende Aar traadte Leonora Christine igjen ud iblandt Menneskene, tre Maaneder efter at Enkedronning Sophie Amalie (født 24. Marts 1628, død 20. Februar 1685) havde forladt denne Verden. Den 19. Maj 1685, Kl. 10 om Aftenen lukkede Slotsfogden Fængselsdoren op og Leonoras Søsterdatter, Frøken Anna Catharine Lindenov, fulgte hende mellem en stor Mængde Folk over Slotspladsen til en Karet, der ventede paa dem. I tre Dage opholdt hun sig hos Frøken Lindenov „udi det Huus ved Canalen, som er næst ved Sognepræstens Residentz til Holmens Kirke", men da „den heele Stad stormede til at see hende", saa ombyttede hun Byen med Landet og opslog sin Bopæl i Husum ved Kjøbenhavn, rimeligvis hos Sophie Friis, Datter af Jesper Friis til Ørbæklunde og Corfits Ulfelds yngre Søster, Elsebe Ulfeld. I Slutningen af September samme Aar rejste hun til Maribo Kloster, som af Kong Christian V var anvist hende til fremtidigt Opholdssted. Først blev der tillagt hende 500 Rd. aarlig, men kort efter blev denne Sum fordoblet og fra 1689 nød hun 1200 Rdlr. aarlig. Paa Maribo Kloster levede hun stille og roligt til sin Død den 16. Marts 1698; den følgende 6. April begravedes Liget i Maribo Kirke, hvilken hun selv havde valgt til Hvilested og hvortil hun blandt andre Gjenstande forærede et smukt Alterklæde med de bekjendte Linier:

Ej noget synes tungt for Ægte-Kjærlighed,
Trofasthed er den Dyd, man ei tør blues ved. [100])

Efter at Corfits Ulfeld paa egen og sin Hustrues Vegne havde afgivet Lellingegaard til Kronen, bestyredes den af Hans Mortensen, der i Efterhøst 1661 havde ladet udsaae

$21\frac{1}{4}$ Td. Rug i Lellinge Hovedgaards Jorder, og som efter Landkjøb anslaaes til 5 Rd. Tonden. Samtidig var Gaarden bortforpagtet til den forrige Forpagter paa Salto, Rasmus Andersen, der skulde beholde Forpagtningen af Gaard og Gods paa samme Vilkaar, som han tilforn har havt det af Grev Ulfeld, hvorfor der ogsaa skulde udfærdiges ham et nyt Forpagtningsbrev. Dette bestemtes i en kongelig Befaling af 7. Marts 1662 og i samme tilkjendegaves det de Tilforordnede i Kammerkollegiet, at Kongen havde lovet at afhænde Lellinge Hovedgaard til Kjøkkenskriver

Hans Oluffsen,

der havde gjort Forstrækning til Hofholdningens Vedligeholdelse. Kollegiet skulde lade det beregne og likvidere ham Gaard og Gods for 50 Rd. pr. Td. Hartkorn og ifald samme udgjorde et højere Beløb, skulde det godtgjøres i fremtidig Hofbespisning.

Som Følge deraf blev der i Kjøbenhavn den 12. Marts 1662 udstedt kongeligt Skjøde til Hans Oluffsen paa Lellinge Hovedgaard og Gods samt Ejby Sogns Kirke og Kirketiende, dog med Forbehold i Aar og Dag af Forkjøbsret, naar han vilde sælge Gaarden. Den følgende 11. April blev der af Lensmanden paa Tryggevælde, Jørgen Reedtz til Vedø, og Borgmesteren i Kjøge, Christen Caspersen Scholler, foretaget Taxationsforretning over Gaarden. Bygningen var meget gammel og brøstfældig og taxeredes til 555 Slettedaler. Otte Dage derefter gjorde Renteskriver Jens Sørensen en Beregning over Gaard og Gods, hvorved Hovedgaarden med Enemærker og Ejendom ansattes til 48 Tdr. Hartkorn a 50 Rd. eller 2400 Rd.; Bøndergods, Møller og Ejby Kirkes Tiende, ialt 728 Td. Hrtk. ligeledes a 50 Rd., Frøgjæld og Vintersæd til 108 Rd., Inventarium og Boskabsvarer til 77 Rd. m. v., saa at det Hele beregnedes til

39,353 1/2 Rd., hvilke han i sit Kjøkkenregnskab til Philippi Dag (1. Maj) 1662 rigtig skal beregne og føre til Indtægt og derfor gjøre Kongen god Rede og Fyldest.

Samme Dag afgav Rentemestrene Sten Hondorf, Mogens Friis, Christopher Gabel og Henrik Müller Beretning om Beregningen, og den 21. Oktober s. A. foretoges den endelige Afregning mellem Rentemestrene og Kongl. Majsts. Kjøkkenskriver Hans Olufsen fra 1. Maj 1659, ved hvilken Lellinge Hovedgaard med Gods, Møller, med mere, blev regnet for fornævnte Beløb, altsaa under 40,000 Rd.

Hans Olufsen vedblev formentlig efter den Tid sin Stilling som kongelig Kjøkkenskriver og gjorde yderligere Forskud til Hofholdningen; thi den 9. Juli 1664 fik han af Kongen Skjøde paa Gods i Kværkeby m. v., som det hedder „for rede Forstrækning“. Der nævnes ikke mindre end 29 Gaarde, 5 Gaardsæder og 1 Kirkegaard samt Hosbondhold til 9 Huse i Kværkeby, 4 Gaarde i Kongsted, Slimminge Overdrevsskove paa 220 Svins Olden, 1 Gaard i Vigersted, 1 Gaard i Lille-Salby samt Konge- og Kirketienden af Lellinge Sogn, ialt 396 1/2 Td. Hartkorn a 50 Rd. = 19,828 1/2 Rd. — Da Kirketienden kun var regnet halvt, skulde han forsyne og vedligeholde Kirken tilbørligt. Kongen har selv paategnet Dokumentet, at det skal expederes.

I samme Aar blev der iøvrigt foretaget flere Mageskifter mellem Hans Olufsen og Kronen, og i dette Aar fratraadte han rimeligvis sin Stilling som Kjøkkenskriver, da han under 24. August nævnes „forrige Kjøkkenskriver“.

Hans Olufsen fik derefter den 13. Septbr. s. A. følgende Gods i Ringsted Herred: 1 Gaard i Klippede og Græsningsret i Munkeskoven under Aareløse; i Bjeverskov Herred: 1 Gaard i Hejnerup, 3 Gaarde i Ringsbjerg og Ringsbjerg Skov; i Ramsø Herred: 1 Gaard og et øde Hus i Kirkeskjensved, 3 Gaarde og 1 Hus i Lilleskjensved, 3 Gaarde

i Olsemagle og 2 Gaarde i Salby, hvilke sidste hørte til Kantordømmet i Roskilde Kapitel, ialt beregnet til 117 Tdr. Hartkorn, hvorimod han afgav 2 Gaarde i Ammerup og 2 Gaarde i Lille-Taarnby, Haarlev Sogn, samt 8 Gaarde og 2 Huse i Enderslev Sogn og By til 96 Tdr. Hartkorn. Resten, lidt over 20 Tdr. Hartkorn a 50 Rd. pr. Td., maatte han godtgjøre Kronen med 1034 Rd., der indbetaltes 16 September s. A.

Om Mageløget havde Befalingsmanden paa Trygge-vælde, Jørgen Reedtz, erklæret, at det Gods, Hans Olufsen begjerte, laa langt fra Tryggevælde, hvorimod det, han afgav, var meget belejligt liggende, saa at han paa det bedste maatte anbefale Mageskiftet, hvilket ogsaa anbefaledes af de Tilforordnede i Skatkammeret.

Samtidig, 15. September, fik Hans Olufsen kongeligt Skjøde paa Birkerettigheden til alt Lellingegaard tilliggende Gods, hvor han strax maa indrette et Birk, hvortil han selv maatte sætte Birkefoged og hvortil alle Gaarden tilliggende Tjenere skulle søge. For denne Herlighed betalte han 1000 Rd. til Rentekammeret, som trængte til Penge, da der daglig forefalde mange Udgifter og kun indkomme ringe Midler. — I samme Maaned blev der foretaget endelig Afregning med Hans Olufsen som „forrige Kjøkkenskriver". Hans Indtægt til den kongelige Hofholdnings Fornødenhed havde været 71,581¾ Rd., medens Udgiften var 17 Rd. 15½ Sk. mindre, hvilke han indbetalte. [101])

Fra den Tid, om ikke før, tog Hans Olufsen rimeligvis Bopæl paa Lellingegaard. Det nævnte Aar, 1664, erholdt han ogsaa af Kong Frederik III et Kongebrev, efter hvilket det tillodes ham, da en Del blandt hans Bondersønner udskrevne og udmonterede Soldater vare bortgangne og havde skjult sig, at han maatte antaste og paagribe disse, hvor og paa hvilke Steder de kunne være at finde, enten i

Kjøbenhavn eller paa Landet, i hvis Tjeneste de og vare og paa hvad Stavn de monne opholde sig. [102])

Om Hans Olufssen savnes Efterretninger i hans øvrige Levetid, ligesom det heller ikke vides, naar eller hvor han døde. Hans Enke, Inger Hansdatter, levede endnu 1688, men døde et af de nærmest følgende Aar. Gaarden er rimeligvis forinden solgt til

Casper Schøller,

som allerede 1680 var Ejer af den; thi den 31. August dette Aar bevilger Kong Christian V, at et Mageskifte maa finde Sted mellem Kronen og ham. Casper Schøller ønskede ved denne Lejlighed at faa af Ryttergodset 1 Gaard i Lidemark, 3 Gaarde og 2 Huse i Bjeverskov, for hvilke han vil afgive 3 Gaarde og 2 Huse i Olsemagle. Mageskiftebrevet paa dette Gods blev dog først udstedt i April 1681, underskrevet tillige som nærværende af Landsdommer i Sjælland Holger Parsberg og Assessor i Højesteret Vilhelm Mule. I samme nævnes Casper Schøller „til Lellinge og Spanager, Cancelliraad og Kammersecretair". Den 11. Januar s. A. havde han tilligemed Broderen, Landsdommer Rasmus Schøller, faaet udlagt en Bondegaard i Utterslev ved Kjøbenhavn, som tilhørte Fru Kirsten Sinklair. Under 13. Oktober tilbyder han at afstaa sin Part heri til Kongen, naar han maatte faa jus patronatus til Bjeverskov og Lidemark Kirker, der ligge belejligt for hans Hovedgaard Lellinge. Bjeverskov Kirketiende udgjorde 40 Tdr. og Lidemark $16^1/_8$ Td., der beregnet til 25 Rd. pr. Tønde udgjorde 1404 Rd. 16 Sk. Da der blev 1129 Rd. 24 Sk. tilovers, „haaber han, at Kongen vil skjænke ham disse, da han i fire Aar som Secretair i Cancelliet ingen Løn har faaet". Renteskriver Laurids Andersen kom imidlertid ved sin Beregning af 4. Novbr. s. A. til det Resultat, at Godset, Casper

Scholler ønsker, har en Værdi af 1639 Rd. 32 Sk., hvorimod hans Part i Gaarden i Uttersleb med Bygning kun beløb sig til 274 Rd. 28 Sk., hvorved Scholler bliver 1365 Rd. 4 Sk. skyldig. Den næste Dag udstæder Kongen Brev om, at Skjødet skal udfærdiges, og tre Dage efter udfærdiges Kongl. Mageskifteskjøde til Casper Scholler paa Bjeverskov og Lidemark Sognes Kirketiende og Kirkegods imod hans Andel i en Gaard i Uttersleb By, Brøndshøj Sogn; det manglende skjænker Kongen ham for hans tro Tjeneste, ligesom han ogsaa Dagen efter faar jus patronatus til begge Kirker. Scholler afgiver samme Dag Erklæring angaaende den Gaard i Gummerød, som Jomfruerne Karen og Lisbeth Godske have givet til Vedligeholdelse af deres Begravelseskapel i Lidemark Kirke ifølge Fundats af 25. Juli 1650, at han forpligter sig til at efterkomme Fundatsens Bestemmelse for sig og efterfølgende Kirkeejere.

Den 6. Maj 1684 skjænker Kongen ham for hans store Bekostning paa at lade „Danske Lov" trykke m. v. til evindelig Eje jus patronatus til Højelse og Dalby Kirker i Ramsø Herred samt Vollersleb og Gjorsleb Kirker i Bjeverskov Herred. Over disse Kirker afgiver Renteskriveren den 9de s. M. sin Beregning, hvorved Højelse Sogns Kirketiende regnes til 72 Tdr. og Kirkegodset til $10^3/_8$ Td. Hartkorn, Dalby til $20^5/_8$ Td., Vollersleb til 13 Tdr., Kirkegodset til $4^5/_8$ Td. og Gjorsleb til 25 Tdr. samt Kirkegodset til 4 Tdr. eller ialt $149^5/_8$ Tdr. Hartkorn a 25 Rd. Tonden beregnedes til 3748 Rdlr. 5 Mk. 12 Sk.

Under 24. Januar 1688 ansøger Casper Scholler om jus patronatus til Glostrup og Vallensbæk Kirker med Tiender, Jordegods og Beholdninger, paa Grund af Fordringer, han har til Kronen. Dette bevilger Kongen samme Dag og skjænkede ham derved 959 Rdlr. 52 Sk. samt giver ham den 28de s. M. kongeligt Skjøde derpaa. I August

Maaned faar han ved Mageskifte med Stiftamtmand Otto Krabbe til Holmegaard blandt mere Gods 1 Gaard i Ølby, 1 Gaard i Lilleskjensved samt 15 Gaarde og 5 Huse i Bjeverskov, ligesom han ogsaa ved Mageskifte med Kongen faar forskjelligt Gods. Den 23. Februar 1689 udgik en kongelig Befaling om at meddele ham Ejendomsskjøde paa Kirketienden af Ørsted, Daastrup og Ølsemagle Kirker, hvilke Tiender den 8. Marts ere beregnede til ialt 105$^3/_8$ Tdr. Hartkorn foruden nogle Kirkehuse, hvilket tilsammen havde en Værdi af 2807 Rdlr. Herpaa udstedtes den 12te samme Maaned kongeligt Skjøde og Gavebrev til ham paa Tiender med jus patronatus til de nævnte Kirker, undtagen Ølsemagle, som er Annex til Kjøge. I Dokumentet af 23. Februar nævnes Schøller som Etatsraad, ligesom han ogsaa anføres til Lellinge, Spanager og Taagerød, hvilken sidste Gaard med Gods han altsaa ved den Tid har erhvervet sig af Raadmand Bendix Meissen i Kjøbenhavn. [103])

Af det foranførte vil det fremgaa, at Etatsraad Casper Schøller efter næppe ti Aars Forløb, dels ved Kjøb, dels ved Gaver af Kongen eller ved Magelæg var kommen i Besiddelse af ikke mindre end tre Hovedgaarde med forskjelligt tilliggende Gods, samt i Bjeverskov Herred 5 Kirker med Kirketiender, i Ramsø Herred 6 Kirker og i Sokkelund Herred 2 Kirker, ialt 13 Kirker med tilhørende Tiender, og desuden jus patronatus til de 12 Kirker, hvad enten nu denne betegner Ejendomsretten til Kirkerne eller Retten til at udnævne de gejstlige Embedsmænd derved, men begge Dele har muligvis været Tilfældet.

Det tør altsaa ansees for afgjort, skjønt vi ikke se os istand til bestemt at angive, hvor mange Tønder Hartkorn det hele indeholdt, at Etatsraad Schøllers Ejendomsbesiddelser paa den Tid ikke har været stort mindre end de Besiddelser, der hørte til Vallø.

Casper Scholler var født den 6. Juli 1644. Han var en Søn af øverste Borgmester i Kjøge og Assessor i Højesteret Christen Caspersen Scholler (født 28. September 1609, død 20. Februar 1677) og Anne Rasmusdatter. I flere Aar var han Sekretær i Kancelliet og blev som saadan tilligemed Broderen, Vicelandsdommer og Borgmester i Kjøge Rasmus Scholler, den 20. Februar 1679 optagen i Adelsstanden med et stadseligt Vaaben, der bestaar af et firdelt Skjold med et Sølv Hjerteskjold, hvori et rødt svævende Kors. Det større Skjolds første og fjerde Felt er rødt med en højre Guld Skraabjælke, hvorpaa en opadgaaende sort Drage i hvert Felt; andet og tredie Felt ere blaa, hvori tre gjennem en Guldkrone stukne Guldnøgler med en liden Krone paa Hovedet af hver, vendende Kammen opad til højre Side. Paa Hjelmen, som er kronet, findes en til Albuen blaaklædt Arm, holdende en Nøgle som den i Skjoldet i Haanden.[104])

Casper Scholler blev Tid efter anden Ridder (d. e. Storkors) af Dannebroge, Gehejme-, Etats-, Justits- og Kancelliraad og var desuden Justitiarius i Højesteret. Han døde den 29. December 1719 og blev begraven i Lellinge Kirke, hvor han under Taarnet havde ladet indrette en Familiebegravelse.

I 1672 havde han ægtet Johanne Thune, født i Kjøbenhavn den 1. August 1652, død den 6. Februar 1736, og ligeledes begraven i Lellinge. De havde ialt 10 Børn, 4 Sønner og 6 Døtre, hvoraf de otte vare døde før Faderen. En Søn, Casper Martin Scholler (født 16. August 1681, død 6. Maj 1756) blev Konferentsraad og var Amtmand over Vordingborg Amt.

Der hengik næppe et Aar efter Casper Schollers Død, inden hans anselige Ejendomme vare adskilte. Hans Enke solgte, som vi foran har seet, i 1720 Spanager til Chri-

stian Carl Gabel og den 23. December samme Aar Lellinge og Taagerød til Anna Sophie Reventlov, som fik disse Gaarde med Godser indlemmet i Vallø Grevskab.

Lellinge og Taagerød Gaarde med Gods angives at have indeholdt 838 Tdr. Hartkorn [105]) og Spanager Gods udgjorde 540, saa at det hele beløb sig til 1378 Tdr. Hartkorn af alle Slags foruden Strøgods og lignende, hvis Kjøbere ikke kjendes.

Da Dronning Sophie Magdalene havde faaet Vallø og den underliggende Lellinge Hovedgaard samt Lellinge By, hvilken sidste under 24de Septbr. 1733 var afstaaet til Dronningen, maa hun have tænkt paa, idetmindste foreløbig, at gjøre Lellingegaard til et Kloster for adelige Jomfruer. Dog savnes Efterretninger om, hvorledes hun vilde indrette Klosteret eller hvormange der skulde have Ophold i det. Saameget er imidlertid afgjort, at der maa have været Beboere i Klosteret; thi Dronningen beskikkede under 19. Marts 1734 daværende Sognepræst i Haarlev, Hr. Mentzer, til Præst for Lellingekloster og Lellinge, i hvilken Stilling han forblev til Klosteret blev forlagt til Vallø, da han saa under 19. Maj 1738 forflyttedes til Kvislemark og Fuirendal i Sorø Amt, og Lellinge Sogn blev Annex til Højelse.

Valløby Sogn

ligger østlig i Herredet og er ved Tryggevælde eller Pramaaen skilt fra Stevns. Sognets Areal udgjør (Vallø derunder medregnet) 1752 Tdr. Land, hvoraf 282 Tdr. ere Fredskov (Nyhave og Purlund), med $159^3/_8$ Tdr. Ager og Eng samt $5^3/_4$ Td. Skovskylds Hartkorn. Der gaar i Gjennemsnit $9^3/_{10}$ Td. paa hver Td. Hartkorn.

Efter en af Sognepræsten 7. Novbr. 1657 afgiven Beretning var der foruden Præstegaarden og Degneboligen 14 hele, 4 halve og 2 fjerdedels Gaarde samt 5 Huse, Alt hørende til Vallø. I 1738 var der 17 Gaarde og 16 Huse, desuden et Møllehus og en Kro, men disse sidste vare forsvundne ved Begyndelsen af dette Aarhundrede. Nu er her foruden Præstegaarden og Skolen 16 Gaarde og 25 Huse med, samt ligesaa mange uden Jord, men Antallet voxer stedse. Alle Gaardene og en Del Huse ere kjøbte til Arvefæste.

Folketallet udgjør efter den sidste Folketælling 1870 (medregnet Vallø) 554, hvoraf 384 i Valløby. I 1801 var der 414 Personer, altsaa en Forøgelse af 140 eller i Gjennemsnit 2 aarlig.

Der har tidligere i Sognet været en Del Gravhøje og endnu findes Spor af flere, men ikke en eneste er helt bevaret. Nordlig ved Skoven skal der have været ikke mindre end 4 Høje i en Række, men nu pløjes der hen over dem.

Om en af dem fortælles, at den mod Højtiderne skal være seet paa gloende Støtter. Til en anden, kaldet Skurhøj, der ligger lidt sydøst fra Byen, knytter der sig det Sagn, at Beboeren af denne Høj, Skurhøjskjærlingen, laa i en bestandig Strid med Beboeren af Kieshøj paa lille Taarnby Mark, kaldet Kieshøjmanden. Sagnet tilføjer, at en Rytter en Gang af Kjærlingen blev tilbudt et Guldbæger med en stærk Drik, hvilken han dog ej vilde nyde, men kastede Indholdet bag over Hesten, hvorved Haarene strax bleve afsvedne af de Draaber, der spildtes. Da han beholdt Bægeret, forfulgte Kjærlingen ham og var lige ved at indhente ham, da han naaede Kieshøj; men den velvillige Mand her tilraabte Rytteren: „Lad det bolde for det knolde", hvilket denne forstod saaledes, at han skulde ride paa den pløjede Mark. Dette gjorde han ogsaa, og Kjærlingen snublede nu i hver Fure, hun skulde over, til stor Glæde for Kieshøjmanden, som saae derpaa. Rytteren kom derved frelst til Haarlev Kirke, hvor Kjærlingen Intet kunde gjøre ham, og han skjænkede Bægeret til Kirken.

Foruden flere mindre væsentlige Fund, ogsaa fra den tidlige Stenalder, er der for faa Aar tilbage gjort et meget interessant Gravfund i den saakaldte Møllehøj, der ligger sydvest for Kirken. Fundet hidrørte fra den mellemste Jernalder og er af Professor C. Engelhardt, der foretog den systematiske Undersøgelse paa Stedet, beskrevet i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1873.

Foruden forskjellige Bronce- og Glassager bestod Fundet af et prægtigt massivt Spiralarmbaand af Guld, med bredere Ender, dannede som Slangehoveder, og tre baanddannede Fingerringe af Guld, desuden to Sølvbægere, om hvis øverste Rand er et forgyldt Sølvbaand, med Fremstilling i halvt ophøjet Arbejde af en Række jagede Dyr, mellem hvilke sees lilliedannede Prydelser, som ere drevne med

Stempler; paa Foden er paanittet forgyldte Solvprydelser. Endvidere fandtes en rød samisk Lerskaal med Ornamenter, som er den eneste i sit Slags, der hidtil er funden i Norden. Sagerne ere nu beroende i det kongelige Museum for nordiske Oldsager og deres Værdi betaltes med 550 Kr.

Kirken, der indtil 1718 tillige var Kirke for Vallø, er meget højt beliggende og rimeligvis bygget paa en forsvunden Gravhøj. Den tjener de Søfarende i Kjøge Bugt til Sømærke.

Alt ved 1370 var Valløby et Kirkesogn, hvilket tyder paa, at der ogsaa den Gang fandtes en Kirke her. Efter de foretagne Undersøgelser er den opført af 3, maaske 4 forskjellige Gange. Den ældste Del, af Kridtsten, er opført i den romanske Tid, og Sidemurene i det oprindelige Skib danne nu Underdelen i det nuværende Skibs Mure. I en tidlig gothisk Tid er det oprindelige Bræddeloft afløst af murede Hvælvinger, Gavlen mod Vest med store gothiske Blindinger, der endnu er synlig indvendig i Taarnet, opført af røde Mursten, ligesom ogsaa Vaabenhuset tilbygget. Muligt er det disse Arbejder, der skyldes Hr. Niels Eriksen Rosenkrantz efter det Side 41 anførte om, at han fra Rom fik Bulle og Brev paa at bygge en Kirke; maaske han ogsaa senere har tilbygget Taarnet med smalle gothiske Blindinger i de aftrappede Gavle.

Den sidste Tilbygning til Kirken, der omhandles Side 42 foran, blev foretaget af Fru Birgitte Rosenkrantz. Hun byggede et stort Chorparti paa to Hvælvinger imod Øst (indvendig 23½ Fod bredt, medens den ældre Del kun er 16¾ Fod), med Dekorationer i Gavl, Sokkel og Gesims af graa Sandsten. Kirkens Indre blev herved (Taarnet ikke medregnet) 88 Fod langt. Sakristiet mod Nord, der benyttes til Gravkapel, er sandsynligvis opført samtidig med Choret.

Udvendig paa Gavlen findes 2de (et mandligt og et

kvindeligt) Brystbilleder samt Krummedigernes, Billernes, Rosenkrantzernes og Langernes eller Munkernes Vaabner og i Midten en Nische, hvori var opstillet et Maria-Billede, der efter ældre Folks Beretninger faldt ned ved Aar 1820 og ikke blev senere opsat. Desuden findes med Jernbogstaver Aarstallet 1590 og underneden paa en Sandstens Tavle med gothiske Bogstaver: „Anno : 1590 : Lod Erlig Welbyrdig : Fru : Byrgytte : Rosenkransis : till : Wallø : denne : Kirke : renovere : oc : forlenge."

De oprindelige Vinduer med Sandstens Karme bleve omtrent 1840 afløste af spidsbuede Jernvinduer. Gavlen med sine røde Sten og Forsiringer har oprindelig været smuk; nu er den overkalket tilligemed den øvrige Del af Kirken. I det sydøstre Hjørne er opsat to Hjælpepiller.

Vaabenhuset blev i 1861 restaureret og det ældre Brædeloft afløst af Gibsloft, desuden indsattes bueformede, nye Døre, og to smaa Vinduer paa Forsiden bleve ombyttede med to runde Vinduer, et paa hver Side.

Paa Alterbordet af Træ findes en stor Altertavle med Aarstal 1682; Hovedbilledet er Nadverens Indstiftelse og derover et mindre Billede: de Hellige ved Korsets Fod; begge Malerier ere efter Kjenderes Dom middelmaadige og temmelig medtagne. Rammen, mere fordringsfuld end smuk og overlæsset med Forgyldning, dannes af to Søjler og er omgivet af Ornamenter, tre fritstaaende allegoriske Figurer (Tro, Haab og Barmhjertighed) og to Genier (Skytsengle). Kirken ejer sølvforgyldt Kalk og Disk, rimeligvis fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede, men uden Navn, samt en Sølvæske, givet 1806, med Indskrift: „Walløebye", og Messingstager fra en sildig Tid.

Ved Chorets Nordvæg findes en ældre Granit-Døbefont med udhugne Dyrefigurer (Løve) og Bladornament, gjentagne flere Gange. I samme findes en stor Fordybning

til 8 a 10 Spande Vand. Om den har været bestemt til Neddyppelse, kan vel ikke afgjøres, men Hr. Peter Terpager siger i sin Beskrivelse over Ribe 1736 pag. 309 om Døbefonten i Domkirken, der er over en Alen dyb og bred, „at en saadan Størrelse er ikke underlig, naar man seer hen til de tidligere Aarhundreder, da Neddyppelsen i Daaben var almindelig". Paa en anbragt Trækarm findes et Døbefad af Messing med det almindelige Vaaben og Omskriften: „got sei mit uns"; derom sees de springende Hjorte. Over Fonten er en Træhimmel med paamalede Englehoveder. — Indtil 1860 havde denne Font sin Plads paa den modsatte Side i Choret.

Prædikestolen ved Skibets sydlige Mur er udstyret med rigt og dygtigt Snitværk. Paa Siden af Opgangen findes Rosenkrantzernes og Billernes Vaabner. I de fire Felter, som adskilles ved dobbelte Søjler, sees billedlige Fremstillinger i to Rækker over hinanden med malede Indskrifter: „Congnitio (Kundskab), Justicia (Retfærdighed), Fides (Tillid eller Troskab), Prudentia (Snildhed), Spes (Haabet), Fortitudo (Frimodighed), Charitas (Kjærlighed eller Ynde) og Temperantia (Maadeholdenhed). — Ovenover læses: „(C)Hristus * Vita * Salus * Medicina * Redemti * nedenunder: Peder Til Svan F. Birgite Krans
Biilde holm Rosen Til Walløe.
Paa Lydhimlen findes under Langernes, Gyldenstjernernes og Thotternes Vaabner en latinsk Indskrift samt lige under en forgyldt flagrende Due.

Pulpituret, under den vestlige Hvælving i Skibet, har en særdeles smuk Forside med udskaaret Renaissancearbejde og 13 adelige Vaabner, der nu ere malede med Underskrift: De Ruders Vaaben, Lungers, Hackers, Skinclers, Gyldenstierners, Rosenkrandsers, Langers, Totters, Rosenkrandsers, Gyldenstjerners, Jullers, Bresenters og Hackers.

Foroven findes en forstyrret latinsk Indskrift og i de 13 smaa Rum under Vaabnernes Indskrift staar ligeledes med store latinske Bogstaver:

„ad wi maa undgaa helevedes grund
christus hand er den rette kleppe
hvo hans ord troer gaar icke gleppe
hand ledsker os med ded søde vand
som er hans ord og den helligaand: —
saa elskte gud werden at hand hinde gaf
sin enborne sø- under dødsens straf
at alle de som paa hannum wile tro:
icke skulde fortabis men i himelen bo
i evig glede oc salighed: hos den helig
trefoldighed iohannes * 3 *
frycte gud oc elsk din neste
saa hafver du her oc i himmerig det beste."

Indskrifterne vise tydelig, at Pulpituret nu ikke er fuldstændigt, og at det tidligere har været anbragt paa et andet Sted i Kirken, nemlig i den første Chorhvælving, som er bredere, og der havt 16 Afdelinger. Da det paa den Plads forhindrede, at man kunde se Altertavlen, er det formentlig omtrent 1700 henflyttet til sin nuværende Plads. Paa Bagsiden sees tolv malede Vaabner med Underskrifter; denne Side har da vendt op mod Alteret.

Kontrakten om Opførelsen af dette Pulpitur m. v. opbevares endnu paa det kongelige Bibliothek (Langebeks Exc. Nr. 36). Da den er i Original, men meget stærkt beskadiget, ville vi for dens Interesses Skyld meddele den fuldstændig.

„Anno 1591 Thenn .... Her Paa Valløe Bleff Erlig och Velbyrdig Frue Birgitte Rosenkrantz forenndt medt Hendrick Reineke Snedeker om noget arbeyde at giøre y Valløe Kircke, som her effter følger, først ett Purperthu effter thenn vis som det y Kiøge Kircke med sinne peller och Panell, dog fyllingen y de Offuerste panell vdt thill Kirckenn skall skeris med Sexsten Vobenn skioll och Hielm paa det flithigste, och skall bruge denn gamell Predeke stoll och hanem

thill ...... som handt ther bequemelig kandt ystellis, och medt T(ecke) offuer Predekestollenn, ther offuer stille effter denn vis som det sig bør. Oc bruge denn Trape som staar op thill Predekestollenn, och huis hun er for stacket da at forlengenn, Parnellet ind thill Koreth (paße)lig med Runde buer at giøre paa det flithigste med sinne suenne eth Panell at befate, Dog icke andet enn hvis Høfflenn vdtkreffuer. Oll samenn arbedet at andtstelle met sine piller store och smaa (frisinger) Bousenniit, Och Karpethell aldelis effter thet arbeyde y Kiøge, Skall handt och giøre tho smocke Herrestoll enn paa huer side y Kirckenn sirlig medt skyr som kandt kome offuer endtz med arbedet paa for[ne] Porperthu, Oc vnder Porperthuet vnder thenn Norenn Side enn Stoll fra Murenn Thill denn opstanndende Piller, som komer vnder Purpurthuet. Sameledis skal handt giøre (et smu)gt dursigtig Parnelle med enn Dør paa, for Sakrestiett Ordenlig effter thenn skick thet andet arbeyde bliffuer, Och nu strax med det endeligste at annfange och altid paa same arbeyde at holde thil sig thre gode Suene medt Billesniderenn, saa lenge samme arbeyde paa staar, Same arbeyde at fulkome som wedbør vlastelig for huem ther paa kand haffue forstandt huor thill hanom skall andtuores Thømer, Lim, Dyker och andet Jernn som behoff giores, huorfor hanom skall giffuis thill guode Rede effter handenn halfiersens thyffue Daller och Nodthørftig vnderholding medt Mad och Oll och senge till sig och sit Folck saa lenge samme arbeyde varrer.

Thill ydermere vindisbyr thiße thuende skriffter huer andenn ens lydendis med bege Hender vnderskreffuet thet enne at bliffue huos fru Birgite Roßenkrantz Det andet huos Hendrick Rønicke actum anno die et loco vt supra.

Hinrick Reincke.

Thenn 18 January X dallr. Thenn 20 February X dr. Thenn 24 Aprilis XX dr. som Min fru Selffr gaff han[n]."

Det heri omhandlede Panel findes endnu i sin oprindelige Skikkelse, dog ere Fløjdørene i Midten og hveranden Balustre borttagne ved Kirkens Restauration i 1859. Den Gang borttoges tillige to Bjælker, der gik tvers igjennem Kirken under Hvælvingerne. Paa den ene fandtes anbragt et Krucifix, der nu er opstillet over Døren til Sakristiet. Paa et Kors af Egetræ er det malede Christusbillede fæstet; Hovedet bøjet, Øjnene lukkede, Skjæg, Fingrene stivt udstrakte, Gevandtet ordnet i simple stive Folder, Fødderne ligge over hinanden. Billedet er altsaa fra en god gothisk Tid.

Det første Stolestade paa hver Side er ligeledes de i anførte Akkord indbefattede; de ere særdeles smukt Arbeide, indlagte med forskjellige Træsorter, men da de, som de øvrige, ere malede med Egetræes Farve, kan dette ikke sees. Paa disse findes Peder Billes og Birgitte Rosenkrantzes Fædrene- og Mødrene-Vaabner, og de derefter følgende Stolestader bære Rosensparrernes og Gyldenstjernernes Vaabner (Oluf Rosensparre og Elisabeth Gyldenstjerne). Disse sidste stode indtil 1859 lige ved Indgangen til Kirken.

Ligeoverfor Prædikestolen er endnu ophængt den gamle katolske Altertavle, som i 1861 blev restaureret og er en Prydelse for Kirken. Den nævnes i Kirkebogen fra 1707 som „en Munketafle til at slaa sammen".

Stiftsdame, Frøken Franziska Carlsen har i „Ny kirkehistoriske Samlinger", V pag. 257 flg. beskrevet denne Altertavle. Efter hendes Antagelse er den foræret til Kirken af Hr. Oluf Axelsen Thott. Den har to Døre til at slaa sammen. Naar disse ere udslagne, sees to Helgenbilleder paa hver. Paa venstre Side af Hovedbilledet staar øverst St. Jacob den ældre (med Pilegrimshat) og nederst St. Antonius (læsende i en Bog); paa højre Side øverst St. Bartolomæus (med Kniven) og nederst St. Jørgen eller den

hellige Georg (harniskklædt tilfods), ifærd med at dræbe Uhyret (Dragen).

I Midterdelen af Tavlen sidder i forgyldt Grund Gud Fader, omtrent dobbelt saa stor som de omgivende Figurer, ifort en vid rod Klædning, paa en gron, gothisk Lænestol med forgyldte og morke Ornamenter paa Ryggen. Han er afbildet som en gammel Mand med stærkt graasprængt eller hvidt Haar og Skjæg samt trekronet Pavehue paa og en rund, helt forgyldt Glorie om Hovedet. Foran sig holder Gud Fader Sonnen paa Korset; denne er en ung Mand med brunt Haar og Skjæg og har ligesom Faderen en rund, helt forgyldt Glorie om sit Hoved. Lige over Sonnens Hoved svæver Helligaanden som en lille Due med en lignende, dog mindre Glorie, som Faderens og Sonnens. Ved hojre Side af Gud Faders Fodder ligger Giveren af Tavlen paa Knæ i bedende Stilling; han er ifort gronlig Klædning af lignende Form som en Munkedragt med forgyldt Læderbælte om Livet; i Bæltet hænger en Dolk. Han er endnu en kraftig Mand, men med graat Haar. Ved venstre Side af Gud Faders Fodder ligger Thotternes Skjold og Hjelm.

Lukkes Dorene til paa Tavlen, seer man St. Peder med en Nogle og St. Andreas med Korset (X), begge malede saa store, at de næsten indtage hele Tavlens Hojde, som er lidt over $1^3/_4$ Al. Begge Apostlene bære Ringglorie. — Tavlens Brede, naar den er helt udslagen, er næsten $2^1/_2$ Al. og, naar den er lukket sammen, $1^1/_4$ Al. Den er omgiven med en smal rod Ramme, hvori forgyldte Rosetter og ganske smalle forgyldte og blaa Striber ind ad mod Billederne.

Sandsynligvis har denne Altertavle kun været brugt til Reformationen eller dog højst til Chorets Tilbygning 1590. Efter Kirkens Inventarieliste 1707 var der endnu Levninger

af to ældre Altertavler, nemlig: „en liden Altertavle med de 12 Apostle udi Allebast“ og „en gl. Altertavle og 4 gl. udhugne Træbilleder staaendes endnu i Kirken“, hvilke sikkert ere de fra Pastor Willemoes i November 1815 til Biskop Münter afgivne Sager fra Valløby Kirke, der i Skrivelsen kaldes det „skeelske Skjærtorsdagsstykke af Alabaster“, ligesom der ogsaa blev indsendt en „Metallampe i Form af en Oxe“.

Ligefor Prædikestolen hænger en stor Messing Lysekrone med 12 Arme uden Indskrift eller Aarstal. I 1870 afløstes den gamle Messehagel, hvorpaa fandtes et Krucifix af indsyet Sølvtraad med Bogstaverne A. S. og Aarstallet 1715. Den var 1. Januar 1716 foræret til Kirken af Anna Sophie og mulig syet af hende selv. Den havde været benyttet i 154 Aar under 15 Sognepræster.

Paa det ældre Stoleværk i Kirken, som i 1859 blev nedtaget, fandtes indskaaret flere Aarstal, Navne og Skriftsprog. Hvis dette var skeet under Kirketjenesten, maa de Besøgende ikke have været meget opmærksomme, hverken for Prædikenen eller Sangen. At der fandt Uorden Sted i Kirkerne, ogsaa med Soven, fremgaar af et Reskript Christian IV lod udgaa 1645, hvilket lød: „Eftersom overalt med Soven udi Kirkerne stor Disorden begaaes, da vil Hs. Majestæt naadigst, at udi hvert Sogn i Stiftet Nogle skal tilforordnes, som kan gaae rundt om i Kirkerne med lange Kjæpper, og slaa dennem paa Hovedet som sover, og saaledes holde Folket aarvaagent til at høre desto flittigere Prædiken.“

Paa den søndre Væg i Choret hænger to Stamtræer, malede paa Lærred, over Billernes og Skelernes Slægt. Den første Tavle er indvendig 49 Tom. høj og 38¾ Tom. bred, med en 6 Tom. bred Ramme, og den anden er af samme Brede, men 60 Tom. høj med en 5 Tom. bred

Ramme. Billernes Tavle fører Slægten tilbage til 781, og Stamfaderen maa i saa Tilfælde have været Admiral hos Sigurd Ring eller Regner Lodbrok. Paa hver Tavle ligger Stamfaderen i Ridderdragt og fra ham opvoxer som i et Træ med Grene den nedadstigende Linie opefter. Vaabenskjoldene findes ved Siden af Navnene, baade for Mænd og Fruer. Vaabnerne ere her betegnede med *.

*
Hanß Bilde 13 Steensen
til Jungergaard.

H. Steen Bilde til Jungergaard Canceeli Raad * 12. * F. Mette Sehested Her Axel Sehesteds Daatter til Stovgaard.

F. Kiersten Lunge Her Jørgen Lunges Daatter til Oden Danmarkes Riges Raad oc Marß Befalings Mand paa Vesterwig	* *	H. Hans Bilde til Jungergaard	11.	10.	H. Steen-Bilde til Bilders Holm Ridder Kongl. Mayst. Befalings Mand paa Trunhiem.	* *	F. Rigborg Lindenow Her Hans Lindenows Daatter til Iffvernes.
F. Karen Her Eiler Rønous Daatter til Huid Kield.	* *	H. Jens Bilde til Bilderholm Kongl. Mayst. Befalings Mand paa Visborg paa Gudland.	9.	8.	H. Claus Bilde til Lyngßgaard Ridder Danemarckes Riges Raad oc Norges Hofmester.	* *	F. Lisbet Her Jens Holgersen Wlffstandß daatter af Gliminge.
F. Margrete Her Clauß Rønousdaatter aff Faare Belde.	* *	H. Sten Bilde til Allinge Ridder.	7.	6.	H. Torben Bilde til Søholm Rider	* *	F. Zidzel Her Thyge Lunges daatter af Bassneß.
F. Elsse Her Joen Tilldeß daatter aff Bobeck.	* *	H. Bent Bilde til Allinge.	5.	4.	H. Peder Ericksen Bilde til Allinge.	* *	F. Anne Her Jenß Clausen Presensis daatter af Logismos.
		H. Erick Pedersen Bilde til Allinge.	3.	2.	Peder Bilde til Allinge Den 3. Eller 4 Mand fra Her Thørne Bilde.		

H. Thørne * Bilde
til Allinge.

Her Thørne Bilde ADMIRAL, som er den første mand ved Nafn paa, hafver boet paa Allinge Gaard udi Sieland, da de Gamle vare Hedninge, hvor hand og ligger begrafvet paa Marcken i een Høy, og ofver Hans Graf staar een stor Sten paa huilken de Bilders Vaaben er udhuged, og derhos skrefved: Her ligger begrafvid Her Thørne Bilde til Allinge, Admiral, Anno 781: er saa fra den tid intil nærverende Aarsdag. 1695. forløben. 914 Aar. Fra samme Her. Thørne Bilde intil den første Her Peder Bilde feiler. 3. eller. 4. Bilder paa huer side hvis Nafne tilligemed Fruers Slegt og Herkomst icke er bevist. Huorvdofver mand billigen maa beklage Voris gamle Forfedris store forsommelse, i det saa af dennem hafue Været omhygelige for at optegne deris Forældris og Forfædris Nafne, samt priselige og merckelige Bedrifter, Efterkommere til Videnskab og Vnderretning. Dog er det alle Vitterlit, de Bilder at vere een med de ældste og fornemmeste Slecter, saa og at hafve veret gode oprigtige tro Rigens Mend i Dannemarck: Gud endnu formeere og Velsigne denne Slect, at den herefter saa ofuerflødig af Toppen paa dette Træ kand udspiire som den af Roden til dene Top er oprunden.

Psalm. 92.

Den Rætferdige skall grønnis
som It palmetræ, han skall voxe
som It Cedertræ paa Libanon.

Psalm. 112.

De Oprichtigis Slect skal Welsig-
nis oc hans Efterkomere skall
Bliffue mectig paa Jorden.

F. Kiersten Bilde til Birckelse. * *	H. Otto Skiel Christensen til Wallø Ridder.	F Magdalene Sebul H Christian Christopher, Greff af Holcks dotter til Ørrebye gaard. * *	H. Christen Skiel Ottesen til Wallø Ridder. * (Plessernes Vaaben uden Navn.)
F. Birete Korfidz Ruds daater til Sandholt.	Christen Skiel Rigens *	* til Fusingo Raad.	F. Margrete H. Jørgen Lunges daat: thil Odden.
F Berte, Niels Frisis daater til Heselager * *	H. Albret Skiel til Fusingo Rigens ADMIRAL.	Christen Skiel til Fusingø Rigens Raad. * *	F. Margrete, Otte Brahes dat: til Knudsterop.
F. Kiersten, Christen Sandbergs daat: til quelsterop. * *	Albret Skiel til Fusingø.	Anders Skiel til Jungergaard. * *	F. Karen H. Hermand Flemings daat: til Bauelse.
F. Abel H. Lauritz Dauvs daater til Alsberegaard. * *	Albret Skiel til Hegned.	Anders Skiel til Møgtved. * *	F. Kiersten H. Lauritz Huasis daater til Ørnstrop.
Hr. Albret som kaltis den lange Skiel, til Møgtved Rig: Raad. *		* F. Anne v. Pick ko- ind aff lante Meisen.	

Dette er saa wiit som eigentlig widis om de Skieler, som haffue werit och boedt vdi Dannemarck, de ere ellers komne aff Meißen, aff begøndelsen, och er dette, den rette Oldlinie, Fra Fader til Søn, som her offuen teignet er, den første aff dißе heede Her Albret Skiel, som kaldtis den Lange Skiel, hand war Rigens Raad i Konning Hanßis tiid och hans Hustrue war Dronning Kierstens Kammer Jomfrue, effter hannem ere alle de andre. Det er alle witterligt, at di Skieler haffuer werit goede oprigtige Tro Rigens Mend udi Dannemarck. Gud formeere denne Linnie, den kand bliffue mangfoldig aff Toppen paa dette Stammethræ, som det er, och haffuer werit aff Roeden till denne Tiid.

ANNO 1656, lod jeg Thale Vlffstand Palle Urnes til Giølebo giore dette Stammethræ, til Erlig oc Velbordig Mand Christen Skiel til Fusingø, Danmarckes Rigis Raad, Kong: May: Befalingßmand paa Trøgewelde, Hannem hans Børn oc efftherkomer tihl ære oc en venlig amindelse.

Da Christen Skeel døde 3 Aar efter at den sidste Tavle er ophængt, er det rimeligt, at de to sidste Navne med Vaabner ere tilføjede senere, maaske 1695, da den anden Tavle ophængtes. Den lange Indskrift forneden er ogsaa kjendelig forandret; thi Slutningsordene læses tydelig endnu af den oprindelige Indskrift saaledes „thil denne thid".

I Chorets Østvæg er indsat et smukt Epitafium over Oluf Rosenkrantz og Frue, der begge ere afbildede paa Stenen omtrent i Legemsstørrelse; han staaende i Ridderdagt med et Sværd ved højre Side og hun i Datidens Kvindedragt med 2de smaa Drenge foran sig. Foroven er deres Anevaabner anbragte og forneden følgende latinske Indskrift: Ivxta * hoc * marmor * sepultus * est * genere * et * virtvte * nobilis * dominus * Olavs * Rosenkrantz * eqves * avratvs * de * Walløø * cum * vxore * sva * domina * Ida * Lange * et liberis ∞ ano * dom * M * D * XLV * 8 * die * novemb * obiit * d * Ola9 * an * M * D * L * III * 16 * die * octob * obiit * virco * Katha * Rosenk *.

Paa den nordre Mur findes en graa Marmorsten med et ligeledes omtrent i Legemsstørrelse udhugget Billede, holdende en Bog ind mod højre Side. Denne Sten er sat over Datteren Karine Rosenkrantz (Pag. 57 foran). Sagnet beretter, at hun skal have danset sig tildøde og derfor holder Biblen med venstre Haand ind mod Hjertet. Under Figuren findes Indskriften: „Aar MDLIII tendt XVI Dag Octobris døde salig Jomfru Karene Rosenkrans, salig Her Olvf Rosenkransis Dater thil Walø oc liger heer neder begravit." Nederst staar: „Ano (15)78 er dette Arbede af Peder Bilde oc F. Birgite Rosenkrans bekosted." Lige foran i Gulvet ligger en Sandstens Ligsten, hvorpaa i Omkredsen læses: „Her liger Her Olvf Rosenkrans, Rider, med sin Hustru og Børn". Øverst i Skibets Gulv over den egentlige Ned-

gang til Gravkapellet ligger en Gravsten med de fire Evangelisters Emblemer: Oxen, Englen, Løven og Ørnen, i Hjørnerne. Indskriften er følgende: „Her under ligger begrafven erlig oc gudfrychtig Qvinde Anne Ifvers Hollender, som bode og døde paa Valø denz 24 Aprilis A^o 1652 hindes Alder 37te Aar; oc hindes Tvilling Søner Esav oc Jacob. Jacob den yngste døde den 11 Avgvsti A^o 1652 hans Alder 15 Vger 4 Dage. Esav den elste døde 19 Avgvsti A^o 1652 hans Alder 16 Vger 5 Dage.

Gud gifve dennem med alle tro Christene en glædelig oc erefuld Opstandelse paa den yderste Domedag for Christi Skyld. Thi det er io wisselige sant oc et dyrt werdigt Ord at Jesus Christus kom til Werden at giøre Sønderne salig. (Omskrift) Saa elskede Gud Werden at hand gaf sin enborne Søn i Døden for os. Alle som troer paa hannom icke skulle fortabes men hafve det evige Lif."

Det har ikke været muligt at faa opdaget, enten med hvem hun var gift eller hvilken Stilling hun eller hendes Mand indtog paa Vallø.

Nederst i Skibets Gulv findes en mindre Marmorsten, afbrudt forneden, over Hr. Niels Schønning død 1561 med Indskrift (goth. Minuskler), der oversat omtrent lyder: „Den ærværdige Mand Hr. Niels Schønning fordum Præst til dette (Sogn) og Taarnby ligger her begravet."

Lige ved Indgangen til Kirken findes tvende Ligstene. Paa den ene staar: „Hær liggher Niels Mork Skowfowet" og paa den anden en ulæselig latinsk Indskrift samt i Omskriften omtrent: „Betenck dig vel som hær gaar om, forlad din Synd, froct Gud, blif from, du skall oc fare fra dene Ød, Gud fri os fra den evige Død". Under Indskriften læses „Amor Recti", og det maa af et enkelt læseligt Ord formodes, at Stenen er over en Præst „Laurentius ....", hvem man dog ikke kjender.

Ved Indgangen til Sakristiet findes en Gravsten med Indskrift: „Her under Hviler Støvet af Sal: Anna Chatharina Naur Født Lange Hun Saae Først Verdens Lys j Midelfardt d: 10de Febr. 1733 Døde paa Walløe d: 8de Maii 1782, Kom først j Egteskab med Sal: Mads West Forpagter paa Førsløf dernæst med Andreas Naur Forpagter paa Walløe Som Hende Efterlevede tilligemed 5 Sønner og 2 Døttre."

Foruden disse Personer, hvis Ligstene findes i Kirken, er der efter Kirkebogens Udvisende fra 1732 til 1787 begravet inde i Kirken, dels i Gangene og dels under Stolestaderne, 25 Lig, 15 Voxne og 10 Børn. Blandt disse nævnes Krigskommissær Dukes Hustru Margrete Spend, begr. i December 1732, 47¼ Aar gl.; Forpagter Raubergs Hustru Valborg Cathrine Schønning, begr. 21. Septbr. 1734, 33⅙ Aar gl.; Peter Christian Schiøl, begr. 2. Maj 1739; Bager Lichts Hustru Anne Christine, begr. 4. Marts 1743; Stiftsgartner Wulf, begr. 29. Januar 1755; Birkedommer Lorentzen, 57 Aar gl., og Hustru Anne Marie Larsen, 50 Aar gl., begge begravede den 9. Januar 1760; Provstinde Kraglund, begr. den 5. Maj 1769; Forpagter Niels Lorentzen, 37 Aar gl., begravet den 22. Juni 1772; Sognepræst Leganger, begr. 28. Januar 1785 og Sognepræst Bøtcher, begr. 29. Maj 1787. De øvrige ere tildels Børn af Sognepræsterne. For Jorden i Kirken er for flere af dem betalt enten 6 Rd. 4 Mk. eller 10 Slettedaler og for Børn 2 Rd. 4 Mk.

Efter Danske Lovs 36 Art. skulde „Præsten og Kirkeværgerne nyde fri Begravelse i Kirken, om de i Bestillingen bortkaldtes". Det er derfor rimeligt, at ogsaa Præsten Hosum, der døde 1700, er begravet i Kirken. Desuden maa det antages, at en Datter af den bekjendte Jacob Nielsen Dannefer, Sophie Amalie Dannefer, som var født i Meldorf

i Ditmarsken den 5. April 1660, gift med Peder Pedersen Krog, Organist i Stege, og som efter hans Død blev Oldfrue paa Vallø, samme Aar Kong Frederik IV kjøbte Gaarden, er begravet i Kirken, da det i Kirkebogen anføres, at hun døde paa Vallø den 23. Juli 1722, 62 Aar gl., og blev begraven den følgende 3. August. (Sml. Im. Barfod den falsterske Gejstligh. Stamt. 1 Del.)

I Vallø Ejeres Gravkapel under Kirkens Chor, hvortil Nedgangen er bag Alteret, findes ialt 17 store og 6 smaa Kister, af hvilke sidste dog 3 ere tomme. Følgende vides med Vished begravne her: 1) Hr. Oluf Rosenkrantz (Side 56). Paa den simple Egetræskiste findes en Bronceplade med Rosenkrantzernes og Munkernes Vaabner og Indskriften: „Her * liger * begrafven * erlig * oc * welbirdig * Mand * Her * Olvf * Rosen * krans * Rider * til * Vallo * som * dode * Anno * Domini * 1 * 5 * 4 * 5 * then * 8 Dag * Novembris * Gud * gifve * hanom * medt * alle * thro * Christne * en * gledelig * och * erefull * Op * standelse *; 2) hans Frue Ide Munk (Side 57), hvis Kiste har været overtrukket med Læder og er tæt besat med Navnechifferet M i Bronce samt det christelige Monogram de tre Bogstaver IHS (Jesus Menneskenes Frelser), men for noget over 50 Aar siden var den af Fugtighed opraadnet forneden, hvorfor Liget blev lagt i en simpel Fyrretræs Kiste og den ældre anbragt ovenover. 3) Deres Døtre Karine Rosenkrantz (Side 57) og 4) Birgitte Rosenkrantz (Side 60) samt 5) hendes Ægtefælle Peder Bille (Side 59). Desuden 6) deres Søn Oluf Bille (Side 64) og muligt 7) hans Frue Margrete Rosenkrantz samt 8) deres Søn Peder Bille (Side 65), 9) Otto Skeel (Side 121) og 10) Fru Kirsten Bille (Side 125) begge i Kobberkister, der i sin Tid have været besatte med forgyldte Lister og Vaabner samt O C S paa den bedst bevarede Kiste. Deres Børn 11) Birgitte Kirstine Skeel i en

Kiste, der er besat med en Mængde smaa Vaabner og hvorpaa findes en Broncetavle med Indskrift: „Her under huiiler erlig och welbiurdig och nu salig hoes Gud Jomfrue Birgette Kierstina Skieel, som var erlig och welb. Mand Otte Skieel Christensen til Waløe och Frue Kirsten Billes til Birckelse deris Datter, som blef født paa Walløe den 6. October Anno 1664 oc døede der sammestedtz den 2. April Aō 1666 udi hendes Alder der hun war 1 Aar 6 Maaneder oc 11 Dage gammel. Gud gifve hende med alle troe Christne en gladelig oc ærefuld Opstandelse paa den yderste Dommedag.“ 12) Sophie Skeel (Side 126). Paa den Kiste, der formentlig er hendes, findes tre Bogstaver I. S. S. 13) Christen Skeel Ottesen (Side 127), 14) hans første Frue Magdalene Sybille Holk (Gravskriften paa Kisten anført Side 128), 15) hans anden Frue Charlotte Eleonora Plessen (Side 127), 16) Sønnen Otto Christian Skeel (Side 129) og 17) Datteren Lovise Skeel, paa hvis Kiste findes følgende

GRAFSKRIFT.

Aff Dødsens Cabinet med Engle Mine smiler,
Naturens Mesterstück Jomfru Lovise Scheel,
Hvis Marmor Hvide Been og Kleinlig Krop Henhuiler,
Men Himmel elscket Siæl indtog sin Arfvedeel,
Med Høy-lif farvet Flor det Yndig Blomster Buret,
Aar Sytten Hundred og Et Blef i Lifue Sæt,
Og Just den Niende Octobris Var udspiiret
Aff Ridderlige Bürd og Gammel Adel-æt,
Welbaarn' Her Christen Skeel Düd Smycket Fru Charlotte
Eleonora Ples een Tvilling ægte Rod,
Var til det Dejligheds Original dog motte
Det Blomster Falme som i første Grøde stod,
Den Konglig Kiøbmands Hafn huor først frembrød i Lifue
Lif Salig Jomfru Scheel var Dødsens Banested,
Da Sytten Hundred Aar og To mand monne skrive
Den siette May Hun i Støfven seyned ned
J Haarde Winters Trang ey aflod ad florere
Den deylig Amaranth men stedse stod i Flor
Med uforgænglig Pragt skal ævig Triumphere
J Himmel Paradis Blant Hellig Engle Chor.

Ved den i 1877 foretagne Istandsættelse af Kapellet fandtes paa den under Nr. 4 nævnte Kiste en Kobberplade med følgende Indskrift: „Her . ligger begrafven : erlig och . welbiwrdig : Frw : Frw BIRGETHE : ROSENKRANTZ : til Walloe : salig Peder . Bildes . til Svanholm : Ephterleverske . som var . Her . Olvf : Rosenkrantzis : Daater . thil Walloe : Rider : och var hvn fød : ther man schref : MDXXX . som Gud . henkallet . then . XII : Martii . om Medag : Kloken . var . XII : Anno MDXCII . Gud gifve . hinder . med . alle Udvalde : och thro . Christne : en gledelig : och erefvld : Opstandelse : paa . den . yderste . Dag . " — Fra Kapellet under Taarnet henflyttedes følgende 14 Kister: 1) Dekanesse Schmettau (Side 179) og Stiftsdamerne 2) Komtesse Elisabeth Juliana de Nostitz, født i Christianssand i Norge, død 24. Maj 1748; 3) Frøken Mette Rosenkrantz Winterfelt, f. 18. Maj 1704, død 21. Okt. 1756; 4) Frøken Vilhelmine Marie de Krag, f. 4. Aug. 1700, død 26. Juni 1767; 5) Frøken Helena Palena de Trolle, f. 8. Sept. 1709, død 12. Marts 1768; 6) Komtesse Sophia Hedevig de Harthausen, f. 24. Juli 1728, død 5. Apr. 1768; 7) Hofstiftsdame Carolina Erdmuth v. Carlowitz, f. 1. Decbr. 1716, død 14. Apr. 1774; 8) Frøken Sophie Elisabeth Trolle, f. 11. Juni 1711, død 2. Febr. 1777; 9) Hofstiftsdame Catharine Vilhelmine v. Heinen, f. 19. Novbr. 1729, død 30. Aug. 1787; 10) Komtesse Antoinette Elisabeth Adelaide v. Wedell, f. 14. Apr. 1741, død 29. Jan. 1790; 11) Frøken Frederikke Sophie Holstein, f. 3. Okt. 1717, død 20. Aug. 1793 (Pladen mangler); 12) Frøken Sophia Magdelena v. Bjelke, f. 16. Juli 1734, død 12. Jan. 1797; 13) Komtesse Antoinette af Schaumburg-Lippe, f. 1. Jan. 1716, død 2. Febr. 1800 og 14) Frøken Magrete Hedevig v. Bjelke, f. 2. Marts 1737, død 6. Maj 1802. — Af Nr. 1, 3, 4, 5, 6, 11, 12 og 14 haves Malerier paa Vallø.

I Sakristiet staar en graa Marmorkiste, hvori Stiftets 2den Abbedisse (S. 178) hviler. Herpaa staar: „Herunder hviler den Durchlauchtigste Fyrstinde Louisa Sophia Frederica, Princesse til Slesvig, Holsteen, Glücksborg, Stiftets Walløe Abadisse. Fød den 18. Februarÿ . 1709, Død, den . 16. Maÿ 1782."

Under Taarnhvælvingen, med Indgang fra Vest, findes Begravelse for Dekanesse Knuth (S. 179).

Ved Taarnets Nordside er indsat en Marmortavle med Indskrift: „Her under hviler Hans Rudolf Wedell-Wedellsborg, Ritmester, Baron, Ridder af Dannebrog og den svenske Sværdorden. Født den 12. Decbr. 1825, Død den 10. April 1871. — I Haabet om en frydefuld Opstandelse paa Herrens Dag.

For dem, som i Herren mødes,
Har Dødens Skygger ei Magt,
Og aldrig det Baand forødes,
Som bandt os i Herrens Pagt;

I ham, som er Ja og Amen,
Kan aldrig vi skilles ad,
Men vandre bestandig sammen
I Lys til Guds evige Stad.

1 Cor. XV, 55 og 57. Død, hvor er din Braad! Dødningehjem, hvor er din Seier! Gud være Tak, som giver os Seier ved Vor Herre Jesus Christus. Amen, Halleluja, Amen."

Indvendig i Muren ved Indgangen til Kirkegaarden er indsat en Overdel af en ældre Døbefont af Kalksten, dannet som et Sæde. Efter Sagnet skal den staa i Forbindelse med Overtroen fra hin Tid, at frugtsommelige Kvinder, som døde uforløste, igjen i Fødselstimen skal have siddet paa denne Stol. Muligt kan den være anbragt i anden Hensigt ved Portpillernes Opførelse i 1634 til Sæde for en eller anden. Det er næppe rimeligt, at den er bestemt til at sidde aabenbar Skrifte paa udenfor Kirken; thi ihvorvel der i Kirkebogen fra 1709 til 1739 nævnes ikke mindre end 23 Personer, som have staaet aabenbar Skrifte i dette lille Sogn, deriblandt 2 Mandfolk for Nadverens Forsømmelse og 18

Kvinder samt 3 Mænd for letfærdig Levnet, saa afsonedes dog denne Straf inde i selve Kirken enten ved at staa frem paa Gulvet under Præstens Tiltale fra Prædikestolen eller ved at sidde paa en anvist Plads. For enkelte hedder det „sad", men for de fleste „stod" aabenbar Skrifte. Denne Straf fik de ogsaa, ifald de havde ligget deres Børn ihjel, hvilket paa den Tid ikke var saa sjældent.

Præster. Efter Reformationen kan anføres:

1) Hr. Niels Schønning, død 1561. Paa Ligstenen læses Navnet „nicola' schan".

2) Hr. Hans Jacobsen Hedebæk, døde 1565.

3) Hr. Anders Erikssen, døde 1591.

4) Hr. Rasmus Jensen Slangerup, døde 1600.

5) Hr. Niels Madsen, døde 1622.

6) Hr. Hans Svendsen Aarhus blev 1633 forfl. til Sognekapellan i Kjøge, hvor han rimeligvis døde 1637.

7) Hr. Niels Lauridsen Gimlinge, døde omtr. 1660. Den foran nævnte Ligsten (S. 285) kan muligt være over ham. Han skrev et Sorgedigt ved Christen Skeels Død 1659 (Ericka og Gjellerup, den danske Adel).

8) Hr. Frederik Jespersen Fuorle, Medhjælper fra 1640, døde omtr. 1667.

9) Hr. Christoffer Hansen Fenningsmark kom fra Roskilde Frue Kirke, døde omtr. 1672.

10) Hr. Christian Drejer, kaldet 29. Jan. 1673, forfl. 1676 til Herfølge.

11) Hr. Otto Mogensen Hosum var født 1636 i Landsbyen Haasum ved Skive, hvor Faderen var Præst. Moderen hed Anna Knudsdatter, om hvem Giessing i danske Jubellærere beretter den store Sjældenhed, at hun var gift med 4 Præster efter hinanden i samme Embede og dog sad Enke i 24 Aar efter sin sidste Mand. Hr. Hosum kom ulykkelig af Dage; idet han 2den Paaskedag 1700 efter endt

Tjeneste i Taarnby kjørte hjem, bleve Hestene løbske, Vognen væltede og hans Hoved knustes mod en stor Sten paa Valløby Gade. Hans Hustru Birte Kaalund af Herfølge blev gift med Eftermanden.

12) Hr. Niels Janson, kaldet 15. Maj 1700, begyndte den ældste Kirkebog 1708, forfl. 1716 til Haarlev.

13) Hr. Lyder Roed blev 1723 forfl. til Herfølge. Ved Tiltrædelsen i Valløby skrev han i Kirkebogen: „I Jesu Welsignede Navn tiltræder ieg mit Embede ved dette sted. Hendes Durchl. Førstinden af Schlesvig haver Kaldet mig hertill, og forrettede ieg min første Tieneste her den 25. December Anno 1716, som var paa min Herres og Frelsers Fødselsdag.

Mæt Dend, o Gud, som gav mig Brøed
Lad hende aldrig lide Nøed,
Hielp mig at lære, saa ieg kand
Self Kome ind i Himlens Land. — Lyder Roed."

14) Hr. Niels Lund var født i Kjøbenhavn og var gift med Catrine Kirstine Lagesen. Den 23. Aug. 1737 forfl. han til Fruering og Vitved i Aarhus Stift, hvor han døde 25. Febr. 1742. Hans Enke blev begraven i Aarhus Domkirke 30 Decbr. 1750. Hun fødte 10 Børn i Valløby; det første, en Søn Frederik, døbt 8. Sønd. eft. Tr. i Vallø Kirke 1725, lod Dronningen holde over Daaben ved sin Kammerfrøken Marie Sophie Ingenhaugen og Kongen lod staa Fadder ved Kammerjunker Reventlov og Storkantsler Holstejn, ligesom ogsaa Kammerfrøken Anna Susanne v. Osten stod Fadder for Prinsessen.

15) Hr. Hans Jørgen Bang, blev kaldet 12. Maj 1738 og 14. Apr. 1741 af Dronningen forfl. til Slotspræst paa Christiansborg. Han var født 13. Novbr. 1707 og døde som Hofprædikant 24. Juli 1752; gift med Apolone Dorothea Schive, død 1778.

16) Hr. Jens Jacob Hegelund, kaldet 19. Maj 1741,

var født i Fredericia 7. Okt. 1711. 1744 blev han tillige tysk Præst ved Vallø og 1759 Provst, men 22. Decbr. 1760 forfl. til Sognepræst ved Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn og 1763 til Frue Kirke, hvor han døde som Stiftsprovst 18. Marts 1773. — Med sin Hustru Abild Johanne Fjelsted, død 1809, havde han ialt 17 Børn, hvoraf 14 bleve fødte i Valløby, men af hvilke de 7 igjen døde her og ere begravne i Kirken.

17) Hr. Andreas Lindbahl, Kapellan her fra 1753, blev 11. Septbr. 1761 af Abbedissen kaldet til Sognepræst og 1776 forfl. til Haarlev.

18) Hr. Erik Leganger, der var Kantor paa Vallø, blev strax kaldet til Præst her. Han var en Søn af Provsten i Herfølge og født i Norge 1743. 1777 havde han i Valløby Kirke Bryllup med Sophie Hedevig West, der blev gift med Eftermanden. Han døde 21. Januar 1785.

19) Hr. Ludvig Pontoppidan Bøtcher, ligl. Kantor paa Vallø, blev kaldet af Enkedronningen 7. Marts 1785. Han var født i Fredericia 1755 og døde i Maj Maaned 1787.

20) Hr. Jacob Biørnsen, ligl. Kantor paa Vallø, blev kaldet 27. Juli 1787. Han var født i Haderslev 1759, blev Student i Kiel 1775 og i Kjøbenhavn 1781, hvor han næste Aar tog Examen. Den 19. Septbr. 1804 afgik han ved Døden og blev 6 Dage efter begravet nord for Taarnet, men Gravstedet er nu ubekjendt.

21) Hr. Peter Holm, kaldet 2 Novbr. 1804, forfl. til Hellested 15. Decbr. 1809, hvor han døde 30. Sept. 1831, 65 Aar gl. Hans Hustru Adelaide Kirstine Bangert, med hvem han havde 8 Børn, døde paa Juellinge 23. Juni 1856, 90 Aar gl.

22) Hr. Joachim Godske Willemoes, kaldet 23. Febr. 1810, forfl. til Haarlev 1818 og derfra igjen til Herfølge.

23) Hr. Holger Vilhelm Nyholm, kaldet 11. Novbr. 1818, forfl. til Haarlev 1832.

24) Hr. Peter Andreas Plum, kaldet 9. Marts 1832, men alt 7. Juni 1833 forfl. til Spjellerup. Han er født i Vordingborg 15. Decbr. 1797, hvor Faderen var Apotheker. 1825 blev han Adjunkt ved Metropolitanskolen i Kjøbenhavn, hvor han 19. Marts 1826 blev fast ansat og i 1876 fejrede sit 50 Aars Jubilæum som kgl. Embedsmand. I 1842 blev han valgt til Medlem af Præstø Amtsraad; 1848 af Gejstligheden til „de erfarne Mænds" raadslaaende Forsamling; 1850 konstitueret som Herredsprovst i Husum og Kirkeprovst, men fritoges derfor næste Aar og har siden været i Spjellerup. 21. Maj 1851 blev han Ridder af Dbrg. og 25. Marts 1876 Dbrmd. 1826 ægtede han Anna Louise Heger, Datter af kongl. Skuespiller Jens Stephan H., der døde i Valloby 19. Januar 1833, 34 Aar gl.

25) Hr. Christian Peter Gudzon Mynster, kaldet 16. Aug. 1833 og forfl. til Karise 11. Marts 1852, er født i Kjøbenhavn 15. Aug. 1804, Faderen Professor med., Broder til Biskop Mynster. — Han blev gift 1ste Gang 20. Novbr. 1833 med Caroline Elisabeth Rasmussen, f. 1807, død 8. Febr. 1842, 2den Gang 12. Apr. 1845 med Christella Frederikke Lovise Bang, f. 1815, død 10. Maj 1860, Datter af Gehejmeraad Dr. med. Oluf Lundt Bang (f. 27. Juli 1788, død 12. Okt. 1877). Hr. Mynster blev entl. 13. Decbr. 1876 og døde i Kjøbenhavn 6. Novbr. 1877.

26) Hr. Terkel Thaning, kaldet 19. Aug. 1852, forfl. til Hellested 28. Juli 1865, er født i Endersløv 16. Novbr. 1818, Søn af Sognepræst Nr. 16, blev theol. Kandidat 1844 og deltog som Frivillig i den første slesvigske Krig, hvor han blev Løjtnant i Krigsreserven, var derefter et Par Aar Lærer i Søetatens Drengeskole i Kjøbenhavn. Den 22. Aug. 1865 blev han Provst for Bjeverskov, Stevns og Faxe

Herreder og den 28. Jan. 1876 Ridder af Dbrg. 17. Jan. 1852 ægtede han Johanne Lovise Caroline Hovitz, fødd paa Klintholm 1. Decbr. 1823, Datter af Justitsraad H., Godsforvalter ved Vemmetofte.

27) Hr. Ole Jørgen Sadolin, kaldet 1. Novbr. 1865, er født 14. Okt. 1826 i Nørbæk ved Randers, hvor Faderen var Præst. 1859 blev han residerende Kapellan paa Fredensborg, hvorfra han forfl. hertil. — 31. Aug. 1860 ægtede han Luise Susette Emilie Marcussen, f. i Helsingør 4. Novbr. 1838.

Vallø henhører i kommunal Henseende under Valløby Sogn og foruden Slottet findes her Lade- eller Borggaarden samt en brolagt Gade med Boliger for Stiftsskriveren, Stiftspræsten, Stiftslægen, Gartneren, Kantoren og Betjentene samt et Gjæstgiversted med Bageri. I de senere Aar er i Skoven nord for Vallø opført en smuk grundmuret Bolig for Stiftsforvalteren, kaldet „Skovhuset", og vest for Kirkegaarden en Bolig for Enker efter Stiftets Underbetjente og andre, kaldet „Caroline-Stiftelsen".

Vallø Ladegaard, der har et Tilliggende af 363½ Td. Land med 53½ Td. Hartkorn, ligger tæt østen for Slotsbygningerne og er ligesom disse omgiven af Grave. Vaaningshuset, der beboes af Forpagteren, er gjenopført, efter en Brand 23. Apr. 1854, af Bindingsværk, og de øvrige Bygninger med Undtagelse af Kostalden ere ligeledes Bindingsværk. Nogle af Bygningerne ere meget gamle, men det er uvist, om de kunne skrive sig fra 1634, da Christian IV „ved øverste Tømmermand Hans Ochmøller lod opføre den store ny Korn- og Fæ-Lade paa Vallø."

Vallø Stift har siden Oprettelsen udgjort en egen Menighed og Kirken er et Kapel i Slotsbygningens nordre Fløj. I 1718 blev der først indrettet en Kirke i den sydlige ældste Fløj af Slottet, hvor der endnu er Spor deraf i en

gl. Kirkedør, men 1723 blev den indrettet, hvor den nu er. Kapellet er 58 Fod langt, 27 Fod bredt og 12 Fod højt med fladt Loft, forsynet med rige Dekorationer, saaledes i de fire Hjørner Evangelisterne med Emblemer. Altertavlen forestiller den hellige Nadvere, vistnok uden Kunstværd. Alterklædet er særdeles smukt udsyet Silketøj, Midtpartiet af rødt Fløjl, hvori med Guldmor er broderet det danske Vaaben. Kalk og Disk, af Sølv og stærkt forgyldte, ere meget svære; paa dem findes ligl. det danske Vaaben og Aarstallet 1742. Ved Alteret findes to Christusfigurer, en paa hver Side, og Prædikestolen er omgiven af 4 Englefigurer. Døbefonden er udskaaret Arbejde med forgyldt Fod. Stolestaderne ere forsynede med rigt udskaaret Billedskjærerarbejde, der ogsaa findes paa Forsiden af Damestolen, som er anbragt længst borte fra Alteret. Ifølge Reskript af 26. Juni 1740 benævnes Kapellet Slotskirke.

Kirkegaarden ligger henved 300 Al. vest for Slottet; den er en smuk indhegnet Plads, lidt over 70 Alen i Firkant med en stor Jernport mod Nordsiden. Her blev i 1876 opført et smukt lille Begravelseskapel.

Af Mærkeligheder ville vi anføre en ældre Gravsten, der, uvist hvorledes, maa væreført fra Kjøge Kirkegaard hertil. Stenens 4 Hjørner ere prydede med Evangelisternes Symboler og Indskriften delt i 2 Afdelinger med to Hjerter eller Vaabner nederst. Øverst læses: „Her liger begrafven erlig Mand Peder Pederson, som var Borgmester Peder Pedersons Søn i Kiøge, som døde 29 April A° 1591, og lefvede med erlig Qvinde Boel Hansdaatter i 13 Aar og aflede en Søn som og liger her begraven, døde 29 Juli A° 1592.“ Nederst staar: „Her liger begrafven erlig og gudfrygtig Qvinde Boel Hansdaatter, som var Anders Frandtzens Raadmans Hustru, som lefvit med hanem efter salig Peder Persøs Død og Afgang udi 9 Aar og aflit de sam-

men 5 Pigeborn og en Drenge Barn og døde hun den 23 Novembr. A° 1601."

I det sydøstre Hjørne er en med Jerngitter indhegnet Gravplads med en trappeformet Sokkel af Kampestén, ovenpaa hvilken et Gravminde af hvidt Marmor i Form af en afbrudt Træstamme med en Laurbærkrans. Ovenover staar et S M (ɔ: Sophie Magdalene, Stiftets 3die Abbedisse, S. 178) og derunder:

„Vidn tause Minde om, Hvor hun var god og from,
Der i et Øjeblik Fra os til Himlen gik."

Mod Øst:

„Født til Marges Glæde den 22. Marts 1746
Død til Fleres Sorg den 21. Marts 1810."

Tæt herved op ad Muren har den sidstafdøde Dekanesse, Grevinde Schmettau (S. 181) sit Hvilested.

En meget stor utildannet Kampesten med Indskrift viser, at her har Staldmester, Kammerherre Frederik Anton Adam v. d. Maase, død 1821, med Hustru og flere af Familien deres Hvilested. — Desuden findes der Gravminder over en Del Stiftsdamer og andre, der ere døde paa Slottet og begravne her, samt over Statsminister, Gehejmeraad Frederik Moltke, Ridder af Elefanten m. m., f. 18. Jan. 1754, død 4. Juli 1836 og Kammerjunker C. F. F. D. Rømer, f. 14. Aug. 1802, død 10. Juli 1848, der begge boede i Kavalerboligen ved Vallø.

Præster. Indtil 1738 var Sognepræsten i Valløby tillige Præst ved Vallø Kirke, men fra Klostrets Oprettelse blev der ansat en tysk Stiftspræst, hvorimod Sognepræsten i Valløby fremdeles skulde være anden eller dansk Præst. I 1744 blev dog Hr. Hegelund i Valløby tillige tysk Præst ved Vallø Kirke, og fra hans Forflyttelse 1760 beskikkedes en egen dansk og tysk Præst, der ikke stod i noget Forhold til Valløby Sogn, men lønnes alene af Stiftet.

1) Hr. Johann August Seydlitz, født i Sachsen, blev

tysk Præst ved Klostrets Oprettelse, men 17. Novbr. s. A. kaldet til tysk Hofprædikant i Kjøbenhavn, hvor han døde 1751.

2) Hr. Hermann Schwartz, kaldet af Dronningen til tysk Præst 19. Maj 1739, blev 2. Juni 1744 forfl. til Køthen.

3) Hr. Hegelund (se Valløby) fra 1744 til 1760.

4) Hr. Kraglund, Præst i Lidemark, blev 13. Juli 1761 kaldet af Abbedissen, forfl. til Højelse 1770 og derfra til Herfølge.

5) Hr. Hans Pontoppidan, kaldet af Abbedissen 19. Marts 1770, var født 10. Okt. 1730 i Torkildstrup paa Falster, hvor Faderen, der døde som Dr. theol. og Stiftsprovst i Aarhus 1765, dengang var Præst. — 1758 blev han Præst i Dalby og Tureby, hvorfra han kom til Vallø. 26. Marts 1777 forfl. han til Rønne, 1785 til Frederiksberg og 1787 til Idestrup paa Falster, hvor han døde som Konsistorialraad og Provst den 28. Juni 1802. Hans Hustru Anne Catrine Michaelsen døde 1792, 51 Aar gl.

6) Hr. Andreas Wøldike, kaldet af Abbedissen 20. Maj 1777, var født i Haderslev 27. Januar 1752, hvor Faderen var Sognepræst og Provst. Den 19. Jan. 1787 forfl. han til Slotspræst paa Kronborg, derfra 1789 til Storehedinge, hvor han døde 29. Decbr. 1836. Hans første Hustru var Anna Hedvig Olesdatter (f. 8. Jan. 1751, død 16. Okt. 1788), Datter af Fiskemester Ole Jacobsen i Rungsted. (Det var hende, der meget ofrede sig for Digterens Evalds Pleje og vandt hans Hjerte). Hans 2den Hustru Anna Christiane Bræstrup døde 1809 og den 3die Dorothea Langemack døde 1846.

7) Hr. Iver de Hemmer, kaldet af Abbedissen og Provisorerne 31. Aug. 1787, var født i Aalborg 6. Decbr. 1757, hvor Faderen var Rektor. Siden 11. Marts 1785 havde

han været Sognepræst i Højelse og da Embedet paa Vallø var mindre, maatte Eftermanden i Højelse Hr. Kruuse forpligte sig til at svare ham 100 Rd. aarlig, indtil han fik bedre Kald. Han fik 31. Juli 1815 Rang med Hofpræster og døde her 20. Okt. 1823. Hans Hustru Johanne Ørslev døde 1849.

8) Hr. Frederik Bagger Tauber, der fik kongelig Udnævnelse 1. Jan. 1824, var født i Odense 23. Sept. 1786, hvor Faderen Dr. theol. Johan Henrik T. (f. 7. Sept. 1743, død i Roskilde 26. Jan. 1816) den Gang var Rektor. Han var først Adjunkt i Aalborg, derefter fra 1816 Kapellan hos Provst Bogh i Herfølge, hvorfra han blev kaldet til Vallø. Den 23. Febr. 1839 forfl. til Sognepræst i Ejby, fra hvilket Embede han entlediges 14. Novbr. 1860, og døde paa Lille Rosenborg i Frederiksberg Sogn den 24. Juni 1866. Han fik 1838 Rang med Kjøbenhavns Sognepræster, var gift to Gange, først med Megdola Catrine Bogh af Herfølge, død 1831, og derefter med Vilhelmine Staahl, død 1874. — En Søn af første Ægteskab Johannes Henrik Georg T., f. paa Vallø 9 Decbr. 1827, Kandidat i Statsvidenskaben, har siden 1869 været Medlem af Rigsdagens Folkething og er for Tiden tillige Redaktør af „Sorø Amtstidende."

9) Hr. Hans Peter Ingerslev Storm, tidligere Stiftskantor og den Gang Præst i Haudrup, blev 13. Apr. 1838 kaldet hertil, men 1858 forfl. til Herfølge.

10) Hr. Edvard Hanning West blev kaldet 15. Okt. 1858. Han var født i Kjøbenhavn 2. Jan. 1808, blev 1836 Sognepræst i Nørre-Næraa i Fyen, 1844 forfl. til Krogsbølle og 1853 til Næstved, hvorfra han kom hertil. Uden foregaaende Sygdom døde han pludselig paa en Hjemrejse fra Kjøge 25. Maj 1866. Hans Enke Adelaide Eugenie v. Hemert lever i Kjøbenhavn.

11) Hr. Rudolph Emil Scharling, nuværende Stiftspræst, kaldet 17. Aug. 1866, er født i Kjøbenhavn 13. Septbr. 1822, blev 3. Febr. 1860 Sognepræst i Borup ved Randers og derfra forfl. til Vallø. Gift 30. Okt. 1860 med Pouline Frederikke Marie Holm, f. 10. Apr. 1826, Datter af Etatsraad Chr. Fred. H., Deputeret for Finantserne.

Stiftskantorer. 1) Johannes Monrad, kaldet 14. Maj 1738, blev forfl. til Skjelskør 1742 og døde som Præst i sin Fødeby Tømmerup ved Holbæk 24. Marts 1772. 2) Dalvitz er ubekjendt. 3) A. N. Ryge blev Kantor 14. Juli 1753 og 8 Aar efter Præst i Lidemark. 4) Qvist er ligel. ubekjendt. 5) Laurits Muus blev ansat 1766 og 6. Marts 1771 forfl. til Præst i Haudrup, hvor han døde 15. Apr. 1774. 6) E. Leganger blev efter 5 Aars Forløb Præst i Valløby. 7) A. Zoffmann var her fra 1776 til 1784, da han blev Præst i Enderslev. 8) L. P. Bøtcher fra 1784 til 1785 og 9) J. Biørnsen til 1787 bleve begge Præster i Valløby. 10) Hans Adolf Kynde fra 1787 til 6. Novbr. 1794, da han forfl. til Præst i Haudrup, hvor han døde 4. Maj 1809. 11) Johan Frederik Gotlieb Lund var derefter Kantor i 31 Aar og døde 12. Jan. 1826, 53 Aar gl. 15) Ludvig Ferdinand Luplau, kaldet 23. Juli 1826, var født i Kolding 26. Juli 1800, blev den 9. Juli 1828 Præst i Vester-Ulslev paa Laaland, hvorfra han 1831 forfl. til Dalby og Tureby, hvor han døde 16. Decbr. 1837. Som Præst var han meget yndet og har udgivet en Samling Prædikener til alle Aarets Søn- og Helligdage, hvoraf 3die Udgave, der indeholder hans Levnetsbeskrivelse, udkom 1862. 13) H. P. J. Storm fra 1828 til 1832. 14) Hans Peter Johan Lyngbye døde efter at have været Kantor i 2 Aar meget pludselig den 12. Aug. 1834. Hans Enke Ide Monrath blev gift med nuværende Etatsraad Emil Zeuthen Svitzer i Kjøbenhavn. 15) Jens Friis, født 25. Jan.

1803 i Nordby paa Fanø, blev efter 5 Aars Forløb 11. Maj 1839 Præst i Haudrup, entlediget 12. Septbr. 1368 og døde i Kjøbenhavn 12. Okt. 1873. 16) F. Sch. Müller, fra 1839 til 1846, blev Præst i Enderslev. 17) Nicolaj Emil Engell, født i Kjøge 21. Decbr. 1812, blev 1833 Seminarist fra Jonstrup, var derefter Lærer i Høsten, i Valløby og tilsidst i Spjellerup. I 1849 tog han theol. Embedsexamen og den 17. Novbr. 1850 tiltraadte han Embedet som Præst for Adsbøl og Graasten i Slesvig, hvor han døde 17. Apr. 1861. Han interesserede sig meget for Psalmebogssagen og udgav i 1854 „Psalmebog til Opbyggelse i Kirken, Skolen og Hjemmet." 18) Niels Andersen, kaldet til Kantor 13. Novbr. 1850, var født 29. Juli 1811 i Valore, Ejby Sogn, hvor Faderen Anders Jensen var Husmand, 1832 Seminarist fra Jonstrup og derefter Lærer i Tessebølle, tog 1851 theol. Embedsexamen og forfl. 28. Decbr. 1860 til resid. Kapellan og 1ste Lærer i Kolding, hvor han døde 22. Okt. 1871. 19) Frederik Adolf Knudsen var født 1825, blev Student 1844 og theol. Kandidat 1857. Ved Krigens Udbrud i 1863 forlod han foreløbig sin Stilling som Kantor her for ligesom i 1848—50 at deltage som Frivillig i Armeen og efter Krigens Ophør opgav han den fuldstændig, rejste til Slesvig, hvor han i 1869, trods mange Hindringer, fik aabnet en dansk Folkehøjskole i Sandbjerg. Han maatte efter kort Tids Forløb paa Grund af Brystsygdom opgive Skolen og døde i Kjøbenhavn den 5. Febr. 1873. 20) Adolf Johannes Lund er siden 1. Okt. 1865 Stiftskantor; han er født i Storehedinge den 2. Maj 1843 og blev i 1863 dimitteret som Seminarist fra Blaagaard.

Taarnby Sogn

er Annex til Valløby og har rimeligvis været det siden Reformationen, skjønt Sognepræsten i 1738 i en Indberetning melder, at det er sagt ham af gamle Mænd, at Præstegaarden i ældre Tider laa i Taarnby og havde 16 Tdr. Skyld.

Til Sognet hører kun Byen Store-Taarnby, hvis Navn tidligere har været skreven Thornbymaglæ eller Tornby. Arealet udgjør 1113 Tdr. Land med 127 Tdr. Hartkorn.

I Midten af det 14de Aarhundrede ejede Claus Fos en Gaard og et halvt Boel i Byen, som efter hans Død af hans Broder Tydykin Fos af Rythæ i Laaland den 26de Novbr. 1350 tilskødedes Kong Valdemar Atterdag for ti Mark Sølv. Han selv og hans Svogre Jens og Sten Basse hang deres Segl for Dokumentet (Suhm Danm. Hist. 13 Del, 329). 1527 var der en Gaard, der brugtes af Jep Drochen, som skulde præstere „tre dages arbeth til Gyssel-feld om høsthen." — I 1657 var der i Byen 17 hele og 4 halve Gaarde, samt 10 Huse, der alt hørte til Vallø, og desuden en lille Bolig, som er Kannikegods, senere kaldet „de Højlærdes Gods", hvilket Hus endnu hører under Universitetet. For Tiden er der i Sognet 19 Gaarde og 50 Huse, hvoraf Halvdelen uden Jord. Næsten alt Godset er Arvefæste. Folketallet i 1870 var 397, men i 1801 kun 242.

I Sognets nordvestlige Side findes en ualmindelig høj og toppet Sandbakke med en større Kæmpehøj paa 6 a 7 Alen, over 80 Fod i Tvermaal, kaldet Braneshøj eller Ranesbakke, hvorfra haves en vid Udsigt (Kjøbenhavn, Roskilde og Møens Klint). Nær derved har ligger flere

Høje, som dog nu næsten alle ere jevnede. I en af disse, Lille-Rane, fandtes for en Snes Aar siden forskjellige mindre Gjenstande, deriblandt en Guld Fingerring og en lille Broncedolk. I 1837 fandtes paa en lille lavtliggende Mark, Matr. Nr. 22, en stor Del gamle Sølvmønter.

I Byen skal der efter Traditionen i ældre Tid have staaet et Kloster. Navnet „Klostret“ paa et Stykke Havejord tæt nord for Kirken tyder ogsaa hen herpaa. Ved Gravning paa Stedet har man fundet Murbrokker og Levninger af en Bygning.

Den ældre Landevej fra Kjøge til Præstø gaar igjennem Byen tæt forbi Kirken. Nord for denne laa tidligere en Kro, hvilket bekræftes af et Dokument, udstedt af Rentekammeret den 10de Febr. 1741 til Abbedissen paa Vallø, hvor det efter hendes Forslag allernaadigst bevilges, at der „fremdeles maa holdes Kro eller Værtshus i de under Vallø Stift beliggende Byer Herfølge, Lellinge, Lidemark og Store-Taarnby.“ Sagnet beretter om denne Kro, at medens Lars Dam omtrent 1750 boede her, kom en Rejsende ridende hertil paa en graasprængt Hest, men baade Rytter og Hest forsvandt pludselig, uden at nogen vidste, hvor de bleve af. Det antoges, at Manden var bragt af Dage ved et Overfald og nedgravet under en stor Sten i den søndre Længde af Gaarden tæt op til Kirkegaarden. Da Bygningen i 1864, paa Grund af Kirkegaardens Udvidelse, nedreves, fandtes virkelig et Skelet siddende paa Hug under Stenen, men dette skriver sig sandsynligvis fra en ældgammel Begravelse paa Stedet og Stenen har sikkert været en Overligger, saa at heri ikke bør søges nogen Forbindelse med nævnte Overfald paa den Rejsende.

Kirken ligger paa en mindre Højning og skjønnes opført af forskjellige Gange. Til den ældste Kirke er der først føjet en Forlængelse mod Øst af samme Bredde som det

gamle Skib eller Langhus, derefter er Taarnet tilbygget, senere Vaabenhuset og tilsidst Sakristiet, i hvilke Dele Grundstenene sidde højt oppe i Muren. Taarnet og Vaabenhuset ere byggede af røde Mursten, men det Øvrige tildels af Kridtsten. Sakristiet er opført med Bælter af Kridt- og Mursten, hvorimellem sees enkelte ornamenterede og glasserede Sten. Gavlene ere aftrappede med Blindinger og Langhuset er nu forsynet med nyere Vinduer, dog kan Pladsen for enkelte af de ældre Vinduer endnu sees. Kirkens Indre, der er 60 Fod langt og 17 Fod bredt, dækkes af 4 Krydshvælvinger. Altertavlen er fra Renæssancetiden, egetræmalet og forgyldt, med Søjler, hvorimellem Felter med Bibelsprog, men intet Billede. Efter Kirkebogen fandtes 1708 „en Altertafle med half Himmel ofver og Adelige Vaaben paa. Taflen i sig self med forgyldte og forsølfvet Bogstafver.“ Desuden fandtes her et kostbart Alterklæde „af rødt og blaat blommet Atlas med Sølfspitser“ og en Messehagel „af rødt blommet Atlas og brede Sølfgaloner udi et Kaars“, begge Dele forærede 1701 af Christen Skeel og Frue. Kalken er særdeles smuk, sølvforgyldt med latinsk Indskrift og paa Foden et Krucifix mellem Marie og Johannes. Den er tilligemed Disken forsynet med Rosenkrantzernes Vaaben og Bogstaverne F. B. R. K. samt Aarstallet 1587, hvoraf sees, at den er givet af Fru Birgitte Rosenkrantz. Døbefonden af Granit uden Ornamenter med et Messingbækken (Mariæ Bebudelse omgiven af springende Hjorte). Saavel Prædikestol som Pulpitur og Stolestader ere fra en nyere Tid, og for en halv Snes Aar siden er Kirkens Indre underkastet en større Restauration.

Haarlev Sogn.

Det har forhen været antaget, at Navnet havde sin Oprindelse fra Hother eller Hødur, der menes at være begraven

i den paa Kirkegaarden værende Høj og at Byen derefter var kaldt Hotterslof. Da Navnet imidlertid i ældre Tider blev skrevet Hornlewe, Hornleffwæ og først senere Haarløffue, kan det næppe have sin Oprindelse fra eller staa i Forbindelse med Kong Hother.

Sognet bestaaer af Byerne Haarlev med Overdrev, LilleLinde (Lindhæ Lithlæ), Lystrup (Lyutsthorp), Ammerup (Ammæthorp) og Lille-Taarnby (Thornbylille). Dets Areal er 2786 Tdr. Land med 330 Tdr. Hartkorn.

Efter Sognepræstens Indberetning i 1657 ejede Kronen 21 af de 27 Helgaarde, 3 af de 6 Halvgaarde og alle 14 Gaardsæder eller Fjerdingsgaarde, ligesom de i Sognet værende Gadehuse. Af andre Ejere nævnes Fru Kirsten Munk $2^1/_2$ Gaard, Peder Vibe $2^1/_2$ Gaard, Gregers Krabbes Børn 1 Gaard, Knud Ulfeld $^1/_2$ og Aage Budde 1 Gaard. Nu findes i Sognet 45 Gaarde, 1 Kro og 2 Møller samt henved 70 Huse, hvoraf omtrent Halvdelen uden Jord. Folketallet udgjør 806 Personer, i 1801 var der 508.

I Midten af det 13de Aarhundrede tilhørte Sognet en Slægtning af Skjalm Hvide, Grevinde Ingerd, der havde været gift med den rige tyske Greve Conrad von Regenstejn. Blandt andet Gods skjænkede hun ved et Gavebrev af 1ste Aug. 1256 St. Clara Nonnekloster i Roskilde Byerne „Horlef med 2de Møller, Lyndelille, Jætneslev (Enderslev), Aggethorp (Aggerup), Lyustorp, Ammætorp og Thornbylille“, men hendes nærmeste Arvinger vare ikke tilfredse hermed, uagtet Dokumentet var udfærdiget i Erkebisp Jacob Erlandsens Nærværelse, og ved Kong Christoffer I's Mægling og Brev af 8de Juli 1257 maatte Ingerd igjen overlade til sin Fætter Johannes Johansen samt dennes Svoger Andreas Pincernæ det Gods, hun forhen havde givet Klostret, men hun døde 2 Aar efter (Daugaard, Danske Klostre 175 og Behrmann, Roskilde 194).

Sognet er i det hele rigt paa Gravhøje fra Oldtiden og næppe — siger Professor Rasmus Nyerup i Skandinavisk Literatur Selskabs Skrifter 5. Aarg. — kan noget Sted i Danmark af lige Størrelse lignes derved. Paa de flade Marker mellem Tryggevælde og Haarlev har der saaledes været en halv Snes anselige Høje foruden Højen paa Kirkegaarden, Kieshøj og Maglehøj med flere paa Lille Taarnby Mark. En af Højene paa Haarlev Mark, Bavnehøj (forøvrigt et almindeligt Navn paa flere større Høje, hvor man i Krigstid tændte Bavnen), fandtes af Nyerup at være 12 Al. høj, oventil 40 og nedentil 190 Al. i Omkreds. Kieshøjen (nævnt S. 16) er forsvunden for 30 Aar siden og der pløjes nu hen over Stedet, hvor den laa. Denne Høj var især Gjenstand for Professor N.s Undersøgelse i 1809, idet en halv Snes Mand under hans Tilsyn i 3 Dage arbejdede derpaa uden dog at finde noget. I det hele har Udbyttet fra Højene i Sognet været ringe.

Ved Haarlev By har der i ældre Tid ligget en større Gaard eller betydelige Bygninger, opført paa Hvælvinger, hvoraf der er fundet tydelige Spor. Om denne Bygning kan have været det ældste Tryggevælde, som det er antaget (Burm. Becker, gl. Borge 3. Del), lade vi uafgjort, men ældre Efterretninger synes at tyde paa, at saavel Tryggevælde Slot som Herregaard har ligget i Karise Sogn, omtrent paa den nuværende Plads.

Kirken. Hvad der almindelig antages, at Forfædrene, da de vare blevne Christne, byggede deres Kirker paa saadanne Steder, hvor Oldtidens Folk havde samlet sig paa Thing- eller Offersteder og hvilke der fra gammel Tid næredes Ærefrygt for som hellige Steder, det synes at finde Bekræftelse ved Valget af Stedet, hvor Haarlev Kirke er opført, idet der netop paa selve Kirkegaarden lige øst for Kirken findes en anselig Gravhøj af Størrelse som den foran nævnte

Bavnehøj. Højen er bleven kaldt Kongshøj, fordi der menes, at Kong Hother er begraven her. Provst Leganger siger for 100 Aar siden om denne Høj: „Den er ovenpaa jævnet, saa at vel 100 Mennesker kan magelig rummes derpaa. Den har og havt sin rigtige Opgang paa den søndre Side, og nogle store Sten ligge tilbage paa den, som ikke har kunnet bruges til Kirkens Indhegning. Alt hvad som har kunnet tjene til Kirkens Bygning og Fortogets Indhegning er dertil anvendt, baade fra denne og fra de andre Høje, ligesom allevegne, hvor de gamle Monumenter fandtes." (Hofm. Fund. 8, 339). Ligesom Hr. Leganger havde stor Forkjærlighed for Højen og efter ældre Folks Sigende tilbragte mangen Time paa den, saaledes har Stedets nuværende Præst istandsat den meget smukt for at bevare den som et værdigt Oldtidsminde.

Den ældre Del af Kirken skriver sig rimeligvis fra Midten af det 14de Aarhundrede, samtidig med Højerup Kirke i Stevns, der blev bygget 1357 (Aarb. for Oldkyndighed 1870, 159). Den er bygget af Kridtsten fra Stevns Klint med Udfyldning af Kamp, Flint og Kalk mellem Murene, og den er et smukt og velbevaret Exempel paa den romanske Kridtstenskirke, der paa Grund af sin anselige Størrelse og en Rigdom i Udstyrelsen fortjener, at der skjænkes den særlig Opmærksomhed. Oprindelig har den ældre Kirkes Vestende baaret et Taarn eller dannet en fra den øvrige Kirke afsluttet Hal, men senere i en gothisk Tid har man tilbygget det temmelig høje Taarn samt Vaabenhuset mod Syd og Sakristiet mod Nord, rimeligvis til forskjellige Tider. Taarnet er udadtil bygget af Bælter af Kridtsten og røde Mursten, indadtil væsentlig af Kridtsten alene. De store Grundstene rage højt op i Muren. Skibet har buet Gibsloft (Tøndehvælving), hvorimod der i Taarnet og Choret findes rundbuede Krydshvælvinger. Vinduerne ere fra en nyere Tid,

men der er endnu Spor af de oprindelige. Hovedindgangen er fra Syd gjennem Vaabenhuset, men der findes ogsaa Indgang fra Nord gjennem Sakristiet. Øst for denne Dør findes udvendig anbragt i Kridtsten en Runeindskrift saaledes: „Hr. Leganger lod her begrave sin Datter Anna Sylvia, og satte Træer over hendes Grav". (Hun døde 3. Decbr. 1773). Nedenunder staar i det hebraiske Sprog: „Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet." Maleriet paa Altertavlen forestiller Hyrdernes Tilbedelse. Kirkens hellige Kar bleve i 1658 bortrøvede af de svenske Ryttere, der holdt ilde Hus baade i Kirken og i Byen. Den nuværende Kalk har Indskriften: „Anno 1685. Den 10de November loed Her. Knud. Christen. Søn. Døis. oc Maren Ibs. Datter Kirchens Kalch och Disch. omgiøre oc forbedre. paa. deris egen Bekostning. Soli deo Gloria." (ɔ: Gud alene Æren). Disk uden Ornamenter og ny Sølvæske. Døbefonten er af Sandsten fra en nyere Tid og har Tinfad. Prædikestol og Stolestader ere forsynede med Udskjæringer; den øverste Stol paa hver Side har Christian IV's kronede Navnetræk og derunder to Vaabenskjolde, Sigvard Urnes og Frues.

I Kirken findes nu ingen Ligstene, men der har tidligere været Stene over Georgius Matthæi Vittenbergsis, Skriver paa Tryggevælde, døde 1595; Barnet Jesper Clausen, født i Tryggevælde Mølle, død 1633; Søren Sørensen, som tjente Ridefoged Henrik Madsen paa Tryggevælde, død 1645, samt Ritmester Nicolaj Gudes Frue Margrete Agnette Schytte, død 1704, hvilke altsaa ere begravne i Kirken. Udenfor Vaabenhusets Væg staar en ældre Granit-Ligsten med en latinsk, tildels udslidt Indskrift, som er lagt over Provst og Sognepræst Mogens Lauritsen, altsaa ogsaa begravet i Kirken.

I Taarnet findes Uhr og to nyere Klokker, men tidligere

var der en Klokke fra 1626, der vejede 7 Skippund og i 1758 omstøbtes til 2 Klokker.

Præster. 1476 nævnes Hr. Corth Monssen at have beseglet et Dokument til St. Catharines Alter i Kjøge Kirke. Efter Reformationen kjendes 1) Hr. Jeppe . . .

2) Hr. Mogens Lauritsen nævnes 1580 som Lejer af en af Universitetets Gaarde paa Nørregade i Kjøbenhavn. (Ny kirkeh. Saml. 6, 620). Han blev 1587 Provst og døde efter Gravstenen 7. Juni 1593.

3) Hr. Samuel Schrøder, vistnok Medhjælper fra 1580, deltog i den udvalgte Prins Christians Hylding 1610; hans Dødsaar er ubekjendt. 3 Sønner bleve Magistre og Præster. Albert døde som Præst i Snesere og Provst i Baarse Herred 1670; Hans som Præst ved Domkirken i Bergen 1647 og Daniel som Præst i Bavelse 1649.

4) Mag. Anders Frandsen Bruun (Stamfader til Familien Nordam) var Præst her 1616 og nævnes 1622 som Knud Urnes Sjælesørger paa Tryggevælde (B. Becker gl. Borge 3. D.). 1638 var han som Provst udvalgt til at møde ved Herredagen i Odense; han døde 1640. 2 Sønner foruden Eftermanden her bleve Præster. Frants i Ondløse, forfl. til Laaland; Holger i Kundby, døde 1681 og

5) Hr. Hans Bruun ægtede 1654 Judithe Engberg, Datter af Provst Jesper E. i Stubbekjøbing, Stamfader til Familien Engberg. I Hr. Bruuns Embedstid huserede Svenskerne slemt i Præstegaarden, afbrændte Annexgaarden m. v. Han døde omtr. 1671.

6) Hr. Knud Christensen Does havde siden 1665 været Præst i Vesteregede, kaldet hertil 26. April 1671, blev Provst 1689 og døde 1692.

7) Mag. Peder Hansen Krog, kaldet 6te Maj 1692, blev tillige Provst, men døde 1696.

8) Mag. Clemen Schmidt, kaldet 16. Maj 1696, var

født i Skanderborg 2. Febr. 1670, blev Provst 1709 og 26. Oktbr. 1716 forfl. til Bifkop i Bergen, hvor han døde 26. Decbr. 1723. Han udmærkede sig ved stor Veltalenhed og Nidkjærhed.

9) Hr. Niels Janson, kom fra Valløby, var tillige Provst og døde 1727, samme Aar som hans Hustru.

10) Hr. Casper Lemmviig kom fra Endersleo 2. Maj 1727. Han var født 1692 i Lidemark og gift med Formandens Datter i Endersleo Barbara Lend. Han døde 1732.

11) Hr. Johan Samuel Mentzer, kaldet 25. Juli 1732, blev 19. Marts 1734 forfl. til Præst ved Lellinge Kloster og Sogn og derfra igjen 1738 til Kvislemark, hvor han døde som Konsistorialraad 7. Decbr. 1755, 52 Aar gl.

12) Hr. Samuel Steenlos, kaldet hertil samme Dag, som Formanden forflyttedes, var født 8. Oktbr. 1704. Han var gift med Drude Margrete Brinch, som efter hans Død giftede sig med Præsten Bircherod i Højelse. Han døde 1743. En Søn Frederik døde 1787 som Præst i Udby, Holbæk Amt.

13) Hr. Jørgen Fog blev 1743 kaldet af Dronningen, der ved kgl. Reskript fik paabudt Bifkoppen at meddele Kollats paa Kaldsbrevet uden kongl. Konfirmation. Han var født 1713 i Guldager ved Varde og havde fra 1738 været Kateket ved Holmens Kirke, fra 1740 Præst ved Trondhjems Hospital, og blev efter at have været Præst i Haarlev i 7 Aar den 12. Juni 1750 forfl. til Højelse, hvor han døde 10. Novbr. 1769. — 1760 giftede han sig med Edel Catrine Lemvig, der blev Moder til 2 Sønner, som bleve Præster. Søren Lemvig F. døde i Idestrup paa Falster 4. Aug. 1819 og Rasmus F. i Kjøge den 6. Aug. 1817.

14) Hr. Nicolaj Leganger, kaldtes hertil 24. Juli 1750, blev 1776 forfl. til Herfølge.

15) Hr. Andreas Linddahl, som kom fra Valløby, var født

1726 i Kjøbenhavn. Han var først gift med Frederikke Dorthea Borch, død 1779, og derefter med Ellen Catrine Rasmussen. Han blev begr. 26. Septbr. 1783.

16) Hr. Jens Bille kom fra Enderslev, var født i Kjøbenhavn 1729, gift med Maren Møller og døde 26. Aug. 1795 (efter Kbg. Wiberg har 28. Juni).

17) Hr. Peter Lorentz Wulff kom ligeledes fra Enderslev, var født i Næstved 3. Septb. 1749. Hans første Hustru var Mariane Saxtorph, død 1801, Datter af Sognepræst Peter S. ved Nicolaj Kirke og hans anden Hustru Birgitte Birchedal, død 17. April 1858, Datter af Degn Lars B. i Hammer. Han døde 22. Juli 1818.

18) Hr. Willemoes kom fra Valløby og blev 1831 forfl. til Herfølge.

19) Hr. Holger Vilhelm Nyholm kaldet hertil fra Valløby 1. Febr. 1832. Han er født i Søllerød 18 Novbr. 1792, blev først Adjunkt i Frederiksborg, i 11 Aar Præst i Valløby og i 14 Aar her i Haarlev, forfl. 30. Maj 1846 til Højelse, hvor han entlediges 22. Jan. 1873; han boer nu i Kjøbenhavn. Ved sit 50 Aars Jubilæum blev han 2. Novbr. 1868 Ridder af Dbrg. 28. Maj 1819 ægtede han sit Søskendebarn Georgine Vilhelmine Nyholm, død 1872. En Søn Lars Christian Christoffer N. er nu Præst i Frørup i Fyen og Georg Vilhelm N. er Skoleinspektør i Kjøbenhavn.

20) Hr. Carl Diderik Lorentz Würtzen kom fra Enderslev, var født i Kjøbenhavn 5. April 1799. Den 21. Febr. 1868 blev han entlediget og døde i Kjøbenhavn 2. Juni 1871. Hans Enke Emilie Henriette West, født 10. Jan. 1803, skjænkede ved Gavebrev, der 20. Maj 1875 blev kongelig bekræftet, 2000 Kroner i kongl. Obligationer til et Legat, hvis Renter aarlig skulle uddeles med 20 Kr. til hver af 4

trængende Konfirmander i Haarlev-Himlingøje og Enderslev-Vraaby Pastorater.

21) Hr. Theodor Sextus Kühnel, kaldet 27. Maj 1868, er født i Nyborg 3. Febr. 1813. Han var først Institutbestyrer i Randers, blev 9. Decbr. 1841 Kateket i Lemvig, 10. Jan. 1846 Præst i Sæby, 7. Jan. 1853 forfl. til Ulsnæs, Flensborg Provsti og 24. Maj 1862 til Farup ved Ribe, hvorfra han forfl. hertil. 14. Oktbr. 1837 ægtede han i Randers Betzy Larsen, født 31. Jan. 1812. Hr. Kühnel var valgt til Folkethingsmand for Ribe Amts 3. Kreds i 1864 og 1866.

Himlingøje Sogn.

Navnet er tidligere skrevet Hymlingøwæ og Himlingøffue, dog ogsaa Himmlingehøj og Hiemblinggrøfve (Hofm. Fund 1, 22). Det har rimeligvis sin Oprindelse fra de mange Høje og burde altsaa rettest skrives Himlinghøj eller Himmelhøje.

I Sognet, der er Annex til Haarlev, er der kun Byen af samme Navn, som efter Indberetningen i 1657 havde 16 hele og 4 halve Gaarde samt 13 Gadehuse. Nu er der 20 Gaarde samt det dobbelte Antal Huse, hvoraf Halvdelen uden Jord. Arealet er 1195 Tdr. Land, deraf 48 Tdr. Fredskov, med 127 Tdr. Hartkorn. Indbyggerantallet er 379, i 1801 kun 230.

Grubberholm, maaske rettere Grubbeholm, en Avlsgaard vestlig i Sognet, skal have været den ældste Herregaard i Herredet og blev nedbrudt i 1376, da dens Grund med mere Gods solgtes til Hr. Eskild Falk. Den ældre Gaard har efter Undersøgelserne ligget paa den samme Plads, som de for noget over 30 Aar siden opførte Avlsbygninger nu indtage. Pladsen er omgiven af en smal Mosestrækning, der rimeligvis i hine Tider har været Sø,

og den har efter Kjendetegnene været forsynet med Volde og Grave. Voldene ere ved Borgens Nedbrydelse udjevnede dels over Byggepladsen og dels over Gravene, og imod Syd skjønnes der at have været en Indkjørsel til Borgen. Henved en Alen under Overfladen findes Muldjord., og der opgraves jevnlig Murbrokker, Kul og brændte Ben paa Stedet, ligesom der ogsaa er funden en Sten til en Møllekværn.

Hvem Gaarden i sin Tid var beboet af, melder Historien Intet om, men det tør vel ansees for afgjort at have været Lemmer af Familien Grubbe, maaske de saakaldte østsjællandske Grubber, hvis Stammeejendom var Alslev Gaard i Faxe Herred. I 1371 var der saaledes en Jens Grubbe til Smerup, der pantsatte alt sit Gods i Smerup og Thorowe til Hr. Jens Andersen af Assendrup. Sagnet beretter, at Gaarden skal være bygget og beboet af en Frue, der ved et Gjæstebud pludselig forsvandt, hvorfor Efterkommerne vare bange for at bebo hendes Gaard og lod den nedrive (B. Becker, gl. Borge 3. D.). Grubberholm vil nu atter i 1878 blive forsynet med et nyt Vaaningshus til Forpagterbolig.

I Sognets vestlige Del paa en jævn Bakkeflade, hvorfra der haves god Udsigt, har tidligere i nær Afstand fra hinanden ligget 7 større Høje, af hvilke dog de 3 nu ere aldeles forsvundne. I Nærheden har der rimeligvis været en almindelig Begravelsesplads, da der jevnlig ved Grusgravning findes Skeletter. Efter Foranstaltning af Directionen for de nationale Mindesmærkers Bevaring bleve 3 af disse Høje i 1875 undersøgte. Den største var 6 Alen høj med et Tvermaal af omtr. 40 Al. og de andre omtrent lige saa store. Der fandtes romerske Broncekar med brændte Ben samt Brudstykker af flere Gjenstande, der har fulgt de Afdøde paa Baalet, deriblandt smeltet Guld og Sølv. Mest In=

teresse frembyde dog Fundene for omtrent 50 Aar siden fra den nu aldeles forsvundne Bavnehøj, som i flere Aar benyttedes til Grusgrav. Det synes, som denne Høj med den underliggende Grusbakke er brugt baade til Grav- og Gjemmested; thi her har man efterhaanden udgravet en Del af de skjønneste og interessanteste Sager fra den ældre Jernalder. Foruden tvende aldeles lignende Sølvbægere, som de Side 272 beskrevne, er der fundet et mærkeligt Spænde af Sølv med Guldbelægning og Runeskrift: Hariso, desuden en større og en mindre Guldring, romerske Kar af Glas og Bronce samt Kamme, Perler af Glas, Leer, Rav osv. Endel af Sagerne fra disse mærkelige, rige Fund ere afbildede i Kammerherre Worsaaes „nordiske Oldsager" under Nr. 300, 302, 304, 314, 317, 320, 382 og 384.

Om Bavnehøj gaar det Sagn, at der boede en rig Trold, som førte en stor Stand og holdt mange Heste. Hver Nat redes disse til Vands til Enghavekilden, men eftersom Højen forsvandt og Kilden fyldtes med Jord, maatte Troldene flytte til de andre Høje og vande Hestene i Bjerredskilden. En Mand, der boede nær derved, savnede ofte Brød og andre Levnetsmidler, som Troldene laante, men hverken Manden eller hans Hustru brød sig derom, da det altid blev bragt nok saa godt og rigeligt tilbage. Naar de til enkelte bestemte Tider og Dage holdt Lystigheder, har Egnens Folk seet Højen paa 4 røde Pæle. Troldene vare smaa, vakre, snilde og behændige Væsener, der vare meget danselystne, og deres Danseplads paavises endnu nær ved Højen.

Der gaar desuden det Sagn, at Himlingøje By afbrændte omtrent ved Aar 1600. Da Ilden første Gang udbrød, kom en gammel bedaget Præst fra Herfølge, som standsede den ved at viste med et Tørklæde. Nogle Dage efter udbrød Ilden paany et andet Sted, men da Præsten ikke kom, blev Resten af Byen et Rov for Luerne.

Kirken, der ligger paa en Bakke, har oprindelig været en Rundkirke, opført af Kridtsten. Ved Tilbygning af Taarn mod Vest og ved at udvide og ombanne den mod Øst fik den et aflangt Skib og nærmede sig Landsbykirkers almindelige Form. I 1872 underkastedes den en fuldstændig Restauration og der opførtes to Korsarme, saa at den nu er en mindre Korskirke. De senere Tilbygninger ere af Mursten og Vinduerne fra en nyere Tid. Kirkens Indre dækkes af fladt dekoreret Loft, men i Choret og under Taarnet er Krydshvælvinger. Ialt er den 61 Fod lang og Choret 17½ Fod bredt. Hovedindgangen er under Taarnet fra Vest. Alterbilledet, malet af Fred. Ludv. Storch i 1866, forestiller Korsfæstelsen med Maria, Magdalene og Johannes ved Korsets Fod. Rammen, nu smukt restaureret, har Christian IV's Navnetræk og Aarstallet 1600, 4 Søjler, Fyldinger med Bibelsprog og Ornamenter, Kalk, Disk og Æske, alt af Sølv, er fra en nyere Tid, Alterstagerne derimod fra Christian IV's Tid. Døbefonten er af graat Marmor med et Tinfad, Prædikestolen har vel udskaarne, næsten fritstaaende Billeder af Evangelisterne. Kirkeklokken, forsynet med Christian IV's kronede Navnetræk og en tysk Indskrift, er støbt 1647.

Enderslev Sogn.

Navnet har været skrevet forskjelligt: Jænætslef, Jedenzlef, Jenneslöff, Weneslöff, Endzlew og i den nyere Tid skrives det baade Endeslev og Enderslev. Sognet bestaar af 3 Byer Enderslev, Aggerup (Aggæthorp) og Poulstrup, disse sidste dog kun af to Gaarde hvert Sted. Udflyttersteder ne ere grupperede i Samlinger, kaldede Overdrevet, Holteland, Alminde, Hestehaven og Hostmark. Arealet udgjør 2,238 Tdr. Land, hvoraf 244 Tdr. ere Fredskov (Almissevænge). Hartkornet er 194 Tdr. Ager

og Eng og 3 Tdr. Skovskyld. Indbyggernes Antal er 653, i 1801 kun 383.

Efter Indberetning i 1657 fandtes i Sognet 16 hele og 12 halve Gaarde samt 12 Huse, hvoraf Kronen ejede 2 hele og 3 halve, Vallø 9 hele og 5 halve, Fru Kirsten Munk 3 hele og 3 halve, hvorimod 2 hele og 2 halve Gaarde vare Kannikegods. Nu er der 26 Gaarde og noget nær 100 Huse, af hvilke Halvdelen uden Jord.

Kirken bestaar af Skib, Taarn og Vaabenhus. Den vestlige Del af Langhuset er bygget af Kridtsten med en Del indblandede Kampesten og er opført i den romanske Tid. Det lave Taarn er senere opført ligeledes af Kridtsten indtil Skibets Tagskjæg, men ovenfor væsentlig af røde Mursten. Til det ældre Skib er der senere føjet en Forlængelse mod Øst, hvorved det hele faaer en Længde af 78 Fod, en Brede af 18 Fod med 4 Krydshvælvinger. Den smukke Altertavle af Adam Müller forestiller Christus, der underviser fra Skibet. Den er indfattet i en ældgammel Ramme, hvis nederste Del er forandret efter det ny Billede. Kalken er prydet med gothiske Ornamentmotiver og paa den læses: „Lavridtz .Jacobssøn. Sognnepreſt: Till. Endisløv. oc. Vraaby. Sohnner. 28. July 1658." Overdelen og Disken ere nyere og bære Indskriften: „Endersløv Kirke." Nyere Døbefont af graat Marmor med Tinfad. Prædikestolen er prydet med udskaarne Billeder af Evangelisterne og paamalede Skriftsprog i de mellemliggende Felter. Stolestaderne ere ny og under den vestre Hvælving er et Pulpitur. Paa Skibets Nordvæg hænger en Tavle med længere Indskrift over Præsterne „Friderik Christian Birch" og „Lauritz Lend", ophængt i Kirken af begges Ægtefælle Elisabeth Schrøder 1753. I Taarnet er der to Klokker med latinsk Indskrift, støbte i Kjøbenhavn 1747 og 1749 af Johan Barthold Holtzmann. Paa Kirkegaarden ligger ved Vaabenhusmuren en Sten med Ind-

skrift: „Under denne Steen ligger begrafvit erlige Mand Jørgen Laurson Som bode i Endisløf oc døde Anno 1618 Den 1. Octobri med sin kierre (Hu)stru Gyrrild Peders(dat)er som døde Anno 16 . . den . . . . . Gud give dennem det evige (Liv) oc Salighed Amen." Af den øvrige, tildels udslidte Indskrift, maa sluttes, at Sonnen Peder og hans Søskende har lagt Stenen over Forældrene, der rimeligvis ere begravne i Kirken. — Tæt ved findes en anden Sten over Sognepræst Dorph. — I Skibets Mur er indsat en Tavle over forhenværende Sognepræst i Roholte og senest i Snesere Johan Ditlev Brandt, der blev begravet her 1824. I Skibets Nordside er i en Kridtsten indskaaret Datoen for Englændernes Besøg i 1807 og i en andeu Kridtsten er raat indkradset: „1637 den 17. August døde Jacob Nielsson som bode her udi Enderløv oc ligger her udfor begrafvet."

Præster. Hr. Jens Jepsen var 1476 Præst her; thi han pantsætter for 30 lødige Mark dansk sin Gaard i Nyportstræde i Kjøge til St. Catharine Alter i Kjøge Nicolaj Kirke. I Reformationstiden nævnes „Hr. Sewren" som Sognepræst her, da han i et Brev erkjender at have modtaget sin Svinesti i Endersløv Kirkeskov af Hr. Oluf Rosenkrantz. Siden Reformationen kjendes:

1) Hr. Jeppe Hansen var her 1543.

2) Hr. Niels Olsen eller Olussen døde 1608 eller 1609.

3) Hr. Oluf Olsen eller Olussen døde i Juli eller Aug. 1616. — Efter hans Død gave Sognemændene, der efter Reformationen havde faaet Ret til at vælge Præsten ved 7 Valgmænd, istedetfor at Bispen i den katolske Tid indsatte Præsterne, en Student Jørgen Nielsen, der havde været Hører ved Malmø Skole, Kaldsbrev til Embedet 8. Septbr. 1616. Da Provst Lyskander ikke havde deltaget i Valget og Jørgen Nielsen tillige havde sendt Provsten et usømmeligt Brev, indstævnedes Sagen for Konsistoriet, hvor Bi-

skoppen forenede sin Klage med Provsten. Sagen afgjordes ved almindeligt Forlig, men Jørgen Nielsen blev ikke Præst. (Nørdam Lyskanders Levned 58 og 134).

4) Hr. Tideman Hansen (Førslev) blev ligel. kaldet af Sognemændene „to undertagne" den 15. Septbr. 1616, men Sagen blev først afgjort den 16. Decbr. s. A. Han døde 1649.

5) Hr. Laurits Jacobsen (Lunge) var først Kapellan i Herfølge fra 8. Septbr. 1646, kaldet hertil 1. Aug. 1649, døde 1680.

6) Hr. Tidemand Lauritsen Lend, formentlig Søn af Formanden, blev Medhjælper 29. Juli 1675. Han var gift 2 Gange: 1) Anna Kirstine Vosel (begr. 2. Marts 1688) og 2) Else Andersdatter Vosel (begr. 21. Marts 1707, rimeligvis Søstre til Ejeren af Herlufstrup). Han døde 27. Jan. 1719.

7) Hr. C. Lemmviig blev Medhjælper 21. Sept. 1715, forfl. til Haarlev 1727.

8) Hr. Frederik Christian Birch, kaldet 23. Sept. 1727, døde efter 2 Aars Forløb, begr. 20. Juni 1729 gift 1727, med Elisabeth Schrøder, der ægtede Eftermanden.

9) Hr. Laurits Lend, Søn af Nr. 6, kaldet 6. Decbr. 1729. Han var født i Aug. 1702, døde her og begr. 18. April 1753. (I Hofmans Fundationer siges: „De siden 1555 værende Sognepræster have næsten alle været enten Søn eller Datter efter hverandre conserveret i Kaldet").

10) Hr. Hans Blad, kaldet 24. Aug. 1753, var født i Assens i Septbr. 1711, blev Student 1730, men først 18 Aar efter theologisk Kandidat. Den 13. Febr. 1750 blev han Kapellan i Valløby, gift 24. April 1754 med Margrete Elisabeth Lemmviig, Datter af Nr. 7 ovenfor, død 23. Decb. 1788. Han blev begravet 28. Sept. 1764.

11) Hr. J. Bille, kaldet 19. Marts 1765, forfl. til Haarlev 17. Decbr. 1783.

12) Hr. Alexander Zoffmann, først Kantor paa Vallø, kaldet hertil 14. Jan. 1784, men 15. Decbr. 1786 forfl. til Karise, hvor han døde 1822, 73 Aar gl. Hans første Hustru Anna Eleonora Fock døde 1791 og hans anden Hustru Marte Marie Stein døde i Karise 30. Jan. 1856. En Søn Johannes Stein Z. var Præst i Herstedøster og døde 8. Juli 1863.

13) Hr. P. L. Wulff, kaldet 12. Decbr. 1786, forfl. til Haarlev 22. Oktbr. 1795.

14) Hr. Frants Dorph, kaldet samme Dag Formanden forflyttedes, var født i Nakskov 1765. Fra 1789 havde han været Kapellan i Asminderød, gift i Hillerød 1793 med Augustine Margrete Goos. Han døde 7. Decbr. 1801.

15) Hr. Theodor Lang, kaldet 29. Januar 1802, var født i Gislev i Fyen 10. Novbr. 1766; Faderen Rasmus L. var Degn. Den 23. Decbr. 1812 blev han forfl. til Spjellerup, hvor han blev senere Biskop Jacob Peter Mynsters Eftermand. 1831 blev han entlediget, kjøbte Carlsminde i Søllerød Sogn og døde der 17. Marts 1855. Han var gift med Dorte Marie Brandt, død 1848, og roses meget for Gavmildhed mod sin Familie.

16) Hr. Christian Thaning, kaldet 26. Juli 1812, var født 15. Jan. 1781. Den 10. Aug. 1831 forfl. han til Karise, hvor han døde 11. Decbr. 1851. 4. Oktbr. 1815 ægtede han Anna Christine Nancy Bræstrup, Søster til Politidirektør, senere Overpræsident i Kjøbenhavn C. J. C. Bræstrup; hun døde i Valløby 2. Oktbr. 1854.

17) Hr. C. D. Würtzen, kaldet 21. Sept. 1831, forfl. 24. Juli 1846 til Haarlev.

18) Hr. Ferdinand Schaumburg Müller, først Kantor paa Vallø, kaldet 14. Sept. 1846, var født 16. Maj 1810

i Kjøbenhavn og afgik ved Døden 17. Aug. 1851. Hans Enke Actonia Caroline Hass, født 4. Marts 1813, boer i Kjøbenhavn.

19) Hr. Ove Frederik Mathias Hasselbalch Steenberg er født paa Valløø 9. Febr. 1818. 1846 blev han personel Kapellan i Højelse, 1847 i Magleby og Holtug, 1848 i Ejby, hvorfra han blev kaldet hertil 25. Novbr. 1851; den 12. April 1873 forfl. til Højelse; 26. Novbr. 1852 gift med Caroline Raae, født 29. Aug. 1824.

20) Hr. Christian Emil Brunnemann er født 29. April 1833 i Kjøbenhavn. 1858 fik han Universitetets Guldmedaille, rejste udenlands 1863—64 og blev i 1868 Adjunkt ved Metropolitanskolen i Kjøbenhavn, hvorfra han blev kaldet til Præst her 28. Juli 1873. 8. Aug. 1865 gift med Sophie Frederikke Dahlerup, født 1. Septbr. 1840.

Vraaby Sogn.

Annex til Enderslev, bestaar af Byerne Vraaby (Vraby) og Skrodsbjerg (Skrogsbjerg). Arealet er 1708 Tdr. Land, hvoraf 283 Tdr. ere Fredskov. Hartkornet er 128½ Td. Ager og Eng og 21 Tdr. Skovskyld. Folketallet er 403, i 1801 kun 273.

I 1657 angives der i Sognet at have været 10 hele og 14 halve Gaarde samt 15 Huse. Nu er der 20 Gaarde samt over 50 Huse, og Mølle med Bageri.

Kirken, der ligger højt paa en Bakke, bestaar af Langhus med tresidet Chorafslutning, Taarn mod Vest og paa Nordsiden et Vaabenhus, som vender mod Byen. Den vestlige ældste Del af Skibet er bygget af Kridtsten og har oprindelig havt fladt Loft, et nu forsvundet Chor, ligesom der ogsaa findes Levninger af Kalkmalerier. Taarnet er bygget af Bælter af Kridt- og Mursten, rimeligvis kort Tid efter den ældre Del. I en senere Tid er der opført en Forlæn-

gelse af Skibet mod Øst. Ved en Restauration i den nyeste Tid har man søgt at give Kirken et romansk Præg med rundbuede Vinduer og Døre. Den er forsynet med Krydshvælvinger, er 54 Fod lang og 18 Fod bred. Paa Alterbordet findes en udskaaret Altertavle med Bibelsteder mellem Søjlerne og Christian IV.s Navnetræk. Nyere Kalk af Sølv med sølvforgyldt Disk fra 1737; Døbefont af graat Marmor, derpaa et Messingbækken med springende Hjorte og i Midten et Vaaben med 16 Felter. Paa Prædikestolen findes godt udskaarne Billeder af Evangelisterne med nyere paamalede Skriftsprog i Felterne og paa Lydhimlen Christian IV.s Navnetræk.

Foran Knæleskammelen findes en Gravsten af graat Marmor, i Hjørnerne Medailloner med Evangelisternes Billeder, med Indskrift: „Her under hviller sallige Niels Pederson fordom Bierckefougit udi Turbye Bierck Saa uelsom it lidet Piigebarn Anders Jensøn i Skroxberg oc hans kiere Hustru Karen Jacobsdatter hafver ladet herunder sætte. Gud gifve dennem baade med Alle Guds Udualde en gledelig oc erefuld Opstandelse 1663 (i Omskriften) Min Frelser lefver Jesus Christ huilcken mig skal opuecke uist ieg skal da i mit Kiød see Gud oc omgifvis med egen Hud ieg skal faa Lif dog ieg er død findis der i Abrahami Skød."

I det saakaldte Klemmebrev, dateret Kjøbenhavns Slot 9. Maj 1555, hedder det om denne Kirke (Hofm. Fund. 8, 550): „Forst udi Beffuerskouff Herrett, Vrobye Kirche skal odelegges, och Sogne-Folckett at søge Endisløff Kirche, och fornefnte Vrobye Kirche at komme Endisløff Kirche tiill Hielp tiil Bygnings Behof, og skall Endisloff Sogne-Prest nue fange aff Wor och Kronens Part af Tienden af Endisløff Sogen II Pund Kornn. —" Saavel denne Kirke som flere andre Kirker, der vare bestemte til Nedbrydelse, deriblandt

Skjensved og Haudrup, bleve imidlertid forskaanede for Ødelæggelse.

Herfølge Sogn.

Navnet er i ældre Tid skrevet baade Herreføygle, Herføylle, Herfyglæ og Herføgle. Sognet er det største i Herredet med Byerne Herfølge, tidligere kaldet „Kongens Herfølge", med Hospital (tidligere to), en større Avlsgaard, Hegnetslund, beboet af Vallø Stifts Overførster, 2 Vejrmøller, 2 Bagerier og Ølbryggeri, Hastrup (Hastorp), Ejøje (Eghøffue og Egøwæ) med Gaarden Brandshus, Vedskjølle, Tessebølle, Søllerup (Sølvæthorp), Aashøj (Osøwæ og Aasøwe) og Clemmenstrup.

Arealet udgjør 8,922 Tdr. Land, hvoraf 2,221 Tdr. ere Fredskov. Hartkornet er 691 Tdr. Ager og Eng samt 123 Tdr. Skovskyld. Indbyggere 2,360 mod 1,427 i 1801.

Efter den af Sognepræsten den 15. Febr. 1651 afgivne Beretning var der 69 hele og 27 halve Gaarde samt 2 Vandmøller i Sognet, der alt henhørte under Vallø og kun 2 Halvgaarde tilhørte Fru Ingeborg, salig Pros Munds Efterleverske. Nu findes her 102 Gaarde og over 200 Huse, hvoraf Halvdelen uden Jord.

I Sognet findes der to Herregaarde, Billesborg og Gunderup, der begge oprindelig have været Ladegaarde for Øster- og Vester-Vallø. Billesborg hed først Egøjegaard (Egøffuegaard) og skal være fremstaaet ved Nedlæggelsen af en Bondeby Egby, der laa nede ved Stranden, eller efter andre Beretninger af en By Øelstrup. Gaarden laa den Gang en Del vestligere og paa Stedet findes der tæt ved et Vandløb Spor af et ødelagt Voldsted med Grave, ligesom der i en Lavning nord derfor skjønnes at have været en Vandmølle. I Bakken har man truffet paa en Kjælder, opført af røde Mursten, af hvilket Materiale Gaarden rimelig-

vis har været bygget af Fru Birgitte Rosenkrantz. I 1563 beboedes Gaarden af Jep Mogensen, Herredsfoged i Stevns og Borgmester i Storehedinge. Fru Kirsten Munk lod Gaarden nedbryde, men Christen Skeel Albertsen opbyggede igjen Ladegaarden paa dens nuværende Plads 1653 og kaldte den Rudholt. Bygningerne vare dog endnu ikke ganske færdige ved hans Død 1659 og først nogle Aar efter blev den ny Lade og det gamle Fæhus fra Vester-Vallø flyttede dertil. Da Fru Kirstine Bille opførte Hovedbygningen, blev Gaarden kaldt Billesborg. Siden hendes Død har Hovedbygningen, en grundmuret Enetages Bygning med hvælvede Kjældere under hele Bygningen, af og til henstaaet ubeboet, indtil den for nogle Aar tilbage istandsattes til Beboelse for Enken efter Godsejer, Kammerherre Peder Brønnum Scavenius til Gjorslev, Charlotte Sophie Mejncke, der efter et Par Aars Forløb døde paa en Rejse i Rom den 24. Juni 1872. I Sommeren 1876 og 77 har Bygningen været beboet af Vallø Stifts Kurator.

Gunderup skal være bygget af Fru Mette Rosenkrantz, der lod nedlægge en mindre By Overgaarde. Det er en Bindingværks Bygning, der saavidt vides stedse har været beboet af en Forpagter. I en Fundats for Kjøge latinske Skole af 19. Juli 1570 nævnes „ærlige og velforstandige Mand Hans Wittenberg til Gunderup."

Sollerup har ogsaa været en Herregaard, hvilket stadfæstes af en ældre Ligsten af hvidt Marmor med et Paternosterbaand midt paa Stenen, der i Midten af forrige Aarhundrede benyttedes som Alterbord i Herfølge Kirke og hvorpaa stod en latinsk Indskrift, der omtrent lød: Her ligger „Johannes Clipta de Solleropb" med sin kjære Hustru og med sine Børn; beder for dem. — Johannes Clipta har altsaa før Reformationen ejet Gaarden, men endnu i forrige Aarhundrede var der en større Avlsgaard i Byen.

I den nordøstlige Del af Sognet, i den saakaldte Billesborg Skov, synes der i Oldtiden at have været en større Begravelsesplads med Udsigt over Østersøen.

Der er paa Stedet ikke mindre end 20 større og mindre Høje og mellem disse lavere og uregelmæssige Højninger, af hvilke maaske nogle dække Gravsteder. I det høje Paaskebjerg vest for Herfølge saavelsom i Møllebakken er der fundet Skeletter. Nord for Hørsengegaard ligger en Bakke kaldet Galgebjerget. Her har rimeligvis staaet en Galge i de Tider, da Thingstedet for Herredet var i Herfølge, hvor det alt 1307 angives at være (Kirkeh. Saml. V, 833). Stedet er vel ogsaa brugt til Rettersted. I Kirkebogen findes antegnet, at Tirsdagen den 25. Aug. 1789 blev en Synder Frederik Olsen halshugget med Øxe, Kroppen lagt paa Stejle og Hovedet og Haanden naglede paa en Stage. Han havde gjort sig skyldig i adskillige Misgjerninger. 1) Havde han dræbt Gaardmand Jens Madsens Kone i Lellinge, hvor han tjente, men dette var en Del Aar skjult, da det syntes, som var hun falden tildøde ned fra Loftet. 2) Havde han frastjaalet Lars Madsen i Hastrup en Sum Penge, hvorfor han vel var mistænkt, men ikke overbevist. 3) Tilsidst overfaldt han som Stimand en Husmand fra Giesegaards Gods, som havde været i Kjøge og solgt en So for 12 Rdl., hvilket Fr. Olsen saae. Han fulgte med Manden fra Kjøge gjennem Lellinge. I Skoven slog han ham saaledes, at han syntes at være død, udplyndrede ham og tog Pengene fra ham, men da Manden noget efter kom til sig selv, krøb han hen til Yderholm eller Svinevad, hvor han angav, hvad der var paaført ham af Fr. Olsen. Denne blev derefter heftet og efter nogen Tids Forløb tilstod han alle disse Misgjerninger. Derfor blev han af Højesteret dømt til at udstaa den anførte Straf. Han blev bestandig besøgt af alle Præster og Degne i Herredet, især af Præsten i Her-

følge, som var nærmest ved Arresten paa Billesborg, hvor han sad heftet.

Ved de Hexehistorier, der i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede fandt Sted i Kjøge og Omegn og som Johan Brunsmand, Rektor ved Herlufsholms Skole, har beskrevet i sit 1674 udgivne „Kiöge Huskors“, blev en Kvinde Maren Jydes brændt 1602, fordi hun foruden andet mere havde forgjort Øllet for Bryggerkarlen paa Vallø, „saa det ikke vilde tage Gjær, men foer omkring i Karret, peb og bruste, ligesom der havde været en stor Hob Rotter derudi.“ 1608 og 9 foregik værre Ting i Hans Bartskjærs eller Kræmmers Hus paa Hjørnet af Torvet og Nørregade, nu „Prinsen“ i Kjøge. Djævelen viste sig her i mange forskjellige Skikkelser, dels ved at klukke som en Høne i Sengen, dels som en Skruptudse med lange Ben, ogsaa som en Præst, en Hund, en Ravn eller deslige. Der blev først i Egnens Kirker holdt Bøn til Gud om Befrielse fra den Onde, senere bleve 10 Fruentimmer for disse Trolddomskunster dømte fra Livet, deraf 6 brændte. Blandt disse var en Boel Peders af Eghøj og hendes Datter, som begge efter Dom bleve brændte 1612. Disse skal endog have udlagt de Medskyldige i denne berygtede Trolddomssag, der længe, hvor utroligt det end nu lyder, blev antagen for en sandfærdig Tildragelse.

I Herfølge By har forhen været 2 Hospitaler, det ene funderet af Christen Skeel Albertsen for 8 Lemmer, der hver nød 6 Rd. aarlig og fri Ildebrændsel; det andet stiftedes af Dronning Anna Sophie (Side 152). Dette Hospital, en grundmuret Bygning vest for Kirken, blev efter Reskript af 27. April 1867 ombannet og kaldt „Scheels Hospital“, og blev 1. Novbr. 1871 taget i Brug. Det er beregnet paa at optage 20 Lemmer, i Reglen 8 Mænd og 12 Kvinder. For at kunne optages udfordres, at de Paagjældende enten ere fødte og opdragne paa Vallø Stifts Godser eller have op-

holdt sig der i mindst 20 Aar, at de formedelst Alder og Skrøbelighed ere ude af Stand til at skaffe sig fornødent Udkomme, samt at de have ført en ustraffet og sædelig Vandel. I Reglen optages ingen Mand under 60 og ingen Kvinde under 50 Aar, medmindre det er svagelige, blinde eller vanføre Personer. Lemmerne faa fuld Kost og Forplejning samt Klæder m. v. Inspektionen bestaar af Stiftsforvalteren og Sognepræsten i Herfølge, og Hospitalsforstanderen er tillige Økonom.

Kirken, den største og anseligste i Herredet, ligger paa en Bakke med en vid Udsigt; ved Foden af Bakken findes Kilder, der rimeligvis have været ansete for hellige og helbredende. Den ældste Del af Kirken er det nuværende Langhus, der er bygget af Kridtsten. I denne Del har været rundbuede Vinduer og Bjælkeloft. Taarnet af Kridtsten er rimeligvis senere opført i Rundbuestilens Tid, da det er forsynet med en Granit-Sokkel og øverst har havt fire Lydhuller, hvoraf et endnu har bevaret den lille Kridtstens Midtsøjle. Senere er Taarnet noget forhøjet af røde Mursten og forsynet med Trappegavle med gothiske Blindinger samt to spidsbuede Lydhuller, opsatte over de ældre tillukkede. I en gothisk Tid er Langhuset blevet forlænget ud over det tidligere Chor og samtidig maa Sakristiet være opført, alt af Mur- og Kridtsten i Bælter. I en senere Tid (Renæssancetiden) er den større Tilbygning til Kirkens Nordside og Vaabenhuset mod Sydsiden opførte af røde Mursten. Vaabenhuset har fladt pudset Loft. Langhuset dækkes af 4 Krydshvælvinger, Sakristi, Tilbygning og Taarn ligl. hvælvede. Hele Kirkens Længde er 93 Fod og det oprindelige Skibs Brede 23½ Fod. Den nuværende Altertavle har et Billede af Adam Müller (Rom 1840), forestillende Simeon med Christusbarnet, men den tidligere var opsat, da Arild Hvitfeldt var Lensmand paa Tryggevælde

og ovenover stod Otto Skeels og Frues Navn. Kalken, der bærer et tilsnittet Crucifix og Indskriften „F. Mette Rosenkrans Ano 1586", har tillige Rosenkrantzernes og Munkernes Vaabner, der ogsaa findes paa Disken. En Solvæske med udhugget Arbeide blev 10. Aug. 1762 foræret Kirken af Amtsforvalter Jens Rosted og Hustru, men den maa være røvet af Englænderne; thi den nuværende har Indskrift: „Herfølge Kirke" og indvendig: „Bekostet af Vallo Stift istædenfor den af de Engelske Tropper bortrøvede d. 29. August 1807." Desuden haves en mindre Kalk med Disk, givet af Anna Sophie, hvis Vaaben og kronede Navnetræk samt Aarstallet 1720 findes derpaa. Et ældre Messing-Døbefæd var givet 1611 af Oluf Rosensparre, men den nuværende nye Døbefont af graat Marmor er forsynet med et Tinbækken. I Skibet findes en stor Messing-Lysekrone med Skelernes og Billernes Vaabner samt Aarstallet 1700, altsaa givet af Fru Kirsten Bilde. Prædikestolen, der paa Lydhimlen er prydet med Christian IV's Navnetræk, er udstyret med smukt Snitværk og i de fire Felter, som adskilles ved mandlige og kvindelige Figurer, findes særdeles gode Relieffer af Evangelisterne. Paa de øverste Stolestader findes Ornamenter med Rosensparrernes og Gyldenstjernernes Vaabner. I Udbygningen mod Nord saavelsom i Skibets vestre Hvælving findes Pulpiturer og paa det sidste er Orgelet anbragt. I en Nische, der maaske oprindelig har tjent til Nedgang til Begravelsen, findes et ejendommeligt Sæde. I Taarnet er Uhr og to Klokker. Den største er støbt 1506 og dens Navn er muligt „Valberg", men den latinske Indskrift gaar den forkerte Vej (Kirkeh. Saml. II, 92). Den mindre støbt 1652.

I Chorets Nordmur findes under et lille Maleri to Mænd tilvenstre for Korset, tre Kvinder tilhøjre og to Børn under det, en stor Marmortavle med en latinsk Indskrift over Claus Christoffersen Lyskander, hvilket synes at være op-

hængt af ham selv 1621. Desuden findes paa Skibets nordre Væg et Epitafium over Hans Sørensen Kaalund og foran Alteret en hertil hørende Ligsten, hvis Indskrift dels er udslidt, dels dækkes af Knæfaldet. Nede i Skibet hænger en lille Mindetavle af Bly over Esaias Fjeldsted.

Det tidligere Gravkapel er for en halv Snes Aar siden tilmuret. I samme er begravet 7 Lig, af hvilke kjendes: 1) Oluf Rosensparre og 2) hans Frue Elisabeth Gyldenstjerne (Side 100), 3) Steen Rosensparre (Side 102) og 4) hans Trolovede Margrete Brok (Side 103) samt 5) Fru Anne Lunge, gift med Just Høeg til Gjorslev, Søster til Christen Skeels 2den Frue, begravet her i Septbr. 1652.

Efter Kirkebogens Udvisende er der i Kirken fra 1737 til 1792 begravet 16 Lig, nemlig: 26. Juli 1737 Forpagter Christen Persen paa Gunderup, 53 Aar gl.; 30 Marts 1745 en Søn af Birkedommer Lorentzen; 20. Juni 1753 Forpagter Peder Sigvardsen Neergaard paa Billesborg, 37⅔ Aar gl.; 12. Okt. s. A. Skovrider Andreas Hegtmanns Hustru Maren Baltzersdatter, 67½ Aar gl.; 17. Mårts 1756 en Datter af Forpagter Jens Weybel Roed; 20. Novbr. 1759 Provst Lyder Roed, jordet i Choret foran Alterfoden; 20. Febr. 1760 Sammes yngste Datter Marie Catharine, 17 Aar gl.; 16. Okt. 1764 Knud Becher Roed, Forstander i Hospitalet, 42 Aar gl.; 20. Febr. 1772 en Datter af Forp. Roed; 7. Marts 1774 exspecterende Sognepræst til Taagerup og Thorslunde paa Laaland Ole Sletting Rosted, 29 Aar gl.; 9. Maj 1776 Sognepræst Hans Rosted lige under Fonten i Choret; 22. April 1783 Provst Legangers Hustru i Choret lige for Alteret; 17. Decbr. 1784 Provst Leganger ligel. i Choret; 25. Juli 1785 Krigsassessor og Birkedommer Fjeldsted, 66¾ Aar gl., i Gangen; 29. Aug. 1791 Forp. P. Jacobsens Hustru Marie Catrine Lange, 73 Aar gl. og 26. Maj 1792 Provst Kraglund i Choret.

Udvendig paa Muren af Udbygningen mod Nord findes under et rundt Vindue anbragt en Marmorplade med Indskrift:

Højt bruser Bølgen i Kjøgebugt;
Den sjunger om Hvitfeldts Himmelflugt;
Den sjunger om Dannebrogs Helteskare,
Som Flammevinger til Himlen bare.
Hist Kæmpeskaren mod Himlen fløj,
Her Kirkegaarden blev Kæmpehøj.
Hid bar de fra Stranden Heltenes Been,
Og Kirken blev deres Bautasteen.
Gud evig glæde de høje Sjæle!
Med Danmark staaer deres Eftermæle.

Anledningen til denne Mindetavle var, at da Digteren Bernhard Severin Ingemann en Gang besøgte Præsten Willemoes, gjorde denne ham bekjendt med, at der efter Kirkebogen var begravet paa Kirkegaarden 4 Matroser og 1 Soldat af Besætningen fra Linieskibet Dannebrog, som sprang i Luften i Kjøge Bugt 4. Okt. 1710. Ingemann skrev da Verset og dette blev paa Vallø Stifts Bekostning udført i Stenen og opsat.

Efter det uheldige Slag ved Kjøge den 29. Aug. 1807 flygtede omtr. 400 Landeværnstropper under General Oxholm til Herfølge Kirkegaard og satte sig fast der. Her angrebes de af den engelske Oberst v. Alten, der med ridende Artilleri lod Kirkegaarden beskyde fra den øst for liggende Møllebakke. Da General Oxholm ikke kunde komme ind i Kirken, sendte han Fjenden en Officeer imode med Tegn til Overgivelse. Idet Kirkelaagen aabnedes, benyttede 16 fjendtlige Husarer Øjeblikket til at sprænge ind paa Kirkegaarden, hvor Generalen efter et Tab af 2 Døde og 13 Saarede maatte overgive sig til Fjenden. Blandt de Saarede var Baron Wedel-Jarlsberg fra Norge, der fik tvende Hug i Armen og laa mellem Gravene udsat for Hestetrampen. Han besøgte Stedet som aldrende Mand henved 50 Aar efter Affairen.

Paa den søndre Side af Skibets Mur findes indsat en af Sognets Beboere bekostet Mindetavle over de Faldne og Døde fra Sognet i 1848—50 samt 1864, hvilken Tavle afsløredes den 25. Juli 1877.

Præster. Før Reformationen: Hr. Matz Watt, Præst her i 1461 (Gl. Domme 4, 193); efter Reformationen:

1) Hr. Hans Heliesen var Præst her 1543, da han var nærværende ved et Sognevidne i Enderslev (Brasch, Vemmetofte 1, 74), og døde 1557.

2) Magister Lukas Andersen, der var født i Kjøge og havde studeret i Vittenberg, blev kongl. udnævnt 27. Decbr. 1557 og døde som Provst 1584.

3) Mag. Jon Jacobsen Venusin var født paa Hveen og gjaldt for den lærdeste Student i Vittenberg, hvor han blev Magister. I den Tid han var her, var han tillige Provst, men 1587 forfl. han til Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn. 1600 blev han Professor, 1602 kongl. Historieskriver, 1607 Forstander for Sorø Akademi, men døde 29. eller 30. Jan. 1608.

4) Mag. Claus Christoffersen Lyskander var født i Vram i Skaane 1557 eller 58, hvor Faderen var Præst. Efter en femaarig Udenlandsrejse blev han 1587 af Kongen kaldet hertil, da Søstrene Birgitte og Mette Rosenkrantz vare uenige om Præstevalget. I 1616 blev han kongl. Historieskriver med Løn af 500 Rd. og 100 Rd. til 2 Medhjælpere og var tillige Provst. 1622 udkom hans Værk „de danske Kongers Slægtebog". hvor han fører de danske Kongers Slægteregister tilbage lige til Adam og faar dem beslægtede med næsten alle Europas Fyrstehuse. Værket er 798 Sider i Folio foruden et Par Fortaler og har paadraget ham Vanrygte som upaalidelig og lettroende Historieskriver. 1608 og 1610 mødte han som valgt af Herredets Præster ved Prins

Christians Hylding, som han beskrev i et eget Skrift, der udkom 1623. Han døde i Slutningen af 1623 eller Begyndelsen af 1624. — Lyskanders Levnet med Portræt er 1868 udgivet af Dr. Holger Rørdam.

5) Hr. Jacob Jensen, der siden 1614 havde været Præst i Faarevejle og Slotspræst paa Dragsholm, blev 24. Januar 1624 af Oluf Rosensparres Enke kaldet hertil, men døde 1628.

6) Hr. Søren Nielsen Gammelbye døde som Provst 1645.

7) Mag. Jens Sørensen Kaalund, født i Kallundborg den 29. Novbr. 1620, deltog som Deputeret for Gejstligheden og som Provst i Rigsdagssamlingen 1660, hvor han den 16. Okt. har medunderskrevet Kassationen af Frederik III's Haandfæstning og den 10. Januar 1661 Souverænitetsakten (Danske Saml. 2 R. 2, 97 og Geh. Ark. Aarsberetninger 2, 122). Han døde 10. Okt. 1669. — Med sine 3 Hustruer havde han 13 Børn, af hvilke 4 Sønner bleve Præster og 3 Døtre gifte med Præster.

8) Hr. Lauritz Nielsen Barchmann, kaldet 21. Okt. 1669, døde her 8. April 1676.

9) Hr. Christian Drejer kom hertil fra Valløby 28. April 1676 og døde som Provst den 20. Juli 1709. Af hans 8 Børn bleve 2 Sønner Præster.

10) Mag. Christen Drejer blev kaldet til Faderens Eftermand 27. Sept. 1709, men levede i Fattigdom, saa at der i 1715 blev holdt Auktion, først over hans Gods og senere over hans Bøger. Da han desuden solgte sin Tiende, blev han kaldt for Provsteretten. Med sin Hustru Karen Fogh levede han i Uenighed og døde i Begyndelsen af 1723; Auktion over hans Bo 13. Juli.

11) Hr. Lyder Roed, kaldet hertil fra Valløby 9. Juli 1723, var først gift med Marie Catrine Weybel, der fødte

ham 10 Børn, hvoraf 3 Døtre bleve gifte med Præster, og efter hendes Død med Anna Mossin. Han døde som Provst den 13. Novbr. 1759, 70 Aar 3 Maaneder og 2 Uger gl.

12) Hr. Hans Rosted, kaldet 22. Marts 1760, var født 5. Maj 1735, Søn af Jens Rosted, Amtsforvalter over Tryggevælde Amt og Stiftsforvalter ved Vallø Stift. Han var gift med Formandens Datter Helene Marie Roed og døde 2. Maj 1776.

13) Hr. Nicolaj Leganger, kaldet hertil fra Haarlev 5. Juni 1776, var født 10. Decbr. 1715 i Vedø, Trondhjems Stift, hvor Faderen var Sognepræst og Provst i Romsdalen. Han var gift med Birgitte Marie Thostrup og døde som Provst paa sin 69aarige Fødselsdag 1784.

14) Hr. Hans Schack Kraglund, kaldet hertil fra Højelse 4. Marts 1785, var født i Fol i Slesvig 19. Okt. 1720; Faderen døde som Sognepræst og Jubellærer i Gram 1751. Han var gift med Sophie Hedevig v. Ejnen, der døde paa Vallø (S. 286), blev 1778 Provst for Ramsø Herred og kort efter sin Ansættelse i Herfølge Provst for Bjeverskov Herred. Han døde 19. Maj 1792.

15) Hr. Tønnes Tønnesen var født paa Herlufsholm 31. Jan. 1757, hvor Faderen var Regimentskvartermester, blev i 1786 Sognepræst for Haudrup og Kirkeskjensved og 27. Juli 1792 forfl. hertil, hvor han blev Provst og døde 21. Juli 1810. Hans Hustru Helene Magrete Mørch, der døde 12. Maj 1809, roses i Ligprædikenen for Klogskab og Aandsbestemthed overfor de engelske Officerer i 1807; med inderlig Omhed vederkvægede og plejede hun de Saarede, der i Forening med Døde opfyldte Præstegaardens Porte og Loer efter Slaget (Brammers kirk. Lejlighedstaler 1, 339).

16) Hr. Mathias Frederik Georg Bøgh, kaldet 28. Septbr. 1810, var født i Kjerteminde 25. Novbr. 1762;

Faderen var Provst. I 1792 blev han Lærer ved Land-kadet-Akademiet og 1797 Sognepræst i Præstø og Skippinge. Her blev han den 18. Decbr. 1807 udnævnt til Amtsprovst og Provst i Herredet, hvorfra han entlediges 1828. Han døde 17. Okt. 1831. — Med sin Hustru Victorine Juliane Fog havde han 9 Børn, af hvilke Hr. Nicolaj Sejdelin Bøgh er Sognepræst i Gamtofte i Fyen og Provst for Baag Herred.

17) Hr. Joachim Godske Willemoes, kaldet hertil fra Haarlev den 3. Decbr. 1831, var født i Assens 24. Decbr. 1781, hvor Faderen den Gang var Amtsforvalter. Efter 48 Aars præstelig Virksomhed afgik han ved Døden den 13. Marts 1858. Hans Hustru Anna Marie Qvistgaard, Datter af Cancelliraad Jørgen Q. til Vibygaard, fødte ham ialt 15 Børn, 8 Sønner og 7 Døtre.

18) Hr. Hans Peter Ingerslev Storm blev kaldet hertil fra Vallø den 24 Juni 1858. Han var født i Aarhus 12 Novbr. 1804; hans Forældre vare Hans Tvede v. Storm, Major ved 2det jydske Infanteri-Regiment (død 1826, begr. ved Garnisons Kirke i Kjøbenhavn), og Franciska Margrete Hjersing (død paa Vallø 1858, begr. sammesteds). 1828 blev han Kantor paa Vallø, 1832 Sognepræst i Haudrup, 1839 Stiftspræst paa Vallø, hvor han 19. April 1856 beskikkedes til Provst for Bjeverskov og Stevns Herreder, samt den 3. Marts 1862 tillige Provst for Faxe Herred, hvorfra han entledigedes den 21. Aug. 1865 og udnævntes til Ridder af Dannebroge. Efter nogle Aars tiltagende Svagelighed blev han ligeledes entlediget som Præst den 2. Novbr. 1868, flyttede til Kjøbenhavn, hvor han afgik ved Døden 14. Juli 1875 og blev begravet paa Holmens Kirkegaard. Hans Enke Johanne Marie Müller, med hvem han blev gift den 25. Oktbr. 1833, lever i Kjøbenhavn. — Provst Storm var en sjelden elskværdig og human Personlighed, som vandt almindelig Hengivenhed.

19) Hr. Morten Thomsen Becher, kaldet 26. Febr. 1869, er født i Faaborg 9. April 1817; Faderen Claus Henrik B. (R. af D.) døde 1862 som Sognepræst i Vesterhæsinge. 28. Marts 1848 blev han Andenlærer ved Jonstrup Seminarium og 17. Febr. 1857 beskikket til Sognepræst i Pedersborg og Kindertofte, hvorfra han forflyttedes hertil. — 24. Maj 1848 ægtede han Johanne Marie Caroline Jantzen, født i Kjøbenhavn 27. Januar 1824.

Der har tillige været følgende Sognekapellaner:

1) Hr. Mads Clausen, muligvis en Søn af Hr. Lyskander, der nævnes tillige af have været Provst; han døde af Pest 1619.

2) Hr. Jacob Scanus var her rimeligvis til 1630.

3) Hr. Andreas Svendsen, født i Halland, til 1634.

4) Hr. Niels Povelsen Nim blev 1637 forfl. til Vollerslev.

5) Hr. Rasmus Hansen Middelfart.

6) Hr. Mathias Davidsen Reutze blev 1646 forfl. til Ryslinge i Fyen, hvor han døde 1690.

7) Hr. Lauritz Jacobsen (Lunge) forfl. 1649 til Enderslev.

8) Hr. Niels Pedersen Ydsted.

Derefter ingen, indtil der i 1858 ansattes Kapellan pro loco:

9) Hr. Joachim Godske Willemoes, født i Haarlev 18. Decbr. 1828, Søn af Nr. 17 foran, først fra 1855 Kapellan hos Faderen, 5. Decbr. 1863 forfl. til Præst i Christianssted paa St. Croix og den 10. April 1877 Sognepræst i Vester-Ulslev paa Laaland.

10) Hr. Frederik Benedikt Møller, født 8. Juni 1832 i Grinderslev ved Skive, hvor Faderen var Sognepræst og Provst. Fra 1858 var han Kapellan hos Faderen, indtil han 11. April 1864 blev kaldet hertil, og forfl. 25. Sept. 1874 til Sognepræst i Sejling og Sinding, Aarhus Stift. Siden 14. Maj 1862 er han gift med

Jacobine Caroline Augusta Bartholdy, Datter af Contorchef Thoger Christ. B.

11) Hr. Carl Christian Jorgen Scheel Whitte, fodt 20. Maj 1846 i Ronne (Faderen, Professor, Dr. ph. Hans Kofod W., Rektor ved Randers lærde Skole), er siden 23. Jan. 1875 Kap. pro loco her. Han ægtede 12. Novbr. 1875 Ingeborg Margrete Whitte, fodt i Kjobenhavn 26. Sept. 1849.

Sædder Sogn

er Annex til Herfolge og indbefatter Byerne Sædder (Sæthær), Tolstrup, Kanderod, Sonnerup, Alkestrup, Ingelstrup, Hejnerup og Ringsbjerg, samt en storre Avlsgaard Sprettinge paa 17½ Td. Hartkorn, 167 Td. Land, og Raarisegaard, der muligt tidligere har været et Herresæde.

Efter Beretningen 1651 var der forskjellige Ejere i Sognet, saaledes Kronen, Niels Krabbe til Sandholt, Fruerne Birgitte Thott til Tureby, Lisbeth Bille til Taagerod, Kirsten Munk til Lellinge, Gejstligheden og Rigens Hovmester Iver Jürs. Nu horer Sognet dels til Vallo, dels til Bregentved og Giesegaard; den storre Del af Gaardene ere solgte til Arvefæste. Der findes 42 Gaarde og 120 Huse, hvoraf over 50 ere jordlose. Arealet udgjor 3495 Td. Land, deraf 325 Td. Fredskov (Ringsbjerg Skov og endel af Storskov). Hartkornet er 289 Td. Ager og Eng samt 23 Td. Skovskyld. Indbyggernes Antal er 1048, i 1801 var det 682.

Ved Vejen mellem Ringsbjerg og Sædder findes en Kilde, kaldet „Hellighedskilde", som forhen har staaet i Ry for sit Vands Lægedomskraft.

Kirken, der ligger paa en Hojning midt i Byen, bestaar af Skib, Chor og Absis (Chorudspring), Taarn, Vaabenhus og Sakristi. Skibet med Chor og Absis ere

byggede af Kridt- og Kampesten og stammer fra Rundbuestilens Tid og over de to nyere Krydshvælvinger findes endnu Spor af afsavede Bjælker. Taarnet er en senere Tilbygning, og ved den sidste Restauration ere de ældre Lydhuller tillukkede og andre indsatte. Vaabenhuset paa Sydsiden samt Sakristiet paa Nordsiden ere begge opførte af gule Mursten i den nyere Tid. I Choret og under Taarnet findes ligeledes Krydshvælvinger. Altertavlen med Aarstal 1640 er senere restaureret, da den indeholder flere yngre Partier. Billedet, malet af Aug. Thomsen, forestiller Christi Aabenbaring for Apostlene efter Opstandelsen. Kalken har i Stemplerne Aarstallene 1758 og 1763 og paa Undersiden af den forgyldte Sølvdisk læses: „Anno 1676* Er dene Kalk til Guds Ære og de hellige Sacramentes Brug af Kirken og Menige Sognefolk bekostet udi Sogne-Prestens H: Christian Dreiers Tid." Døbefonten er af Zink med et Fad i Galvanoplastik. Prædikestolen er udstyret med Billedskjærerarbejde; paa Hjørnerne mandlige og kvindelige bærende Figurer og fremspringende Englehoveder og i Nischerne Evangelisternes Billeder i ophøjet Arbejde. — I Taarnet er der 2 Klokker, den ene støbt 1831, den anden efter den længere latinske Indskrift givet af Otto Skeel og Frue 1689, men omstøbt 1763.

Lellinge Sogn,

Annex til Højelse Sogn i Ramsø Herred, ligger ved Vejen mellem Kjøge og Ringsted. Det indeholder Byen Lellinge (Lællingæ) med Vandmølle, Hovedgaarden Ny-Lellingegaard med 21¾ Td. Hrtk., Skovridergaarden og Yderholms Kro, som for c. 50 Aar siden laa nede ved Aaen og kaldtes Svinevad, ialt 17 Gaarde og 60 Huse. Arealet er 2176 Td. Land, hvoraf 948 Td. ere Fredskov (Lellinge Frihed og Krageskov), med 127 Td. Hrtk. Ager og

Eng samt 34 Td. Skovskyld. Indbyggernes Antal er 399, i 1801 var der 297.

Kirken, bygget paa flad Mark, ligger meget smukt og sees i Frastand mellem de skovbevoxede Bakker. Den bestaar af Skib, Chor, Taarn og Vaabenhus paa Sydsiden, er bygget af røde Murstén med en Blanding af Kridtsten i Taarnet. Langhuset har oprindelig havt spidsbuede Vinduer og en nu forsvunden Chorafslutning, men den oprindelige Kirke undergik en stor Forandring i Aarene 1690—94, da Casper Scholler tilbyggede et nyt Chor, indsatte større Vinduer og udstyrede Kirken i det hele særdeles smukt indvendig med ensartet rigt Billedskjærerarbejde, hvorved den gjør et harmonisk Indtryk. I Choret og Taarnet er der høje Krydshvælvinger, men de i Skibet ere lavere og muligvis de oprindelige. Saavel Choret som Taarnet ere adskilte ved Skranker med Messingsøjler, hvorpaa findes Schøllers og Frues Navne og Vaabner samt Aarstallet 1692. Paa Chorskranken er i den senere Tid anbragt 2 Træfigurer, Peder og Johannes den Døber efter Thorvaldsen. Altertavlen bestaar af en rigt udskaaren Træramme med et nyere Billede, Nadverens Indstiftelse, malet af A. Hunæus 1860. Underskriften er den ældre og lyder:

„Her bredis Naadens Disk, her Jesus os anretter
Sin Faders Maaltid, hvor hand Siele-hunger metter!
Gior Bood, Afløsning fra din Synd med Suk begier,
Knæl paa Guds-Altersood, i Troen stadig vær,
Annam de dyre Ting, hans Kiød og Blood tillige,
Og tænk du est til bords hos Gud i Naadens Rige,
Hvor du med Brod og Vin livagtig Jesum faar,
O kom hans Død ihu, som lægte dine Saar.

Th. Kingo."

Kalken har Indskriften: „Lellinge Kirke tilhorendis d. 15. Juny

1716" (altsaa givet af C. Scholler); paa Disken staar: H. O. S: J. H. D. (givet af Hans Oluffsen) og paa Sølvæsken: M. H. S. 1672. Paa det nyere Alterklæde findes Skelernes og Billernes Vaabner i Sølv. De store Messingstager ere givne af Schøller og baade hans og Hustrues Vaabner findes derpaa, ligesom Døbefonten af rødt Marmor med hvide Aarer samt malet Kridtstensfod er fra 1694. Døbefadet er af Messing, uden Indskrift. En stor Messing Lysekrone med Schøllers og Frues Navne og Vaabner har tillige Indskriften:

„Dit Ord, o Gud, det er vor beste Lyse-Krone
O sluk det ey, før vi Dig see paa Eysens-trone."

Paa Skibets Nordmur findes en Trætavle med Indskrift: „Evigt Ære Minde over Chorets Indvielse i Lellinge Kircke, som skeede d. 26. Septbr. Aar 1694 og dermed berømmelse ved Vel-ærværdige Provsten Mag. Johan Adolph Bornemann Effter at Stedens Patron Hans Excellentz dend Hoi-Edle og Vel-Baarne Herre Hr. Caspar Scholler til Lellinge "— o. s. v. —„ Det tilforn af Grunden op hafde ladet bygge, oc ellers den gandske Kircke paa kosteligste Maader ladet reparere, prybe og staffere." Herefter følger et Digt paa omtrent 70 Linier i to Spalter, underskrevet Peder Lellinge, hvori nævnes: Stole, Døre, Klokker, Lysekrone, Uhr, Døbefont, Alterklæde o. s. v., hvormed Kirken blev udstyret. — Forfatteren er formentlig ingen anden end den daværende Degn Peder Lellinge i Gjorslev, som muligt var født i Lellinge. Provsten, der omtales, er Mag. Bornemann ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, som havde været Rektor i Kjøge og døde d. 8. Marts 1698, 55 Aar gl.

I Taarnet findes Uhr og 3 Klokker, en meget lille, støbt 1589, en lidt større uden Aarstal og den største med Indskrift paa begge Sider: „Til Guds Ære og Lellinge Kirkes Brug haver kongl. Majestæts Estats- og Cancelli-

Raad samt Cammer Secreter velædle og velbyrdige Caspar Schøller til Lellinge, Spanager og Togerød og hans Hustru velædle og velbyrdige Frue Johanna Tune ladet mig af ny støbe Aar 1690.

Her henger ieg, som skal til Kirken Eder kalde:
I christne Siæle staar dog op og lader falde
Alverdens Syssel gaar og hører Herrens Rost
Saa ringer ieg Forliig til Eders Siæletrost."

Under Taarnhvælvingen findes Schøllernes Familiebegravelse med 11 store og 2 smaa Kister, hvoraf de fleste mangle Indskrift. Her hviler: 1) Casper Schøller og 2) hans Frue (S. 269); deres Børn: 3) Christian, død 1693, 16 Aar gl., 4) Anna, gift med Justitsraad Poul Eggers til Basnæs, død 1698, 24 Aar gl. 5) Christen, død 1698, 20 Aar gl. 6) Barabra Helena, død 1706, 21 Aar gl. 7) Casper Martin (S. 269) og 8) hans Frue Charlotte Amalie Boeseke, Datter af Etatsraad Hans B. og Fru Anna Maria v. Ehrenschildt, død 1741, 48 Aar gl. Desuden 9—11) tre Børn af Justitsraad Eggers 2 Sønner af, Navnet Casper Henrich, der døde smaa 1696 og 1698 samt en Datter Johanne Elisabeth, død 1706, 14 Aar gl.; endvidere 12) Engel Gotfrid Bülow, Kammerjunker hos Enkedronning Charlotte Amalie, død 1712.

I Kirken har tidligere været en Ligsten over Peder Loumand, der døde paa Lellingegaard 1722, 61 Aar gl., og efter Kirkebogen er her begravet: Værtshusholder Hans Chr. Christensen af Yderholm, 65 Aar gl., begr. 7. Aug. 1780; Jomfru Anne Else Christensen, 17 Aar gl., død hos Forpagter Robye paa Lellingegaard, begr. 7. Juli 1781; Generalauditor Jens Wederchinck, 77 Aar gl., begr. 4. Juli 1785 og Hr Mads Lassen fra Ny-Lellingegaard, 62 Aar gl., begr. 27. Jan. 1790. — Wederchinck havde i 10 Aar indtil

1767 ejet Grevensvænge i Rønnebæk Sogn, men boede sine sidste Leveaar paa Lellingegaard.

Lellinge Sogn var efter Reformationen til 1555 forenet med Ølsemagle, derefter til 1581 med Kjøge, fra 1581 til 1663 atter med Ølsemagle (men Præsten boede maaske i Lellinge en Tid, da her 1657 var en øde Præstegaard, S. 253) og fra 1663 til 1734 igjen med Kjøge. Derefter var der en egen Præst i Sognet fra 1734 til 1738 (S. 270), men fra den Tid har Lellinge været Annex til Højelse.

Lidemark Sogn

bestaar af Byerne Lidemark (Lythæmarke), Gummerød (Gamlæruth) og Ødemark (Øthæmark). Sognet har et Areal af 1900 Tdr. Land, hvoraf 781 ere Fredskov (Taagerød, Nørre- og Bistrup Skov). Hartkornet er 104 Tdr. Ager og Eng og 84½ Tdr. Skovskyld. Indbyggernes Antal er 422, i 1801 var der 294.

I Sognet har der oprindelig været en Torp eller mindre By, Bistorp, beliggende der, hvor det ældre Skovfogedhus i Bistrup-Skov endnu findes. Byens Jorder ere formodentlig opslugte af Skoven, der har beholdt Navnet.

En mærkelig Mand Christoffer Pax, der var indkommen fra Schlesien og stod højt i Kong Frederik II.s Gunst, fra 1563 Lensmand paa Holbæk Slot, hvor han døde den 9. Juni 1608 i en Alder af 97 Aar, havde Besiddelser i Sognet i Slutningen af det 16. Aarhundrede. Kongens Brev herom (Reg. over alle Lande 10. fol. 348—349) er saalydende:

„(Frederik II) g. a. v. at efterdi vi have undt, skjødt og givet os elskel. Christoffer von Festenberg, som kaldes Pax, vor Staldmester, vor og Kronens Ret og Rettighed udi tvende jordegne Bøndergaarde, den ene udi Lidemark, Christoffer Jensen iboer, den anden i Gomerødt, Karene

Monsis iboer, da have vi af vor synderlig Gunst og Naade undt og tilladt og nu med dette vort aabne Brev unde og tillade, at fornævnte Pax maa handle med Bonderne som fornævnte tvende Gaarde tilhorer, om Eiendommen og des Rettighed derudi og naar han haver stillet dennem tilfreds, da maa og skal han og hans Arvinger have, nyde, bruge og beholde fornævnte Bonders Anpart og Eiendom udi fornævnte 2 frie Bondergaarde, kvit og fri for al kongelig Tonge og med slig (Rettighed), som andre af Adelen her udi Riget have deres Arvegods, udi alle Maade. Cum inhib. solita. Frederiksborg den 29 Decbr. 1570." — Ved Mageskiftebrev af 15. Marts 1582 fik Kongen mod andet Gods af Chr. Pax i Lidemark By to Gaarde, som Christoffer Jensen og Jens Andersen paaboe og i Gomerod en Gaard, Lauritz Jensen boer udi. (Pergamentsbrev i Geh. Ark.)

Efter den afgivne Beretning 1657 var der i Sognet to Herregaarde, 8 hele og 13 halve Gaarde samt 12 Huse. Deraf ejede Kongen to hele og to halve Gaarde samt to Huse og Adelen Resten med Undtagelse af en Gaard, der var Kirkens. Nu er her 19 Gaarde og over 60 Huse. For nogle Aar siden er der opfort en Molle med Bageri.

Kirken ligger hojt, 183 Fod over Havfladen. Den bestaar af Chor med Absis, Skib, Taarn, Sakristi mod Nord og Vaabenhus mod Syd. Saavel Chor som Skib er bygget af kløvet Kamp- og Kridtsten og stamme fra den oprindelige Kirke. Taarnet er senere opfort af Kridtsten hovedsagelig til Lydhulerne, men derover af rode Mursten, Vaabenhuset ligl. af rode Mursten, med en nyere Gavl. Kirkens Indre dækkes af 4 Krydshvælvinger. Altertavlen, egetræmalet og forgyldt, har et Billede, malet af Storch, forestillende Opstandelsen. Kalken af Sølv har Aarstallet 1763 og paa Disken staar: „Omgjort og Forbedret Aar 1763." Et Par smukt udstyrede Kirketavler ere 1647 givne af Sivert Becks Enke, Lisbeth

Bille. Under Sakristiet findes formentlig den (S. 196) omtalte Begravelse. Døbefonten af Sandsten er ny tilligemed Fadet, der har Aarstallet 1823. Prædikestolen er forsynet med Evangelisternes og Paulus's udskaarne Billeder og i Felterne er malet Christus, Johannes, Peder og Moses. I Taarnet er der 2 Klokker, den ene støbt 1749, den anden 1842. Ligstenene i Kirken ere omtalte foran (S. 199 og 201).

I 1626 anføres i Landemodsakten, at der var en Kvinde i Lidemark, som, medens Sakramentet uddeltes Hellig 3 Kongers Dag, tog Spindelvæv i Kirken for at bruge den til Helbredelse mod Koldfeber, men hun straffedes med at maatte staa aabenbar Skrifte for denne Gjerning.

Præster: 1) Hr. Jon Andersen skal have været Munk i Roskilde, var her 1530.

2) Hr. Mads Pedersen. 1535 var han rimeligvis Præst her, da det hedder (D. Mag. 3 R. 5, 61): „1535. Item her Mattis sogneprest vdj Lydhemarch protectorium in generalj forma." 24. Aug. 1543 var han som Provst ved et Sognevidne i Endersleo og 1545 kaldes han: „Matthias Petri Lidemarch Vieffuerskoensis."

3) Hr. Jacob Pedersen, antages ihjelskudt 1551 eller 66 (S. 201).

4) Hr. Niels Rasmussen skal ogsaa være bleven dræbt 1566.

5) Hr. Rasmus Pedersen Halland var 8 Juli 1584 ved Prins Christians Valg i Ringsted; han døde 8. Maj 1585.

6) Hr. Anders Jensen (eller Pedersen) var „gudfrygtig, enfoldig (oprigtig), men altid sjug"; han døde 1587.

7) Hr. Lauritz Andersen var først Kapellan hos Formanden og døde Paaskeaften 1622 (S. 201).

8) Hr. Mads Jensen Aalborg havde fra 1620 været Hører ved Kjøbenhavns Skole og blev kaldet hertil 1622. Om han døde eller blev affat 1631 vides ikke, men i en

Fortegnelse fra Landemodet 1628 nævnes han mellem „drikfældige Præster". (Ny kirkeh. Saml. 6, 386).

9) Hr. Hans Mortensen Krummerup blev afsat 1633.

10) Hr. Bertel Jensen Gysting var fra 1632 residerende Kapellan i Gadstrup, kaldet hertil 10. Aug. 1633, blev Provst 1640 og døde 1655. — Efter ham var muligt Hr. Christoffer . . . Præst (Skifteprotokollen i Provstearkivet).

11) Hr. Erik Jensen Kongelf eller Kongelef havde fra 1651 været Hører ved Kjøbenhavns Skoler, kaldet hertil 1655, blev Provst i 1669 og døde for 7. Maj 1689, 64 Aar gl.

12) Hr. Christen Lemmviig blev Kapellan her 22. Sept. 1677 og gift med Formandens Datter Birgitte, var Søn af Raadmand Chr. Sørensen i Lemvig. Han døde 1721, 72 Aar gl. — 2 Sønner bleve Præster, nemlig: Erik L. i Ringsted, død 31. Maj 1740, og Nr. 10 i Haarlev.

13) Hr. Hans Sidenborg, blev Medhjælper her 21. Juli 1719, var født i Taagerup, hvor Faderen var Sognepræst. Han klager 2. Okt. 1742 blandt andet over, at Bjeverskov Sogns Bønder ikke vilde betale ham Ostetienden, fordi de foregave, at Forordningen derom kuns var en Bispe-Forordning, samt at „den Ost, de kan bringe tilveje af deres Malkning, maa de lægge i deres Hovpose til Herskabets Arbejde og Hoveri at fortsætte." — „Følgelig derfor, at Præsten i Lidemark fremfor andre Præster skal paa ligelang Tid føde Bondens Tjenestefolk, der gjør Arbejde og Hoveri til Herregaarden Spanager." Han døde her i 1755, da der 25. Juli holdtes Auktion over hans Dødsbo. Først var han gift med Ane Margrete Loumann og derefter med Anna Maria Friis, der døde i Kbhv. 1767.

14) Hr. Jørgen Frederik Riis, kaldet 20. Juni 1755, var født i Kolding 10. Sept. 1722, Faderen Postmester;

16. Novbr. 1756 forfl. til Daler ved Ribe, hvor han døde 26. Apr. 1812.

15) Hr. Kraglund, kaldet 28. Jan. 1757, forfl. 1761 til Vallø.

16) Mag. Andreas Nicolaj Ryge, kaldet 14. Aug. 1761, var født i Roskilde 12. Juni 1724, hvor Faderen var Kantor ved Domkirken. Han døde 22. Septbr. 1767. Han havde den 9. Okt. 1761 i Valløby Kirke ægtet Anna Lorentzen, Datter af Birkedommer Lorentzen paa Vallø, som 2 Gang 1770 blev gift med Hr. Jørgen Fæsser i Melhus i Trondhjem Stift og døde 1779, 41 Aar gl. — Hr. Ryge nævnes som en velfortjent og i vort Fædrelands Historie vel kyndig Mand". Han er Forfatter til „Peder Oxes Liv og Levnets Beskrivelse", trykt 1765.

17) Hr. Peder Baade, kaldet 1. Jan. 1768, var født i Trondhjem 8. Marts 1737, hvor Faderen var Borger. Han havde først et Par Aar været Hører i sin Fødeby. 1784 blev han Provst, men næste Aar kaldet til Præst i Wiig i Bergens Stift og s. A. til Borggrund, hvor han tillige blev Provst. Her døde han 25. Okt. 1823. Han var i 1811 bleven Ridder af Dbrg. — I hans Tid brændte Præstegaarden 2 Pintsedag 1780.

18) Hr. Lauritz Gjessing, kaldet 1. Juli 1785, var født i Helsingør 18. Aug. 1742. 1776 blev han Degn og Sygetrøster ved Kbhvns. Hospitaler, 1780 Præst paa et Skib, der sejlede til China. Han var gift med Anna Kirstine Møller og døde 21. Aug. 1794.

19) Hr. Niels Christian Hersom, født i Nestved 13. Aug. 1760, hvor Faderen var Kantor og Chordegn, var først Pagehovmester paa Fredensborg hos Juliane Marie, der som Overdirektrice for Vallø kaldede ham 1792 til Præst i Haudrup og Skjensved, hvorfra han den 7. Novbr. 1794 forfl. hertil. Han døde 10. Aug. 1829. Hans Hustru Bir-

gitte Johanne Borup døde 11. Decbr. 1832. — Af deres 6 Sønner var Julius Marius Theodor H. Skolelærer i Kjæderup, død som Dannebrogsmand 6. Novbr. 1863, Andreas H., Boelsmand i Tersløv Sogn, døde 1870, Jens Peter H. lever som Aftægtsmand i Lidemark og Godberg H. som Aftægtsmand i Tersløv Sogn.

20) Hr. Jens Christian Petersen, født i Kjøbenhavn 8. Decbr. 1794, blev først Lærer ved Borgerdydsskolen i Kjøbenhavn, 1824 Katechet i Ringsted, 1827 Sognepræst i Veggerby ved Ribe, hvorfra han 20. Novbr. 1829 kaldedes hertil, men 14. Novbr. 1835 forfl. til Tersløv, hvor han døde 11. Maj 1853. Hans Hustru Augusta Nelly Franziska Bruun døde i Kjøbenhavn 1867, 64 Aar gl.

21) Hr. Johan Casper Roos, født paa Vemmetofte 22. April 1804; Faderen var Chirurg og Læge ved Klostret. Han var først fra 18. Sept. 1829 Kapellan hos Consistorialraad Bjørn paa Vemmetofte, derefter fra 1834 Katechet i Ringsted og blev 19. Januar 1836 Sognepræst her. Hans Hustru Lovise Marie Beck døde i Kjøbenhavn 4. Maj 1843, 35 Aar gl. og hans eneste Barn Christine Mathilde døde 1852, 18 Aar gl. Under Hr. Roos's Fraværelse i Kjøbenhavn brændte Præstegaarden 25. Juni 1867.

Bjeverskov Sogn

er Annex til Lidemark, men har muligvis i en forlængst forsvundne Tid været Hovedsognet, da det har givet Herredet Navn. Sognet bestaar af Byerne Bjeverskov, Kjulerup, Gummersmark, Vemmedrup, Lundsgaarde og Vindegaarde, de to sidste dog kun to Gaarde hvert Sted. Arealet er 3333 Tdr. Land med 344 Tdr. Hartkorn, Ager og Eng og ½ Tdr. Skovskyld. Folketallet er 782, i 1801 var der 474.

I 1657 angives der at have været 37 hele og 8 halve Gaarde samt 18 Huse, hvoraf Kongen ejede 18 hele og 2 halve Gaarde samt 7 Huse, Adelen Resten. Nu findes der 43 Gaarde og 90 Huse.

Den tidligere Herregaard i Sognet skal have ligget tæt vest for Kirken. Skulkerup By havde 20 Tdr. gl. Hartkorn, der 1721 blev lagt under Spanager. I Kjulerup har der tidligere været en Vandmølle, hvoraf der indtil for faa Aar siden saaes Levninger. Den tilhørte i sin Tid Mette Rosenkrantz til Vallø og beboedes af Nilaus Møller.

Af Minder fra Oltiden findes kun meget faa. Paa Lundsgaarde Marker har der været et Par Høje, hvoraf den ene kaldtes Skrækkehøj. I Aaret 1852 blev ved Tørveskjæring i Maglemose ved Gummersmark gjort et interessant Oldtidsfond af en pragtfuld Sølv-Fibula, prydet med Dragezirater, der ere overlagte med tynde Guldplader, nogle Perler af Glas og Rav samt 8 Stk. Guldbrakteater med Osfener; fire af disse ligne hinanden, have Runeindskrift og forestille en Fyrstes Billede med Landse og Skjold. Billedet af en Kriger tilhest er rimeligvis en Efterligning af de byzantinske Kejseres, Skjoldet derimod fra det femte Aarhundrede efter Christus. Desuden bærer Fyrsten paa Brystet en nedhængende aaben Ring, der skjønnes at have Lighed med de Ringe, der som en særdeles Udmærkelse bleve uddelte til romerske Krigere, men efter al Rimelighed have været ansete for hellige Ringe her i Norden (Annal. for Oldk. 1855, 335).

I den saakaldte Enghave nord for Byen findes en, som det synes, ældre Tørvegrav, der kaldes „Natravnehullet". Efter Sagnet skal en ældre Præst, der efter Døden gik igjen og for hvem man i Byen ikke havde Ro, være nedmanet her. Den Præst, som nedmanede ham, skal have gjort det med de

Ord: at den Afdøde skulde forblive her til Dommedag, men da opstaa under Trondhjems Kirke.

Kirken, der ligger paa en flad Bakke nær ved Vejen mellem Kjøge og Ringsted, bestaar af Skib, Taarn og Vaabenhus paa Sydsiden. Den vestlige Del af Langhuset er opført af raa og tilkløvede Kampesten med indblandede Kridtsten. Imod Øst har der oprindelig været et Chor, men dette er borttaget ved Kirkens Forlængelse. Sidemurene i Forlængelsen ere over de store Granit Grundsten byggede af veltilhuggede Kridtsten og i Gavlen, der er opført af Kridtsten indtil Gesimslinien, findes røde og sorte glasserede og ornamenterede Sten indmurede. Taarnet er senere opført af røde Mursten paa en høj Graastens Sokkel, men dets vestre Gavl blev paa Grund af Brøstfældighed ombygget i 1840, hvilket Aar de spidsbuede Jernvinduer indsattes i Skibet. Kirkens Indre dækkes af 4 Krydshvælvinger. Altertavlen har et nyere Billede af Raadsig, forestillende Magdalenes Møde med Frelseren efter Opstandelsen; det tidligere Billede forestillede Nadverens Indstiftelse. Indtil 1847 hængte paa Skibets nordre Væg en gl. Altertavle med fritstaaende Figurer, en Hentydning til den hellige Martinus af Tour, der skjærer Fligen af sin Kappe og giver den til de Fattige; over hans Hoved sees Engle at holde en Bispehue. Alteret har altsaa været indviet til denne Helgen. Døbefonten er af Granit med en ny Fod og Fadet bærer i Midten Fremstilling af Mariæ Bebudelse. Kalken har en sexfliget Fod og paa Disken er indgraveret et ligearmet Kors. Prædikestolen er ny, men paa den ældre stod 1588. I den vestre Hvælving fandtes indtil 1840 et Pulpitur med Indskrift: „Anno 1630 Bleff dette Popeltu Stafferedt Oc færdig giordt Gud til ære Oc Kiercken til en Beprydelse. Samme tid Var Hederlig og Vellærdt Mand H: Madtz Jens: Alb: sogne Prest. Peder Nielsen Jüd oc Niels Hanson Kiercke

Vergere." Et ældre Christus-Billede, malet med kraftige og endnu ret velbevarede Farver, der rimeligvis skriver sig fra 14 Aarhundrede og tidligere stod paa en Bjælke i Choret, henligger paa Vaabenhusloftet. De to Klokker i Taarnet ere støbte 1588 og 1593.

Foran i Choret ligger en meget slidt Marmorsten med en Indskrift af Munkebogstaver, der omtrent lyder: Her hviler Johannes Pedersen med sin Hustru Osa og hans Søn Niels Jensen med sin Hustru Margrete. Beder for dem . . . . . har en Herregaard i Byen Bjeverskov, hvortil ligger $\frac{1}{4}$ som Niels Jensen har skjænket i Herrens Aar . . .

I Taarnet findes ligeledes i Gulvet en tilspidset Marmorsten med Evangelisternes Symboler i Hjørnerne og Indskriften: „Her liger begrafvid erlig Karl Augustin Frandsøn som var Fogit paa Togerød i 28 Aar oc døde i Bierfver-Skove den 19 Junii 1600. Gud gifve hannom en salig Opstandelse. Amen." Her har tidligere staaet en Ligkiste med Støvet af Frøken Augusta Schack, der døde paa Spanager 1746, 40 Aar gl.

Den 6. Juli 1876 ophængtes paa Skibets Nordvæg en af Vaabenbrødrene anskaffet Mindetavle over de Faldne og Døde i Felttogene 1848—50 og 1864.

Vollerslev Sogn

bestaar af Byerne Vollerslev (Valderslev) og Fløjtrup (2 Gaarde) samt Hovedgaarden Juellund og Teglværket. Sognets Areal er 2492 Td. Land, hvoraf omtr. 200 Tdr. ere Fredskov (Fikintevænget, Grevevænget, Vandvænget, Savskjærervængerne og Østervang). Hartkornet udgjør 215 Td. Ager og Eng og $7\frac{1}{2}$ Td. Skovskyld. Folketallet er 568, i 1801 kun 243, altsaa under Halvdelen.

I en Beretning fra 1651 angives der at være 2 hele

og 10 halve Gaarde samt 8 Gaardsæder. Nu er der 15 Gaarde og over 60 Huse.

Kirken, der ligger paa en lav Højning midt i Byen, bestaar af Skib, Taarn og Vaabenhus mod Syd. Den ældre vestlige Del er bygget af røde Mursten og kan henføres til den romanske Tid. Den senere østlige Del er bygget af Mursten med brede Bælter af Kridtsten; Grundstenene rage højt op i Muren. Taarnet og Vaabenhuset ere opførte af store røde Mursten alene og skrive sig rimeligvis fra den første gothiske Tid, medens Forlængelsen af Skibet kan henføres til en langt senere Tid. I Kirken findes 4 spidsbuede Hvælvinger, hvoraf 2 i det oprindelige Skib senere ere indbyggede. Den ældre Altertavle, hvoraf der endnu er Dele tilbage, er bekostet 1597 af Christoffer Rosengaard og hans to Søstre, men blev 1704 restaureret af Hans Benzon. Alterbilledet af Wegener forestiller Hyrdernes Tilbedelse, men ovenover er anbragt et mindre ældre Maleri. Kalk og Disk ere fra en nyere Tid. Alterstagerne ere ældre, ligeledes Døbefonten, der er firkantet og forsynet med et firkantet Blyfad. Paa dette findes en særdeles smuk latinsk Indskrift, der forkynder, at det er anskaffet 1619 i Kong Christian IV's Tid, da Knud Urne var Lensmand, Johan Resen Biskop, Claus Christoffersen Provst og Jørgen Christensen Præst. Paa Prædikestolens Hjørner findes fritstaaende Billeder af Evangelisterne. Klokken i Taarnet har en latinsk Indskrift, hvoraf fremgaar, at Godske Mogensen til Lidemark og Alhed Rosengaard til Taagerød har givet Bidrag til dens Støbning 1601. Klokken synes bestemt for Lidemark Kirke, da Præstens Navn der, Laurentzius Andreæ, nævnes paa den.

I Kirken ligger over en nu tilmuret hvælvet Begravelse en Ligsten, hvorpaa der foroven mellem Søjler og Ornamenter findes 4 Vaabenskjolde og derunder læses: „Her liger begravit erlig velbyrdige Mand Joren nielsz til Jonstrup *

Mz. sin kerre høstru frue Karine daes daatter och døde hun den IX dag for fastelagens søndag * aar * M * dlvij oc døde hand den XII iuly aar 77." I Choret findes en Marmorsten med Indskrift: „Her under hviler Ædle Høiachtbare oc forneme Andres Andersen Bosel Proprietarius Til Herlufstrup fød i Flensborg Ao 1631, døde paa Herlufstrup Aar 1691 d. 25. Juli i hans Alder 60 Aar, efter at hand har lefvet her i werden med sin dydædle kieriste dend Gudfrychtig Matrone Barbra Jørgens Datter Mule it kierligt Ecteskab udi 23 Aar, medens Herren dennem velsigned med 3 Sønner og 3 Døttre. Gud gifve hannem med alle tro Christne en glædelig Opstandelse". Desuden findes 3de Ligstene over Præsterne Jørgen Christensen, Hr. Bertel Christoffersen, Hr. Niels Pedersen Nim og Hr. Povel Jakobsen Ringsted, der begge havde været gifte med Elline Clausdatter, hvis Dødsaar ikke er tilføjet. Øverst paa denne Sten findes et latinsk Vers, der oversat omtrent lyder:

Lev med Døden for Øje og du vil leve vel,
Dø med Livet for Øje og du vil dø med Fred.

Et Reliqviegjemme fra Alteret i Kirken opbevares nu i „Museet for nordiske Oldsager".

Præster. Efter Reformationen kan anføres:

1) Hr. Jeppe Stisøn døde 1556.

2) Hr. Hans Mathiesen (Madsen) var tilstede som valgt af Herredets Præster ved Prins Christians Hylding 1610, men døde som Jubellærer det følgende Aar.

3) Hr. Jørgen Christensen døde 1. Decbr. 1619. Paa Ligstenen anføres, at han var født i Brooby, var Sognepræst her i 14 Aar og døde i sin Alders 46 Aar samt var gift med Ane Eriksdatter; han har altsaa ogsaa været Medhjælper hos Formanden.

4) Hr. Mogens Jensen Gad havde først været Præst i Ølsemagle og Lellinge. Han døde 1633. I Landemodsakten

1628 nævnes „Hr. Mogens i Woldersleff" blandt de brikfældige Præster.

5) Hr. Bertel Christoffersen var efter Ligstenen „barnefødt til Narso udi en by ved Nafn Ninew", gift i 2 Aar med „Sofie Pedersdatter" og døde den 7. Oktober 1637. Han havde været Medhjælper hos Formanden fra 14. Novbr. 1623.

6) Hr. Niels Povelsen Nim, der havde været Kapellan i Herfolge, var efter Ligstenen Præst her i 6 Aar og døde 23. Aug. 1643.

7) Hr. Poul Jacobsen Ringsted tog Navnet efter sin Fødeby, blev kaldet af Menigheden 16. S. efter Tr. 1643 og fik det følgende Aar Hr. Peder Borup, der 1648 blev Sognepræst i Nordrup, til Kapellan. Efter Ligstenen „lefde han paa 57 Aar og døde dend 23. Augusti an. 1668."

8) Hr. Herman Eggers, kaldet 26. Aug. 1668, døde 6. Maj 1684.

9) Mag. Christian Kaalund, kaldet 14. Juni 1684, var født i Herfolge 1657, Søn af Sognepræst Nr. 9 sammesteds, forfl. 19 Decbr. 1699 til Tirsted, Skørringe og Vejleby paa Laaland, hvor han døde i Oktbr. 1709. Han var gift med Hedvig Bartholin. En Søn Jens Chr. K., der døde som Rektor i Stubbekjøbing, var Forfatter til Beskrivelse over Møen 1722.

10) Hr. Rasmus Bremer, der først havde været Kapellan i 10 Aar i Tirsted, blev kaldet hertil 13. Jan. 1700 og ægtede samme Aar Karen Morsing, den Gang Enke efter Sognepræst Top i Kjerteminde. Han døde 1707.

11) Hr. Laurits Christensen var født i Kjerteminde, hvor han var Hører, da han 9. April 1707 blev kaldet hertil. I 1727 blev han Provst og 7. Sept. 1736 forfl. til Terslev og Ørslev, hvor han døde 2. April 1746. Ved Visitatserne skrev han sit Navn L. C. S. Han var først gift med For-

mandens Enke og efter hendes Død 1716 med Magdalene Sybille Lend af Enderslev, der døde 12. Aug. 1769.

12) Hr. Henrik Span Jüdichær var født i Hammer 14. Juli 1700, hvor Faderen, en Broder til Admiral Ole Jüdichær, var Sognepræst og Provst; Moderen var en naturlig Datter af Admiral Henrik Span. 1727 blev han Præst i Fensmark og Rislev, hvorfra han blev kaldet hertil 7. Sept. 1736. Han døde i Januar 1758 og hans Hustru Dorothea Catrine Goldschmidt døde 1759.

13) Hr. Tidemand Christian Lend, Søn af Nr. 11 foran, optog Moderens Stammenavn, var født her 11. Febr. 1718, blev kaldet paa Succession 29. Juli 1746, men dog først ordineret 1758, og døde det følgende Aar. Hans Enke Charlotte Sophie Amalie Lyster blev 1760 gift med Sognepræst Prom i Kvislemark og døde 1796.

14) Hr. Nicolaj Brorson, kaldet 12. Maj 1759, var født 11. Febr. 1728, Søn af Sognepræst ved Nicolaj Kirke i Kjøbenhavn Nicolaj Brodersen B. Han havde fra 1750 været Kateket ved Nicolaj Kirke, fra 1753 Kapellan i Stenmagle, fra 1756 Præst i Branderup i Haderslev Amt og blev 1760 forfl. til Stenmagle, hvor han døde 1788.

15) Hr. Peder Wedel, kaldet 3. Oktbr. 1760, var født i Nustrup i Gram Herred 1730, hvor Faderen, en i flere Retninger mærkelig og berømt Mand, Stifter af de omkring Flensborg værende Teglværker, var Præst. Han døde 1769 og hans Enke Maria Elisabeth Bruun giftede sig senere med Kjøbmand Peter J. Frich i Nestved.

16) Mag. Christian Jacob Boserup, kaldet 18. Aug. 1769, var født 2. Apr. 1730 i Boserupskov ved Roskilde, hvor Faderen Jens Jacobsen var Birkeskriver ved Bistrup. 28. Oktbr. 1778 forfl. han til Terslev, hvor han døde 4. Juli 1811. — I hans Tid brændte Præstegaarden 28. Apr. 1773. — Hans Hustru Eva Catrine Haaber døde 14. Decbr.

1788, 37 Aar gl. En Søn, Johan Joseph B., født i Vollerslev 26. Oktbr. 1773, blev Faderens Eftermand og døde i Terslev 25. Sept. 1835.

17) Hr. Casper Abraham Müller, kaldet 18. Novbr. 1778, var en Søn af Sognepræst Diderik M. i Terslev og Dattersøn af Provst Lyder Roed i Herfølge, født 20. Decbr. 1742. I 1792 blev han Provst; 6. Maj 1796 forfl. til Ejby, hvor han entledigedes 25. Febr. 1814 og døde 5. Marts 1816.

18) Hr. Jens Hvistendahl, kaldet 20. Maj 1796, var født i Kjøbenhavn 4. Sept. 1761 og døde 12. Juni 1823. Hans første Hustru Kirstine Klestrup døde 1798 og hans anden Hustru Inger Margrete Bräem Galskjøt døde 1831.

19) Hr. Jens Worm Tauber, født i Horsens 31. Marts 1778 (Broder til Nr. 8 i Vallø), havde fra 1803 været Kapellan, først i Magleby og Holtug, derefter fra 1813 i Herfølge samt fra 1816 Præst i Nordrup og blev den 24. Sept. 1823 kaldet hertil, forfl. 26. Jan. 1836 til Ejby, hvor han døde 6. Jan. 1839. Han var gift med Theodora Helene Meldal, der døde 1847.

20) Hr. Andreas Thaning, født paa Vemmetofte 11. Decbr. 1805 (Broder til Nr. 16 i Endersløv), var først Lærer ved Søetatens Drengeskole, fra 1834 Præst i Dragstrup paa Morsø, kaldet hertil 28. Apr. 1836, forfl. 4. Marts 1859 til Lyderslev i Stevns, hvor han entledigedes den 22. Okt. 1877. Han er gift med Henriette Vilhelmine Tonnesen, født 31. Maj 1810.

21) Hr. Hans Christian Bentzen var født i Oldenburg i Holsten 14. Maj 1805. I 1839 blev han Kapellan i Greve, 1845 Præst i Nykirke paa Bornholm, kaldet hertil 19. Maj 1859, døde 17. Maj 1874. Han var gift med Sophie Amalie Mohr, født i Haslev 7. Okt. 1808. I de sidste Aar havde han Hr. Jørgen Peter Melby, født 1843, til Kapellan. — Præstegaarden brændte 6. Juli 1863.

22) Hr. Jacob Claudius Fork er født i Kjøbenhavn 17. Sept. 1820. I 1846 blev han Adjunkt i Rønne, 1858 Præst i St. Poulsker, hvor han tillige blev Provst for Bornholms Amt, kaldet hertil 3. Aug. 1874. Den 4. Aug. 1848 ægtede han Mariane Marikke Michelsen, født i Rønne 5. Marts 1821.

Gjørslev Sogn,

Annex til Vollerslev, ligger yderst paa Herredets vestlige Side og grænser til Sorø og Kjøbenhavns Amter. Det bestaar af Byerne Gjørslev (Gøderslef), Slimminge (Slimenge) og Bøgede (Bøghæ). Desuden findes i Sognet enkelte Gaarde med særlige Navne: Hesselholm, Fuglesangsgaarden, Kohavegaarden, nogle Huse, kaldede Nyvang og Mikkelbjerghuse. Arealet er 3437 Tdr. Land, hvoraf omtr. 550 Tdr. ere Fredskov (Gjørslev Vænge, Forvaltervænget, Hesselholm og Slimminge Hestehave). Hartkornet er 279 Tdr. Ager og Eng og 9 Tdr. Skovskyld. I Sognet er 40 Gaarde og omtr. 120 Huse. Indbyggernes Antal er 968, i 1801 kun 592.

I Nærheden af Kirken (Matr. 10 i Gjørslev) findes paa et lavt Sted tæt ved en lille Dam tydelige Spor af et ældre Voldsted. Bakken er firkantet med afrundede Hjørner, omtrent 6 Alen høj, flad ovenpaa med skraat affaldende Sider. Det seer ud til, at den har været omgiven af en naturlig Lavning paa de to Sider og at der fra den har været ført Grave om de andre Sider, som nu ere stærkt udjevnede. Paa Bakkeskraaningen tæt ved Voldstedet har man truffet Grundsten til en stor Bygning, ligesom man her foruden røde Mursten har fundet 3 Stk. sprukne Granitsøjler. Desuden findes indmuret i Kirkegaardsmurens vestre Del en halv Snes store tilhuggede Kridtsten, hvilke paa den brede Side have et indridset Mærke, enten et ligearmet Kors eller den

i den tidlige Middelalder almindelig brugte sexfligede Roset i en Kreds. Disse Sten tilligemed de fundne Brudstykker af Søjler have sandsynligvis oprindelig henhørt til Borgen. Paa et i Giesegaards Arkiv værende ældre Kort findes ikke alene Borgpladsen, men ogsaa Ruiner af det gamle Taarn afsatte, ligesom der ogsaa findes betegnet at have været en Grav derom samt en Bro over Graven. Det er iøvrigt ubekjendt, hvem denne Borg har tilhørt, og der findes, saavidt vides, ingen historiske Efterretninger hverken om Borgen eller dens Ejere.

Bøgede synes oprindelig at have været et Herresæde og tilhørte den foran nævnte Aage Stegh. 1688 kaldes Gaarden Bøgedtsgaard, var Ryttergaard og havde $20^3/_8$ Tdr. Hartk., men fik $21^5/_8$ Tdr. efter den ny Matrikul. Den maa altsaa senere være delt til to Gaarde.

Paa Gjorslev Byes Marker findes nogle Minder fra Oldtiden. I den saakaldte Bisbakke er der et Gravkammer, 8 Al. langt fra Nord til Syd og 5 Al. bredt, opsat med stor Nøjagtighed af meget svære, omtr. 2 Al. høje Stene, saaledes at de indvendige Mure ere ganske lige. Mod Ost findes en 8 a 9 Al. lang Gang ind til Gravkammeret. Det er selv i sin noget forstyrrede Skikkelse et skjønt og mærkeligt Oldtidsminde. Nærved paa en sid Eng findes en Kilde, kaldet Helligkilde. Om Højen paa Matr. 10 gaar det Sagn, at den har været Bolig for Nisser og Trolde, og at der jevnlig er hørt en Lyd indvendig fra den, som naar et Kistelaag slaaes haardt til.

Ogsaa paa Slimminge Mark noget nordvest for Byen fandtes tidligere en Høj, kaldet Tokehøj, der rimeligvis havde været et stensat Gravsted.

Kirken ligger temmelig højt midt i Sognet og bestaar af Chor, Skib, Taarn og Vaabenhus paa søndre Side, men der er paa Nordsiden tydelige Spor af en Dør, der senere

er forandret til Vindue, hvorover findes et Ansigt med stort Skjæg, udhugget i Kridtsten og nedenunder en Dørsten. Hele Kirken er opført af røde Mursten, men Chor og Skib skrive sig fra Rundbuestilens Tid, medens Taarn og Vaabenhus rimeligvis ere tilbyggede i en langt senere gothisk Tid. I Døraabningen mellem Vaabenhuset og Kirken findes en gl. Kirkedør, paa hvilken læses Aarstallet 1501, men dens øverste Del med Indskriften har muligvis tidligere været anbragt ved Crucifixet i Kirken og har indeholdt Angivelsen for dets Opsættelse. Kirkens Indre dækkes af 4 Krydshvælvinger, dog har der oprindelig været Brædddeloft. Altertavlen, oprindelig meget smuk, er forsynet med Christian IVs Navnetræk og udskaaret Arbejde, men intet Billede. Midtpartiet indtages af Gruppen Christus paa Korset mellem Marie og Johannes og paa Siderne fritstaaende Figurer af Moses og Johannes den Døber. I Overdelen er Opstandelsen fremstillet. Kalken har under Foden Navnene: „Sten Tomesen, Johanne Bertelsdatter“ og paa Disken findes et indgraveret Kors. Alterstagerne ere ældre. Døbefonten af Granit med Fremstillingerne: Menneskehoved, Lam, Lilie, Blade og Rosetter i ti Felter skriver sig fra den romanske Tid og paa Døbefadet af Messing findes Fremstilling af Uddrivelsen af Paradis med Ornamenter. Det ældre Christusbillede, der har været anbragt paa en Bjælke i Choret og som skriver sig fra den katolske Tid, findes nu ophængt under Taarnhvælvingen. Ved Siden af det har Billeder af Maria og Johannes været anbragte, men disse henligge nu paa Vaabenhusloftet. Prædikestolen er ligeledes forsynet med Christian IVs Navnetræk og Billedskjærerarbejde. Klokken i Taarnet er støbt 1615.

Paa Skibets Nordvæg er i en Træramme anbragt et vel udført Maleri paa Lærred, forestillende en ældre Kvinde mellem to midaldrende Mænd; under det findes en sort

Marmortavle, som tidligere maa have havt en malet Indskrift, og nederst staar Aarstallet 1677. Dette Maleri henhører rimeligvis til den ved Vaabenhusets Vestside værende Ligsten af rødt Marmor med Indskrift: „Denne Sten oc Begrafuelsis Sted Tilhører Ærlig Actbar oc Velfornemme Mand, Hendrich Eilersen Von Haftig Udi Gjørsløf Sampt Hans Kiere Hustru den Ærlige Dydige oc Gudelskende Matrone Hylleborg Michels Daatter, oc Deres Arfuinger, Anno 1677, Den 2 July."

I Kirken har tidligere hængt 2 Faner, en Kaarde, et Par Sporer, alt tilhørende Løjtnant Henrik Gjedske, født i Bremen, død 1695, 63 Aar gl. Der findes endnu et gammelt saakaldet „Skilderi" (Christus paa Korset), givet 1703 af Nicolaus Neithardt og Anne Freitags; ligeledes findes en Mindetavle over Ungkarl Jacob Jensen, der faldt i Slaget ved Dybbøl 5. Juni 1848. Endvidere findes ved Indgangen til Vaabenhuset Gravstene over Godsforvalter Tobias Borreby, født 1711, død 1780, og Hustru Lucia Tenter, f. 1722, død 1787, samt over Skytte ligl. ved Giesegaard Simon Knudsen, født 1720, død 1806.

Den Kvægpest eller Kvægsyge, som i Midten af forrige Aarhundrede og længe derefter hjemsøgte Landet, hærgede i høj Grad Slimminge By, hvor hele Kvægbesætningen paa 30 Stkr. nær fra Midten af April til Slutningen af Juni 1745 angives at være uddød. Sygdommen var udbrudt i Begyndelsen af Aarhundredet i Asien, trængte derfra ind i Europa og udbredte sig trods alle Forsigtighedsregler fra Tyskland og Slesvig til Sjælland, hvor den her paa Egnen viste sig første Gang i Søllerup By Langfredag den 16. Apr. 1745. Efter omtrent 8 Aars Forløb standsede den for en Tid, men havde dog i Aarene fra 1745—1747 bortrevet ikke mindre end 457,352 Høveder i Landet. I Sommeren 1762 kom den igjen, og skjønt der denne ligesom forrige Gang,

hvad man finder antegnet i Kirkebøgerne, saaledes i Herfølge hvor „der 14. Jan. 1746 blev holdt en extraordinær Bededag for den elendige Kvægsyge", fra Prædikestolene blev bedet til Gud om Sygdommens Ophør efter den ved Reskript af 26. Marts 1745 foreskrevne Formular: „Sig Herre! det er nok, og byd denne Plage at ophøre!" — saa bortrev den dog ikke mindre i Forhold til Besætningen end forrige Gang. Soten ophørte først ganske i 1773 og i Aarene 1762—63 borttog den 254,994 Høveder (Brasch, Vemmetofte 3 D. 137 og J. Kr. Høst, Fr. V. 125).

Provster i Bjeverskov Herred.

1. Hr. Mads Pedersen (S. 342) .....fra 1536?—1551?
2. Hr. Lucas Andersen (S. 330)......fra 1557?—1584.
3. Hr. Jon Jacobsen Venusin (S. 330) fra 1584—1587.
4. Hr. Mogens Lauritzen (S. 309) ..... - 1587—1593.
5. Hr. Claus Christoffersen Lyskander (S. 330) .... - 1593—1623.
6. Hr. Anders Frandsen Bruun (S. 309) - 1624—1641.
7. Hr. Søren Nielsen Gammelbye (S. 331) - 1641—1645.
8. Hr. Bertel Jensen Gysting (S. 343).. - 1645—1655.
9. Mag. Jens Sørensen Kaalund (S. 331) - 1655—1669.
10. Hr. Erik Jensen Kongelf (S. 343).... - 1669—1689.
11. Hr. Knud Christensen Does (S. 309).. - 1689—1692.
12. Mag. Peder Hansen Krog (S. 309).. - 1692—1695.
13. Hr. Christian Drejer (S. 331)....... - 1695—1709.
14. Mag. Clemen Schmidt (S. 309) ..... - 1709—1716.
15. Hr. Niels Janson (S. 310).......... - 1716—1727.
16. Hr. Laurits Christensen (S. 351)..... - 1727—1736.
17. Hr. Lyder Roed (S. 331)........... - 1736—1759.
18. Hr. Jens Jacob Hegelund (S. 292).. - 1759—1760.
19. Hr. Nicolaj Leganger (S. 332)...... - 1761—1784.
20. Hr. Peder Baade (S. 344) .... - 1784—1785.

21. Hr. Hans Schack Kraglund (S. 332) fra 1785—1792.
22. Hr. Casper Abraham Müller (S. 353) - 1792—1796.
23. Hr. Tonnes Tønnesen (S. 332)...... - 1796—1807.
24. Hr. Mathies Frederik Georg Bøgh (S. 332) .... - 1807—1828.
25. Hr. Hans Peter Barfoed, Sognepræst i Faxe, født 15. Febr. 1770, død 14. Novbr. 1841.................... - 1828—1841.
26. Hr. Ole Johan Freuchen, ligl. Sognepræst i Faxe, født 7. Aug. 1794, død 15. April 1850................. - 1842—1850.
27. Hr. Johan Thomas Neergaard, ligl. Sognepræst i Faxe, født 23. Febr. 1794, død i Karise 29. Okt. 1877.. - 1850—1856.
28. Hr. Hans Peter Ingerslev Storm (S. 333) - 1856—1865.
29. Hr. Terkel Thaning (S. 294)........ - 1865.

Personalfortegnelse over en Del Embedsmænd ved Vallø.

Clemen Christensen Tversted, Inspektør (Side 132).

Knud Ahasverus Becher, Forvalter og Inspektør (ssted.).

Christian Andreassen var Slotsforvalter. Han nævnes 1715 og afgik 1735.

Niels Larsen var Birkeskriver og tillige Skoleholder i Herfolge; begraven 27. Maj 1728.

Jens Pedersen Hegelund blev 13. Sept. 1728 Herredsskriver i Bjeverskov Herred og 8. Okt. s. A. Birkeskriver ved Vallø; begr. 22. Juli 1762, $65^1/_3$ Aar gl.

Mikkel Persen Lange blev 1729 Forstander ved Herfolge Hospital; begr. 12. Febr. 1738, 51 Aar gl.

Hans Henrich Lund var Slotsforvalter 1736—1738.

Andreas From, født i Holsten 1713, blev 1739 Sekretær, senere Stiftsskriver, døde 1791.

Frederik Lorentzen blev samtidig Birkedommer; døde i Januar 1760.

Christen Lange, Forstander ved Hospitalet 1738—1756.

Knud Becher Roed ligl. Forstander, begr. 1764.

Krigsassessor Esaias Fjeldsted, Birkedommer og Forstander, født 10. Okt. 1723, døde 16. Juli 1785.

Kammerraad Jens Rosted var 1734 Forvalter, blev Amtsforvalter over Tryggevælde Amt og fra 1748 Stiftsforvalter, men fratraadte eller blev afsat ved Statsomvæltningen 1772. Han døde 1782, 82 Aar gl.

Søren Wedel var Herredsskriver i Bjeverskov Herred, tillige Skoleholder i Aashøj, begr. 13. Juni 1776, 46 Aar gl.

Jacob Rosted var Stiftsforvalter fra 1772—1791, da han kjøbte Edelgave i Smørum Sogn, hvor han døde 1824, 77 Aar gl.

Kancelliraad Jens Jacob With var Stiftsskriver og tillige Birkedommer, afgik 1826 og døde i Kjøbenhavn 1827.

Søren Baastrup var Stiftsforvalter i 19 Aar, begr. 20. Marts 1810.

Jochum Nicolai Nohr var Forstander for Hospitalet, Birkedommer og tillige Stiftsforvalter; døde 15. Okt. 1816.

Christian Lorentz Petersen var Stiftsforvalter fra 1817 til 1833, da han entledigedes. Han døde i Kjøge 11. Febr. 1848, 80 Aar gl.

Kancelliraad Nicolaj Prehn Nohr var Stiftsforvalter og Bygningskasserer fra 1833 til sin Død 7. Okt. 1852.

Justitsraad Jørgen Rejmer Gotfred Rode, født 29. Juli 1794 paa Vallø, var fra 1822 Birkeskriver, blev derefter Birkedommer indtil 29. April 1853, da Vallø Birk forenedes med Kjøge-Bjeverskov Herreds Jurisdiktion; Stiftsforvalter til 1. Okt. 1865, da han entledigedes; døde i Kjøbenhavn 29. Aug. 1876, begr. paa Vallø.

Landvæsenskommissair Lars Peter Rasmussen, Skov-

og Bygningskasserer fra 1853—1869, døde i Kjøge 28. Maj 1875, 73 Aar gl.

Justitsraad Oluf Thomas Emil Finsen, født i Kolding 22. Marts 1825, er Stiftsforvalter, Stiftsskriver samt Skov- og Bygningskasserer.

Stiftslæger: Johan Gotfred Rode var først Fysikus paa Ærø, blev derefter 1793 Stiftslæge paa Vallø. Han var født 28. Okt. 1751 og døde 1. Decbr. 1816.

Etatsraad Jørgen Fog Steenberg, født 1792, blev entlediget 1857 og boede senere i Næstved, hvor han døde 30. Decbr. 1859. 4. Maj 1838 blev han R. af Dbrg.

Ove Malling Gjersing, født paa Noragergaard ved Sorø 20. Juni 1813, blev praktiserende Læge i Kjøge 1839 og Stiftslæge paa Vallø 2. Decbr. 1859.

Gartnere: Jens Høybert var her fra 1707, kaldet „Urtegaardsmand".

Jørgen Frederik Lorentz ligeledes „Urtegaardsmand" fra 1719—1724.

Johan Henrich Wulff var derefter Gartner til sin Død 1755.

Christian Bach havde først været Gartner paa Sophienberg, døde 1782 og blev begraven i Valløby 16. Sept., 62 Aar gl.

Gabriel Rude var fra 1779—1782 Gartner paa Gisselfeld, døde 1802, 59 Aar gl., begr. 19. Febr. i Valløby.

Carl Frederik Døllner, døde 5. Maj 1843, begr. i Valløby, 73 Aar gl.

Christian Gentz, udn. 25. Aug. 1843 til Stiftsgartner, er født 7. Marts 1804 og blev 7. Marts 1875 R. af Dbrg.

Ved Forstvæsenet. Overforstere:

Kammerherre, Hofjægermester, Baron Ferdinand Wedell-Wedellsborg, Ridder af Dbrg. og Dannebrogsmand, født 19. Apr. 1792, døde den 22. Jan. 1862.

Hofjægermester, Baron Frederik Julius Wedell-Wedellsborg, født 14. Febr. 1814, Ridder af Dbrg., er Stiftets nuværende Overførster.

Skovridere i Vallø Distrikt:

Mathies Bruun var Skovrider fra 1708—1714.

Johan Michel Ley blev begravet 15. Juni 1729, 47 Aar gl.

Andreas Hegtmann eller Heckmann fra 1729—1755.

August Ingemann Monefeldt blev begr. 3. Sept. 1783, 52 Aar gl.

Gothard Richardt, afgaaet 1809.

Nicolai Conrad Middelton Bartholdy, født 14. Febr. 1779, kjøbte 1806 Herfølge Mølle, som han igjen solgte 1809, da han blev Skovrider. Han døde 26. Febr. 1835.

Forstraad Hildemar Nicolai thor Straten, Skovrider fra 1835 til 1. Okt. 1862, rejste til Jylland, senere til Tyskland, hvor han lever i Faulück ved Cappeln.

Peter Hersleb Rosenstand, født 1843, nuværende Forstassistent.

Skovridere i Lellinge Distrikt:

Martin Monefeldt boede 1755 paa Vallø, men flyttede 1758 til Lellinge, hvor han døde 1769, 69 Aar gl., begr. 14. Juni; var af „reformert Religion".

Gerhardt Christian Monefeldt begr. 23. Decbr. 1801, 58 Aar gl.

Jørgen Jensen døde 18. Januar 1813, 56 Aar gl.

Frantz Frederik Møller, født ved Brahetrolleborg 23. Aug. 1775, blev 1835 forfl. til Skovrider ved Vemmetofte, hvor han døde 23. Decbr. 1856.

Carl Christian Ulrich døde 12. Febr. 1859, 62 3/4 Aar gl.

Georg Alexander Ulrich, født 1831, blev 1862 forfl. til Juellinge som Forstinspektør.

Adolf Rothe Hansen, Forstassistent, døde 22. Juni 1870, 34 Aar gl.

Ferdinand Emanuel Holck, født 1838, Forstassistent.

Degne i Bjeverskov Herred.

Ved kongelig Forordning, dateret Frederiksborg 28. Januar 1574, bleve alle Degnekald, som laa to Mil nær Kjøbstæderne i Sjælland, lagte til de latinske Skoler. Skoledisciplene i den øverste Lektie gik om Søndagen ud i Landsbyerne og forrettede Kirkesangen og kaldtes Løbe-Degne. I Christian V's Tid bleve faste Degne, som boede i Sognene, eller de saakaldte Sæde-Degne, beskikkede. Hvert Pastorat fik derefter almindeligvis sin Degn, og disse maatte da af deres Embeder svare noget vist aarlig til Latinskolerne, hvilken Afgift først i den senere Tid er bortfalden.

Valløby-Taarnby. Paa Degnestolen i Valløby Kirke findes indskaaret Navnet: „Canutus Sianus Nicolaus Gumme 1634: 30 Aprilis“, men om den Vedkommende har været Degn, vides ikke. 1641 var Christian Matzen Degn og i 1680 nævnes Mads Degn. Christian Christopher Broberg fra 1690 til sin Død 1715, begr. 22. Sept., 69 Aar og 8 Maaneder ringere end 9 Dage gl. Jørgen Winther blev begr. 22. Juni 1725. Jens Jørgensen Marthens, kaldet 12. Juli 1725, forfl. til Lellinge 1744. Joachim Erlov, født i Kjøbenhavn, opdragen i Vaisenhuset, der fra 1738 havde været Skoleholder for Valløby, Taarnby og Himlingøje, men fra 1741 alene for Taarnby, fik 25. Sept. 1744 kongl. Dispensation til at maatte blive Degn, skjønt han ikke var Studiosus. 1753 forfl. han til Lellinge. Olaus Poul Wentrup har indskaaret Navn og 12. Decbr. 1753 (Tiltrædelsesdagen?) paa Degnestolen; han blev begr. 25. Juli 1769, 58 Aar gl. Lambert Wederchinck, forhen Degn i Haudrup, var her i 30 Aar, og Biskop Balle tillod 1799,

at han resignerde; han døde i Taarnby og blev begr. 25. Okt. 1802, 82 Aar gl.

Haarlev-Himlingøje. Frands Nielsen var Degn i Haarlev 1688 og døde c. 1704. Jens Andersen Glauch døde 1710. Peder Busch blev 1722 forfl. til Lellinge. Jesper Nielsen Ogaard døde 1742. Peder Hansen Lytzing døde 1. Marts 1752. Herman Barmejer, mulig født i Slagelse, havde først været Skoleholder i Lidemark og gjorde 1742 Tjeneste i Degnen Bechs Sygdom. I Juni 1748 blev han Skoleholder i Ejøje og 1752 Degn her; entlediget c. 1790 og døde 1795 eller 96, 80 Aar gl. Christian Würtzel, der ligl. havde været Skoleholder i Lidemark, var derefter Degn og døde 29. Sept. 1827, 88½ Aar gl.

Enderslev-Braaby. Mogens Jacobsen var Degn i Enderslev 1688 og døde 1701. Peder Damianus Stendorph døde 1712. Jørgen Jensen Busch døde 1752. Mads Bøes, der havde været Skoleholder i Himlingøje, døde 17. Jan. 1763. Hans Christian Dreyer døde 1804. Mathias Dreyer døde 4. April 1836.

Herfølge-Sædder. 1623 var Hr. Mads Degn i Herfølge. Han blev tiltalt for noget Rømningsgods, han havde faaet af Knud Slagter, som siden blev hængt, og ligl. for 1 Skp. Salt, han havde faaet af Tyvens Kvinde, men Provst Lyskander frikjendte ham (Lyskanders Levnet 180). Rasmus Jensen Winther var her 1688, blev pensioneret, men boede efter den Tid i Degneboligen, hvor han døde 27. Marts 1697. Hele hans Bo vurderedes da til 1 Rdlr. Anders Hansen døde 1695. Abraham Hansen, Substitut, døde 1702. Peder Brasch døde 1717. Jacob Jobsen Desington afstod Embedet 1745, men døde det følgende Aar, begr. 8. August. Christian Ditlev Leyh resignerede 1796 og døde 30. Okt. 1798. Jens Thaulov, fra 1781 Informator i Hospitalet, blev i Decbr. 1796 Degn

og døde 7. Okt. 1805, 67 Aar gl. Hans Gravlund, forhen Skoleholder i Sædder, døde 22. Febr. 1819, 62 Aar gl. Ludvig Frederik Ravn, der havde været Skoleholder i Braaby, døde som Dannebrogsmand 24. Okt. 1831, 68 Aar gl.

Lellinge og vist tillige Degn for Højelse. Peder Hansen døde 1722. Peder Busch kom fra Haarlev, døde i Marts 1744. Jens Jørgensen Marthens kom fra Valloby, døde 1753, 51 Aar gl. Joachim Erlov kom ligl. fra Valloby, begr. 26. Sept. 1770, 57 Aar gl. Frederik Busch døde 10. Decbr. 1787, 69 2/3 Aar gl. Mag. Ole Werdelin, der tidligere havde været Skoleholder i Taarnby, blev pensioneret 1818 og døde 14. Juni 1827, 89 3/4 Aar gl.

Lidemark-Bjeverskov. Laurs Michelsen var Degn i Bjeverskov 1688 og Degneboligen hørte da under Lellingegaard. Han blev pensioneret og efterfulgt af Jens Hansen Muus, der muligvis blev afsat af Provsteretten 2. Juli 1702. Denne synes at have boet i Lidemark. Peder Jørgensen Lundam døde 1729 som Degn i Bjeverskov. Morten Bentzen Bech døde 16. Maj 1742. Mathias eller Mads Nielsen Ravn, der tidligere havde været Skoleholder her, døde 29. Sept. 1755. Michael Ferdinand Thim døde 1785. Peter Unger, først Skoleholder i Taarnby, fra 1770—1785 Degn i Haudrup, døde 1805. Frederik Christian Arentzen, tidligere Degn i Nordrup, døde ugift den 13. Maj 1842, 60 1/2 Aar gl.

Vollerslev-Gjorslev. Christen Nielsen døde 17. April 1688 som Degn i Gjorslev. Peder Lellinge var her fra 1688 til omtr. 1720, men om han døde her eller forfl. er ubekjendt. Lumborg var derefter Degn, men hans Afgang er ubekjendt. Ole Andersen Bulpontan var Degn her 1738 og døde 1764. Spliid nævnes derefter som Degn mellem 1790 og 1800. Jens Jørgen Fester var Degn her i 1804.

Paa Vallø fandtes tidligere en anselig Samling af gamle Breve og Dokumenter af historisk Interesse, hvilket fremgaar af den foran nævnte Fortegnelse fra 1541 „Vallø-bogen", der findes i Gehejmearkivet. Brevskaberne maa have været beroende der en Tid efter; thi et Par Breve i Sjællandske Tegnelser i Geheimearkivet (20, fol. 323 b og 21, fol. 164 b) omhandle Aabningen af dette Brevkammer. Det første, dateret Kjøbenhavn 28. Marts 1610, lyder saaledes:

„Axel Brahe til Elved, Jens Bille til Vrelund og Henrik Giøe til Tureby fik Brev en Brevhvælving paa Vallø at aabne: Christian IV. Vor synderlig Gunst tilforn. Vider at eftersom vi den 25. Juli Anno 1608 vores naadig. Befaling til Eder haver ladet udgaae, anlangendes en Brevhvælving paa Valløe at aabne og hvis Breve derudi findes, Os elsk. Holger Rosenkrands til Rosenholm, vor Mand og Tjener paa sin Søsters Os elsk. Fru Margrethe Rosenkrandses afgangne Peder Billes Arvinger paa den anden Side imellem at skifte og enhver deraf tilstille hvis dennem kunde vedkomme, saa og ellers om alle hvis Irringer dennem imellem at forhandle eller og med endelig Dom adskille, hvilken for^ne^ vores naad. Befaling formedelst adskillige indfaldende Lejligheder og Forfald ikke endnu af Eder skal være efterkommet. Thi bede vi Eder og ville, at I Eder nu med det allerførste til for^ne^ Vallø begiver, der sammesteds for^ne^ vores forrige til Eder udgangne Befaling aldeles uden videre Forhal at fuldgjøre (etc.)." — Det andet, dateret Kjøbenhavn 16. Juni 1616, er saalydende: „Axel Urne, Iver Vind, Axel Arenfeld fik Brev en Brevkammer paa Vallø at skulle aabne. Christian IV. V. G. t. Vider at eftersom Os elsk. Breide Rantzov til Rantzovholm, vor Mand, Raad og Statholder udi vor Kjøbstad Kjøbenhavn og Os elsk. Frue Eline Marsvin til Lundegaard, afgangne Knud Ruds til Sandholt Efterleverske, underdan. har ladet tilkjendegive hvorledes udi

Brevkammeret paa Vallo skal findes adskillige Breve som dennem paa deres Gaarde Svanholm og den Part af Vallo som forne Fru Eline Marsvin nu nyligen sig haver tilforhandlet og des tilliggende Gods og Ejendom kan være anrorende, da bede vi Eder og ville at I inden 8 Dage efter dette vort Brevs Datum Eder til forne Valloe begiver og der aabner Brevkammeret og dem leverer og overantvorder til Enhver af hvis Breve der fordres, som forne deres Gaarde med des tilligende Gods og Ejendom er anrorendes. Og hvis Breve som overbliver og Os elsk. Holger Rosenkrands til Rosenholm, vor Mand og Tjener, vedkommer, at I dennem til hannem overleverer, og I siden giver under Eders Hænder og Segl fra Eder beskrevet, at I saadanne Breve til forne Parti saaledes overantvordet haver (etc.)."

Tillæg og Rettelser.

Side 12. Indskriften er efter vor nuværende Skrivemaade saaledes: „Ikke os, Herre, ikke os, men giv dit Navn Ære for din Naade og Sandhed. Psalm 115. Udi Navn Gud Faders, Søns og den hellig Aands haver jeg Mette Rosenkrantz til Vallo, salig Hr. Oluf Rosenkrantz's Datter til Vallo, Anno 15 . . begyndt at bygge dette store Hus med disse to store Taarne her paa Vallo, og haver jeg af Guds Naade, Gud være derfor lovet i Evighed, fanget det under Spær og Tag 1586. Gud allermægtigste giver nu naadeligen sin Aand og Naade til, at det maa være fast og bestandigt opsat og bygget, den hellig Trefoldighed til Lov, Pris, Ære og Taksigelse, mig, mine Børn og vore efterkommende Arvinger til Gavn og Gode. Amen."

Side 15. Mindesmærket for den sidstafdøde Kurator blev afsløret Søndagen den 8. Juli 1877. Det bestaar af en $4\frac{1}{4}$ Al. høj poleret Granitpiedestal, ovenpaa hvilken er anbragt den Afdødes Buste, støbt i Bronce. Ovenover en Laurbærkrans staar paa Forsiden: „Lehnsgreve Frederik Georg Julius Moltke — Bregentved, Kurator for Vallo Stift 1864—1875" og paa Bagsiden: „Taknemmelige Beboere paa Vallo Stift rejste ham dette Minde."

Side 57, 5. Linie fra neden: indtraadte i Ægteskab, læs: trolovede.

Side 60, 5. Lin. f. n.: 1589, læs: 1584.

Side 63, 7. Lin. f. n.: 193, læs: 192.

Side 67, 5. Lin. f. n.: 1640, læs: 1646.

Side 126, 12. Lin. f. n.: 20. Jan., læs 26. Jan.

Side 127, 20. Lin. f. oven: 1656, læs: 1666.

Side 129, 8. Lin. f. n.: 1783, læs: 1683.

Side 166. Til Beretningen om Brandts Forslag til Struense med Hensyn til Vallø og Vemmetofte kan tilføjes hvad Jens Kragh Høst i „Grev Struensee og hans Ministerium" Pag. 449 siger derom, nemlig: „I Henseende til Forslaget om Grevskaber spørger Struensee Brandt, om denne ikke bemærker det Interesserede og lidet Delikate deri? Hvorfor, lægger han til, have vi fortjent saa stærke Belønninger af Staten? Jeg vilde ikke modtage dem, om Kongen end havde den daarligste og blindeste Gunst for mig, og jeg vil ikke bidrage til, men altid modsætte mig en saadan Handling." (Saml. sst. Pag. 336 og 443).

Side 168. Da det er blevet anset for en Fejl hvad der berettes om Struensee og Brandt, at de henrettedes paa Østerfælled og lagdes paa Stejle paa Vesterfælled, maa her tilføjes efter fornævnte Skrift af Høst Pag. 611: „Paa Fælleden udenfor Østerport opførtes til den Ende en firkantet Forhøjning, otte Alen høj, tolv Al. i Qvadrat" — og Pag. 617: „Tusinder fulgte imidlertid med de Vogne, der bragte de Henrettedes Levninger den lange Vej fra Østerfælled til det sædvanlige Rettersted udenfor Vesterport ved den murede Galge, hvor da den sidste Del af Dommens Straf blev fuldbyrdet."

Side 181, 8. Lin. f. n.: Septbr., læs: Decbr.

Side 182, 13. Lin. f. o.: 13. Novbr., læs: 15. Novbr.

Side 183, 6. Lin. f. n.: 1784, læs: 1774.

Side 189, 1. Lin. f. n.: 1608, læs: 1508.

Side 195, 8. Lin. f. o.: 1551, læs: 1571.

Side 285 og 286. De anførte Ligsten findes ikke længere i Kirken, men ere i 1877 optagne og førte udenfor ved Kirkens Nordside.

Side 309, 20. Lin. f. o.: 1640, læs: 1641.

Side 343, 6. Lin. f. o.: 1640, læs: 1645.

Side 345, 2. Lin. f. o.: 6 Sønner, læs: 5.

Bevissteder og Anmærkninger.

Til Side 1—27.

1) Bergsø, Statist. 1, 44. — 2) Lütken, Pr. Amt 284. — 3) D. Herreg. 12. — 4) Brasch, Vemmetofte 1, 1. — 5) Ersleb, D. Stat, 208. — 6) Traps Beskr., 2. Udg. 1, 479. — 7) Juuls og Crons Geografi. — 8) Rasmussen, Gisselfeld 15. — 9) Bruun m. fl., D. Saml. 4, 355. — 10) Secher, D. Slotte, Vallø 45. — 11) Br., Vemmetofte 1, 3. — 12) Valløbogen, Brevregistrant fra 1541 i Geh.-Ark. — 13, 14) Ryge, Peder Oxe 421 og 422. — 15) Secher, D. Slotte 47—48 og P. Oxe 423—25. — 16) Indberetn. fra den parl. Kommiss. Bil. 2. R. 2 og 35. — 17, 18 og 19) Thura, D. Vitruvius 2, 207. — 20) Aarb. f. Oldk. 1874, 254. — 21) Engelhardt, Museet f. n. Olds. 33. — 22) Hofman, Fund. 8, 340. — 23) D. Mag. 4. R. 3, 84—85. — 24) Skand. Lit. Selsk. Skrifter 23. B., 428. — 25) Hofm., F. 8, 343. — 26) Aarb. f. Oldk. 1874, 261. — 27) D. Atl. 3, 134. — 28) Suhm, D. Hist. 13 D., 806. — 29) D. Atl. 6, 429. — 30) Adels-Lexikon 1, 145 .— 31 —35) Suhm, D. Hist. 12. D., 98, 226, 250, 283 og 13. Del. 84. — 36) Rørdam, Hist. Kritik 13. — 37) D. Herreg., Vallo. — 38—39) Ældste Ark. Registraturer 3, 346 og 1, 97. — 40) Suhm, D. Hist. 13. D., 226. — 41) Secher, D. Slotte 45. — 42—45) Suhm, D. Hist. 13. D., 263, 313, 326 og 378. — 46) Secher, D. Slotte 45. — 47) Barner, Fam. Rosenkrantz 1, 71. — 48) Ældste Ark. Reg. 3, 362. — 49) Vallobogen. — 50) Barner, Rosenkr. 1, 99; Ark. Reg. 3, 372 og R., Gisselfeld 28. — 51) Barner, Rosenkr. sst. — 52, 53) Æld. Ark. Reg. 4, 6 og 3, 320. 54) D. Atl. 3, 134. -- 55) Vallobogen. — 56) Suhm, D. Hist. 14. D., 197. — 57) Ældste Ark. Reg. 3, 320. — 58) D. Atl. 3, 134. — 59) Secher, D. Slotte 45. — 60, 61, 62) Vallobogen; Br., Vemmetofte 1, 15; D. Atl. og Ark. Reg. 1, 147. — 63) Suhm, D. Hist. 14. D., 479. — 64) Wegener, Soborg i Ann. 1850, 314 og Æ. Ark. Reg. 4, 288. — 65) Ny d. Mag. 5, 7. — 66) Barner, Rosenkr. 1, 101. — 67) Eline Gøjes Jordebog. — 68) Barner, Rosenkr. 1, 166 og Æ. Ark. Reg. 2, 78. — 69) Secher, D. Slotte 45. — 70) Valløbogen. — 71) Ad.-Lex. 2, 218. — 72) Hofm.,

D. Adelsmd. 1, 132; Hvitf. 1, 800 og Br., Vemmetofte 1, 20. — 73, 74) Ny d. Mag. 3, 89—90. — 75) Barner, Rosenkr. 1, 134. — 76) D. Mag. 3. R. 1, 231. — 77) W. Ark. Reg. 3, 276. — 78) F. R. Friis, Musse H. 17 og Rhode, Laal.-Falst. Hist. 52. — 79) Pal. Müller, De første oldd. Konger 71. — 80) Barner, Rosenkr. 1, 185. — 81) Br., Vemmetofte 1, 20. — 82) Sst. 23 og Melchior, Herlufsh. 14. — 83) Sst. hos Brasch og Barner, Rosenkr. 1, 86—87. — 84) Balløbogen. — 85) Sst. og Br., Vemmetofte 1, 23. — 86) D. Mag. 3. R. 3, 219. — 87) Pal. Müller, De første oldd. Konger 71. — 88) D. Mag. anf. St. — 89) Valløbogen. — 90) Rørdam, Lyskanders Lev. 26. — 91) Barner, Rosenkr. 1, D. 158. — 92) D. Mag. 2, 36—38 og D. Herreg., Lykkesh., 5. — 93) Kall Rasmussen, Hofm. Stamt. Thott. — 94) Wegener, Abrahamstrup 1, 40. — 95) Geh.-Ark. Aarsberetn. 2, 53 og 64. — 96) Allen, De 3 nord. Rig. Hist. 2, 345 og Burm. Becher gl. Borge 1, 137. — 97) W. Ark. Reg. 4. — 98) Allen, Aktst. t. Chr. IIs Hist. 1, 19. — 99) Geh.-Ark. Top. Saml. — 100) Kold. Rosenv., gl. Domme 4, 197. — 1) Rasmussen, Gisselfeld 473. — 2) Behrman, Chr. IIs Hist. 2, 4, hvor Niels Kielsen maa være en Trykfejl for Niels Eriksen. — 3) Ny kirkeh. Saml. 4, 469. — 4) Barner, Rosenkr. 1, D. 158. — 5) D. Herreg., Rugaard. — 6) Ny d. Mag. 6, 282 og 296. — 7) W. Ark. Reg. 3, 288. — 8) Geh.-Ark. Rosenkr. Br. — 9) Barner, Rosenkr. 1, 33. — 10) Hofm., Fund. 1, 125. — 11) Wegener, Abrahamstr. 1, 56. — 12) Geh.-Ark., Stamt. — 13) Pal. Müller, De f. oldd. Kong. 442. — 14) Allen, Aktst. t. Chr. IIs Hist. 48—49. — 15) D. Herreg., Palstrup. — 16) Hammerich, Chr. II, 253. — 17) Behrm., Chr. IIs Hist. 1, 349 og 2, 206. — 18) Ny d. Mag. 1, 210. — 19) D. Mag. 3. R. 3, 242 og Barner, Rosenkr. 1, 248. — 20) Wegener, Abrahamstr. 1, 57. — 21) Br., Vemmetofte 1, 49; Holberg, D. Hist. ny Udg. 2, 128—129 og Abrahamstr. 1, 59. — 22) D. Mag. 4. R. 2, 3. — 23) Bache, Danm., Norg. og Sverr. Hist. 3, 294. — 24) Sterm, Kjbh. Amt 106. — 25) Pal. Müller, Grevens Fejde 1, 214. — 26) Br., Vemmetofte 1, 51. — 27) Wegener, Abrahamstr. 1, 61. — 28) Holberg, D. Hist. ny Udg. 2, 206 og V. Simonsen, Fyens Vilkaar 30—32. — 29) Pal. Müller, Grevens Fejde 1, 240. — 30) Geh.-Ark. og Pal. Müller, Aktst. 1, 258. — 31) V. Simonsen, Fyens Vilkaar 54. — 32) Gl. Domme 2, 46—49. — 33) Ny d. Mag. 5, 222. — 34) Ann. f. Oldk. 1853, 68. — 35) Br., Vemmetofte 1, 57. — 36) D. Mag. 3. R. 3, 235. — 37) Barner, Rosenkr. 1, 35. — 38) D. Herreg., Vallø. — 39) H. Knudsen, Joach. Rønnow 51. — 40) Sst. 52—53 og Ny d. Mag. 6, 130 og 132. — 41) Wegener, Abrahamstrup 1, 59—60. — 42) H. Knudsen, Joach. Rønnow 49—50. — 43) D. Mag. 3. R. 6, 290. — 44) Wegener anf. St. 1, 62 og Valløbogen. — 45) D. Mag. 6, 25. — 46) Sst. 4. R. 1, 103. — 47) Dødsdagen anf. efter Gravpladen; Wegener, Abrahamstr. 1, 62 har 9. Novbr. og begr. følgende Dag; Hofm., d. Adelsmænd 1, 89 har Dødsdagen „Mortensdag“. — 48) Ryge, 291. — 49) D. Mag. 3. R. 3, 327 og Barner, Rosenkr. 1, 274.

— 50) Ad.-Lex. 2, 31. — 51) Barner, Rosenkr. 1, 274. — 52) Hofm., Fund. 10, 85. — 53) Br., Vemmetofte 1, 75. — 54) Wegener, Abrahamstrup 2, 323. — 55) Ejler Brokkenh. Ant. og Br., Vemmetofte 1, 105. — 56, 57) Geh.-Ark. Bille. — 58) Thge Beckers Not. Stamt. Bille, Kgl. Bibl. 973 f. — 59) D. Mag. 3. R. 2, 86. — 60) Holberg, D. Hist. 2, 333. — 61) Bruun, d. Saml. 4, 162. — 62, 63) Hofm., d. Adelsmd. 3, 336 og 337. — 64) D. Mag. 4. R. 4, 150. — 65) F. R. Friis, Holbæk Hist. 65. — 66) Kirkeh. Saml. 2, 418. — 67) Geh.-Ark., Billernes Breve. — 68) V. Simonsen, Borgruiner 49. — 69) Hofm., d. Adelsm. 3, 336. — 70) Paludan, Kallundborg 32. — 71) Hofm., d. Adelsm. 3, 336. — 72) Secher, Danmark 2, 136. — 73) Ryge, 357 flg. — 74) Paludan, Kallundbg. 33. — 75) Bruun, D. Saml. 2. R. 2, 202. 76) Paludan anf. St. — 77) E. Brokkenh. Ant. — 78) D. Herreg., Vallø. — 79) Ny kirkeh. Saml. 4, 403. — 80, 81) Gl. Domme 4, 48—54 og 193—202. — 82) Hofm., Fund. 7, 480. — 83) Marm. Dan. 1, 40 og St. Friis, Rosk. Domk. 238. — 84) Hofm., D. Adelsmd. 3, 323, Stamt. 1. — 85) E. Brokkenh. Ant. — 86) Hofm., Fund. 2, 494. — 87, 88) E. Brokkenh. Ant. — 89) Gl. Domme 4, 415. — 90, 91) E. Brokkenh. Ant. — 92) Bruun, D. Saml. 2. R. 2, 273. — 93) Secher, Danmark 3, 36. — 94) Kirkeh. Saml. 2, 418. — 95—97) Wegener, Abrahamstr. 1, 98; 2, 81 og 1, 102. — 98) E. Brokkenh. Ant. — 99) D. Mag. 4. R. 2, 224. — 200) Hofm., Fund. 3, 270 Stamt. — 1) Hist. Tidsskr. 6, 637. — 2) D. Herreg. 2, Rosenholm. — 3) Rothe, brave Mænd 2; Hofm., Fund. 1, 121 og Do. D. Adelsmd. 1, 114. — 4) Slange, Chr. IV, 1144. — 5) Marm. Dan. 2, 145. — 6) Brock, Rosenborg 41. — 7) D. Herreg., Lungholm og Secher, Danm. 3, 107. — 8) Geh.-Ark. Vallo 4. — 9) E. Brokk. Ant. — 10) Traps Beskr., 1. Udg. 2, 255. — 11) E. Brokkenh. Ant. — 12) V. Simonsen, Ruderne 2, 167 og 181. — 13) D. Atl. 3, 560. — 14) Sst. 6, 819 og Hist. Tidsskr. 4. R. 5, 160. — 15) Ny d. Mag. 1, 221. — 16) Nyt hist. Tidsskr. 4 og Nyerup Chr. IVs Dagb. 115. — 17) Mumme, St. Knuds Kirke 307. — 18) Brock, Rosenbrg. 22. — 19) V. Simonsen, Ruderne 2, 186 flg. — 20) D. Herreg., Rosenvold. — 21) D. Saml., 5, 70. — 22) Nyt hist. Tidsskr. 4, 344. — 23) Hofm., D. Adelsmd. 3, 226; Konigsfeldt, hist. Tab., 2. Udg. 57. I D. Mag. 4. R. 4, 65 og Brasch, Vemmetofte 1, 127 anføres, at han blev døbt 7. Juli. — 24) Slange, Chr. IV, 1159 flg. og Hofm., D. Adelsmd. 3, 226 flg. — 25) Ny d. Mag. 6, 176. — 26) Nyt hist. Tidsskr. 5, 372. — 27) D. Mag. 3. R. 4. 221. — 28) Hofm., D. Adelsmd. 3, 231 og Giessing, Jubell. 2, 279. — 29) Brock, Rosenborg 23. — 30) D. Saml. 2. R. 1, 303 flg. — 31) Suhms Saml, 1, 4. H. 144. — 32) Konigsfeldt, Hist. Tab., 2. Udg. 54. — 33) D. Saml. 5, 70. — 34) Mumme, St. Knuds K. 305; Hofm., D. Adelsmd. 3, 225 og Molb. hist. Aarb. 1, 145. — 35) Ny d. Mag. 5, 78. — 36) Mumme anf. St. — 37) Høst, Ulfeld 265. — 38) D. Herreg., Boller. — 39) Konigsf., Hist. Tab., 2. Udg. 56—57. — 40) D. Herreg., Rudbjerggaard. — 41) Tildels efter F. R. Friis,

Rosensparre 7—9 og Hist. Tidsskr. 4. R. 3, 622 flg. — 42) R., Gisselfeld 74. — 43) Ad.-Lex. 2, 62. — 44) Troels Lund, Skitser 45. — 45—50) Ryge, Peder Oxe 114, 123, 117—20, 126—29, 134—36 og 199. — 51—52) Tr. Lund, Skitser 44 og 52, 55, 57, 60. — 53, 54) Rasmussen, Gisselfeld 73 og 64—65. — 55) Ryge 204, 226, 277, 308 m. fl. St. — 56) Rasmussen anf. St. 318. — 57) D. Atl. 3, 504 og Ryge 436. — 58—60) Ryge 432, 330, 336—37. — 61) Rasmussen anf. St. 313. — 62) E. Brokkenh. Ant. — 63) Rasmussen anf. St. 71 og 73, cfr. Ryge 302. — 64) Tr. Lund, Skitser 107. — 65—66) Ryge 328, 338 og Repholtz, Stampenborg 34. — 67) Geh.-Ark. Aarsb. 3, Till. 62. — 68—70) Ryge 357 og 405—12; Rasmussen, Gisselfeld 75 og 77. — 71) Gl. Domme 4, 118. — 72) E. Brokkenh. Ant. — 73) F. R. Friis, Rosensparre 18. — 74) Ny d. Mag. 2, 318 og Br., Vemmetofte 1, 141. — 75) F. R. Friis, Rosensparre 44—45 og Skifteprotokollen i Universitets Bibl. — 76) Slange, Chr. IV 92, 95 og 137. — 77) Nyerup, Chr. IVs Dagb. 48. — 78) F. R. Friis, Rosensparre 20, 23. — 79) Rørdam, Lyskander 77 og 141. — 80) Chr. IV anf. Dagb. — 81) Ad.-Lex. 2, 124; D. Atl. 6, 398 og Ligpr. — 82) F. R. Friis, anf. Sted 27. — 83) Hofm., Fund. 8, 344. — 84) F. R. Friis, anf. St. 31 flg. — 85) Rothe, brave Mænd 1, 45; F. R. Friis, anf. St. 27 og Hist. Tidsskr. 4. R. 3, 628 flg. — 86) Ny d. Mag. 2, 41. — 87) Br., Vemmetofte 1, 124. — 88) D. Atl. 6, 397. — 89) Br., Vemmetofte 1, 106. — 90) V. Simonsen, Ruderne 2, 195. — 91) B. S. Skeels Optegnelser og Secher, Danm. 3. — 92) Hammerich, Carl Gustav 131. — 93) Nyt hist. Tidsskr. 3, 344. — 94) B. S. Skeels Opt. 193—94. — 95) Secher, Ill. Almanak 1858, 95. — 96) Fædrelandets Feuilleton efter Svea 1866. — 97) D. Mag. 3. R. 4. — 98) B. S. Skeels Opt. — 99) Ill. Almanak 100. — **300)** B. S. Skeels Opt. — 1, 2) Marm. Dan. 2, 227. — 3) Ill. Alm. 1858, 101. — 4) Skaanske Herreg. og Skeels Opt. 245. — 5) D. Saml. 5, 353. — 6) Br., Vemmetofte 1, 203. — 7) Skeels Opt. 206 flg. — 8) Sst. 237 og Bornemans Ligpr. — 9) P. W. Becker, Saml. 2, 14. — 10) Bornemans Ligpr. — 11—13) Skeels Opt. 240, 277 og 274. — 14) Indb. f. den parl. Kommiss. 2. R. 2. — 15) Stampes Erklæringer 6, 425. — 16) Valløby Kirkebog. — 17) Hofm., D. Adelsmd. 3, 288; Repholtz, Stampenborg 58; D. Saml. 2. R. 2, 377 og Nyt hist. Tidsskr. 2, 256. — 18) Hofm., Fund. 1, 347. — 19) Br., Vemmetofte 2, 210. — 20) Indb. f. den parl. Kommiss. 2. R. 5 og 32. — 21) Repholtz, Stampenborg 70. — 22) Hist. Tidsskr. 3. R. 6, 527. — 23) Saml. til jysk Hist. 2, 58. — 24, 25) Geh.-Ark., Sjæl. Tegn. Fol. 65, 128 og 68, 731. — 26) D. Herreg., Bækkeskov. — 27) Indb. fra den parl. Kommiss. 2. R. 34 og 1. R. 4. — 28) Sst. 1. R. 7—8. — 29) Lit. Selsk. Skr. 23. B. og Brasch, Vemmetofte 2. — 30) Hist. Tidsskr. 3. R. 4, 159. — 31) Brock, Rosenborg 95. — 32, 33) Høst, Fr. IVs Privatlevnet 155 og 186. — 34) Hist. Tidsskr. 4. R. 5, 209. — 35) Høst, anf. St. 245. — 36) Lit. Selsk. Skr. 23. B. 172. — 37) St. Friis, Rosk. Domk. 178. — 38) Høst, anf.

St. 235. — 39, 40) Nellemann, Vallø Stifts Retsforhold 32 og 7. — 41) Nyt hist. Tidsskr. 4, 554. — 42) Malling, st. og gode Handl., 6. Opl. 316. — 43) Reverdil, Opt. 70. — 44) Nord. Conv.=Lex., 1. Ud., 5, 337. — 45) Br., Bemmetofte 3, 185. — 46) St. Friis, Rosk. 142. — 47) Brock, Rosenborg 109. — 48) Jørgensen Jomtou, Caroline Mathilde 100 jfr. J. K. Høst, Struense, Pag. 443. — 49) St. Friis, Rosk. Domk. 137 og 138. — 50) Hegelunds Ligpr. — 51) Br., Bemmetofte 3, 126. — 52) Krogh, Majorater 209. — 53) Dødsdagen meddelt fra Vallø Stiftskontor, jfr. Krogh ans. Sted, Stamt. 2, S. 278. I Skeels Opt. 329 anført, at hun døde 1822. — 54) Nord. Conv.=Lex. 5, 110. — 55) Krogh, Majorater 82, Stamt. — 56) Nord. Conv.=Lex. 5, 219. — 57) Wegener, Abrahamstr. 2, 151. — 58) Gjessing, Struense 37. — 59) Krogh, Majorater 178, Stamt. — 60) Langhorn, Moltkerne 19. — 61) Castenskjold, Supl. Ad.=Lex. 51. — 62) Nord. Conv.=Lex. 5, 376 og Hundrup, Dr. jur. 114, hvor hans Dødsdag er 19. Juli (29. Trykfejl). — 63) Melchior, Herlufsholm 282. — 64—66) Nord. Conv.=Lex. 4, 464 og Langhorn, Moltkerne 37—40. — 67) Leth og Wad, Dimitterede fra Herlufsholm 216. — 68) Castenskjold, Supl. Ad.=Lex. 87. — 69) Br., Bemmetofte 1, 25. — 70) D. Saml. 5, 54. — 71) Riegels, Fr. IV 1, 135. — 72) Møller, Mnemosyne 3, 202. — 73) Hist. Tidsskr. 4. R. 2, 111. —

Lidemarkgaard. 1) Ad.=Lex. 1, 184. — 2) Hofm., Fund. 8, 309. — 3) Pal. Müller, Grevens Fejde 1, 376. — 4) H. Knudsen, Rønnow 54 og 92. — 5) Pontop., Orig. Hafn. 138. — 6) D. Mag. 3. R. 6, 235. — 7) Wegener, Abrahamstr. 1, 64. — 8) D. Mag. 4. R. 1, 102. — 9) Fr. Carlsen, Rønnebæksh. 218. — 10) Wegener, ans. St. — 11) Pontop., Orig. Hafn. 331 og F. R. Friis, Saml. til Bygningsh. 182. — 12) Zvergius, sjæll. Clerisi, Fortalen 22. — 13) D. Saml. 1, 395. — 14) Zvergius, ans. St. og D. Folkeblad 1836, Nr. 4. — 15) Wegener, ans. St. 66. — 16) D. Herreg., Hørbygaard. — 17) Hofm., Fund. 8, 310. — 18, 19) D. Mag. 3. R. 6, 215 og 233. — 20) Ny d. Mag. 2, 152. — 21) D. Mag. 4. R. 1, 238. — 22) F. R. Friis, Rosensparre 9. — 23) V. Simonsen, Ruderne 2, 56. — 24) D. Mag. 3. R. 6, 211. — 25) Klevens. Saml. — 26) St. Friis, Rosk. Domk. 235 og 105. — 27) Marm. Dan. 1, 40. — 28) Hist. Kalender 1814, 93. — 29) D. Mag. 1, 15 og Klevens. — 30) D. Saml. 2, og Hofm., Fund. 10, 82.

Taagerød. 31) Ad.=Lex. 2, 119. — 32) Werlauf, Univ. Hist. 77. — 33) D. Mag. 3. R. 3, 240; Marm. Dan. 1, 26 har Dødsdagen 2. Apr. og St. Friis, Rosk. Domk. 1. Apr.; her nævnes han Ridder. — 34) D. Mag. 3. R. 3, 233. — 35) Ligst. og Hofm., Fund. 10, 80. — 36) Ad.=Lex. 1, 239. — 37) Rosenborg 8. — 38) D. Atl. 6, 431. — 39) Gl. Domme 4, 25. — 40) Ligst., Abildgaards Tegn. i ant. Arkiv. — 41) E. Brokkenh. Ant. — 42) Mau, Alvor og Gammen 221 og Fr. Carlsen, Gl. Kjøgegaard 1, 114. — 43) Hofm., Fund. 10, 82. — 44) D. Mag. 4. R. 4, 66. — 45) Bricka og Gjellerup, danske Adel 1, 259.

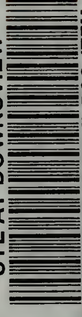
— 46) Fr. Carlsen, Gl. Kjøgegaard 1, 111. — 47) Geh.-Ark., Top. Saml. — 48) Hofm., Fund. 10, 82. — 49) Giessing, Jubell. 2, 215. — 50) Hofm., Fund. 7, 402. — 51) Sst. 9, 211. — 52) Sst. 7, 382. — 53) Sst. 7. og 10. D. og D. Atl. 6. —

Jonstrup, Herlufstrup og Juellund. 54) D. Herreg., Juellund. — 55) Ad.-Lex. 1, 32. — 56) W. Ark. Reg. 3. — 57) Geh.-Ark. Top. Saml. — 58) Klevenf. Saml. — 59) Wegener, Abrahamst. 1, 41 og Dr. O. Nielsen, Kbhvn. i Middelald. 204 og 210. — 60) Bricka og Gjellerup, danske Adel 1, 391. — 61) D. Mag. 3. R. 5, 60. — 62) Brasch, Bregentved Ejere 516. — 63) Kirkeh. Saml. 3. R. 1, 489. — 64) Leth og Wad, Dimitt. fra Herlufsh. 204. — 65) Fr. Carlsen, Rønnebæksh. 304. — 66) D. Herreg., Trolholm. — 67) St. Friis, Rosk. Domk. 178—79. — 68) Skand. Lit. Selsk. Skr. 12. og 13. B., 359 flg. og Fr. Carlsen, Gl. Kjøgegaard 131. — 69) D. Saml. 2. R. 3, 391. — 70) Dimitt. fra Herlufsh. 33. — 71) Giessing, Jubell. 2. D. 2, 13. — 72) D. Herreg., Juellund. — 73) Gl. Domme 4, 71. — 74) Mageskifte paa Pergament i Geh.-Ark. — 75) Gl. Domme 4, 420. — 76) Hist. Tidsskr. 4. R. 5, 151. — 77) D. Herreg., Juellund. — 78) D. Saml. 2. R. 1, 88. — 79) D. Herreg. anf. St. — 80) Bruun, Rostgaards Levnet 414. — 81) D. Herreg. anf. St. —

Spanager og Lellingegaard. 82) O. Nielsen, Kbhvn. i Middelald. 206. — 83) D. Mag. 3. R. 3, 226. — 84) V. Simonsen, Ruderne 2, 26. — 85) E. Brokkenh. Ant. — 86) D. Herreg., Juellund. — 87) Do., Giesegaard. — 88) D. Saml. 2. R. 2, 54. — 89) Lit. Selsk. Skr. 23. B., 125. — 90) Chr. Bruun, Falsteriana 48. — 91) D. Saml. anf. St. 57. — 92) D. Herreg., Giesegaard og Brasch, Bregentved Ejere. — 93) Fr. Carlsen, Gl. Kjøgegaard 14. — 94) Geh.-Ark., Top. Saml. — 95) Hofm., Fund. 7, 387. — 96) Geh.-Ark. — 97) Ligkistepladen i oldn. Museum. — 98) Nyt hist. Tidsskr. 4, 435. — 99) P. W. Beckers Saml. 2, 291. — 100) V. Smith, Jammersmindet og Leonora paa Maribo Kloster. — 101) Geh.-Ark. — 102) D. Herreg., Juellund. — 103) Geh.-Ark. — 104) Ad.-Lex. 2. — 105) Indb. f. den parl. Kommission 7. —

Ved de meddelte Præsterækker er Hr. Pastor S. V. Wibergs „alm. Præsthistorie“ benyttet med Oplysninger fra Provstearkivet og Kirkebøger m. v., og til Kirkernes Beskrivelse den af Hr. Cand. ph. Soph. Müller til „oldnordisk Arkiv“ afgivne Beretning om Undersøgelsen i Herredet 1875. — Rundbue- eller den romanske Stil gaar fra 11—13. Aarh., Spidsbue- eller den gothiske Stil til Reformationen og derefter Renæssancestilen.

Register.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 08 06 06 015 1